

БОЯН БОЕВ

**Педагогически
статии
и преводи**

ПЕДАГОГИЧЕСКИ СТАТИИ И ПРЕВОДИ

Боян Боев

Лицензионни права

[Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/bg/)

[Признание-Некомерсиално-Споделяне на споделеното
2.5 България](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/bg/)

Съставител

Георги Христов

Подготовка на електронното издание

Веско Василев

Издател

[Сдружение „Слънчогледи“](http://www.slunchogledi.com)

ISBN 978-619-7033-40-3

Безплатно разпространение

СЪДЪРЖАНИЕ:

ПРЕГОВОР	9
1. ВЪЗПИТАНИЕТО НА ДЕТЕТО В СВЕТИНАТА НА ОКУЛТИЗМА – I	13
2. ВЪЗПИТАНИЕТО НА ДЕТЕТО В СВЕТИНАТА НА ОКУЛТИЗМА – II	33
3. ОКУЛТИЗЪМ И ВЪЗПИТАНИЕ – НЕОТЛОЖНИ РЕФОРМИ В НАШЕТО УЧИЛИЩЕ. БЪДЕЩОТО УЧИЛИЩЕ – I	51
4. ОКУЛТИЗЪМ И ВЪЗПИТАНИЕ – НЕОТЛОЖНИ УЧИЛИЩНИ РЕФОРМИ. БЪДЕЩОТО УЧИЛИЩЕ – II ..	63
4.1. <i>Още за физическото възпитание на детето. Значение на дълбокото дишане, слънчевите бани, екскурзиите</i>	63
4.2. <i>Един важен окултен закон</i>	65
4.3. <i>Личността на учителя</i>	71
4.4. <i>Тук се натъкваме на важността на учителската личност.</i>	72
4.5. <i>Свободата на детето. Свободното възпитание идеал на бъдещето училище. За наказанията</i>	73
4.6. <i>Това, което иска да каже тук Толстой, с други думи ние ще го изразим така:</i>	75
4.7. <i>Възпитание в духа на общочовешкото братство. Шовинизмът далеч от училището</i>	81
4.8. <i>Историята не трябва да се преподава в шовинистичен дух.</i>	83
4.9. <i>Обучението по естествознание</i>	86
5. ОКУЛТИЗЪМ И ВЪЗПИТАНИЕ – НЕОТЛОЖНИ УЧИЛИЩНИ РЕФОРМИ. БЪДЕЩОТО УЧИЛИЩЕ – III	95
5.1. <i>Обучението по математика.</i>	106
5.2. <i>Естетичното възпитание на децата</i>	107
5.3. <i>За религиозното възпитание</i>	109
6. ОКУЛТИЗЪМ И ВЪЗПИТАНИЕ – НЕОТЛОЖНИ УЧИЛИЩНИ РЕФОРМИ. БЪДЕЩОТО УЧИЛИЩЕ – IV	118
6.1. <i>Трагедията в датската душа. Какво трябва да се направи?</i>	118
6.2. <i>Нужда от коренни училищни реформи.</i>	123
6.3. <i>Възпитание в духа на идеализма и висшата духовна култура.</i>	127
6.4. <i>Окултизмът трябва да се преподава в училището</i>	135
6.5. <i>Канализиране на детската енергия</i>	140
7. ОКУЛТИЗЪМ И ВЪЗПИТАНИЕ – НЕОТЛОЖНИ УЧИЛИЩНИ РЕФОРМИ. БЪДЕЩОТО УЧИЛИЩЕ – V.	143
7.1. <i>Упътване в самовъзпитанието.</i>	143
7.2. <i>Защо учителят трябва да знае окултизма?</i>	145
7.3. <i>Заключение</i>	148
8. ОТНОШЕНИЕТО НА ОКУЛТИЗМА КЪМ ЕСТЕСТВЕНИТЕ НАУКИ	150
8.1. <i>Вълшебната книга</i>	150
8.2. <i>Методи на окултизма</i>	152
8.3. <i>Необходимост от окултизма за познаване на природата.</i>	154
8.4. <i>Окултизмът и физическото изследване</i>	155
8.5. <i>Окултизмът и еволюционната теория</i>	156

8.6. Окултизъм и материализъм.....	158
8.7. Случая с Д-р Ходжсон.....	160
8.9. Една екскурзия из областта на сравнителната анатомия и физиология.	162
8.10. Окултизъм и философия.....	165
8.11. Окултизмът и свещените предания (устни и писмени).....	166
8.12. Легендата за птицата Феникс.....	168
8.13. Доказателства на окултизма.....	169
8.14. Едно важно обстоятелство.....	170
8.15. Ясновидството като плод на развитието.....	172
8.16. Еволюционният закон – основен закон във вселената. Смисъла на живота.....	173
8.17. Еволюционната стълба.....	174
8.18. Заключение.....	176
9. НОВА ДЕЙНОСТ НА ОКУЛТНИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ГЪОТЕАНУМ“ В ШВЕЙЦАРИЯ.....	177
9.1. Увод.....	177
9.2. Свободното Валдорфско училище.....	179
9.3. Усилена дейност в последно време. Европейското студентство и окултизмът.....	183
9.4. Обединение на религия, наука, философия и изкуство.....	187
9.5. Философия и окултизъм.....	189
9.6. Естествознание и окултизъм.....	190
9.7. Медицина и окултизъм.....	192
9.8. История и окултизъм.....	193
9.9. Митология и окултизъм.....	194
9.10. Изкуство.....	195
9.11. Толстой.....	196
9.12. Педагогика и окултизъм.....	197
9.13. Социални науки.....	199
9.14. Делото на д-р Рудолф Щайнер.....	200
9.15. Християнство и окултизъм.....	201
9.16. Заключение.....	202
10. ОКУЛТНОТО ДВИЖЕНИЕ В ГЕРМАНИЯ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ ГОДИНИ – УНИВЕРСИТЕТЪТ „ГЪОТЕАНУМ“ – I.....	205
10.1. Уводни думи.....	205
10.2. Постройката на „Гьотеанум“.....	206
10.3. Стилът на „Гьотеанум“. Същност на изкуството, според Д-р Щайнер.	209
10.4. Курс по астрономия от окултно гледище. Лекции в Холандия.....	212
10.5. Университетският курс в Гьотеанум през пролетта на 1921 година.....	213
10.6. Студентска конференция в Дармщат.....	214
10.7. Летен курс в Гьотеанум.....	215
10.8. Окултен антропософски конгрес в Щутгарт.....	216

10.9. Студентска конференция в Дрезден.....	217
10.10. Студентска конференция в Бреслау.	218
10.11. Конференция в Бремен.	219
10.12. Дейността на свободния окултен университет в Щутгарт.	220
10.13. Курс в Християния.	223
10.14. Декемврийски педагогически курс в Щутгарт в 1921 година.	224
10.15. Коледен педагогически курс в „Гьотеанум“.....	225
10.16. Окултното (антропософско) движение в Берлин.....	226
10.17. Университетски курс в Берлин.	227
10.18. Университетски курс в Хага.....	228
10.19. Конференция в Странтфорд (Англия).	229
11. ОКУЛТНОТО ДВИЖЕНИЕ В ГЕРМАНИЯ ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ ГОДИНИ – УНИВЕРСИТЕТЪТ „ГЪОТЕАНОМ“ – II	230
11.1. Източно-западният конгрес в Виена.	230
11.2. Курс по окултна педагогика в Оксфорд.....	234
11.3. Френски курс по окултизма (антропософията) в „Гьотеанум“.....	237
11.4. Медицинската седмица през октомври 1922 година.	238
11.5. Второ пътуване в Холандия след войната.	242
11.6. Изгарянето на „Гьотеанум“.	243
11.7. Художествена и педагогическа сбирка в Щутгарт	245
11.8. Педагогически курс за швейцарски учители.....	246
11.9. Педагогически курс в Илклея (Англия).	247
11.10. Евритмия.	248
11.11. Борбата срещу антропософията в Германия, Швейцария и другаде.	251
11.12. Институт за научни изследвания в Щутгарт.....	252
11.13. Литература на окултното движение в Германия през последните 2-3 години.	253
11.14. Заключение.	255
12. КЪМ НОВО УЧИЛИЩЕ - I	256
12.1. „Облаци“ от Бодлер.	256
12.2. Мнението на Карл Ингеро.	258
12.3. Практическо приложение на окултизма.....	259
12.4. Приложение на окултизма в педагогиката.....	264
12.5. Недоволство в западна Европа от опитите с нови училища и защо? ..	269
12.6. Едно важно условие за свободното възпитание.	272
12.7. История на Валдорфското училище.	273
12.8. Просветителна дейност в странство за популяризиране на окултно- педагогическите идеи. Международен съюз за ново училище. Отваряне на други училища, подобни на Валдорфското.	281
12.9. Заключение.	286
13. КЪМ НОВО УЧИЛИЩЕ - II	288
13.1. Днешното училище.	288
13.2. Детската природа.	302

13.3. Характеристика на днешния момент от духовното развитие на човечеството.....	309
14. Към НОВО УЧИЛИЩЕ – III	319
14.1. Интелектуализмът на днешното училище.....	319
14.2. Значението на благоговението.....	325
14.3. Любовта – най-важен възпитателен фактор. Новото училище – братско общезитие.....	331
15. ПЕДАГОГИЧЕСКИ КУРС В ОКУЛТНИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ГЪОТЕАНУМ“ ОТ Д-Р РУДОЛФ ЩАЙНЕР - I344	
15.1. Свободно възпитание.....	346
16. ПЕДАГОГИЧЕСКИ КУРС В ОКУЛТНИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ГЪОТЕАНУМ“ – II	349
16.1. Днешното схващане на света не може да доведе до истинско познание на човешкото естество.....	349
16.2. Спенсър като представител на днешното схващане на света.	351
16.3. От външното изследване на живота следва илюзорността на идеал, морал и религия.....	352
16.4. Спенсър разглежда детето като член от външния механизъм на природата.	354
16.5. Безсилието на съвременния духовен живот.....	356
17. ПЕДАГОГИЧЕСКИ КУРС В ОКУЛТНИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ГЪОТЕАНУМ“ – III	358
17.1. Граници на познанието. Тези граници могат да се прекратят.	358
17.2. Към какво води съвременният интелектуализъм.	362
17.3. Интелектуалистично естество научния начин на мислене води към противоречия, които разрушават живота.	363
17.4. Външният начин на изследване не е достатъчен, за да се разбере човешката природа.....	365
18. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – I.....	367
18.1. Семейно възпитание или пълно общезитие?.....	367
18.2. Духовният елемент в училището е елемент на живот. Какво трябва да се разбира под духовен елемент?.....	372
18.3. Какво се разбира под духовен елемент?.....	378
19. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – II.....	382
19.1. Вътрешната страна на училищния живот.	382
19.2. Свързване със силите на живата природа.....	387
20. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – III.....	414
20.1. Вън от стаите, в лоното на живата природа!.....	414
20.2. В лоното на живата природа.	415
20.3. Играчките и пособията на Фрьобел и Монтесори от гледището на окултната педагогика.....	419
20.4. Ръчният (занаятчийският) и индустриалният (машинният) труд от гледището на окултната педагогика.....	421
20.5. Работата на детето всред природата.	426
20.6. Чистене пътищата.	427
20.7. Чистене извори.	429

21. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – IV	432
21.1. Правене на лехи.	433
21.2. Освобождаване на дръвчета от гъсеници.	434
21.3. Отглеждане цветя и зеленчуци.	435
21.4. Посаждане плодни дръвчета.	436
21.5. Връзката на разните предмети с работата всред природата.	439
21.6. Духовният елемент в училищния живот.	441
22. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – V	445
22.1. Живот на служене.	445
23. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – VI	454
24. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – VII	461
24.1. Изкуството освобождава.	461
24.2. Отличителна черта на втория възпитателен период.	463
24.3. Ритъм и умора.	464
24.4. Художественият елемент трябва да прониква цялото обучение.	465
24.5. Заключение.	471
25. ОКУЛТНА ПЕДАГОГИКА – VIII	472
26. СВОБОДНОТО ВАЛДОРФСКО УЧИЛИЩЕ.	485
26.1. Из историята на Валдорфското училище.	485
26.2. Из предишната педагогическа дейност на Д-р Щайнер.	487
26.3. Подготовка на учители.	488
26.4. Свободата на учителя – главно условие за творчество.	489
26.5. Предметна, а не часова система.	490
26.6. Главно условие за учителя е любовта.	492
26.7. Съкратяване на времето.	493
26.8. Колективен класен дух.	494
26.9. Обучение на чужди езици.	495
26.10. Занимание в работилниците.	497
26.11. Следобедни занимания.	498
26.12. Молитвите на децата в Свободното Валдорфско училище.	499
27. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ОКУЛТНАТА ПЕДАГОГИКА В БЪЛГАРИЯ	500
28. ИЗ ЖИВОТА НА СВОБОДНОТО ВАЛДОРФСКО УЧИЛИЩЕ	504
29. ОБЩЕНИЕ НА ДЕТЕТО С ЖИВАТА ПРИРОДА	510
30. ОКУЛТНА ГИМНАСТИКА	516
31. ЗНАЧЕНИЕТО НА ЕВРИТМИЯТА В ПЕДАГОГИКАТА.	521
32. ДЕЙНОСТТА НА Р. ЩАЙНЕР В АНГЛИЯ КАТО УЧИТЕЛ.	525
33. ИДЕЙНИ НАСОКИ В ОБРАЗОВАНИЕТО	534
34. МУЗИКАТА КАТО ПЪРВОСТЕПЕНЕН ВЪЗПИТАТЕЛЕН ФАКТОР	542
35. ДУШАТА НА СРЕДНОШКОЛСКАТА МЛАДЕЖ	550
36. СВОБОДНО ВЪЗПИТАНИЕ	560
37. УЧИТЕЛЯ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – I	568
37.1. <i>Работата на детето всред природата – средище на цялото обучение.</i>	568

38. УЧИТЕЛЯ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – II	577
38.1. <i>Работата на детето всред природата – средище на цялото обучение.</i>	577
39. УЧИТЕЛЯ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – III	585
39.1. <i>Любовта като образователен фактор.</i>	585
40. УЧИТЕЛЯ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – IV	592
40.1. <i>Създаването на новия тип човек – човекът на дейната любов – мисия на днешното училище.</i>	592
41. УЧИТЕЛЯ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – V	599
41. 1. <i>Любовта като образователна цел.</i>	599
42. УЧИТЕЛЯТ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО – VI	607
42.1. <i>Училището и новият живот</i>	607

Предговор

Драгият читател има пред очите си този уникален сборник от статии – наистина една златна мина за всеки педагог, но и за търсеция духовно себе си човек, който иска да приложи Новите идеи. Материалът тук е събиран от списание „Всемирна летопис“ (1919-1927) и списание „Житно зърно“ (1924-1944), подреден е хронологично. Една част от статиите са влезли като съдържание на „Учителя за образованието“, но тук ние можем да видим техния първоначален, автентичен вариант.

Очевидно след Първата световна война хората са в безпътица, кризата е политическа, икономическа, просветна, културна и най-вече духовна. В България картината е потресаваща след двете национални катастрофи. В целия този мрак се появява Учението на Учителя като лъч светлина, което вдъхновява много политици, педагози, военни и обикновени хора. В онова време като че се дава глътка свеж въздух и кредит на доверие на идеите на Учителя и те намират изява в обществото официално чрез списание „Всемирна летопис“. Надпис на първа страница най-отгоре ни дава основание да твърдим това: „По решение на Просветителния комитет на министерство на народната просвета, списанието е препоръчано с окръжно №30006 от 13 декември 1919 г. за училищните библиотеки при всичките пълни и непълни средни училища и за учебните заведения, подведомствени на окръжните училищни инспекции. С предписание под №946 от 21 февруари 1920 г. Щабът на армията препоръчва списанието за всички части, учреждения и управления на армията.“

Друг интересен факт, произхождащ пряко от този сборник е, че се дава нова светлина на близостта и допирателните, в които се намират през онези години последователите на двете европейски учения – това

на Бялото братство в България и това на Антропософията в англосаксонския свят.

Тук непременно трябва да се обърне внимание, че в началото на ХХ в. думата „окултизъм“ е с категорично положителна конотация и няма нищо общо с тълкуванието ѝ днес. Под „окултно знание“ се разбира, това което е свързано със скритите, живи сили на природата, които науката все още не може да измери със своите примитивни уреди. А окултистът е, който владее тези сили, може да ги обясни и да ги предаде на другите. Боян Боев обяснява същото в една от статиите си с думите: „Антропософската (окултната) педагогика се основава на едно ново знание, знание на връзката между физичната и реалната душевна и духовна природа на човека.

Ясно той слага знак на равенство между „антропософско“ и „окултно“ на друго място: „Преди да разгледаме дейността на окултния университет, нека видим, каква е напоследък дейността на окултното общество, – наречено антропософско – в Германия.“

В друг цитат откриваме следното:

„Интересно е движението между европейското студентство и неговата заинтересованост от окултизма. В първата половина на 1920 г. в разни германски и швейцарски университети и други висши училища се образуваха студентски групи (кръжоци) за сериозно изучаване на окултизма и специално на съчиненията на Д-р Рудолф Щайнер. В тези кръжоци влязоха ония студенти, които искаха нещо повече, което днешният университет не можеше да им даде, които искаха по-дълбоко разбиране на въпросите от своите специалности. Интересът на студентството към окултизма растеше всеки ден. През 1920 г. под-комитетът за духовни въпроси от главния студентски комитет при техническото училище в Щутгарт покани Д-р Рудолф Щайнер да им говори. Последният говорил в препълнена аула на тема:

„Окултизъм, природни науки и техника“. През юни 1920 година всички студентски окултни кръжоци при разните университети образуваха студентски съюз с център Щутгарт. Именно по инициативата на този съюз се уреди антропософския (окултен) университетски курс в Гьотеанум от 26-ти септември до 16 октомври 1920 година.“

Мощната духовна вълна, станала вече тенденция в Европа, вдъхновява Боян Боев да пренесе това знание и култура в България. Той самият е немски възпитаник и има лична среща с д-р „Рудолф Щайнер“, за която пише: „Преди Балканската война бях студент в Мюнхен. Щайнер, като ме видя за първи път, ме запита откъде ида. Казах му, че ида от България. Той като ясновидец каза: „От България ли идете? Знаете ли, че България е важна страна?“ Тогава разбрах, че Щайнер говори за Учителя и за неговата мисия. Доктор Щайнер каза, че славянството е шестата подраса, която иде в света. Тогава на нас, студентите - славяни, се оказваше голямо внимание, защото д-р Щайнер бе казал, че славянството ще изиграе голяма роля в новата култура на света.“

Боян Боев пише в статиите си за това „окултно движение в университета „Гьотеанум“, което: „отбелязва напоследък големи успехи и то предимно между младежта – студентството и другата младеж. Голямо влияние има това движение и всред учителството, лекарите, художниците и пр. Аз говоря за това окултно движение, което се развива в Германия и Швейцария под ръководството на доктор Рудолф Щайнер и което се нарича антропософско. Тази форма, в която се излива окултизмът, там се нарича антропософия. Окултизмът винаги е един и същ, но формата, в която се излива, зависи от духовните нужди и задачите на дадената епоха.“

Виждаме, че Боян Боев взема дейността на антропософското общество като модел за подражание и вдъхновение и с радост споделя неговата дейност в тогавашната официална периодика на България:

„По-долу ще се постарая да изложа в хронологичен ред по-важните моменти от окултното (антропософско) движение в Германия, Швейцария и околните страни от октомври 1920 год. насам:

1. Окултен антропософски конгрес в Щутгарт.

2. Курс в Християния. Д-р Рудолф Щайнер е държал в Християния, столица на Норвегия, в края на ноември и началото на декември 1921 г. ред сказки върху окултизъм (антропософия), педагогика и социални въпроси.

3. Окултното (антропософско) движение в Берлин.

4. Френски курс по окултизма (антропософията) в „Гьотеанум“.

За такова съединение окултизмът (антропософията) е път.“

Приятно четене и успешно прилагане!

1. Възпитанието на детето в светлината на окултизма – I

Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн IV (септември 1919 г.)

Д-р Рудолф Щайнер

Днешният живот се характеризира с преценка на много неща, които човек е получил в наследство от предидещите поколения¹. Затова именно днес животът е тъй богат на „съвременни въпроси“ и „съвременни нужди“. Какви не въпроси няма днес: социални, женски, възпитателен и училищен, правни, хигиенически и пр. Най-разнообразни са начините, по които се опитват да ги разрешат. Преголямо е числото на тези, които се явяват с тази или онази рецепта за „разрешението“ на някой от тези въпроси или поне за да допринесат нещо за тяхното разрешение.

В това отношение изпъкват най-разнообразни течения: радикализмът със своите революционни методи; умереното направление, което уважава съществуващото, но пак се стреми да прокара нещо ново, и най-сетне консерватизмът, който кипва от негодувание, когато бъдат докоснати някой от старите учреждения и традиции. Тези три направления са свързани с всички възможни преходни степени.

Онзи, който вижда по-дълбоко в живота, не може да не съзре една особеност на нашето време: тя се състои в туй, че днешното време не притежава подходящи средства за разрешението на всички тези въпроси. Така напр. мнозина искат да реформират живота, без да

¹ След завършването на тази статия, ще поместим статията: „Належащи реформи в нашето училище. Бъдещето училище“.

познават самите основи на живота. Онзи, който предлага проекти за уредбата на бъдещето, той не трябва да се задоволява с изучаване само повърхността на явленията, а трябва да изследва техните дълбини.

Целият живот е подобен на растение, което не съдържа само това, което е видимо за очите, но крие в своите невидими дълбини и бъдещето си състояние. Ако пред нас има растение, покрито само с листа, ние знаем, че след известно време то ще развие цвят и плод; растението ги има още сега, само че в зачатъчно състояние. Ако човек изследва в растението само това, което то в настоящия момент представлява за окото, той не ще може да каже нищо за цвета и плода. Това ще може да направи само онзи, който е запознат с естеството на растението.

Също така и целият човешки живот крие в себе си в зачатък своето бъдеще. Но за да може да се каже нещо за това бъдеще, трябва да се изучи скритото естество на човека. Днешното време няма никаква наклонност към това. То изуча само повърхността на явленията и мисли, че ще попадне на несигурна почва, ако почне да изуча това, което е недостъпно за физическо изследване. Разбира се, работата с растението е много проста: човек знае, че то много пъти е давало цвят и плод. А пък човешкият живот тече само веднъж, и цветовете, които той ще развие, не са сега на лице. При все това те се намират в зачатък, както цветовете в зачатъчно състояние се намират у растението, което в сегашния момент притежава само листа.

За бъдещето може да говори само онзи, който не се е задоволил с изучаване само на повърхността, но е изучил и скритата страна на поетиката природа. Разните съвременни реформени идеи ще станат действително благотворни и приложими, само ако изхождат от подобно дълбоко изследване на човешкия живот.

Духовната наука изобщо, поради самото си естество, поема върху себе си задачата да даде един всеобхватен миروглед, приложим в живота. Тя не трябва да бъде отвлечена теория, която да задоволява само любознателността; тя не трябва да бъде и средство за развитие отделни лица, желаещи от егоизъм, само за себе си, изкачване на повисоки стъпала на еволюционната стълба; духовната наука може и трябва да спомогне за разрешението на важните задачи на днешното човечество, тя трябва да спомогне за развитието на човечеството в пътя на неговото благо².

С поемане на тази мисия върху себе си, духовната наука трябва да се справи с много нападки и съмнения. Ще ѝ се случва да се сблъсква с радикали, умерени и консерватори във всички области на живота и няма да удовлетвори нито една от тия партии, тъй като тя със своите принципи преминава далеч отвъд всяко партийно мнение и дейност.

Нейните принципи се коренят в истинското познание на живота. Онзи, който е познал живота, той при поставяне на тази или онази задача следва указанията на самия живот. Такъв човек не създава произволни програми, защото знае, че и бъдещето ще се управлява от същите основни закони на живота, които имаме и днес. Затова духовната наука не може да не уважава сегашното. Колкото и недостатъци да се намират в него – недостатъци, които имат нужда от подобрения – все пак тая наука вижда в това сегашно зачатъка на бъдещето. Тя знае, че всичко съществуващо подлежи на растеж и

² Нека от това изречение да не се вади заключение, че духовната наука се занимава само с най-общите въпроси на живота; тя е призвана да посочи основата за разрешението на тези по общи въпроси, но не по-малко е истина е, че тя може да помогне на всяко отделно лице, каквото и място да заема в живота, като му даде отговор на всекидневните житейски въпроси. Така духовната наука ще стане източник на сила и увереност в живота и в работата си. Значи, духовната наука може да даде разрешение както на великите загадки и задачи на живота, така и на наглед най-незначителните въпроси на всекидневния живот.

развитие. Тя не измисля програми, а чете книгата на живота, и това, което узнава от тази книга, неизбежно става един вид програма, тъй като съдържа принципа на развитието.

Казаното нагледно ще поясним, като вземем за пример един от днешните проблеми, именно възпитателният проблем. Ние тук няма да излезем с предварителни искания и няма да съставяваме програми, а просто ще дадем описание на детската природа. А от изучаването природата на развиващия се човек (т. е. детето), ще дойдем до правилното заключение по отношение на възпитателната проблема.

За да познаем естеството на детето, необходимо е по-рано да разгледаме скритото естество на човека, изобщо.

Това, което познаваме у човека чрез нашият сетива, материалистът счита за целия човек; обаче, за окултиста³ то съставлява само една част от човешкото естество, а именно неговото физическо тяло. Физическото тяло на човека е подчинено на физическите закони, и е съставено от същите вещества, които срещаме и в останалия, тъй наречен неорганизиран свят. Затова, според духовната наука, физическото тяло на човека е общо с цялото минерално царство. Под физическо тяло се разбира тази част от човешкото естество, в която действат същите вещества и същите закони на разлагане, съединение и пр., които срещаме и в минералното царство.

Освен физическо тяло, в човешкото същество има и друго едно тяло, наречено „етерно“ или „жизнено“. Нека физикът да не се смущава от това название, тъй като тук „етер“ означава нещо съвсем различно от хипотетичния етер на физиката. До скоро се считаше крайно

³ В началото на ХХ в. думата „окултизъм“ е с категорично положителна конотация и няма нищо общо с тълкуванието ѝ днес. Под „окултно знание“ се разбира, това което е свързано със скритите, живи сили на природата, които науката все още не може да измери със своите примитивни уреди. А окултистът е този, който владее тези сили, може да ги обясни и да ги предаде на другите.

ненаучно да се говори за такова „етерно тяло“. Но в края на XVII-я век и в началото на XIX-я век това не се считаше „ненаучно“. Тогаз се поддържаше така: веществата и силите, които действат в минералите, не могат да дадат „живот“ на организма; поради това, казваше се, в организма има особена сила, наречена „жизнена“. И си представлявах, че именно на тая жизнена сила се дължат жизнените явления в растението, животното и човека, тъй както магнитните сили в магнита са причина на привличането.

В последващия материалистичен период това учение остана на заден план. И почнаха да твърдят, че организъмът е устроен както и неорганизования свят, т. е. че силите в организма и в камъка са едни и същи, само че в първия са по-сложни. Обаче, днес само най-закоравели материалисти могат да отричат „жизнената сила“. Цял ред естественици днес са дошли, по силата на фактите, до признанието на особена „жизнена“ сила или жизнен принцип.

Тъй най-новите научни изследвания се приближават до твърденето за етерното тяло. Обаче, между схващанията на духовната наука и на днешната си остава значително различие. По пътя на фактите възприемани чрез сетивата и претеглени от разума, съвременната наука е дошла до признанието на жизнена сила. Но не по този път върви истинското духовно изследване, което е родила дух. наука. Всичко, което последната твърди, е плод на такова духовно изследване. Днешната наука приема за основа на всяко знание сетивния опит; всичко, което не може да се възприеме чрез физическите сетива (т. е. чрез окото, ухото и пр.), тя отрича, и казва, че то лежи вън от границите на човешкото познание. Този възглед прилича на мнението на един слепец, който признава само това, което може да напипа, и отхвърля всички твърдения на тези, които могат да гледат и да виждат, като казва, че тези твърдения излизат вън от

пределите на човешкото познание. Духовната наука твърди тъкмо противното: тя казва, че човек е способен за развитие, и чрез развитието на нови органи за възприемане той си отваря погледа за нови светове. Както слепият е заобиколен от светлина, която той не вижда, защото няма орган на зрението, тъй и човек е заобиколен от много светове, които той може да види, когато развие съответни възприемателни органи⁴. След оперирането на слепия, открива му се цял нов свет; тъй и когато у човека се развият всичките му възприемателни органи, откриват му се нови светове, освен този, който той възприема чрез физическите сетива. Дали е възможно да се направи Операция на телесно слепия, това зависи от устройството на неговите зрителни органи; а пък ясновидските органи, чрез които човек може да проникне във висшите мирове, се намират в зачатък у всеки човек⁵. Всеки може да ги развие в себе си, ако има търпение, настойчивост и енергия в приложението на методите, изложени в книгата ми: „Как се достига познание на висшите светове или път към посвещение“.

Значи, духовната наука не счита за неизменни тези познавателни граници, които са поставени днес от организацията на човека. Тя казва, че тези светове съществуват за човека, за които той има възприемателни органи. Тя посочва методите за разширение на тези граници.

По гореописания начин може да се изследва етерното тяло, както и всички по-висши части на човешкото естество, за които ще стане дума по-долу. Признато е, че за телесните сетива е достъпно само физическото тяло, и че ако застанем на почвата само на такова чисто

⁴ Т. е. ясновидски органи. (Бележ. прев.)

⁵ Любознателния читател пращаме към книгите „Ясновидство“ и „Чакри, Кундалини и Прана“ от Ч. Ледбитер, преведени на български. (Бел прев.)

физическо изследване, ние само чрез умозаклучения можем да предположим, че у човека съществуват и по-висши тела освен физическото. Но духовната наука в същото време твърди, че можем да развием в себе си нови възприемателни органи, чрез които невидимият за очите свят и невидимите човешки тела ще се открият пред нас, както слепият след операцията почва да вижда светлината и боите. За тези, които са развили ясновидските си органи, етерното тяло е предмет на наблюдение, а не на умозаклучение.

„Етерно тяло“ имат както хората, така и животните и растенията. Вследствие на него се извършват в физическото тяло процесите: растеж, размножение, движение на соковете и пр. Следователно, то е строител на физическото тяло, негов архитект и същевременно негов господар. Поради туй, физическото тяло можем да наречем още и отпечатък на етерното. Двете тела се съвпадат приблизително по форма и размер, но не напълно. У животните, а още повече у растенията, етерното тяло значително се отличава от физическото по форма и големина.

Третият член от човешката природа е така нареченото астрално тяло или тяло на усещанията. То е носител на скръбта и радостта, на влеченията, похотите, желанията, страстите и пр. Всички тези понятия нека обединим в едно общо понятие „усещане“ (в по-широк смисъл на думата). Тогаз ще кажем, че съществата, които имат само физическо и етерно тела, не могат да усещат. Растението не може да усеща. От факта, че някои растения отговарят на известни дразнения чрез движения или по друг начин, някои учени вадят невярното заключение, че растенията са способни до известна степен да усещат. Но това е недоразумение и то се корени в кривото разбиране на понятието „усещане“. Работата не е в туй, дали един организъм отговаря на външното дразнение, а в туй, дали това дразнене се

придружава от вътрешно преживяване на удоволствие или страдание, на влечение, желание и пр. Ако беше иначе, трябва да допуснем, че и синята лакмусова книга „усеща“ известни вещества, понеже почервява от тяхното допиране⁶.

Тяло на усещанията (астрално тяло) имат само човекът и животинското царство. (В тесен смисъл на думата психологията под „усещане“ разбира най-простият познавателен психичен процес, породен в съзнанието от дразненето на сетивата. Тук е употребена думата „усещане“ в по-широк смисъл, по нямаме друг подходящ термин).

Не трябва да си мислим, че етерното и астралното тела са съставени пак от материя, само че по-тънка от материята на физическото тяло; това би значило да материализираме висшите членове на човешкото естество. Етерното тяло е съвкупност от сили, то е съставено от сили, а не от материя; астралното пък тяло е съвкупност от подвижни, цветни, светеци образи⁷.

Астралното тяло по форма и големина не прилича на физическото. У човека то има форма на продълговато яйце, в което са

⁶ На тая мисъл трябва особено да се наблегне, понеже повече от съвременните хора имат неясни схващания по тези работи. Мнозина не правят разлика между растение и „чувстващо същество“, понеже не са си изяснили що е в същност „усещане“. Ако един организъм (или неодушевен предмет) отговори по некакъв начин на едно външно въздействие, то още не следва, че той е почувствал това въздействие. Така би било, само ако организъмът е преживял вътрешно въздействието, т. е., когато има един вид вътрешно (душевно) отражение на външното дразнене. Великият прогрес в естествените науки, който учудва всеки истински духовен човек, причини неясност по отношение на някои висши понятия. Известни биолози не знаят що е усещане и затова го приписват и на безчувствени същества. Това, което тези биолози разбират под „усещане“, би могло да се припише и на безчувствените същества. А духовната наука съвсем друго нещо разбира под „усещане“ и „чувстване“.

⁷ Трябва да се прави разлика между вътрешното преживяване на астралното тяло и наблюдаването му от обучения ясновидец Казаното горе се отнася за астралното тяло като предмет на наблюдение за отворените духовни очи на ясновидеца.

поставени физическото и етерното тела. То излиза във вид на светло сияние.

Но човек притежава и четвърти член, който липсва у другите земни същества. Този четвърти член е носител на човешкото „аз“. „Аз“ е дума, която се отличава от всички други думи в езика. Този, който размишлява върху характера на тази дума, ще бъде улеснен в разбирането на човешкото естество. Всяко друго име можем да отнесем към всички съответни предмети: напр. всеки нарича стола „стол“; масата всеки нарича „маса“; Ивана – „Иван“. Не е така с думата „аз“. Думата „аз“ не може да се употреби за именуване на друго; всеки само себе си нарича „аз“. Никога няма да чуя друг да ме нарече „аз“. Същество, което може да се казва „аз“, е един отделен свят. Религиите, построени на божествената мъдрост, винаги са чувствали това и са признавали, че заедно с „аза“ се почва проявата на Бога вътре в човека, тогаз когато за по-нисшите същества Той се проявява само отвън, в явленията на околната среда. Този четвърти член от човешкото естество се нарича „тяло на аза“⁸.

Това „тяло на аза“ е носител на безсмъртната човешка душа. То именно прави от човека корона на земната еволюция. Но „азът“ на днешния човек съвсем не е устроен просто. За да вникнем в природата му, нека сравним хора от разни степени на развитие, напр. нека сравним дивака със средно развития европеец, а този последния с високия идеалист. Всичките са способни да казват на себе си „аз“: „тяло на аза“ имат и тримата. Но „азът“ на неразвития дивак се подчинява на страстите, влеченията, похотите почти както животното. По-високо

⁸ Нека изразът „тяло на аза“ да не предизвиква недоразумения. Под „тяло на аза“, разбира се, ние не разбираме нещо материално. При съобщение на своите истини духовната наука е принудена при обозначенията да заема думи от обикновения език. И тъй като тези последните се отнасят за материални предмети, то при употребата им четецът трябва да ги преведе и разбира в духовен смисъл.

стоящият в развитието си се отнася малко по-инак към своите наклонности и похоти: едни от тях допуска, а други удържа и подавя. Идеалистът пък, освен първоначалните наклонности и страсти, е развил и по-висши. Всичко е станало чрез работата на „аза“ върху другите тела. А именно в това се състои и задачата на „аза“: да работи над другите членове от човешкото естество, като ги облагородява и пречиства.

По този начин човек излиза из състоянието, в което първоначално го е оставил външния свят, и първите три тела все повече и повече се изменят под влияние на „аза“. В стадият, в който се намира човек, току що се издигнал над животното чрез проблясване на „аза“, той още не се отличава от животното по отношение на казаните три тела. Етерното му тяло е носител само на жизнените сили, на растежа и размножението; астралното му тяло притежава само такива желания, похоти и страсти, които са възбудени у него от външния свят. Издигането на човека на по-високи степени на развитие в течение на преражданията става чрез работата на „аза“ върху поменатите три тела.

Чрез това, астралното тяло става носител на по-чисти удоволствия и неудоволствия, на по-изтънчени желания и влечения. Същевременно се изменя и етерното тяло; то става вече носител на навиците, устойчивите наклонности, темперамента и паметта. Човек, чието „аз“ не е работило над първите три тела, няма спомен за преживяното. Той живее само по веленията на природата.

Цялото човешко културно развитие се състои в работата на „аза“ върху долните три тела. Тази работа на „аза“ отива чак до физическото тяло: под влияние на „аза“ човешката физиономия се изменя, изменят се жестовете и движенията, изобщо целият изглед на човешкото тяло се изменя.

Може да се определи, как разните културни и възпитателни средства въздействат на разните човешки тела по различен начин. Обикновените културни въздействия влияят на астралното тяло; те будят в него нови видове радости, скърби, желаня, влечения и пр. Вглъбяването в мира на изкуството действа на етерното тяло. Когато човек при съзерцание на художественото произведение се изпълва с предчувствие за нещо по-възвишено, по-благородно отколкото окръжаващия го външен свят, облагородява се неговото етерно тяло. Могъщо средство за очистване и облагородяване на етерното тяло се явява религията. Ето защо религиозните импулси имат грамадно значение за развитието на човечеството.

Това, що наричаме съвест, е пак резултат от работата на „аза“ върху етерното тяло в течение на цел ред прераждания. Когато човек съзнае, че не трябва да прави това или онова, и когато това съзнание е станало достатъчно силно и дълбоко, за да се отпечата и в етерното му тяло, получаваме съвестта.

Но тази работа на „аза“ над долните три тела е или обща за цялото човечество или пък свършено индивидуална работа на „аза“ върху тези тела. Измененията от първия вид се дължат до известна степен на работата на цялото човечество; индивидуалната пък работа е основана изключително на собствената дейност на нашето „аз“.

Ако „азът“ е станал достатъчно силен, че може със собствени сили да преработи астралното тяло, тогаз тази преработена част от астралното тяло се нарича Разум (по източното наименование Manas).

Това преобразяване се дължи главно на изучаване, на обогатяване вътрешния човек с високи идеи и възгледи. Но нашето „аз“ е способно на още по-висока работа върху нашето същество: именно, когато не само астралното, но и етерното тяло бъде преработено. Човек много работи научава в живота, ако той в известна точка на своя живот се

обърне назад и хвърли поглед на миналото, ще си каже: много съм научил. Обаче, той в много по-малка степен ще говори за изменение на темперамента, характера и за подобрене или влошаване на паметта през живота. Ученето е във връзка с астралното тяло, а изменението на характера, паметта, темперамента и пр. е във връзка с етерното тяло. Много е вярно, ако сравним изменението на астралното тяло с движението на минутната стрелка на часовника, а преобразованието на етерното тяло с движението на часовата стрелка.

Когато човек пристъпи към висшето, тъй наречено окултно, Обучение, най-важната му работа се състои в изменение на етерното тяло чрез съзнателното въздействие на „аза“. Той съвсем съзнателно и самостоятелно работи за изменението на своите навици, характер, памет и пр. С подобно работене върху етерното тяло, последното се превръща в Духовност (по източното наименование „Буди“).

Когато човек достигне до още по-висока степен на развитие, той става способен да работи за преобразяване и на физическото си тяло (напр. да изменя кръвообращението, пулса и пр.) По този начин той превръща физическото си тяло в „Атма“ (по източното наименование).

А тези от измененията в долните три тела, които са общи за цялото човечество или за част от него, напр. за един народ, племе, семейство, носят следните названия: преработеното от страна на „аза“ астрално тяло се нарича „усетна душа“, преработеното етерно тяло се нарича „разсъдъчна душа“, а преработеното физическо тяло – „съзнаваща душа“. Но да не си мислим, че тези изменения стават едно след друго; те се извършват едновременно и върху трите тела при проблясването на „аза“. Нещо повече: работата на „аза“ почва да се забелязва по-ясно, едвам когато „съзнаващата душа“ се оформи поне отчасти.

От горното виждаме, че човешкото естество се състои от 4 члена: физическо тяло, етерно, астрално и тяло на „аза“. Усетната, разсъдъчната и съзнаващата души, както и по висшите членове на човешкото естество: Разум (Manas), Духовност (Буди) и Атма са преобразени продукти на долните 4 члена.

Възпитателят работи постоянно над тези 4 члена. Но за да може да работи успешно върху тях, трябва да изучи естеството им. Не трябва да си мислим, че в известна точка на човешкия живот напр. при раждането, и четирите члена са еднакво напреднали в развитието си. Напротив, тяхното развитие се извършва разляано в разните възрасти. И в познанието на еволюционните закони на човешкото естество лежи основата на възпитанието и обучението.

До физическото раждане зародишът е заобиколен от чуждо физическо тяло и затова не е в пряко допиране с външния свят. Майчиното физическо тяло го заобикаля от вси страни, и само то може да му влияе. Физическото раждане се състои именно в освобождението на човека от физическата майчина покривка; по този начин той влиза в пряко допиране с външния свят. Сетивата му се отварят за околния свят. И както по-рано му е влияела физическата майчина покривка, така и сега външният свят почва да му влияе.

Но това е раждане само на физическото тяло, а не и на етерното. Както човек до момента на раждането си е заобиколен от физическата майчина покривка, тъй до зъбосмяната, значи приблизително до седмата година, е заобиколен от една етерна и една астрална покривки или „черупки“. Чак при зъбосмяната етерното тяло се освобождава от етерната черупка или покривка; тогаз остава само астралната покривка, която заобикаля астралното тяло до настъпването на

половата зрелост⁹. С настъпването на половата зрелост се освобождава и астралното тяло, както физическото – при раждането и етерното – при зъбосмяната.

И така, дух. наука казва, че човек се ражда три пъти. До зъбосмяната впечатления, които по своя характер би трябвало да въздействат на етерното тяло, толкоз малко достигат до него, колкото въздухът и светлината на физическия свят могат да влияят на физическото тяло, додето то се намира в майчината утроба.

До зъбната смяна етерното тяло не може да работи свободно. В майчината утроба физическото тяло получава сили, които не са негови собствени и същевременно под закрилата на предпазителната покривка развива своите собствени; тъй е и с етерното тяло до зъбната смяна. До зъбната смяна етерното тяло в съдружие с чуждите, наследени сили развива свои собствени. До дете етерното тяло по този начин постепенно се приготвя за освобождение, физическото тяло е вече свободно самостоятелно. През този период етерното тяло изработва в физическото това, от което последното се нуждае. Като

⁹ Казаното не би било разбрано добре от онзи, който би възразил, че детето и преди зъбосмяната има памет и пр. и че преди половата зрелост има способности зависими от астралното тяло. Не трябва да забравяме, че етерното и астралното тела ги има още от началото само че под споменатите предпазителни покривки. Именно тази предпазителна покривка прави етерното тяло способно да проявява памет и преди зъбосмяната. Обаче, и физическите очи на детския зародиш съществуват под предпазителната физическа майчина покривка. Както външната физическа слънчева светлина не трябва да действа на тези защитени в майчината утроба очи, тъй и външното възпитание не трябва да въздейства за развитието на паметта преди зъбосмяната. До това време паметта трябва да се развива свободно, като ѝ се дава храна и не ѝ се въздейства от вън за нейното развитие. Същото е и със способностите, чиито носител е астралното тяло, до половата зрелост. Трябва да им даваме храна, но винаги при съзнанието, че астралното тяло е още под предпазителната покривка. Има разлика между косвената грижа за заложиците на астралното тяло преди половата зрелост и прякото въздействие върху тях от вън след половата зрелост, когато вече е премахната предпазителната покривка. Разликата тук може би е много тънка, до ако не се вземе тя пред вид, не може да се разбере същността на възпитанието.

траен резултат от тая работа се явяват собствените зъби, които заменят наследените (млечните). Те са най-плътните елементи в човешкото тяло, и за това се явяват последни – на седмата година.

От този момент етерното тяло почва да работи самостоятелно върху растежа, само че то още се намира под влиянието на неосвободеното астрално тяло. В момента, в който астралното тяло се освобождава, етерното тяло завършва един период от развитието си. Завършването на този период намира израз в половата зрелост. Половите органи стават самостоятелни, защото освободеното от астрална покривка астрално тяло не работи вече на вътре, а на вън, като влиза в пряко допиране с външния свят.

Както нероденото дете не трябва да се подлага на влиянията на външния свят, също тъй не трябва да въздействат до седмата година върху етерното тяло силите, които за него представляват това, което представляват за физическото тяло впечатленията от физическата околност. А пък съответни въздействия върху астралното тяло трябва да се допускат чак след половата зрелост.

Не общи фрази, като напр. „хармонично развитие на всички сили и и способности“, могат да бъдат основа на истинското възпитание, а само действителното познание на човешкото естество. С това не искаме да кажем, че подобни фрази са неверни; искаме само да кажем, че с подобни фрази може да се постигне толкова, колкото бихме постигнали, ако стояхме пред една машина и само уверявахме, че трябва да приведем всичките ѝ части в хармонична дейност. Само този може наистина да управлява машината, който не пристъпва към нея с общи фрази, а с истинско познание на всичките ѝ съставни части. Също така и във възпитателното изкуство е нужно познаване на всички членове на човешкото естество и тяхното развитие. Нужно е да знаем, на коя част от човешкото естество как трябва да действаме в тая

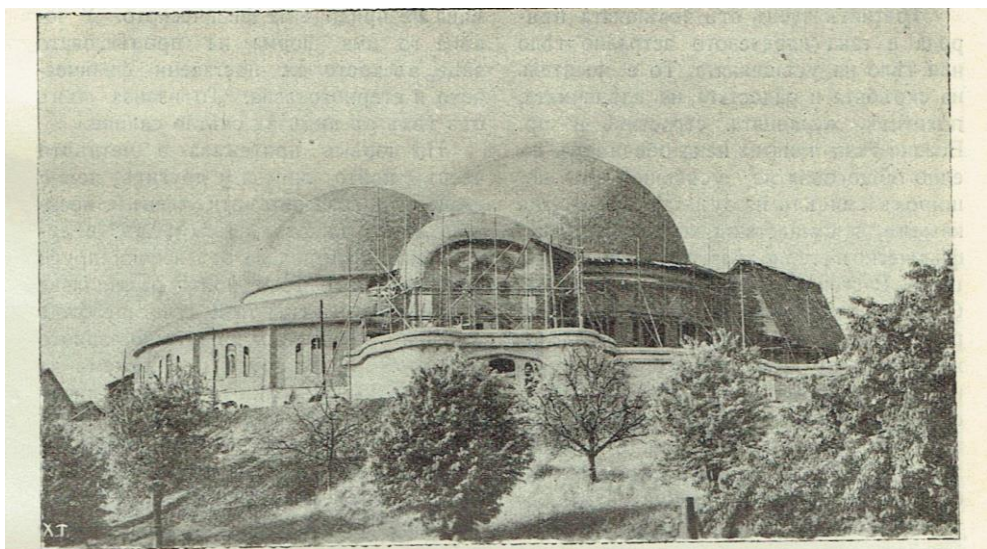
или оная възраст и как можем да направим това целесъобразно. Не подлежи на съмнение, че истинското реалистично възпитателно изкуство, каквото е посоченото тук, бавно ще си пробие път. Причината на това е във възгледите на днешното време, което още дълго време ще счита фактите на духовния свят като плод на безумна фантазия, а своите съвсем неверни изводи ще счита като резултат на трезвен, реалистичен мироглед. Изложеното тук от мнозина днес се счита за фантастично, обаче в бъдеще ще се счита за най-обикновена истина

И така, от момента на физическото раждане физическото тяло на човека е подложено на въздействията на външния свят; до те. газ то е било заобиколено и закриляно от майчината покривка. Ролята, която до раждането са изпълнявали майчините сили и сокове, след това изпълняват силите и елементите на външния свят. До зъбната смяна на седмата година, физическото тяло има задача, която е съвсем различна от задачите му през следните периоди от живота. Физическите органи трябва до седмата година да приемат определена форма; техният строеж получава определено направление и тенденция. След седмата година физическото тяло ще расте, но този растеж ще се извършва по направлението, начертано през първите седем години. Ако до седмата година са се развили правилни форми, те ще продължават да растат такива, а ако са се развили уродливи форми, те ще растат като уродливи. Това, което се пропусне до седмата година, не може да се навакса отпосле. И както природата приготвя за физическото тяло до раждането подходната за него среда, тъй и възпитателят трябва да се погрижи за добра физическа среда на детето след раждането му. Само при такава подходяща физическа среда ще могат физическите му органи да се излеят в правилни форми.

Има две вълшебни думи, които изчерпват всичко, което може да се каже за отношението на детето към околната му среда. Тези две думи са: подражание и пример. Гръцкият философ Аристотел нарича човека най-подражателното от всички животни. За никоя друга възраст това изречение не важи толкова, колкото за детския период до зъбната смяна. Детето подражава всичко, което се извършва около него, и в този подражателен процес физическите му органи се изливат в форми, които се запазват и за последващите периоди. Изразът „физическа околна среда“ трябва да разбираме в най широкия смисъл на думата. Под физическа среда трябва да разбираме не само материалния свят, който заобикаля детето, но и всичко това, което се върши около него, всичко, което се отразява в неговите сетивни органи, всичко, което по физически път може да въздейства на духовните му сили. Тук спадат и всички нравствени и безнравствени, всички умни и глупави постъпки, които то вижда.

Не морални фрази, не философски наставления влияят на детето, но това, което вършат пред очите му околните възрастни. Поученията не влияят за образуване на формите на физическото тяло, но на етерното, а казахме, че това последното е заградено до седмата година с предпазителна етерна покривка, както физическото тяло е заградено до физическото раждане от физическата майчина обвивка. Това, което се развива в етерното тяло до седмата годи на, напр. представи, навици, памет и пр., трябва да се развива „от само себе си“ тъй както очите и ушите се развиват в майчината утроба без съдействието на външна светлина и външни звукове. Без съмнение, вярна е мисълта, изказана от Жан Пол в чудесното му педагогическо съчинение: „Левана или за възпитанието“, че околосветският пътешественик научава много повече в първите години на своя живот от своята дойка, отколкото по-късно от всичките си пътешествия, взети заедно. Но детето се поучава

не с думи, а с примери. Неговите органи добиват своята форма под влиянието на околната физическа среда. Правилно (здро̀во) зрение се развива у него, когато го заобикалят добри цветове и светлинни условия; в неговия мозък и кръвообращение се развиват физическите заложби за здраво нравствено чувство, ако детето вижда морални действия наоколо си. Ако до седмата си година детето вижда само глупави постъпки, то мозъкът му се излива в такива форми, които в по-нататъшния му живот ще благоприятстват за също такива глупави прояви.

Висша окултна школа край Дорнахъ (до Базелъ) въ Швейцария, основана отъ Д-ръ Р. Шайнеръ.

Както мускулите на ръцете стават силни и здрави, когато изпълняват подходяща на силите им работа, тъй и мозъкът и всички други органи на човешкото физическо тяло се насочват в правилна посока, кога получат добри въздействия от околната среда. Един пример най-добре ще разясни, в що се състои работата. Можем да приготвим на детето кукла от стара кърпа, като направим от двата ѝ

края ръце, от другите ѝ два края крака, от един възел – глава, а на местото на очите, носа и устата турим мастилени петна; или можем да купим на детето тъй наречената „красива кукла“ с истински коси и вапцани бузи. Да не говорим вече за туй, че подобна „красива кукла“ има нещо отвратително в себе си и разваля здравия естетически вкус; – главният възпитателен въпрос тук е другаде: когато детето има в ръцете си завитата на кукла кърпа, то прибавя от собствената си фантазия това, което не достига на кърпата, за да прилича на човек.

А тази работа на фантазията действа благотворно при изливането на мозъчните форми. Мозъкът от това се развива и укрепва, както мускулите на ръката чрез подходяща дейност. Ако дадем на детето „красивата кукла“, на мозъка не остава никаква работа, а в бездействие той се атрофира и изсушава, вместо да се развива и укрепва. Ако хората можеха да виждат процеса на мозъчното оформяване, както го вижда окултистът-ясновидец, те навярно биха давали на своите деца само такива играчки, които подбуждат мозъка към творческа дейност. Всички играчки, които са съставени от мъртви, математически форми, заглушават, умъртвяват творческите сили на детето. А правилно действа върху детето само това, което събужда у него представа за нещо, пълно с живот. В нашата материалистична епоха рядко са добрите играчки. Добри играчки, като напр. двама ковачи, които са обърнали един срещу други и чукат един след друг един предмет, се срещат твърде рядко. Подобни играчки още могат да се купят тук-там из селата. Добри са също така книжки с картинки, чиито фигури се движат чрез конци, тъй че мъртвите образи в картинката самото дете привежда в действие. Такива играчки причиняват вътрешна възбуда, вътрешно оживление у органите, а това вътрешно оживление ги излива в правилни форми. Всички тези неща тук ние само ги загатваме отгоре-отгоре. Но бъдещата задача на окултизма ще се състои в

разработването на новите възпитателни методи във всички подробности. Окултизмът е в положение да стори това, понеже той не е пуста отвлеченост, а сума от реални факти, които могат да дадат ръководно начало за живота.

Нека вземем още един-два примера. От гледището на окултизма, друга обстановка е нужна за нервното, раздразнителното дете, и друга за апатичното и неподвижното. Тук всичко трябва да се вземе пред вид, като почнем от цвета на стаята и на другите предмети, които заобикалят детето, та свършим с цвета на дрехите, които ще облече. Ако не се ръководим от окултните указания, често може да се постъпи тъкмо обратно на потребното. Така напр., лесно раздразнителните деца трябва да се заобиколят от червени и портокалени цветове; същият цвят трябва да имат и дрехите им. На неподвижното дете са полезни синият и синьозеленият цветове. Всичкият въпрос е в туй, какви допълнителни цветове будят у децата тези цветове. Допълнителният цвят на червения е зеленият, а на синия – портокалено-жълтият, в което лесно можем да се убедим, ако гледаме съсредоточено на първия или втория цвят, и след това бързо си обърнем очите към бела повърхност. Този допълнителен цвят се произвежда от физическите органи на детето и изменя строежа на органите, съобразно с вътрешните нужди на детето. Ако раздразнителното дете се заобикаля с предмети от червен цвят, този цвят събужда вътре него зеления допълнителен цвят. Образуването вътре на зеления цвят действа успокоително, органите стават склонни към успокояване.

(Следва)

2. Възпитанието на детето в светлината на окултизма – II

*Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн. V (октомври 1919 г.)
(Продължение от кн. IV и край)*

От голяма важност е да се обърне внимание през тази възраст и на следното: физическото тяло само си изработва мерило за това, що му е полезно и що – не. Изобщо казано, здравето физическо тяло желае това, което му е полезно. Относно физическото тяло трябва да следим, към какво е насочено естественото влечение и желание на детето, кои предмети му доставят радост, удоволствие. Удоволствието и радостта са силите, които способстват за правилното оформяване на физическите органи.

Голяма е грешката и отговорността, ако поставим детето посред неблагоприятни физически условия. Подобна грешка може да стане особено относно храненето. Ако му даваме неподходящи храни, то може съвсем да изгуби здравия си хранителен инстинкт. А ако му даваме подходяща храна, този инстинкт се запазва до такава степен у него, че то ще иска – даже и до чашата вода – само това, що му е полезно при дадените обстоятелства, и ще отказва всичко, което ще му повреди. Когато окултизмът бъде призван да ръководи възпитателното изкуство, той ще бъде в състояние да даде драгоценни упътвания за влиянието на разните храни и напитки, защото окултизмът не е гола теория, но действително познание на живота,

Към силите, които дават форма на физическите органи, принадлежи и радостта от околната среда: веселите лица на възпитателите и преди всичко искрената, нелицемерна любов. Любовта, която, като слънчевите лъчи, прониква атмосферата около

детето, играе такава роля за правилното оформяване на физическите органи, каквато играе топлината на квачката за развитието на яйцето.

Ако атмосферата около детето е проникната от любов и ако, освен това, детето има добри примери за подражание, можем да кажем, че то се намира в подходяща среда. Затова строго трябва да се следи, щото в присъствие на детето да не се върши нищо, което то не бива да подражава. Около него не трябва да се върши нещо, за което ще трябва да му кажем: „Това не бива да вършиш“. До каква степен е склонно детето към подражание, се вижда, като наблюдаваме, как то се старее да рисува буквите, преди още да ги разбира. Даже добре е, ако детето по-рано рисува буквите и след това узнае смисъла им; защото подражателността принадлежи към периода на развитието на физическото тяло, когато пък смисълът на явленията говори на етерното тяло. А на последното трябва да се въздейства чак след зъбната смяна, когато то се освобождава от заобикалящата го етерна обвивка.

През периода на физическото развитие усвояването на правилен говор трябва да се основава на подражанието. Детето, като слуша, лесно може да се научи да говори, а правилата и изкуственото обучение са безцелни в тая възраст.

Особено важно е в ранното детство, щото детските песни да произвеждат на сетивата колкото се може по хубаво ритмично впечатление. В този случай не е важен толкоз смисълът на песните, колкото красотата на напева. Колкото по-оживяващо действа нещо на окото или ухото, толкоз по-добре. Не трябва да намаляваме значението и на хората. Ритмичните движения под звуковете на музиката действат благотворно за развитието на физическите органи.

Със смяната на зъбите етерното тяло отхвърля етерната обвивка и от този момент става достъпно на възпитателното влияние на

външния свят. Възпитателят е длъжен да знае, кои външни фактори могат да въздействат върху етерното тяло. Под „видоизменение и развитие на етерното тяло“ трябва да разбираме видоизменение и развитие на навичките, съвестта, характера, паметта и темперамента. На етерното тяло трябва да въздействаме с образи, примери, със съзнателно насочване на фантазията. Както до седмата година трябва да даваме на детето физически примери за подражание, тъй през периода от смяната на зъбите до половата зрелост трябва да поставяме в детската околност всичко, което с вътрешния си смисъл и достойнство може да му служи за добър пътеводител. Най-уместно е през този период да се действа на детето с подходящи образи и символи. Силите на етерното тяло се развиват, когато ние насочваме детската фантазия да разгадава живите образи и притчи, чрез което детето да добие ръководни начала в живота. Не отвлечени понятия действат подходящо на развиващото се етерно тяло, но нагледното; и при това не физически-нагледното, а духовно-нагледното¹⁰.

Духовно-нагледното ето най-вярното възпитателно средство в тази възраст. Именно затова, по важно от всичко друго през тази възраст е, детето да бъде заобиколено от такива възпитатели, които с своите качества да събуждат в него желаемите умствени и нравствени сили. Както през първите детски години вълшебни възпитателни средства са подражанието и примерът, тъй сега такива са послушността и авторитетът. Естествен, непринуден авторитет трябва

¹⁰ За да поясня, какво разбира авторът под израза духовно-нагледно, ще дам няколко примери: 1) детето ще се развива правилно, само като вижда в учителя и в другите лица, които го заобикалят, нагледно възплъщение на доброта, любов, търпение, безстрашие и пр.; 2) също такива нагледни образци на благородни душевни черти да му се разкриват, кога му се разправя за живота на възвишени характери в приказки или из историята; 3) под духовна нагледност се разбира още разкриване на дълбоките духовни истини във вид на живи притчи и символи; физическите предмети и явления, които се изучават, да послужат, за да събудим в него едно предчувствие за духовните тайни. Бел. Прев.

да притежава духовно-нагледното, по което детето изработва своята съвест, наклонности, навици, темперамент и с чиито очи то ще гледа на околните явления. Прекрасните думи на поета: „Всеки трябва да си избере своя герой и по неговите стъпки да си отвори път към Олимп“, имат най-голямо значение именно за тази възраст. Чувствата на уважение и благоговение са силите, чрез които етерното тяло се развива по правилен начин. И комуто не се е случвало да изпитва в тази възраст към някое лице безгранично уважение, за него всичкият му по-нататъшен вътрешен живот ще се укаже несравнено по-беден, по-оскъден. Дето няма чувство на безгранично уважение и благоговение, там заглъхват живите сили на етерното тяло. Да си представим, какво влияние ще укаже върху детската душа следното: на едно осемгодишно момче се разправя за особено високите, необикновени качества на някое лице. Всичко, което слуша детето за това лице, му внушава свещен трепет. И ето, иде денят, когато детето за пръв път ще види човека, който е пленил въображението му. Благоговеен трепет го обзема, когато улавя дръжката на вратата, зад която се намира това лице. Прекрасните чувства, преживени в такава минута, си запазват влиянието за през целия живот; те са едни от трайните придобивки в живота. И щастлив е този, който не само в тържествените минути на живота, но всекидневно вижда в лицето на своите учители и възпитатели естествен авторитет. Към тези живи авторитети трябва да присъединим историческите. Великите исторически образи, разказите за героически мъже и жени могат да развият много по-добре съвестта, отколкото отвлечени нравствени правила, влиянието на които става голямо, само когато с достигането на половата зрелост астралното тяло се освобождава от своята астрална предпазителна обвивка. Извънредно важно е, щото изучаването на историята да става именно с оглед на тази цел. Преди зъбната смяна

приказките и разказите, които разказваме на децата, трябва да извикват у тях удоволствие, радост, весело настроение. В следния период трябва да се стремим, щото изобразяваните картини из живота да извикват в душата им още и желание да постъпват по същия начин. Освен това не бива да забравяме, че много лоши навици могат да се изкоренят, ако своевременно ги изобразяваме в отблъскващи образи. Много малко помагат увещанията против лошите наклонности и навици. А съвсем друго нещо е да действваме на юношеската фантазия с живия портрет на един човек, който имал този или онзи лош навик или наклонност, като покажем на детето, към какъв край дошъл този човек поради този си лош навик. Никога не трябва да изпускаме из пред вид, че отвлечените представи не действат на развиващото се етерно тяло, но нагледните, пълни с жизненост картини и образи. Това, което казахме напоследък, трябва да се върши с голям такт, за да не се получат резултати, обратни на очакваните. При разказването от голяма важност е начинът на разказването. Не трябва да считаме за равнозначещи устния разказ и четенето. Второто не може да замени първото.

Картинните представи имат за периода от смяната на зъбите до половата зрелост и друго едно значение. Необходимо е, юношата през този период да възприеме тайните на природата и законите на живота не чрез отвлечени понятия, а във вид на символи. Духовните съотношения трябва да му се представят в такива символи, че закономерността в света по-скоро да се отгатва и чувства зад тези символи, Отколкото да се схваща с помощта на отвлечени понятия. „Всичко преходно е само символ“ – това трябва да бъде ръководната нишка на възпитанието през тази възраст. Много е важно човек да възприеме тайните на битието в символи, преди да ги изучи като отвлечени природни закони.

Един пример ще обясни казаното. Да кажем, че искаме да говорим на детето за безсмъртието на душата и за нейното излизане от тялото. По този въпрос трябва да говорим на детето само символично, като напр., сравним душата с пеперудата, която излиза из пашкула. Както пеперудата изхвърква из пашкула, тъй душата се освобождава от тялото след смъртта. Нито един човек не може да проникне в истинската същност на отвлечените понятия, ако по-рано не ги е възприел в подобни образи. Чрез такива символи се действа не само на ума, но и на чувствата, на цялата душа. Човек, преминал през детинството си този път, в съвсем друго настроение ще се занимае с тези въпроси, когато по-късно те му се съобщават като отвлечени понятия. Даже вредно е, ако човек през детинството си не е възприел тайните на битието с чувство, преди да ги изучи с разсъдък си. Необходимо е възпитателят да знае символизации за всички природни закони и мирови тайни.

От казаното се вижда, колко плодотворен се явява окултизмът в практическия живот. Ако някой заеме своите символи от един материалистичен миросглед и с тях почне да занимава децата, тези символи ще произведат малко впечатление върху последните. Те ще бъдат символи пресилени, измислени, принудени.

Символите, в които не вярва говорителят като в жива действителност, не действат убедително на слушателя. Когато някой говори в образи, на слушателя действа не само това, което той слуша, но още и друго: една духовна струя отива от говорителя към слушателя. Ако говорителят сам не е проникнат от гореща в своя символ, той няма да произведе никакво впечатление на слушателя си. За да могат думите на говорителя да подействат, той трябва да вярва в своите символи като в действителност. А това може само този, който е запознат с окултизма и от там е почерпил своите символи. Истинският

окултист без пресилване ще приеме горния символ за излизането на душата от тялото, защото за него това е истина. За него излизането на перепудата из пашкула наистина представлява на по-ниска степен на битието същия процес, който на по-висока степен се повтаря като излизане на душата от тялото. Той е изпълнен със силна вяра в този символ, и тази силна вяра се предава във вид на тайнствени струи от говорителя на слушателя и действа убедително. В този случай истински живот се прелива от възпитателя към възпитаника и обратно. Но за да постигне такова въздействие, възпитателят трябва да черпи из окултен източник. Думите му, – и всичко, което изхожда от него, – трябва да бъде проникнато от чувството, топлината и светлината на истинското духовно настроение. Тогаз ще се открият велики и светли перспективи за цялото възпитателно дело. Ако педагогиката почне да черпи от жизнения източник на окултизма, тя ще се оживотвори. Ще престане тогаз ходенето чрез напипване, което е съществувало и съществува в тази област.

Душевната способност, на която трябва да се обърне особено внимание през този период, е паметта. Развитието на паметта е свързано с оформяването на етерното тяло. А тъй като това оформяване става в периода между зъбната смяна и половата зрелост, то именно през този период трябва да се въздейства съзнателно от вън за развитието на паметта. Паметта винаги ще бъде слаба, ако се пропусне нужното през този период. Пропуснатото през този период не може по-после да се навакса.

Материалистичният възглед може да направи много грешки в това отношение. Основаната на него възпитателна система лесно дохождало предразсъдъка, че не трябва да се усвоява нищо само по памет. Тя неуморно се бори против простата тренировка на паметта и измисля най-хитроумни методи, за да не усвоява детето по памет това,

което още не може да разбере. И какво е това „разбиране“, за което говорят? Материалистът е дълбоко убеден, че проникването в същността на нещата е възможно само с помощта на отвлечени понятия. Той мъчно би се убедил, че за разбиране на явленията има нужда и от другите душевни сили поне толкова, колкото и от ума. Изразът, че можем да разбираме със сърцето, чувството и душата си, както разбираме с ума си, не е прост фигуративен израз. Понятието е само едно от средствата за разбиране на околния свят. Само материалистът го счита за единствено средство. Обаче, не са малко и такива хора, които не считат себе си за материалисти, но при все това не признават друг познавателен способ, освен умственият. Такива хора считат своя мироглед, може би, за идеалистичен или даже за духовен. Но тяхното схващане е материалистично, защото умът е оръдие на душата за разбиране на материалните неща.

Умственият способ не е единственият и най-дълбокият за разбиране на нещата. Ще приведем едно място из гореспоменатата чудесна книга по възпитанието от Жан Пол Рихтер. Това съчинение съдържа златни мисли по възпитанието и заслужва много по-големо внимание, отколкото му се отдава. Това място гласи: „Не се страхувайте от неразбирането даже на цели изречения; изражението на лицето ви, вашата интонация и желанието на ученика да разбере осветляват едната половина на казаното, а с помощта на тази половина с време ще се осветли и другата. Интонацията съставлява за децата, както за китайците и светските хора, половина език. Не забравяйте, че децата първоначално се научават да разбират майчиния си език и чак след това да говорят на него, също както ние, възрастните, гръцки или друг некой език. Трябва да имаме упование на времето и на връзката между нещата; те ще помогнат на детето да се ориентира. Петгодишното дете разбира думите „но“, „макар“, „обаче“, „разбира се“, обаче, опитайте се

да ги обясните и то не на детето, а на баща му! В едничката дума „макар“ се съдържа цяла философия. Ако говорът на осемгодишното дете добре се разбира от тригодишното, защо лък възрастният да понижи своя език до неговото бърборене? С детето трябва да се говори винаги, като че то е с няколко години по-възрастно (та нали и с нас говорят в книгите гениите, които са ни изпреварили с няколко века?). С едно годишното дете говори, като че е двугодишно, с последното говори, като че то е шестгодишно, тъй като различията в развитието се намаляват обратно пропорционално на годините. Възпитателят, който изобщо премного е наклонен да припише всичкия учеников успех на учителите, не трябва да забравя, че детето носи в себе си вече готов и изучен половината от своя духовен мир, именно нравствените и метафизичните представи, и затова езикът, който си служи с материални средства, не може да даде духовното, а само да го осветли. При разговор с децата, трябва да имаме радостно настроение и точност; в това отношение можем да вземем пример от самите тях. Както ние ги учим чрез езика, така и ние самите можем да учим езика чрез тях: те често смело и съвсем правилно изковават нови думи; ето какви нови думи, например, са чувани от три и четири годишни деца: струнар, чашар (онзи, който приготвя струни, чаши), варилник и пр. „

Наистина, в тази извадка от горното съчинение се говори за способността на детето да разбира преди да е узрял разсъдъкът – в областта на езика, а не в областта, за която беше дума по-горе. Обаче, всичко, казано от Жан Пол Рихтер за езиковата област, важи и за интересувания ни въпрос. Детето възприема езиковия строеж без да има нужда от езиковните отвлечени закони. По същия начин то трябва, за да развие паметта си, да учи неща, чието разсъдъчно разбиране ще се остави за по-после. Нещо по-вече: даже по-добре ще се разбере по-после това, което в тази възраст е усвоено само памет, също както най-

лесно можеш да усвоиш правилата на онзи език, на който можеш вече да говориш. Предубеждението за вредата от заучването на памет е един материалистичен предразсъдък. Напр., на детето трябва да се покажат няколко примери за най-необходимите правила на умножението (за което не е нужна никаква сметачна машина, а най-добре е да се използват пръстите), и след това то здраво трябва да заучи таблицата на умножението на памет, Постъпвайки така, ние ще действваме съобразно детската природа. Наопаки, ние ще сгрешим спрямо последната, ако през времето, когато трябва да се развива паметта, ние прекалено напругаме ума на детето.

Умът е душевна сила, която се ражда само с половата зрелост. До настъпването на този момент, не трябва да ѝ въздействаме от вън. До този момент детето трябва да усвоява на памет съкровищата, над които е мислило човечеството, и чак след това ще настъпи времето да схване с ума си това, което предварително е запечатало в паметта си. Значи, не трябва да се пристъпва направо към умствени операции. Човек трябва да се помъчи да разбере нещата, които вече знае, т. е., които е усвоил с паметта си, тъй както детето заучава на памет говоримия език, без да знае още правилата. Казаното трябва да се разбира в най-широк смисъл на думата. По-рано простото запомняне на исторически събития, а след това вече съзнателното им обличане в понятия; по-рано добро заучаване на памет на географски факти, и чак след това разбиране на техните взаимоотношения и т. н. Образоването на понятия трябва да се извърши над богатствата, натрупани вече в паметта. Колкото по-вече знания притежава детето в паметта си, преди да пристъпи към образуване на понятия, толкова по-добре... Не ще и дума, че казаното важи само за възрастта, за която говорим, а не и за по-нататък. Ако някой е закъснял в придобиване на знания и се учи в зрелите си години, тогаз, разбира се, обратният път ще бъде правилен

и желателен, макар и тук много да зависи от душевните качества на учащия се В детския период, за който е думата, не трябва да изсушаваме духа с препълването му с отвлечени понятия.

Също и прекаленото нагледно обучение, основано само на чисто физическата нагледност, е плод на материалистичния мироглед. Всяко нагледно обучение в тази възраст трябва да бъде одухотворено. Напр., не трябва да се задоволяваме само да покажем на детето растението, семето, цвета. Всичко трябва да служи за символ на духовното. Се.мето не представлява от себе си само това, което виждаме с очите си. В него невидимо се крие цялото бъдещо растение. Детето трябва живо да схване с чувството си, с фантазията си, с душата си обстоятелството, че има пред себе си много по-вече, отколкото това, което вижда със сетивата си. У него трябва да се събуди предчувствие за тайните на природата. И да не мислим, че с това ще пострада сетивното възприемане. Напротив, ако се ограничим само със сетивната нагледност, никога няма да узнаем истинското съдържание на нещата.

Всяко нещо се състои от дух и материя, и наблюдението няма да стане по-малко грижливо, ако бъдат приведени в действие всички душевни сили, а не само физическите сетива. Ако хората можеха да виждат, както виждат това окултистите, колко много неща заглъхват и изсъхват в душата и тялото поради изключително външното, физическото нагледно обучение, то т не биха настоявали толкова много за него. Каква полза (в висшия смисъл на думата) за детето, ако му покажем всевъзможни минерали, растения, животни, физически опити и в също то време не си послужим с тях като с физически символи за събуждане у него предчувствие за духовните тайни?

Материалистът не би могъл, разбира се, да работи в този дух, който ние посочваме. За окултиста това е свършено понятно. За окултиста е ясно, че едно действително практично възпитателно

изкуство никога не може да се получи от материалистичния мироглед. Колкото практичен и да счита себе си материализмът, толкова непрактичен е той в същност, когато въпросът се касае до разбиране на живота във всичката му пълнота. Пред лицето на истинската действителност материализмът е фантастичен, макар материалистът да счита за фантастични окултните истини. Без съмнение, ще има да се побеждават някои препятствия, преди да проникнат в педагогиката почерпените из самия живот принципи на окултизма. Това е нещо естествено. Окултните истини днес още за мнозина изглеждат странни. При все това, веднъж като е истинска основата им, те ще проникнат в културата.

Само когато възпитателят ясно съзнава, кога какви възпитателни похвати могат да действат на детето, ще притежава нужния такт да прилага във всеки даден случай подходящото средство. Тъй напр., трябва да знаем, как да се отнасяме към отделните душевни сили: ум, чувство и воля, че да може тяхното развитие да въздейства върху етерното тяло, когато последното в периода между зъбната смяна и половата зрелост под влияния от вън се усъвършенства.

Основа за развитието на здрава, силна воля се полага през първите 7 години с правилното прилагане на възпитателните принципи които важат за този период. Подобна една воля трябва да се опира преди всичко на добре развитите форми на физическото тяло. След смяната на зъбите развиващото се етерно тяло доставя на физическото силите, с чиято помощ последното укрепва и затвърдява формите си. Това, което най-силно влияе на етерното тяло, то укрепва най-силно и физическото. Най-силни импулси получава етерното тяло от тези усещания и представи, чрез които човек чувства и преживява своето отношение към вечните първооснови в света, т. е. от религиозните преживявания. Никога волята и характерът на човека

няма да получат здрав потик за развитие, ако той в тази възраст не е преживял дълбоки религиозни импулси. В човешката воля ясно се изразява, как човек се чувства свързан с Цялото. Ако той не се чувства свързан чрез силни връзки с Божествено-Духовното, тогаз волята и характерът му си остават неустойчиви, колебливи.

Мирът на чувствата се развива правилно, ако се подхранва изобилно със споменатите по-горе символи и притчи, особено чрез образите на благородни и бележити човешки характери, извлечени от историята и други източници. Вглъбяването в тайните и красотите на природата също тъй е важно за развитието на чувствата. Особено важно в това отношение е развитието на естетичното чувство и естетичния вкус. Музиката ще даде на етерното тяло онзи ритъм, който ще го направи способен да чувства скрития във всички неща ритъм. От юношата се изплъзват много неща през по-нататъшния му живот, ако през тая възраст (до половата зрелост) не се положат старания за развитието на музикалното му чувство. Цели области от живота на света остават съвсем скрити от този, който е лишен от музикалното чувство. Но и другите изкуства не трябва да се пренебрегват. В възпитателния план не трябва да липсва и събуждане на вкус към архитектурните стилни форми, към пластичните образи, към красотата на линиите и рисунките, към хармонията на боите. При не благоприятни условия този план ще трябва да се приложи в по-опростен вид, но все пак няма да има право този възпитател, който казва, че при неблагоприятни условия не е възможно да се направи нищо в това направление. С най-прости средства може да се постигне много нещо, ако възпитателят разбира от работата си. Любов към живота, жизнерадост, настойчивост в почнатата работа, – всичко това дохожда от правилното развитие на вкуса към хубавото, художественото. И колко ще се облагородят и украсят отношенията на

хората един към друг чрез естетичната култура! Видехме, че нравственото чувство също се култивира през този период чрез идеални авторитети и други средства. Това чувство се укрепява още по-здраво, когато чрез развития естетичен вкус доброто се възприема като красиво, а лошото като грозно.

Умът, т. е. чистата мислителна способност, оперирането с отвлечени понятия, трябва да се остави съвсем на страна през тази възраст (до половата зрелост). Той трябва да зрее от само себе си в периода, когато душата възприема в символи и живи образи живота и природните тайни. Покрай другите душевни преживявания в периода между седмата година и половата зрелост постепенно ще крепне и мислителната способност. И тя така ще се укрепи, че след половата зрелост човек ще стане способен да си образува напълно самостоятелно свое мнение по житейските и научни въпроси. И колкото по-малко сме работили до този момент направо за развитието на мислителната способност и колкото по-вече сме вършили това само посредством развитието на другите душевни способности, толкова по-добри последици ще има това за целия по-нататъшен живот на дадено лице.

Окултната наука дава здрава основа не само за духовната страна на възпитанието, но и за физическата. Да вземем за пример гимнастическите упражнения и детските игри. Както любовта и радостта трябва да проникват околната атмосфера на детето през първите му години, тъй след зъбната смяна развиващото се етерно тяло трябва да чувства при физическите упражнения своя растеж и нарастващата сила. Гимнастичните упражнения трябва да стават тъй, че при всяко движение, при всяка крачка, вътре в детето да се буди чувството: „Моята сила расте“. И това чувство трябва да завладее душата, трябва да я изпълни със здраво, радостно чувство на

благоденствие. За произвеждане на такива гимнастични упражнения не стигат само точни анатомични и физиологични познания за човешкото тяло. Тук е необходимо интимното разбиране, интуитивно-чувственото познаване на взаимодействието, което съществува между определени положения в движенията на човешкото тяло и чувството на приятност и задоволство. Ръководителят на гимнастичните упражнения трябва от лично преживяване да знае, при какви положения на тялото човек се изпълва с приятно чувство на сила, и при какви положения той чувства загуба на сили и т. н. За ръководене на физическите упражнения в този дух възпитателят трябва да притежава качества и знания, които може да му даде само окултизмът. Не е нужно за целта преглеждане в духовния мир; нужно е само желание да приложим в живота това, което произтича от окултизма. Ако в такива практически области, каквато е педагогиката, се приложат окултните истини, тогаз скоро ще престанат ненужните възражения, че тези истини трябва първо да се докажат. Който ги прилага вярно, нему самият живот ще потвърди истинността им много по-добре, отколкото всякакви теории и логически основания, защото духовните истини най-добре се познават по плодовете си.

С достигането на половата зрелост се ражда астралното тяло. С освобождението на последното е настъпило времето за работа с отвлечени идеи, умствена дейност, свободни умозаклучения. Ние вече споменахме, че до този момент тези душевни способности трябва да се развият без пряко външно въздействие върху тях от страна на възпитателя, а само косвено, както в майчината утроба се развиват очите и уши те без прякото влияние на светлината и звука. С достигане на половата зрелост настъпва времето, когато човек е вече узрял сам да разсъждава върху наученото по-рано. Нищо няма по-вредно от преждевременното развитие на разсъдъчната способност. Човек може

да разсъждава, само когато предварително е приготвен материалът за разсъждаване и сравнение; в противен случай ще се получат съждения, лишени от твърда основа. Всички едностранчивости, които срещаме в живота, всички кухи „убеждения“, основани само на 1-2 трошици от знание, въз основа на които лекомислено се разсъждава върху вековни преживявания на човечеството – всичко това произлиза от такава грешка във възпитанието. Преди човек да назрее за самостоятелна мисъл, трябва да се научи да уважава това, което са мислили другите. Не може да има здраво мислене, ако преди това детето не е чувствало истината, въз основа на вярата в несъмнени авторитети. Ако това се прилагаше във възпитанието, нямаше да срещаме следното обикновено явление: младежи преждевременно да се мислят за достатъчно назовали за самостоятелно мислене, и със самото това да пречат на великата житейска опитност, всестранно и свободно да съдейства за тяхното развитие. Защото трябва да се знае, че всяко човешко съждение, което не е построено върху твърдата основа на душевния опит, представлява от себе си камък, поставен на житейския път на човека, а веднъж съждението образувано, човек остава под неговото влияние и не възприема вече околните явления тъй ясно и вярно, както би ги възприемал, ако не беше образувал преждевременното съждение. У детето трябва да живее настроението, че по-рано трябва да учи и . после да вземе становище. Ние трябва да образуваме съждения за околните явления, чак след проявата на всички душевни сили. В началото ролята на ума трябва да бъде само посредническа. Той трябва да служи само за възприемане на ваденото и прочувстваното, тъй както те са дадени, без да се стреми да ги подчини на своето незряло съждение, на своето незряло становище по въпроса. Детето през тази възраст (до половата зрелост) най-добре е да не се запознава с разните теории; през тази възраст най-голямо

внимание трябва да се обърне на тона, щото животът да му въздейства във всичката си пълнота и колкото се може по-пълно то да възприеме околните явления. Разбира се, можем да запознаем детето с това, което хората са мислили по този или онзи въпрос, но трябва да го предпазим от затварянето на мисълта му в тесния кръг на едни определени убеждения. То трябва да умее да изслушва най-разнообразни мнения, без да се привързва към никоя от страните. За правилното прилагане на тази възпитателна система се изисква голям такт от страна на учителите и възпитателите. Обаче, миогледът на окултизма е в състояние да даде такъв такт.

Ние можахме да зачекнем тук само някои педагогически въпроси от гледището на окултизма. Нашата задача беше да посочим на неговата културна мисия в областта на възпитанието. За да стане възможно изпълнението на тази негова мисия, трябва разпространение на окултизма във все по-широки кръгове. А за да бъде възможно последното, необходими са две условия: – Обществото трябва да се освободи от предразсъдъците относно окултизма. Този, който се отдаде на изучаването му, ще се убеди, че той съвсем не е фантастичен, както мнозина още мислят. С тези думи не упрекваме никого, защото такова едно отнасяне към окултизма е напълно естествено при съвременните условия на образованието. Болшинството при съвременното материалистично образование трябва да счита окултистът за фантазьор и мечтател. При повърхностно разглеждане на въпроса друго заключение не е и възможно, тъй като на пръв поглед изглежда като да съществува най-голямо противоречие между духовната наука, от една страна, и всичко това, което съвременната култура счита като основа на един добър миоглед – от друга. Само при по-дълбоко изследване се открива, че съвременните въззрения изпадат в неизбежни противоречия, ако не

вземат за основа окултизма. Даже нещо по-вече: при такова по-дълбоко изследване се открива, как съвременните въззрения, доведени до крайните си логически заключения, сами водят към окултизма. - Необходимо е правилно да се развива и самата духовна наука. Само когато навсякъде духовните общества се проникнато от ясното съзнание, че всичкият смисъл на духовната наука не е в голото теоретизиране, а в най-широкото прилагане на ученията ѝ във всички области на живота, само тогаз ще станат достъпни за духовна работа разните области на живота. Иначе, на духовната наука (окултизмът, теософията и пр.) ще продължават да гледат като на религиозно сектантство на едни странни мечтатели. Само полезната, приложима в живота, работа на духовно-културните дейци може да докара широко разпространение на окултното учение.

Прев. от немски: Б. Боев.

3. Окултизъм и възпитание – Неотложни реформи в нашето училище. Бъдещото училище – I

Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн. VI (ноември 1919 г.)

„Дайте най-добри условия на детето!“ П. К. Д.

Д-р Рудолф Щайнер казва, че окултизмът е практическа наука, и ще се оцени както трябва, когато намери приложение във всички области на живота. Някои имат съвсем криво схващане по този въпрос. Те обосновават това свое схващане така:

„Окултизмът, поради своето естество, е една отвлечена философия, съвсем отдалечена от реалните нужди на човечеството. Той изследва невидимия свят и невидимото естество на човека. Като почнем да се занимаваме с духовния мир, ние може-би задоволяваме нашата любознателност, но колко е далеч една такава философия от живота, далеч от „житейските суети“! Чрез окултизма човек почва да хвърчи в облаците. Не е ли опасно той да забрави, че с двата си крака се намира на земята сред суровата действителност, за която трябва да държи сметка? Днес има много назрели обществени въпроси. Особено след последните събития, които разтърсиха издъно обществения организъм, трябва да се вземат бързи мерки. Като почнем да се занимаваме много с онзи свят, ще се отчуждим твърде от този, и с това ще станем неспособни да разрешим задачите, които самият живот ни налага. А щом една философия не може да разреши тези задачи, тя не е ли безполезна за днешното време?“

На горното може да се отговори така:

Преди всичко, трябва да се каже, че окултизмът не е плод на философски спекулации, защото съдържанието на окултизма са фактите, добити чрез опит и наблюдение. Окултистът е твърдо убеден, че без да се изследва самата действителност, която ни заобикаля, не може да се получи правилен отговор нито на един от въпросите, които вълнуват човешкия дух.

Не ще съмнение, колкото нашите познания за действителността са попълни, толкова сме по-способни работници в нея. Но окултизмът казва, че само материалистичното ѝ изследване не ни запознава с нея, защото тя си има и духовна страна. Действителността има две страни : физическа и духовна. Изследването само на едната страна ще ни даде едностранчиво познание за действителността. В същност, дълбоките причини на всичко съществуващо, дълбоките пружини, коренът на всички явления се крие в духовния мир. Без да се изучат духовните закони, не може да се разбере човекът, а и целият живот. Разбира се, окултистът не пренебрегва и материалната страна на явленията. Тя изучава с всичкото внимание. Той с уважение се отнася към резултатите, до които е дошла днешната наука. Само че окултистът отива по-нататък, като изучава и духовната страна на явленията. Ето защо само чрез окултизма може да се достигне до пълно и всестранно разбиране на живота.

И така, не само че окултизмът не ни отклонява от нашите преки задачи в живота, а напротив, той единствено е в състояние да ни направи наистина практични, способни работници в този живот. И така, като изучаваме, с помощта на окултизма, духовния свят, ние по-добре разбираме видимият. Тогаз ние по-добре разбираме и нашите задачи в него. Окултистът не само че не хвърчи в облаците, но, напротив, той е най-големият реалист.

„Знанието е сила“, – е казал Бекон. Само знанието ще ни помогне да поставим правилно целите си във всяка област на живота. Само то ще ни посочи и най-целесъобразните средства за постигане на тези цели. А такова дълбоко познание за нещата може да ни даде само окултизмът.

Да вземем за пример медицината. Днешната официална медицина счита физическото тяло на човека за целия човек и затова изуча болестите само с физически средства за изследване. Обаче, според окултизма, видимото човешко тяло не е целият човек, а само част от неговото естество. Днешната медицина не подозира съществуването на невидимата страна на човешкото естество. Разбира се, аксиома е, за да лекуваме човека, трябва по-рано да изучим неговото естество, а ако не изучим скритата страна на човека, ние не го познаваме. Днешната анатомия изуча с ножа и микроскопа устройството на стомаха, черния дроб, сърцето, белия дроб, мозъка и пр. Обаче, в тези органи работят духовни сили, и то във всеки орган работят особени духовни сили. За да разберем естеството на тези органи, не е достатъчно да изучим само тяхното физическо устройство, но и духовните сили, които се крият зад материалните форми. Тук се туря основата на окултната анатомия. Също така, за да разберем естеството на болестите, трябва да прибегнем до окултизма. Материализмът не знае за духовните причини на болестите и изобщо за духовната страна на болестите. Лекарят трябва да изучи и това. Така се туря основата на окултната патология. А окултната анатомия и окултната патология заедно турят основата на окултната медицина. Успехите, до които е достигнала медицината днес, са големи. Обаче, все пак тя се намира още в първите крачки на своето развитие. Предстои голям подем на медицинската наука. Съвсем нови схващания ще зацаруват в нея в бъдеще. Медицината ще застане на краката си,

когато се хвърли върху медицинските въпроси светлината на окултизма. От този пример се вижда, колко практическа наука е окултизмът. Като друг пример можем да вземем възпитанието. Вътре в човека живее божествена искра. Божественото, което лежи дълбоко в човешката душа, трябва да се прояви. Това ще стане с течението на еволюцията. В една легенда се разправя, че архангел Михаил веднъж гледал съсредоточено къс мрамор. Попитали го, защо прави това. Той отговорил: „Вътре в камъка е затворен един ангел“.

Всяка детска душа е диамантена рудница. Това трябва да се запише със златни букви в педагогиката. Ролята на възпитателя е да разкрие тези съкровища, които лежат скрити в детската душа. Поради божественото естество на човешката душа, поради божествените заложби, скрити в нея, ние можем много да направим с помощта на възпитанието, ако то бъде поставено на правилни основи.

Коя наука е най-важната спомагателна наука на педагогиката? Разбира се, психологията. Всеки един педагог предварително трябва грижливо да изучи детската психология. Той трябва да разбира детската душа, която ще възпитава. Обаче, днешната психология достатъчна ли е, за да разберем детската душа? Днешната психология съдържа много ценни истини, но тя не ни дава пълни познания за душата на детето. За да познаваме последната напълно, трябва да я изучим с помощта на ясновидството. Така се туря основа на науката, наречена окултна психология. Както днешната психология е основа на днешната педагогика, така окултната психология ще бъде основа на новата педагогика. Бъдещето училище ще се съгради върху тази нова педагогика.

Материалистът-педагог, като не е изучил по-дълбоко детската душа и окултните закони на нейното развитие, не може да знае истинските ѝ нужди, не е в състояние да посочи истинските средства

за постигане на дадена възпитателна цел. Както чрез окултизма ние разбираме човека, така чрез окултната детска психология ние почваме да разбираме детето. Окултната психология може да ни каже, в какво състояние се намират физическото и невидимите тела на човека в разните периоди на детския живот.

Как ще можем да възпитаваме детето, ако не го познаваме, ако сме в пълна тъмнина по отношение на детската душа! Ако ни поверят някое деликатно тропическо растение, ние трябва да знаем, при каква температура трябва да го държим, от какво осветление и от колко влага има то нужда, кога и как трябва да се разкопава наоколо му и пр. Ако няма човек тези познания, то ще увехне в ръцете му, въпреки всички негови добри желания и старания.

Сега някой може да запита: „Как окултизмът ще докаже своите истини?“ Има начини, по които те могат да се докажат. За целта е нужно само човек да се заинтересува и да изучи окултизма. Тогаз ще види и доказателствата. По този въпрос ще има няколко статии в следните броеве на това списание.

Възпитанието на детето почва от периода на бременността. Този период е от голяма важност. Не е безразлично, какви настроения, какви мисли има майката през този период. Трябва винаги да помним, че мисълта е сила. В това се убеждаваме всеки ден. Физиономията е огледало на душата. Истинският психолог би могъл да прочете естеството на мислите, които храни човек, по физиономията му. Мислите, чувствата, настроенията влияят не само върху лицето, но изобщо върху цялото тяло. Един пример. В средните векове някои вярващи, които прекарвали по цели часове на молитва пред Разпятието, като живо си представяли раните Христови и страданията Му при забиването на гвоздеи в тялото Му, най-сетне добили същите тези белези по тялото си на съответните места: по ръцете, краката,

челото и пр. Представителите на западната църква, като са мислили, че тези белези, наречени стигмати, са израз на особено благоволение от Бога към тези лица, са ги провъзгласили за светии. Тук няма нужда да прибъгваме до свръхестествено обяснение, когато може да се намери естествено обяснение – психологическо: върху техните тела е влияела тяхната собствена мисъл.

Жената в периода на бременността чрез своите мисли и настроения ще влияе върху младенеца, ще влияе както върху неговото тяло, така и върху неговия характер. Когато майката е бременна, не трябва да е гневна. Гърците са заобикаляли жените с добри образи, когато са били бременни. Обаче, и те не са създавали всички добри условия около майката. Жената, когато е бременна, трябва да усеща, че мъжът ѝ е справедлив, че той културно стои високо. За жената, когато е бременна, нейният мъж трябва да е идеал; тя трябва да вижда в него добри черти. Тя никога не трябва да бъде духом неразположена през този период. Когато жената стане бременна, и се сърди на мъжа си, че той я е направил нещастна, то детето ще бъде лошо, нещастно.

Когато детето бозае от майка си, магнетическа сила излиза от майката и преминава в детето. Тази магнетическа сила възпитава и усилва детето. Друга една жена не може да замести майката в това отношение. И друго: майката никога не трябва да се гневи, когато кърми детето си. Днес хората не внимават, какво влияние може да произведе майката с млякото си върху детето.

Семейството и педагозите грешат по отношение на храната, която трябва да се дава на младото поколение. Разбира се, ние никого не обвиняваме, понеже тази грешка става поради незнание на окултните истини. Но в бъдеще, когато окултизмът поеме върху себе си задачата да реформира училището и изобщо възпитанието, ще реформира преди всичко хранителния режим на детето.

Някои може би мислят, че окултистът, като изучава духа, пренебрегва тялото, не му отдава никакво значение. Тъкмо противното е вярно. Окултизмът винаги твърди, че изучаването на духовната страна на битието не значи, че материалното трябва да се презира. Окултизмът знае, че тялото е инструмент на духа, и то е важно именно като инструмент. Не е безразлично, в какво състояние се намира тялото. Колкото по-добра е цигулката, толкова по-добре ще може музикантът да прояви своето изкуство. За да имаме във физическия свят високи преживявания, трябва да имаме физическо тяло (и в частност – физически мозък), което да е възприемчиво към висши духовни влияния. Физическият мозък, ако е груб, няма да бъде чувствителен към влиянията, които идат от висшите минове. Каква ще бъде материята на нашето тяло, – дали по-груба или по-нежна, по-фина, – това зависи от много възпитателни фактори, между които и от храната. Днес хората мислят, че храната влияе само в здравословно отношение върху човека. Но даже и така да беше, пак се греша днес, понеже храната, с която се храни сега детето не е най-здравословната. Вредата от днешната храна се увеличава, като се има пред вид, че храната влияе колкото върху здравето на тялото, толкова и върху проявата на духовните способности на човека.

Идеалната храна за детето е вегетарианската, безмесната храна. Тая храна е идеална и за възрастния, но това е още по-вярно за детето, понеже неговите органи са нежни и се намират в периода на формирането, и затова са най-податливи както на добри, тъй и на лоши влияния. След като се пропусне периода на оформяването на детските органи (до седмата година), пак е важно, на какви влияния подлагаме тялото, но пропуснатото през периода на оформяването не може да се навакса вече.

Защо окултизмът предпочита вегетарианската храна пред месната? Има три основания за това: 1) чисто здравословни, хигиенични, 2) морални и 3) духовни.

Онзи, който иска да се запознае с хигиеническите основания на вегетарианството, нека проследи най-новата медицинска литература. Най-новата медицина в лицето на свои видни представители признава вече факта, че вегетарианската храна е именно храната, която съдейства за човешкото здраве¹¹. Най-новите изследвания доказват, че месната храна съдържа пикочна киселина, която вкарваме в тялото си при храненето. И тази пикочна киселина отравя тъканите на тялото, изражда ги и с това ги прави податливи към всевъзможни болести. Един организъм, който не е отровен от такава пикочна киселина, е неподатлив на болести. Д-р Хейг казва: „При състезанието за едно обикаляне около Берлин, което съставлява 15 немски мили (през 1898 година), първите шест победители се оказаха вегетарианци. Най-добрият любител-пешеходец в Англия на дълги и къси разстояния – Г. У. Олей – е вегетарианец. Също така вегетарианец е и всесветският играч на тенис Х. Майлс. Също и известният американски пешеходец Милер при голямата си победа в шестдневно надтичане е живот съгласно изложената тук диета („Диета и храна“, стр. 26-27).

Някои мислят, че човек не трябва да остави месната храна, понеже тя била естествена за човека. Това не е вярно, Човек по числото и формата на своите зъби, по своите черва, стомах и пр. напълно прилича на човекоподобните маймуни. Това никой не може да отрече. А какви са логическите заключения от това ? Човекоподобните

¹¹ От книгите на български могат да се прочетат по този въпрос следните : 1) Д-р А. Кингсфорд: Научните основи на вегетарианството; 2) Д-р А. Хейг: Диета и храна; 3) Р. Х. Хуелдон: Бъдещата храна; 4) Д-р Мюлер: Как да си запазим здравето и повърнем изгубената младост. Първите три са издание на книгоиздателство „Възраждане“, улица „Ботев“, № 13-София, а последната е издание на Ст. Атанасов – София.

маймуни са плодоядни животни; следователно, и сравнителната анатомия говори, че най-естествена храна за човека е растителната (зеленчуци и плодове).

Който иска да се запознае с моралните основания на вегетарианството, нека прочете книгата „Етика на храната“ от Христо Досев, издание на „Възраждане“.

Духовни основания са тези: животните имат астрално тяло, което е носител на животинските страсти, инстинкти, похоти и пр. Понеже астралното тяло прониква физическото, то и месото на животните е снабдено с аналогически груби, низки трептения, които се предават на човека, който се храни с него. Значи, месото е напоено с трептения, които отговарят на животинските страсти и похоти. Растенията не притежават астрално тяло, и затова са чисти в това отношение. Именно по тази причина месото загрубява, понижава характера на човека.

Това мнозина са забелязали. Напр. Лозински говори за една майка, която се оплаквала, че децата ѝ били груби, постоянно се карали и биели. Тогаз той я посъветвал да измени храната им, – да им дава само вегетарианска храна. След като тя практикувала известно време вегетариански режим в къщи, похвалила се, че децата ѝ се променили: станали кротки, добри, милостиви, с нежни обноски.

Още Жан Жак Русо е съзрял тази полза от вегетарианството и за това в своя „Емил или възпитанието“ е на мнение, децата да се хранят с растителна храна. Ето какво казва буквално Русо по този въпрос:

„Като едно от доказателствата, какво месната храна не е свойствена на човека, може да се посочи на равнодушието, което имат децата към нея, и на предпочитането, което те винаги правят на зеленчуците, млечните ястия, плодовете и т. н. Извънредно важно е да не се извратява този природен вкус и да не се правят децата месоядни, ако не заради тяхното здраве, то поне заради техния характер, защото,

обяснявайте както искате това, несъмнено е, че тия, които обичат много месото, биват хора жестоки, жестокосърдечни. Това наблюдение се е потвърждавало във всички страни и във всички времена. Диваците са въобще жестоки, и тази жестокост има за свой източник не тяхната природа, а храната. Те ходят на война като на лов и постъпват с хората така, както ние постъпваме с мечките. Големите престъпници, когато се готвят към убийство, пият кръв, за да се закалят. Омир представлява циклопите, които ядели месо, като страшни чудовища, а лотофагите (които се хранели с лотоси – един вид растение) за такъв приятен народ, че всеки, който имал с тях работа, веднага е забравял всичко, даже своята родина, и оставал да живее посред тях („Етика на храната“, стр. 129-130).

Всички видни окултисти от най-старо време до днес са били за вегетарианството. Това не е случайно. Напр., Питагор в своята прочута окултна школа в южна Италия е бил въвел вегетариански режим.

Голяма грешка правят родителите, като дават на детето месна храна. Ако искат те да имат деца, чиито мозъци да са възприемчиви към по-висши духовни влияния, ако искат да ги избавят от всяка грубост, жестокост в характера, ако искат да ускорят тяхната еволюция, трябва да ги хранят с растителна храна. Месото забавя еволюцията на детето.

Учителят трябва да научи учениците преди всичко, как да се хранят, кои храни са здравословни и кои не. После учителят трябва да научи учениците, как да дишат.

„Дайте най-добри условия на детето! „ Кои са тези условия? Хранете детето с плодове. Малките деца, ако се хранят само с плодове, не им трябва друго възпитание до седмата година.

В бъдеще окултизмът ще каже още по-големи подробности по въпроса за храненето.

Това, което казахме за месната храна, се отнася в още по-голяма степен за спиртните питиета. Виждал съм бащи, които дават на своите деца вино, ракия, коняк и пр., и то на такива малки деца, че главите им даже не се виждат над масата. С спиртните питиета се поставя един голям камък на пътя на духовното развитие на човека. А колко повече те ще влияят вредно върху крехкия, нежен детски мозък! Те спират еволюцията на детската душа. Те пречат за проявата на божествените ѝ свойства! Родителите искат децата им да проявят възвишени душевни качества. Тогаз нека не им дават никак спиртни питиета, за да не похабавят по този начин всичките им добри заложби.

Детето носи със себе си от миналото духовен капитал. Сега ролята на възпитателя е двойна¹². Той трябва да създаде такива възпитателни условия, щото:

1) всичкият този духовен капитал, който носи детето от миналото си прераждане, да може да се прояви;

2) да се отиде по-нататък в еволюцията на детето, т. е. да се увеличи духовният му капитал. С лоши възпитателни условия, между които е употребяването на месо и спиртни питиета, се пречи не само за второто, но и за първото. Значи, често с лоши възпитателни условия може да се попречи за проявата даже на тези дарби, които детето носи със себе си вече готови от миналото си прераждане. Много такива дарби по този начин би останали в спящо състояние, и може би ще чакат за проява някое следващо прераждане.

Казаното за периода на бременността и за храната на детето се отнася повече за семейството, отколкото за училището. Наглед това няма свързка със заглавието на статията.

¹² А когато, както е у нас, самите учители и възпитатели, в грамадното си мнозинство, са отчаяни месоядци и любители на спиртните питиета? – Б. Р.

Но преди да разгледам училището като възпитателен и образователен фактор, трябваше да се спра на горните въпроси, понеже за учителя, за училището съвсем не е безразлично, какви деца му идат от семейството. За учителя е много важно, възпитанието в дома да бъде поставено на правилни основи. С това се улеснява работата на учителя: училището гради върху основите, съзидани в дома.

(Следва)

4. Окултизъм и възпитание – Неотложни училищни реформи. Бъдещото училище – II

*Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн. VII (декември 1919 г.)
(Продължение от кн. VI)*

4.1. Още за физическото възпитание на детето. Значение на дълбокото дишане, слънчевите бани, екскурзиите

Един важен фактор за физическото възпитание на детето е пренебрегнат в нашето училище. Това е тъй нареченото дълбоко дишане. Според окултизма, въздухът не съдържа само азот, кислород и пр. Той е проникнат от една велика сила, наречена „прана“. Праната е извор на живота. Тя поддържа жизнената дейност на нашите органи. С колкото повече прана е снабден един орган, толкова той е по-здрав и неподатлив на болести. Даже и болният орган, ако се напои с прана, ще оздравее много лесно. Чрез дълбокото дишане, и особено ако то става по правилата, които посочва окултизмът, човек може да поеме много прана в себе си, която ще очисти, ще укрепи неговата нервна система, дихателната и всички други органи. Човек ще почувства в себе си прилив на здраве, на мъдрост, на жизнерадост. Дълбокото дишане е толкова важно, че с него могат да се излекуват много болести.

Същата тази енергия прана може да се погълне в голямо количество и чрез слънчевите бани. Слаби деца чрез слънчеви бани могат за кратко време да се укрепят.

Обучението в днешното училище става главно в класната стая, между четирите стени. Учениците стоят неподвижни на едно и също място, като заковани. В това отношение училището може да се сравни с казармата, също така и със затвора. В такъв случай училището става

место, дето детето се похабява физически, дето линеят нежните детски тела. А те тъй се нуждаят от въздух, от слънце, От простор, от движение! Трябва да се възвърнем към природата! По много науки, а особено по естествознание и сродните науки, обучението трябва да става на открито, всред самите недра на природата. В бъдещето училище част от своето време ученикът ще прекара на работа в училищната градина или другаде. И този труд покрай другото свое възпитателно влияние, ще действа за физическото му укрепване. После голямо място трябва да се даде в училището на екскурзиите и на игрите.

Окултизмът е една практическа наука. Както казах в въведението, окултистът е най-големият реалист. Той може да даде ценни упътвания и за най-дребните наглед работи, като например за положението на тялото във време на спане. За някои, може би това е маловажен предмет, но окултистът е в състояние да даде полезни осветления и по него, За да може сънят да укрепи човека, трябва телесните сили във време на спане да бъдат в хармония със земните сили. За тази цел, тялото във време на спане трябва да вземе следното положение: главата към север, краката към юг. А ако това не е възможно, то главата да бъде към изток, а краката към запад.

4.2. Един важен окултен закон

Детето преминава през няколко периода в течение на своето развитие. Първият период е от раждането до седмата година. Той е периодът на физическото развитие. Вторият период е от седмата до 14 година – период на развитието на етерното тяло. Третият период е от 14 до 21 година – период на развитието на астралното тяло. После иде периодът от 21 до 28 година за развитието тялото на „Аза“. По-нататък има още периоди. Всички периоди са 7. Последните периоди са по-големи. За нас в случая са най-важни първите няколко периода.

Сега, знанието на тези периоди е необходимо. Необходимо е да знае педагогът състоянието на физическото и на невидимите човешки тела през разните периоди, за да знае през кой период кое тяло трябва да се възпитава и по какъв начин.

Тези периоди не са отделни един от други: има една вътрешна връзка между тях. Външните впечатления влияят върху физическото тяло през първите седем години, дават форма и строеж на органите, между които и на мозъка. Също така външните впечатления влияят и дават форма и строеж на етерното тяло между 7 и 14 година. А между 14 и 21 година външните впечатления влияят и оформяват предимно астралното тяло. Вследствие на добри или лоши външни въздействия, физическото, етерното и астралното тела добиват правилен или неправилен строеж, и като последствие от това човек добива добри или лоши предразположения.

Последният период има известна връзка с физическото тяло, предпоследният – с етерното, а петият период има връзка с астралното тяло. Ето защо предразположенията, добити през първия период – между раждането и седмата година – се проявяват най-пълно в последния период. Предразположенията, добити между 7 и 14 година

най-пълно се проявяват в предпоследния период; и най-после, тези, добити през третия период, се проявяват най-пълно през петия.

С други думи, ние посяваме през първите три периоди в детето, и посято то после дава своите плодове.

Значи, ние с въздействието върху детето и юношата до 21 година определяме в голяма степен цялото негово бъдеще. Ще вземем няколко примери:

Нека кажем, че детето в първите периоди на своя живот е прекарало в една атмосфера на любов от страна на възпитателя и другите околни. Това дете ще се развива правилно. Не бойте се за бъдещето на това дете. То, като порасне, ще има сърцето на един идеалист. Този, който е виждал любов около себе си в детинството, приема в себе си – в тялото и душата си – трайни следи. И тези следи ще се проявяват в бъдеще, когато то порасне, като предразположения. Такова дете, като порасне, ще изпитва само тази любов към хората. То ще живее за една възвишена цял.

Да вземем друг пример: ученикът е направил известна простъпка. Ако учителят го повика, почне да тропа с крак гневно и да му отправя оскърбителни епитети, ще се причини на ученика двойна вреда с това:

1) Не се постига пряката цял, именно да се научи ученикът да не повтаря тази простъпка. Напротив, сърцето на ученика още повече се ожесточава.

2) Мозъкът и душата на детето получават такива наклонности, че когато то възмъжее, ще прави същото, което е правил учителят спрямо него, т. е. то ще добие предразположение да се гневи, да оскърбява и пр.

От горните два примера някой може да помисли, че е важно да проявяваме любов и други добродетели само спрямо самото дете, като е съвсем безразлично, как се отнасяме към другите хора в присъствието

на детето. В същност, второто влияе толкоз върху детето, колкото и първото.

Следователно, никаква нелюбовна или друга лоша постъпка не само спрямо детето, но и пред детето!

Напр., бащата или майката могат да бъдат много любезни към петгодишното си дете, обаче, каква полза от това, ако тя пред него се карат на слугата и даже го бият.

Каква полза от благите обноси на бащата спрямо своето дете, когато той на всека крачка псува, връща се в къщи пиян и предизвиква бурни сцени. Друг пример: слугинята казва на бащата, че някой чука на вратата и пита за него. Бащата ѝ казва пред сина си: „кажи му, че ме няма в къщи“ (последният пример вземам из статията на г. Гъбенски в списание „Училищен преглед“, год. XI, кн. 9). В мозъка и душата на детето е вече запечатана постъпката на бащата. Там тя е оставила трайни следи. Тези следи ще дадат своите последствия в пълнота, когато то порасне. Той ще стане на 30, 40 и повече години, и тогаз ще се прояви в пълнота това, което е запечатано в мозъка и душата му през детинството. Запечатаното ще се прояви и по-рано, но в пълнота ще се прояви чак когато детето порасне. Тогава то ще бъде предразположено да лъже. И ако хората се попитат, защо този човек е склонен да лъже, трябва да изучим детинството му, и ще видят, че то е слушало често лъжи около себе си. Значи, в това отношение е важен както училищният период, така и до училищният.

Каква трябва да бъде атмосферата (семейна и училищна), в сред която живее детето?

Някои питат, кой е най-важният фактор за еволюцията на човешката душа. Отговорът е този: любовта. Развитието, проявата на любовта е мисията на нашата земя. Самоотричането, работенето за благо на цялото човечество се явява като плод на любовта. Има една

велика еволюционна стълба между човека и Бога. Човек може да вземе в един свой живот едно стъпало, може да вземе 10 стъпала, 40 стъпала по тази стълба. Ян Хус е бил изгорен жив за един висок идеал, с който той е мислил, че служи на човечеството. Той е бил изпълнен от любов към последното. С това Ян Хус е взел стотици стъпала изведнъж по тази стълба. Такива хора като Ян Хус са цветът, есенцията на човечеството.

Казахме по-рано, че възпитателят трябва да се стреми да работи за по нататъшната еволюция на детето. Това той най-добре ще направи, като развие любовта у детето. Това трябва да бъде една от най-главните цели.

В семейството и в училището такива трябва да бъдат условията, че това да се постигне в най-голяма степен.

Добре, но пита се сега, кой е най-важният възпитателен фактор, с който ще се развие любовта у детето? Това е любовта на възпитателя към ученика. Тая любов е необходима, за да се развие любовта у самото дете.

Изобщо, в любовта на възпитателя към ученика се крие тайната на възпитателното изкуство. Ако някой иска да му се каже с една дума тайната на това изкуство, трябва да му се отговори с думата любов. Кришнамурти в своята статия: „Учителството като служене Богу“ (в списание „Теософия“, год. I) казва: никой не трябва да бъде учител, не трябва да му се позволява да бъде учител, ако в своя ежедневен живот не е показал, че любовта е най-силното качество в неговата природа. Можем да се попитаме: как можем да се убедим, дали едно лице притежава достатъчно любов, за да бъде достоен за учител? Както едно дете още от ранна възраст показва своята естествена наклонност към тази или онази професия, тъй и младежът с особено любовна природа, е специално пригодно за учител. Такива деца специално трябва да

бъдат приготвявани за длъжността учител, както другите деца се приготвяват за другите професии. Изпълненият с любов и симпатия учител привлича децата и прави техният училищен живот приятен. Един симпатичен учител развива всички добри качества на своите ученици и неговата благост не ги оставя да се боят. Ние трябва да избягваме всички думи и дела, насочени да ранят чувствата на детето или да понижат неговото самоуважение. Любовта на детето към учителя ще го направи послушен, и тъй въпрос за наказание не ще се повдига. Може да кажат, че много деца не биха могли да бъдат водени по този начин (защото са вече развалени). Отговорът е, че такива деца са развалени от лошо третиране. В такъв случай те трябва да бъдат бавно поправяни с по-голямо търпение и постоянна любов. Този способ се е показал успешен, когато е бил опитан.“

Любовта на възпитателя към ученика е важна между другото и в това отношение, че ще улесни и пряката училищна работа. Любовта ражда любов. Любовта на учителя към ученика ще породи любовта на ученика към учителя. На това никой не гръба да се чуди, като се има пред вид, че любовта е най-великата сила в света. Тя е единственият ключ, който отваря сърцата на хората. Ученикът ще бъде старателен от любов към учителя си.

Свещеник Георги Петров в книгата си „Съвременната школа и живота“ разказва, как звероукротителят Дуров е владеел тайната да укротява зверове. Той разкрива, в що се състои тайната на неговия успех: тя се състояла в ласкавото и добро обхождане с животните при обучението им. Той никога не е вземал камшик в ръка. И понеже, казва свещеник Георги Петров, Дуровите зверове лесно се поддават на лъскането и любовта, колко повече трябва да се поддават на същото меките и нежни детски сърца?

Значението на любовта при обхождането с децата е изтъкнато много добре и в евангелието: „оставете децата да дохождат при мене и не ги възпирайте. И прегърна ги и възлагаше ръце на тях и благославяше ги“ (Ев. Марка, гл. 10, ст. 14 и 16).

Някои педагогически течения говорят за трудово училище. Добре, но и в трудовото училище, в центъра на цялата училищна дейност, трябва да стои любовта.

4.3. Личността на учителя

Както растенията имат нужда от влага, топлина и светлина, така също и детската душа има нужда да проявява чувство на благоговение спрямо околните лица. Окултизмът особено набляга на това чувство, защото знае закона:

Тези качества, към които детето е благоговяло, по-после, когато порасне, ще има предразположение да ги прояви в своя характер, в своя живот.

Ето .защо, за да развием един идеален характер, трябва да поставим детето в такава среда, дето то да може да проявява това чувство. Свещеник Георги Петров разправя за един студент от московския университет, слушател там на лекциите по история на професор Грановски. Студентът бил принуден да прекъсне студентството и да отиде в дивите кавказки местности, дето е трябвало да подивее и огрубее. Но благородните думи и характерът на професор Грановски така силно му въздействали, щото той посред тия диви места с възторг и умиление си спомнял за светлия му образ. И този спомен е поддържало в него стремежа да живее за възвишеното, идеалното. Като Грановски е бил и проф. Пирогов.

4.4. Тук се натъкваме на важността на учителската ЛИЧНОСТ.

Учителят е важен не само със своите познания, но преди всичко със своя характер. Той трябва да представлява един идеален характер, който да е в състояние да събуди чувството на благоговение у своите питомци. Учителят трябва да работи всеки ден за своя духовен растеж.

Г-н П. К. Д. казва: „само тогаз можем да възпитаваме, когато сме преминали през новорождение. Значи, не всеки може да възпитава, а само този, у когото има този нов дух“.

За да може да изпълни учителят своята възвишена задача, той трябва да знае смисъла и целта на живота. Само така той ще може да съдейства за създаване от децата хора, пълни с възвишен идеализъм, борци за нов живот. По този въпрос ще се спра по-подробно в главата: „защо учителят трябва да знае окултизма?“

Някой може да мисли, че може да си остане все още „старият“ човек и пак да работи с успех във възпитателната област. Това не е възможно, защото има невидимо общение между душа и душа. Особено детската душа не само слуша думите на учителя, но интуитивно чете в душата на своя учител като с отворена книга. Когато учителят говори на учениците за любов, за идеализъм и пр., обаче, когато това не иде от глъбините на сърцето, когато то е само движение на устните, тези думи не указват никакво влияние върху ученика, те са само празни звукове, които не ще размърдат нещо в глъбините на детската душа. Това, което казахме за учителя, се отнася еднакво и за родителите¹³.

¹³ За отношението на родителите към децата препоръчвам между другото книгата „Пролетарската майка“ от Хайнрих Шулц

4.5. Свободата на детето. Свободното възпитание идеал на бъдещето училище. За наказанията

Трябва да имаме доверие в силите, скрити вътре в детето. Тези сили са божествени. Трябва да създадем всички благоприятни условия, за да се проявят те. А от това следва, че не трябва да насилваме детската природа. Трябва да я оставим свободно да се прояви нейната дълбока същност. От там и следствието: свободно възпитание.

Значи, свободното възпитание се явява като последствие от доверието в божествените сили, скрити в детската душа.

Никаква диктатура не трябва да се упражнява върху детето, никакво принуждение. Разбира се, ще бъде необходимо детето да следва ценните упътвания на учителя, то трябва да се ползва от неговата по-богата; опитност. Тук няма ли противоречие? Ако го заставим да следва упътванията на учителя, не се ли накърнява детската свобода? Това противоречие е само привидно. Детето трябва да последва нашите упътвания, но това последване трябва да бъде не с насилие, а доброволно, както казва Русо. Учителят трябва да бъде, както казахме, една толкова високо-морална личност, че да има симпатията, любовта на ученика. Учителят, който не е в състояние да събуди тази симпатия, тази любов, той не е роден за учител.

И тогаз ученикът доброволно, без всяко принуждение, не вече поради страх от наказание или поради очакване на награда, ще последва упътванията на учителя.

Тук някой може да възрази против свободното възпитание със следните думи: „Ако не упражняваме ни най-малко насилие върху ученика, няма ли опасност да се развие той в крива посока? Ако се премахне принуждението от училището, учителят няма ли да бъде безсилен, когато ученикът почне да се развива в крива посока?“

Винаги трябва да помним, когато говорим за детската свобода, думите на Толстой: „Свободата е като следствие на религиозното възпитание. „И ще познаете Истината, и Истината ще ви направи свободни“¹⁴.

¹⁴ Ев. Йоан – 8, 32.

4.6. Това, което иска да каже тук Толстой, с други думи ние ще го изразим така:

Свободата на детето е необходима, но това е възможно само при тъй нареченото канализиране на детската енергия, т. е. когато детската енергия е насочена към възвишеното. Всичко, което следва по-нататък в настоящата статия, обяснява, как именно става това канализиране. Щом детската енергия е канализирана, тогаз всички аргументи против свободното възпитание падат.

Свободното възпитание, отстраняването на всякакъв терор, заплашване от училището е необходимо, за да получим самостоятелни, самодейни личности.

Когато любовта зацарува в училището, тогаз ще станат излишни и всякакви наказания. Тогаз всички правилници за наказанията, които имаме, трябва да съберем и изгорим на тържествено аутодафе, за да избавим за винаги училището от тях. Чрез тях не се постига нищо. Ако учителят въздейства на провинения ученик с любовта, непременно ще успее. Злото по никой начин не може да се победи със зло. Само любовта побеждава.

Толстой казва: „Да възпитаващ, значи да въздействаш върху сърцето.“¹⁵ Е добре, ако заплашваш детето, то заключава своето сърце, то скрива вече за напред своето сърце от тебе, то не позволява вече да проникваш навътре в него, и тогаз ти вече не можеш да му въздействаш възпитателно. Ти, може би, ще можеш да го дресиращ, но не и да го възпитаващ. Тогаз вече всички твои педагогически принципи са безсилни. Щом то е заключило своето сърце, ти си вече отчужден от него.

¹⁵ Толстой: „Мисли по възпитанието“.

Ние искаме от учениците да стоят като заковани по чиновете си във време на час, да не говорят, даже да не си шепнат и пр. И им казваме, че ако не правят така, ще ги наказваме. Но с всичко това се постига само една външна дисциплина, така се постига само едно дресиране, а не възпитание.

Чрез наказанията ние можем да създадем хора прикрити, лицемери, лукави, подозрителни и страхливи. Чрез наказанията ние можем да дадем едно външно лустро на характера на ученика, но вътрешният човек си остава същият.

Но не само наказанията трябва да се премахнат от училището, а също така и всякакви награди. Както наказанието е терор, така също и наградата е косвен терор, понеже тогаз караме учениците да вършат доброто от желание да получат награда, а не от любов, от влечение към самото добро. Чрез системата на наградите ние ще получим фалшиви характери. Но ние като се обявяваме против наградите изобщо, обявяваме ме се против тези награди, които се дават поради извършване на добро или неизвършване на зло. А съвсем друго нещо е, когато се награждават всички ученици независимо от техния успех и дела, само като проява на нашата любов към тях. Такива награди имат, разбира се, друг характер.

Не трябва да има стена между учителя и ученика. Отношенията помежду им трябва да бъдат приятелски, братски, другарски, задушежни.

За да илюстрирам казаното, ще приведа един случай, който ми е разказан от един първоначален учител. Този учител преподавал в едно село заедно с една учителка. Той стоял учител в това село само една година; взел първо и трето отделение, а учителката второ и четвърто. Учителката държала своите деца много строго, често ги биела и им се карала. А учителят бил много добър към децата, и те го обикнали.

Веднъж, когато временно неговите отделения преминали към учителката, от 40 деца в тези отделения останали само 10, – останалите напуснали, уплашени от нея. Той после с голям труд ги върнал като им казал, че за напред той ще им преподава, а не учителката. Учениците се върнали, само като разбрали, че пак той ще им преподава. Дисциплината при учителката била много добра. При нея учениците стояли мирно, като кукли. В класната стая царувала мъртва тишина. При учителя било по-свободно, дисциплината не била толкоз голяма, но всички деца са били силни по успех и радостни. Децата при учителката били съвсем слаби по успех. Това констатирал и самият околийски инспектори при ревизиите си.

Даже някои от нейните деца, поради нагрубванията няколко години наред, станали идиоти, смахнати. Това не е чудно. Даже и да няма бой, който да причини мозъчно сътресение, всяка лоша дума, всяка грубост влияе и дава лоша форма на мозъка, причинява един вид израждане на мозъка. Това е много естествено. Естествената сряда за детето е любовната атмосфера, думи на симпатия. Когато няма тази атмосфера, бедното дете страда, като растение лишено от слънце.

Веднъж учителят закъснял няколко минути, понеже имал друга работа. Учителката влязла на време в своята стая, но за да мируват в другата стая, тя влязла там, набила няколко души, а на другите се закарнала грозно, че ще ги изпобие, ако се мръднат или даже пошущнат. След това ги оставила сами и отишла в своята стая да работи. След малко дохожда учителят в училище; в салона на училището той се вслушва и не чува никакъв шум в своята стая.

Той очаквал грозен шум, понеже били оставени сами. Той си казал: да не би да има някой при тях. Като влязъл в стаята, забелязал, че в стаята царува гробно мълчание, и всички ученици като заковани стоят на местата си с двете си ръце върху чина. Като влязъл, чак тогаз

се прекъснала тишината и всички почнали да се оплакват: „мен ме би учителката“, „и мен ме би“ и пр. Децата се страхували от учителката ; в същност този техен страх е бил отрова за техните нежни души.

На хорото когато срещали учителката, всички деца се разбягвали като от страшно привидение, а когато срещали учителя, всички го заобикаляли, скачали върху му и му разправяли радостно това, което ги интересувало. И той им разправял интересни неща. Селяните се чудели и казвали, че такъв учител са нямали до сега. Те се чудели, как той привлича децата.

И той с тази любов ги е заинтересувал и по предметите. Значи, добрият успех се постига също чрез любовта. Смятането е сравнително по-сух и по-мъчен предмет за учениците. И самият учител нямал наклонност към математиката. Веднъж когато той им предавал по смятане, всички толкоз се заинтересували, че казали: „подир обяд да имаме пак смятане“.

Гореспоменатият учител изглежда, че е бил роден за такъв. Когато той напущал селото, всички ученици молили да им бъде учител и за следващата година. И после той постоянно им пращал илюстрирани картички и книжки.

Всичко гореказано се отнася не само за първоначалните училища, но и за гимназиите и за университета.

Какво трябва да бъде отношението на учениците към изучаваните предмети? Коя е тайната за събуждане интерес у ученика? Училищната работа в съгласие с детската природа. Необходимост от познания по окултизма, за да се постигне това.

В един град в България учениците си имат есперантско дружество и изучват усърдно, есперанто. Аз съм присъствал един-два пъти на техните занимания. Всички дружествени членове редовно посещават лекциите. Натоварват се ученици да преподават урока. Един на други

си преподават. Там нямаше никакви заплашвания, че ако не знае някой урока, ще получи слаба бележка или наказание. Те учеха от любов към есперанто.

Този пример показва, че не винаги заплашването с по-слаба бележка и с наказание е фактор за научване на уроците. В всеки случай той е най-лошият и най-вредният фактор за успеха в едно училище.

Всичко, което става в училище, трябва да бъде плод на свободното влечение на ученика. Учителската личност и методите на преподаване трябва да бъдат такива, че да се развие у ученика влечение към изучаваните предмети.

Всеки лесно може да си представи следната картинка. Зима е. Децата се наредили край огнището около баба си и слушат нейната приказка за царския син и златната ябълка. Тъкмо на най-интересното място баба им става, за да пошета малко из къщи. Но децата я дърпат за полите, не я пущат: искат да чуят, какво ще стане по-нататък с царския син и златната ябълка. Трябва да работим в училището по начин, щото учениците с такъв интерес да участват в училищната дейност, с каквато жадност децата искат да чуят приказката за царския син и златната ябълка.

Но сега пита се: коя е тайната за възбуждане интерес у учениците? Днешната педагогика много добре оценява значението на интереса при обучението, обаче, важно е по какъв начин може да се събуди той у учениците. Тук освен личността на учителя, нагледността и активността при обучението, играят роля още два важни фактора: 1) духът на свободата в училището и 2) съгласие на това, което изучава, с детската природа. От няколко века насам педагозите като Каменски, Русо, Песталоци и пр. постоянно казват, че възпитанието трябва да бъде в съгласие с детската природа. За да се осъществят всички тези пожелания за възпитание съгласно с детската природа, нужно е

действително познание на последната. Какви грешки могат да станат, ако не се знае детската природа, аз разглеждам по-долу при главите „Обучение по естествознание“, „Обучение по математика“, „Религиозно възпитание“ и пр. Тогаз ще стане ясно, как окултизмът се явява плодотворен при разрешаване на този тъй важен въпрос: обучение в съгласие с детската природа.

4.7. Възпитание в духа на общочовешкото братство.

Шовинизмът далеч от училището

Окултизмът проповядва интернационализмът и общочовешко братство, защото знае посоката на еволюцията, естеството на бъдещата култура. Тези неща ще характеризират бъдещата култура: ясновидството и любовта. Тогаз ще царува законът за жертвата, които се състои в следното: всеки един ще намира своето щастие в служене на другите. Тогаз ще бъде осъществен духовният социализъм. И окултистите са социалисти, техният идеал е комунизмът, само че на духовни основи. Окултизмът е за духовния социализъм¹⁶.

Който работи за интернационализма, той работи в съгласие с божествения план на еволюцията, защото шестата култура ще бъде култура на общочовешкото общество. Ще изчезнат границите между брат-народите. Който работи за тази идея, той работи за бъдещето. Окултизмът симпатизира на всяко движение, което работи за сближение на народите.

Като издание на „Възраждане“ има една картина под заглавие „Християни“. Тая картина ми е направила голямо впечатление. В нея е представен Христос с едно неземно сияние. Властниците и военните на всички времена му поднасят в дар окървавени оръжия и отсечените глави на своите противници. Той с тъга си отвърща погледа от тях. Той не ги познава.

Не трябва да подхранваме шовинизма нито в дома, нито в училището. Никакви военни песни, никакво възхищение от военачалници, войни, победи. Има някои деца, които още от малки си закачат саби и воюват. Нека да играят други игри, но не такива.

¹⁶ По-нататък ще има специална статия по този въпрос.

Шовинизмът е душевна област, но по-скоро в много случаи е демагогия и средство за приспиване на масите. В училището един вид хипнотизират делата. За това са виновни управляващите, които го правят съзнателно.

Ние мислим, че всички други народи са шовинисти, но ние не сме. И ние сме шовинисти.

Не трябва да садим в училищата омраза към никой народ. Когато два народа се мразят, те вече воюват в невидимия свят и после тази борба остава да слезе като война във физическия свят.

Ето защо трябва да се възпитават децата в интернационализъм. Ако има омраза, ще има войни непременно. Възпитанието в духа на общочовешкото братство трябва да почне от училището. Полезно е в това отношение да се преподава есперанто в училище, понеже той е фактор за сближение на народите.

Не само че не трябва да говорим лошо за другите народи, но даже не трябва да казваме, че нашият народ е по-добър от тях. Лош народ няма. Да вземем за пример сръбския земеделец. Простият сръбски земеделец работи своята земя и не иска да се безпокои, дали този или онзи град е сръбски или български. Той не храни никаква омраза против българина. Сръбският земеделец мрази войната, колкото и нашият. Омразата между народите е изкуствено подклаждана от някой политически кръгове.

4.8. Историята не трябва да се преподава в шовинистичен дух.

Училището не трябва при преподаването на историята да възвеличава хората, които са се отличили с военни победи. Свещеник Георги Петров казва:

„Да вземем за разглеждане знаменития герой на древността: македонския цар Александър. Като какво славно и велико нещо е извършил този прочут герой? На 30 годишната си възраст той бе завладял почти половината свят. Но какво е заслужил с това? Идвали ли са да го нападат чужди народи, и той с риск на живота си да е отблъсквал враговете? На него никой не е нападал. Напротив, той сам е преплавал през морета и е преминал през гори и планини, за да нахлува в чужди предели и да се сражава с хора, които до тогаз нито са чували, нито са знаели за него и за неговото царство. За какво е предприемал Александър своите походи? За какво е извършил толкова военни подвизи ? За доброто и славата на отечеството или за обогатяването на своята страна? Не. Своето отечество Македония, поради вечните войни, той съсипал и обезлюдил, а пък нейната слава не била нему твърде драга и скъпа. Нему трябвало само своя, Александрова слава. Когато баща му Филип воювал сполучливо, той не се радвал за успехите на отечеството си. Когато слушал за новите победи на македонците под началството на баща му, той плакал от гняв и завист и казвал: „баща ми ще покори целия свят, и за мен няма нищо да остане“. Той бил от тези човеци, които живеят само за своя лична слава, за да се разнася името му гръмогласно по целия свят. И наистина, неговата колесница е преминала с голям шум и блясък по световната сцена. Но какво е имало вътре в тази външно позлатена колесница? Ето какви: множество градове и села били съсипани.

Развитието на живота за десетки години се сгръло. Опустошили се грамадни области и се избили и осакатели със стотици хиляди хора, които не са имали никаква вражда помежду си. И всичко това се извършило за славата само на един човек. Калпава слава !.. И сега да се покланяш пред една такава личност, да я славим за герой и велик човек! – Същото е и с героя от новите времена: Наполеон. В него не е имало нищо „истинско велико“, нищо „царствено прекрасно“. Във време на похода си в Мала Азия, когато след дълго временна обсада Яфската крепост е била превзета от Наполеон, и четирите хиляди храбри защитници албанци се дръпнали в укрепените здания вътре в града и не искали да се предадат, той, за да ги склони да се предадат, праща при тях своите адютанти да им обяснят под клетва на кръста и евангелието, че нищо няма да им сторят. И тези храбри мохамеданите повярвали на християнската клетва и сложили оръжието си. Но „великият човек“, вместо да изпълни клетвата си, заповядал да ги заведат край морето и да ги застрелят до един. А те били, както казахме, не по-малко от 4000 човека. Ние виждаме целия му живот да се състои от една върволица примери на безчовечно тъпкане на ближните си, за да може по техните трупове като по стъпала да се качи по-високо и по-високо. Не, не са и не могат да бъдат истински човешки герои нито Александровците, нито Наполеоновците“.

Нека при преподаване по история в училище да изложим на децата живота на истински великите хора, напр. на един Сократ, на един Питагор, Джордано Бруно, Ян Хус и пр. Нека събудим у децата чувство на благоговение пред величието на техния характер, и тогаз това чувство на благоговение постепенно ще работи върху техните души и ще изработи в тях предразположение да проявят по-после идеализъм, да станат борци за една възвишена кауза.

След 14 години вече можем да преподаваме на учениците историята, по-свързано и то във вид на културна история, за да се види постепенния духовен развой на човечеството.

При преподаването на географията също трябва да се избягва шовинизма.

4.9. Обучението по естествознание

Най-голяма радост изпитва човек, когато твори. Това може да се наблюдава на всякъде в живота. Иполит Тен в „Философията на изкуството“ ни казва, че картина, нарисувана с най-големи подробности, не ни се харесва. Той споменава за една картина на Денер в Лувърския музей. Денер е работил за една картина 4 години, като е употребявал увеличително стъкло. Неговите портрети са нарисувани с най-малки подробности: с най-дребните черни точки по носа, с луничките по страните, с микроскопическите сини жилки по кожата, които едвам се виждат, даже отражението на околните предмети в окото. Като че ли главата, казва Тен, иска да изскочи из рамката. Но, казва той, една набързо нарисувана глава от Ван Дик сто пъти повече ни се харесва. Тен говори и за статуите от бронз или мрамор, които са с еднакъв цвят и без зеница в окото. Те са красиви, макар и еднообразни по цвят. А пък статуите на Мадоната в някои западни църкви са боядисани и облечени с красиви разноцветни копринени платове, лицето ѝ е с розов цвят, с блестящи очи и отчетливи зеници. С такова прекалено подражание, казва Тен, художникът ни докарва не удоволствие, но отблъсквателно чувство, често дори и отвращение.

Сега защо това е така? Естетиката е дала много добро обяснение на това. Когато картината или статуята е с всички подробности, не се дава възможност на фантазията да работи, тя е пасивна. А когато подробностите не са представени, то фантазията сама допълва подробностите, значи твори. Творбата е най-висшата човешка дейност. Трябва да дадем и на детето възможност да твори. А това ще стане, когато то е активно в училището. Всеки човек, и възрастен и млад, усеща досада, мъка, когато е пасивен. Когато дадем възможност на детето да твори, тогаз ще се развиват неговите сили; тогаз ще се

укрепват умът, чувството и волята му. В всички области на училищната дейност ние можем да дадем възможност на детето да твори. Между другото, и при обучението по естествознание.

При днешния начин на преподаване на естествознанието това не се постига. Днес се стремят да приложат при преподаването на естествознание следните принципи: еволюционен принцип, биологичен, нагледност и активност. Но последният принцип се прилага в много слаба степен. Той се прилага до толкоз, доколкото се стреми учителят да изкара фактите и законите от самите ученици чрез наблюдение и въпроси. Но това не е достатъчно. При този начин на преподаване не са ангажира в дейност цялата детска душа с всичките свои сили.

Това последното ще се постигне, ако се въведе трудовият принцип в училището. Въвеждането на трудовия принцип в училището е полезно, понеже покрай другото се развиват физическото тяло, волята, характера, социалните чувства и пр. Но като се говори за въвеждане на труда в училището, трябва да се има пред вид, че той ще трябва да се въведе до толкоз, доколкото се постигат чрез него възпитателни цели, именно развитие на всички детски сили и способности, а не в по-голяма степен или за други цели. Инак ще преобърнем общообразователното училище в професионално.

Как ще се приложи трудовият принцип при обучението по естествознание? Детето само ще отглежда разни растения в градината или на полето. Той ще се грижи за тях и така ще изучи влиянието на почвата, влагата, светлината и пр. върху растението. Там, на самото място, в градината или на полето, то ще намери законите, на които е подчинен животът. Детето ще следи развитието на растенията, които отглежда. Това ще става на самото място. То ще събуди в него безкраен интерес към природата, любознателност и ще бъде извор на наслада.

Изобщо трябва да има по-голямо допиране със самата природа. Често трябва да се правят екскурзии в околността. Естествената история не трябва да се изучава между четирите стени на училището, но в градината, на полето, в гората, край блатото и пр. Екскурзии трябва да се правят през всички годишни времена, защото всякога има богат материал за наблюдение. Напр., ще отидат вън от града, за да видят, как изглежда дъбът зиме. После през пролетта, за да видят, как цъфти дъбът; после през есента, за да видят, как изглежда дъбът есен и пр. Екскурзиите трябва да се правят по няколко на седмица. В екскурзиите освен вникване в тайните на природата, постигат се и много други цели, между които развитието на естетичния вкус. А заедно с това се облагородява и сърцето на ученика. А това последното не е помаловажно от обогатяването ума му с познания. Близостта с природата, обичта към нея е важен фактор за получаване на идеалисти, безкористни дейци. Природните красоти, видени, почувствани във време на екскурзията, остават като светли спомени в детската душа. И тези спомени несъзнателно ще събудят в нея възвишени нравствени сили.

По аналогичен начин може да става обучението по физика, т. е. чрез активността на самия ученик. На ученика ще се дадат на разположение разни физически машини и апарати. за да работи с тях; при работенето с тях той ще се запознае с физиката и нейните закони. Некои от тези машини и апарати сам той трябва да си ги приготви, а не да му се дават готови. По аналогичен начин може да става обучението по химия

И така, обучението по цялото естествознание ще се постави на съвсем други основи. Обучението по естествознание ще се основава на труда, на активността на самото дете. А какво се прави сега? Ученикът днес е най пасивното лице на света. То трябва да стои замръзнало на

мястото си много часове през деня и да гълта знанията, които му дава учителят. Най-многого, което може да направи, е да отговори на въпросите, които му задава учителят. В това се състои неговата активност. В новото училище ученикът ще намира познанията по възможност сам.

Но по-голямата част от този труд, въведен в училището, не трябва да бъде така да се каже излишен за света; той трябва да се извършва със съзнанието, че чрез него се принася полза на цялото. Напр., продуктите от градинската или полската работа на ученика ще ползват самото училище. Това съзнание, че той работи нещо, полезно за всички, има голямо възпитателно значение. Така се развиват в него благородни социални чувства.

Но всичко това достатъчно ли е? Направихме учениците най-активни в училището, основахме обучението на труда и запознахме учениците по най-последните методи на педагогиката с природните явления и закони: сега вече учениците знаят много подробности за минералите, камъните, за растенията, насекомите, влечугите, птиците, бозайниците и пр.; знаят за техния живот, за връзката между тях и околните условия, знаят за тяхната еволюция и пр.

Но всичко това . достатъчно ли е? С всичко горно какво сме направили? Ние сме снабдили ученика само с материалистични представи. Всичко това е хубаво, необходимо е. Но. ако се ограничим само с това и не отидем по-нататък, то ученикът ще. живее само с материалистични представи.

А това е много опасно за неговото по-нататъшно развитие. Когато то живее само с материалистични представи, с представи само за видимия свят, то нервната му система остава без свързка с висшите духовни сили. Ако материализмът бе продължавал да се разпространява, то той би се отразил много пагубно върху нервната

система на човечеството. Тя постепенно щеше да се изражда. Нервните области щяха да се увеличат.

Ето какво казва Д-р Цигелрот¹⁷ за нервните болести: „нервността се явява като знамение в наше време. Цял свят страда от нерви. И действително, болестта, която до скоро беше достояние само на висшите класи, проникна вече и в низшите слоеве на обществения организъм, като не пожали и народната маса. Не само високопоставени госпожи, но даже и готвачките, слугините имат своите „нерви“ и своите „припадъци“. Нервността, нервните, истеричните болести съвсем не са плод на нашето време. Те са съществували във всички времена и във всички степени на културата. Но това, което вълнува хигиенистите, което ги зове на бойното поле, е обстоятелството, че в наше време нервните разстройства от ден на ден стават по-чести, обхващат всички възрасти, съсловия и професии. Особено грозен симптом представлява ужасяването увеличение на числото на душевните болести. Колкото и да е слаба статистиката за умопобърканите, всичките психиатри – Крафт-Ебинг, Крепелин и пр. – са съгласни в това, че даже нейните недостатъци не могат да скрият ужасяващото нарастване на душевно-болните. В Германия, дето преди 50 години имаше едвам 20,000 умопобъркани, сега са повече от 100000. Същото се наблюдава и в другите страни. Така, в Англия в последните 20 години числото им се е почти утроило. В един френски доклад от 1871 година се казва следното: душевно разстройство в своя прогресивен растеж върви по следите на цивилизацията. То е, тъй да се каже, паразит на цивилизацията. То живее и расте заедно с културата и се храни от нея“.

¹⁷ Д-р Цигелрот: „Нервността в наше време, причини и средства за отстраняването и“.

Духовните представи са също такава храна за душата, каквато е материалната храна за физическото тяло. Ето защо, онзи, който се лишава от тази духовна храна, той непременно ще се развие в едностранчиво направление. Както физическото тяло, лишено от храна, изгубва здравето си, тъй също и душата, когато е лишена от духовна храна. Много явления от днешния живот имат дълбоки скрити причини, които материалистът не подозира. Само с окултно изследване могат да се намерят тези причини. Всичко, което става тук на земята, си има духовни свои причини. От ден на ден все повече и повече се разпространяват нервните болести във форма на неврастения, невралгия, истерия, нервност и пр. Че всичко това е характерно за нашето време – това признават всички. Причината на това е неудовлетворяването нуждите на духа.

Всеки един, който престъпва мировите закони, наказва сам себе си. Умственият подем не може да причини никаква ненормалност в нервната система, ако той се придружаваше от също такова задоволяване на духовните човешки нужди, на неговите сърдечни нужди. Обръщане на погледа единствено към материалния свят, изгубване на себе си всред явленията на материалния свят, изгубване пред очи вечните духовни истини – това е причина на тези болести.

За да разберем горкото, трябва да знаем, че човек не е само физическо тяло; в човека живеят велики духовни сили, божествени сили. Днешният педагог трябва да знае много добре човешкото естество, за да знае истинските нужди на човешката душа. Ако той не знае човешкото естество, той ще мисли, че човешката душа ще може да се развива нормално, ако живее само с материалистични представи. Ние не трябва да се задоволяваме само с удовлетворение умствените нужди на детето, но и дълбоките му духовни нужди. Познанието на този факт от страна на педагога ще измени коренно възпитателната

система. Познанието на скритите сили; които живеят в човешката душа, ще измени коренно както характера на обучението така и характера на възпитанието.

Нищо не влияе тъй. благотворно върху укрепването на нервната система, както духовните представи. Важно е, да не оставим детето само с материалистични представи не само поради нервната му система, но и поради обстоятелството, че изобщо с това се спъва неговата духовна еволюция.

Има велик закон за аналозиите, изтъкнат в прочутото изречение на великия Хермес: „каквото има горе, има го и долу“. Този закон за аналозиите е много добре изтъкнат от френския окултист Папюс. С помощта на този закон ние можем да употребим фактите, които ни дава естествознанието, като символи на духовните истини. По този начин, както казва Д-р Рудолф Щайнер, у детето може да се събуди предчувствие за духовните тайни.

Чрез насочване на детското съзнание към духовното, ние подхранваме скритите божествени сили в детето и подпомагаме за тяхното проявление.

Учениците ще бъдат упътени да схванат, че цветята, дърветата, насекомите и пр, си имат един вид свой език. Преди да се запознае, обаче, детето с техния език, трябва то да изучи растението или кой да е друг обект от гледна точка на естествената история. И чак след като сме се запознали добре с дадено растение, можем да го разгледаме като символ, т. е. да изучим неговия „език“.

Преди да дам няколко примера на такъв „език“, трябва да заявя, че само оня, разбира се, може да е съгласен с този символизъм, който е изучил окултизма. Защото чрез тези символи се цели да се разкрият велики духовни истини в най-разбрана форма. Разбира се,

предварително преподавателят, който иска да си служи с тази метода, трябва да изучи окултизмът¹⁸.

Необходимо е запознаването на учениците с духовните истини от начало в една символична, алегорична форма, а по-после направо. Това се основава на дълбоки окултни закони, от които един педагог материалист не може да има никакво понятие. Особено периодът между 7 и 14 год., когато се развива етерното тяло на детето, трябва да се използва, за да се разкрият пред учениците духовни истини в една символична форма. Така то се подготвя после да ги разбере в една научна форма.

Но някой може да запита: има ли още други основания, за да се запознаят учениците с духовните истини било в алегорична, било в научна форма? Има и други основания, но не би било тук мястото да говорим за тях. По тях те има специална глава към края на настоящата статия.

Цялата естествена история представлява разкошна сума от факти, които могат да се използват като символи на вечните духовни истини. Като примери, аз тук ще приведа само няколко от тези факти. С тези примери аз само искам да уясня методът. По-нататъшното разработване на предмета може да стане в специална статия.

Разбира се, символизмът на цветята, техният „език“ трябва да се изкара по възможност от самите ученици, а не на готово да се казват от учителя.

Растенията могат да служат като символ, като „език“ било на духовни истини, било на велики нравствени принципи, било пък едновременно и на двете. Според това, можем да различим две

¹⁸ За едно предварително ориентиране в окултизма, ще има в по-нататъшните броеве статиите: „Въведение в окултизма“ - и „Доказателства на окултизма“.

категории „езици“ или символи. Често, обаче, няма ясна граница между тези две категории.

Всички тези примери могат да бъдат един чудесен фактор за моралното възпитание на учениците по един естествен начин. Езикът на цветята произвежда върху детската душа грамадно впечатление, много по-голямо, отколкото някакви си сухи морални заповеди и поучения.

В следващата книжка ще вземем примери за езика на цветята и другите растения.

(Следва)

5. ОКУЛТИЗЪМ И ВЪЗПИТАНИЕ – НЕОТЛОЖНИ УЧИЛИЩНИ РЕФОРМИ. БЪДЕЩОТО УЧИЛИЩЕ – III

*Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн. VIII (януари 1920 г.)
(Продължение от кн. VII)*

Чрез разглеждане на природните явления като символи на вечните истини, цялата природа се оживява, като че ли всеки най-малък нейн факт говори човеку и му разкрива своите тайни. Детето асоциира цветята с техния език, и когато види цветята, винаги си спомня за техния език. От друга страна, то обиква цветята, чиито език знае. Разбира се, езикът на цветята се основава в голяма степен на окултизма. Напр., за да се каже, че жълтият цвят е символ на мъдростта, трябва да знаем окултното значение на боите. Съвсем не е случайно казано по-долу, че жълтият цвят е символ на мъдрост. Основания за това четецът ще намери в литературата по окултизма.

Някои от долните примери са: по-мъчно разбираеми и могат да се разправят в по-горните класове. Някои по-мъчни примери могат да се опростят и да се изложат на по-достъпен език:

1. *Езикът на листопада.* – Когато есенно време учениците се изведат сред природата, могат да се накарат да обърнат внимание на листата. Това явление може да се използва, за да добият първо понятие за великия закон на прераждането, чрез който се развива човешката душа. Листата окапват есенно време, но на пролет те отново се появяват.

2. *Езикът на житния стрък покарал под буца пръст.* Учениците се извеждат есенно време на разходка, за да видят засетите ниви, Те констатираат, че много от тях са се вече раззеленили. Учителят кара учениците да дигнат някоя голяма буца пръст. Някое зърно, което случайно е попаднало под буцата, пак е поникнало, само че с

бледожълт цвят, с болнав изглед. Тогаз учениците ще схванат, че светлината е необходима за растенията и че, без нея, те стават хилави, бледожълти, израждат се. От там вече лесно учениците могат да намерят езикът на този житен стрък. Той ни казва, когато минаваме покрай него: „човече, и твоята душа има нужда като мен от слънце. Тя трябва да бъде огряна от лъчите на духовната светлина. Инак нея ще постигне моята участ, ще се изроди“. Но кога човешката душа е огряна от лъчите на духовната светлина? Кога човешката душа няма да изпадне в положението на житния стрък, покарал под буца пръст? Когато човек се стреми към някой велик идеал, към някоя възвишена цел. Тогаз душата му е огряна от лъчите на божествената светлина.

3. *Езикът на растението в пещерата* – Учениците във време на екскурзия наблюдават някоя пещера или друго някое тъмно място и виждат, как едно растение, поникнало там, расте не отвесно, както обикновено растат растенията, а наклонено, насочено към направлението, от дето иде светлината. Този случай ще се използва, за да се обясни на учениците стремежа на човешката душа към Бога. В човешката душа винаги има копнеж, жадуване за нещо възвишено, идеално. Това не е нищо друго, освен стремежът му към Бога. Тя се стреми към Бога, защото сама е частица от Бога, сама е от божествено естество.

4. *Езикът на седемте основни тона в музиката.* – Те са символ на седемте човешки тела. Също такъв символ са и седемте бои на слънчевия спектър. Този случай може да се използва при по-възрастни ученици, за да се запознаят с човешкото естество.

5. *Езикът на ябълковата семка.* – Кога се падне случай, ще се разсъждава върху ябълковата семка. Тогаз децата ще схванат, че в тази ябълкова семка се крият силите на цялото ябълково дърво, макар и невидимо. Че това е така, се убеждаваме, като я посадим. Също така и

човешката душа прилича на една ябълкова семка. В нея се крият сили, които ще се проявят в бъдеще чрез постепенно развитие.

6. *Езикът на кукувичата прежда (Cuscuta europaea)*. – Във време на екскурзия често може да е намери това растение. То по-рано е било зелено, но после постепенно се е приспособило към паразитен живот върху бъза, копривата и пр., около чиито стъбла се завива спирално, пуца смукалца в тях и смучи техния сок, Знаем, че зелената боя (хлорофилът) на растенията служи при храненето им: чрез нея се получават органическите храни, тъй нужни на растението. Но кукувичата прежда се е приспособила към приемане на готова храна от други растения. Вследствие на това тя постепенно изгубила зеления си цвят, и сега е с жълтеникав цвят. И листата ѝ са се атрофирали (изродили). По-рано те са били с големи петури, а сега са малки люспици. Това израждане на растението е следствие на неговия паразитизъм.

Кукувичата прежда е произлязла от зелено растение, сродно на обикновената поветица (дива зурна). Като нея, тя от начало се увивала о другите растения, само за да има подпора, но после почнала да използва чуждото растение и станала паразит.

Какъв е езикът на кукувичата прежда? Тя казва на човека, който минава покрай нея: „ако ти правиш като мен, ако ти проявяваш в своите отношения към околните егоизъм, то непременно и твоята душа ще се изроди, ще се отклониш от правилната еволюция като мен“.

Като примери могат да се вземат и други паразитни растения, напр., паразитните салепи, които се срещат в нашите гори, воловодеца (*Orobanche*), *Lathraea Squammaria* (Горска майка) и др. И тези растения са безхлорофилни по същата причина.

7. *Езикът на ягодата (Fragaria vesca)*. – Листата ѝ са сложни и съставени от по 3 листчета еднакво големи. Това обстоятелство можем да използваме, за да прокараме една аналогия между ягодовия лист и човешката душа. Трите листчета на ягодовия лист са символ на трите страни на човешката душа: познавателна, чувствена и волева. И както трите ягодови листчета са еднакво развити, така и трите страни на човешката душа трябва да бъдат еднакво развити. У идеалния човек трябва да са развити добре умът, сърцето (любовта и други благородни чувства) и волята. Човек не трябва да се стреми да развие само ума си за сметка на сърцето (любовта) и волята, нито пък само сърцето за сметка на ума и волята. В такива случаи той няма да има голяма ценност като работник за общочовешкото благо.

Ако умът и волята са развити, а сърцето не, тогаз човек може да стане опасен тиран, какъвто е бил Наполеон Бонапарт. Ако сърцето и волята са развити, а умът не, тогаз човек ще бъде безполезен за себе си и за другите. Такъв е Дон Кихот.

Следователно, ценен за обществото е този, у когото трите страни на душата са хармонично развити. Ето защо, когато минаваме покрай ягодата, тя ни казва: „човече, виж моите листа, и развий равномерно ума, волята и сърцето. Само една от тези трите страни на душевния ти живот ако остане неразвита, ти ще куцаш в живота“.

8. *Езикът на житната нива*. – Когато учениците във време на екскурзия минават покрай една изкласила нива, могат да се накарат да налучкат нейния език. Чрез въпроси, те сами ще го намерят. Кога минаваме покрай нея, тя ни шепне следното: „посетите житни зърна умряха в земята, обаче, това не мина безследно; тая тяхна жертва възкреси из земята тази разкошна нива. Твоят живот ще принесе плод, само ако научиш закона за жертвата, ако си готов и да умреш за

великото дело. Ако не си научил закона за жертвата, закона за самоотричането, всички твои усилия ще бъдат напразно“:

9. *Езикът на ябълката.* – Когато във време на екскурзия учениците минават покрай овощна градина, тъкмо когато ябълките са отрупани с плодове, тогаз учителят може да ги събере около себе си и да им разкаже за езика на ябълката. Той ще им каже, че тая ябълка има чудесен език, чието научване е много важно за нас. Ябълковото дърво е живяло за един идеал. И цветята, как го и дърветата, си имат своите идеали, а не само хората. И те копнеят за осъществяване своя идеал, както и хората. Идеалът на ябълката е да настане ден да бъде отрупана с узрели плодове. И ето сега тя е щастлива, защото е постигнала своя идеал. Какъв е сега езикът на ябълковото дърво? То сега се обръща към нас и ни казва: „както аз не живях безплоден живот, така и ти вържи плод. Твоят живот да не е излишен за човечеството. Постарай се, колкото можеш, да работиш за общочовешкото благо, и в такъв случай, при залязване на сегашния ти земен живот, при хвърляне поглед в миналото, ще кажеш, че не си живял напразно. Инак, съзнанието, че си живял безплодно, ще ти причини голяма мъка. Стреми се да дадеш най-висш смисъл на твоя живот“.

10. *Езикът на лютичето (Ranunculus).* – Цветовете му са жълти. Жълтият цвят е символ на ума, на мъдростта. Когато минаваме покрай него, то ни шепне, то ни подканя да развием и ние в душата си светложълтия цвят, цвета на възвишения ум, на мъдростта. Какво нещо е мъдрост? Може да ѝ се даде една философска дефиниция, но на прост език, понятен на децата, мъдростта е обмислено, разумно постъпване. Човек не трябва да действа прибързано, а да обмисля всяка своя дума и постъпка. Веднъж пуснатата стрела не се връща; също така и веднъж казаната дума или извършена постъпка не могат вече да се върнат; тя ще докарат неминуемо своите последствия. И хубаво е човек да мълчи,

когато няма нужда да приказва. Когато приказва, само когато има нужда, тогаз думите му ще имат голяма цена; . тогаз хората ще дават голяма тежест на думите му. Този, който необмислено говори или действа, после се разкайва, но късно е. Често думите или делата на пръв поглед дават добри близки последствия, но трябва да се претеглят и далечните. Това става чрез разумно обмисляне върху причинната връзка между явленията. Значи, когато минаваме покрай лютичето, то ни казва: „бъди винаги мъдър в своите думи и дела!“

11. *Езикът на глухарчето (Taraxacum officinale)*. – Във време на екскурзия учениците ще се запознаят със свойствата и живота на глухарчето: с корена му, стъблото, листата, цветовете и пр. Ще се изтъкне, че това, което изглежда на един цвят, в същност е сбор от цветчета, т. е. съцветие. Учениците ще се запознаят с отделните цветчета, като изскубнат няколко такива от главата на съцветието. Съцветието на глухарчето от вън е заобиколено със зелено покривало. Такова съцветие се нарича кошничка. Поради своите съцветия, глухарчето спада към семейството сложноцветни. Към това семейство спадат още лайкучката, слънчогледът и пр.

Цветчетата на глухарчето са така събрани, че всички вкупом изглеждат като единствен цвят. Зеленото общо покривало от вън прилича на цветна чашка.

Значи, при глухарчето е осъществено единството.

В бъдеще, в следната, шестата култура, ще бъде осъществено общочовешкото братство и единство, а още по-добре в шестата раса. Но това, което човечеството за напред ще осъществява, глухарчето го е осъществило още сега. Ето защо глухарчето ни казва: „човече, вземи пример от мен, и работи с всички сили, за да настане по-скоро общочовешкото братство и единство на земята. Не се примирявай със

сегашната действителност, но бъди борец за бъдещата велика култура на братството и единството“.

12. *Трендафил (Rosa centifolia)*. – Когато някой ученик донесе в клас трендафил или при друг подходящ случай, учителят ще разпрати на учениците за езика на трендафила. Разбира се, както винаги, така и сега, учениците първо ще наблюдават трендафила. Ще го изучат от гледна точка на естествената история. Това винаги ще се прави, преди да се пристъпи към изучаването на езика. Розовият цвят е символ на божествената любов. Това е една от най-висшите бои. Когато минаваме покрай трендафил, той ни шепне да развием и ние в душата си розовия цвят, символа на божествената любов.

В що се състои истинското щастие? Някои мислят, че то се състои в слава, богатство и пр., но когато ги постигнат, усещат се разочаровани. Така напр, Толстой след написването на своите знаменити романи, достигна до голяма слава и богатство, но вътрешно се е чувствал неудовлетворен от живота. Човек може да потъва в злато и коприна, и пак да е най-нещастният човек на света. Едничкото нещо, което прави хората щастливи, това е любовта между тях. Истинското щастие е в проявата на божествената любов. На този език ни учи трендафилът.

13. *Езикът на миризливата теменуга (Viola odorata)*. – Цъфти рано на пролет. Среща се из храсталаците. За красивите ѝ миризливи цветове въдят я и в градините. Листата ѝ са сърцевидни, а цветовете морави.

Това цвете има много големи достойнства : красиви цветове и хубава миризма, и при все това си расте скромно из храстите. Значи, въпреки големите си достойнства, не се перчи. Затова теменугата е символ на смириенето. Тя ни дава този велик урок на смириенето. Смириенето е великият път на духовен растеж. Но под смирение не

трябва да се разбира рабско чувство, рабска покорност и съзнание за своето нищожество. Този, който има истинско смирение, той и най-добре знае да пази своето достойнство. Под смирение тук аз разбирам онова настроение, при което човек не счита другите хора за нула, а себе си по-горен от тях.

После нека погледнем на моравите цветове на теменугата. Моравият цвят в окултизма е една от най-възвишените бои. Моравото е символ на възвишен идеализъм, на висока духовност. Когато пролетно време се разхождаме и минаваме покрай теменужките, пека се вслушаме какво ни говорят те: те ни говорят да не издребняваме в живота, да не живеем за дребнави егоистични цели, но да потърсим една велика цел, за която да живеем. Работенето за една възвишена кауза да бъде главна задача в нашия живот.

14. *Езикът на самодивската метла (Xcranthemum annuum)*. – Красиво растение с розови цветове. Расте по сухите хълмове и край пътеките. Почва да цъфти от началото на юли. Цветовете му са много сухи, кожести, и затова, като се откъснат, могат, без да се натопят даже, да траят много време пресни, като че ли току-що са откъснати.

Езикът, на който ни учи самодивската метла, е следният. Тя ни казва: „както аз не изсъхвам, дълго време запазвам своята свежест, преснота, така и ти бъди винаги млад“.

Това цвете ни учи да бъдем вечно млади. Но явява се въпрос, възможно ли е да бъде човек вечно млад? Нали заедно с годините тялото се прегърбва, очите отслабват и почват да недовиждат, лицето се набръчкава, ръцете стават треперещи, косата побелява, краката отслабват и се явява нужда от патерица?

Обаче, самодивската метла ни говори за младостта на душата. Нека тялото се прегърби, нека косата побелее, нека лицето се набръчка, но в душата ни и в най-дълбока старост да гори свещеният огън на

ентузиазма, който сме имали, когато сме били млади. Човек в младостта си е обикновено идеалист, обаче, често животът смазва този му идеализъм. Работата е, човек да остане идеалист до края на живота си.

Идеалистите са солта на земята. Истински живот живее този, който е разбрал и последвал езика на самодивската метла.

Една от най-главните работи в училището е да научим учениците да разбират този език, На този език трябва да почнем да ги учим още от първо отделение и да ги учим на него до излизането и.ч от училище.

15. *Езикът на белия карамфил (Dianthus caryophyllus)*. – Вместо него можем да вземем белия крем. Бялото е символ на чистота, невинност, съвършенство. Това цвете ни учи да имаме чисти, невинни души, както децата. Душата ни да бъде винаги пълна със светли, добри, радостни мисли. Да не допускаме в душата си никаква долна, зловна мисъл. Нека за това вземем пример от дивия лепкав карамфил (цъфти червено). По стъблото му има лепкав сок, който спира насекомите, които искат да се изкачат по стъблото и достигнат до цвета, за да се нахранят с неговия нектар (сладък сок). Растението е приготвило този нектар за други насекоми, а именно пеперудите, които, като кацнат за нектара, ще извършат същевременно и кръстосаното опрашване на цветовете.

16. *Езикът на овчарската торбичка (Capsella bursa pastoris)*. – Кой не знае това най-разпространено цвете, което се среща край пътищата, по полето, в двора, край оградите и пр. То цъфти от пролет до есен. Децата много си играят с него, поради плодовете му, прилични на лъжички. Името си е добило от формата на плодовете. След като се изучи то биологически, ще се пристъпи към по-големи подробности по отношение цветовете му.

Цветовете на овчарската торбичка са много дребни и събрани на куп в грамадно количество. Коя е причината на това? Цветовете са много дребни и затова, защото, ако са по отделно, не могат да бъдат съгледани от насекомите. А насекомите са нужни за извършване на опрашването, т. е. за пренасяне на прашеца от един цвят на друг. Понеже са събрани множество цветчета на едно място, тогаз те се белеят от далеч и привличат насекомото. Значи, това, което не може да се постигне с отделните цветчета, постигат го всички чрез сдружаване.

Значи, овчарската торбичка ни учи на следния урок: съединението, сдружаването прави силата. Това, което не можем да постигнем чрез единични усилия, ще го постигнем чрез съединени сили. Ето какъв важен практически урок научаваме от това, наглед незначително, цвете.

Овчарската торбичка ни учи да се възпитаваме в духа на солидарността.

По отношение на горните примери имам да кажа следното: те са пръв опит в тая област. Това поле още не е разработено. С повечето от горните примери се илюстрират морални принципи; само с някои от тях се символизируют духовни. Обаче, можем да кажем, че за всяка духовна истина може да се намери подходящ символ всред природните явления. Разработката на това поле ще стане в бъдеще. Когато окултизмът бъде призован да тури основата на бъдещето училище, тогаз ще бъдат посочени символи за всички по-важни духовни истини.

Много от горните примери са доста мъчни за разбиране от малки деца. Обаче, по-нататък, когато ще се почувства нужда, ще бъдат посочени и за най-възвишените духовни истини общодостъпни символи. Ние сме още в началото на духовното движение. С тези примери исках само да направя едно слабо загатване, какво трябва да се направи, за да не замръзнат крехките детски души само с

материалистични представи, но от последните да се издигнат до предчувствие на духовните тайни.

5.1. Обучението по математика.

Умствените способности не трябва да се развиват чрез преки възпитателни въздействия до 14, година, т. е. до освобождението на астралното тяло от своята защитна обвивка. Затова обучението по математика преди 14. година трябва да става по такъв начин, че да не предизвиква изкуствено напрегане на умствените сили. В противен случай, ще получим един недозрял плод, преждевременно откъснат и за това безполезен.

Със смятане и геометрия трябва да се занимават учениците и преди 14 година. Обаче, тези предмети трябва да се преподават по такъв начин, че да се развиват повече интуитивните способности на учениците. Детето да разбира формите и числата, без да се кара изкуствено да се губи в логически операции. В това отношение Песталоци е постъпвал правилно. По този въпрос в книгата: „Учебното дело в руската съветска република“ е писано:

„При картонажната работа необходимо е измерване, изчисление и чертане: така децата получават първите уроци по геометрия. Не е нужно да добавим, какво децата при тази си работа сами още не знаят, че така те изучават аритметика и геометрия или изобщо математика, и че въпросите: що е число, що е прав ъгъл и пр. съвсем нямат място. Да се изисква от децата отговор на подобни въпроси, значи да се изисква повече от онова, което не може да даде всеки възрастен човек, а практически това изискване се свежда до заучаване на непонятни фрази“.

Обучението по математика с отвлечени разсъждения трябва да почне след 14. година.

5.2. Естетичното възпитание на децата.

Има тясна връзка между моралното и естетичното възпитания. Има голяма зависимост между света на красотата и света на доброто. По този въпрос много е писано в педагогическата литература, но малко се прилага. Шилер в „Писма за естетичното възпитание на човечеството“ казва, че „облагородяването на последното ще дойде чрез разбиране на красивото, чрез естетично възпитание“, Преди всичко, самото училище трябва да отговаря не само на хигиеничните изисквания и да бъде удобно за преподаване, но трябва да отговаря и на естетичните изисквания.

Както външната му форма, така и вътрешното му устройство трябва да будят у ученика естетични чувства. Това ще влияе несъзнателно за облагородяване на характера му. Изобщо в днешния материалистичен век малко внимание се обръща на стила. Повечето къщи с еднообразни, прилични на казарми. Днешната култура иска само удобни помещения, и нищо друго.

Стаята трябва да е украсена с цветя и пр. Някои педагози с на мнение, че класната стая трябва да представлява 4 голи стени, за да не се отвлича вниманието на ученика. Когато обучението е поставено на фалшиви основи, както е в днешното училище, и това няма да помогне. В новото училище вниманието и интересът на ученика ще бъдат гарантирани чрез новите методи, за които става дума по-рано. Тъй че в новото училище няма нужда чрез изкуствени средства да възбужда вниманието на ученика.

Освен чрез рисуване, музика, поезия и пр., естетичните чувства на децата трябва да се развиват чрез по-голямо общение с природата.

Трябва да се има пред вид, че седалището на естетичните чувства е етерното тяло, а последното се освобождава от своята защитна

обвивка на 7-та година и се развива интензивно до 14-та година. Поради това, детето непременно трябва между 7. и 14. година да получи едно добро естетично възпитание. По-нататък ще се гради върху основата, получена през този период. Пропуснатото през този период не може да се навакса вече,

5.3. За религиозното възпитание.

„Човешката душа е частица от мировата душа“ – Платон.

Днес има две ясно оформени гледища по отношение на религиозното възпитание. Според едното гледище, религията е основа на всека нравственост. Вън от религията не може да се получи идеално нравствено възпитание. Според другото гледище, религиозното възпитание трябва да се изхвърли от училището, а моралът да се гради „върху социалните отношения на индивида към окръжаващата го среда“. В това отношение е особено характерна книгата: „Мойсей или Дарвин“ от Арнолд Додел.

Както по всички въпроси, така и по този въпрос, окултизмът не излиза от отвлечени философски спекулации. За да разреши този тъй важен въпрос, окултизмът изследва самата детска природа, и после той оставя да говорят самите резултати от тези изследвания.

Преди да видим, какъв резултат дава изучаването на детската природа, нека се запитаме, що е в същност религия и що е религиозно чувство.

Според материалиста, религията е плод на невежеството на първобитния човек. Последният е бил заобиколен от чудни и страшни природни явления, които той не е могъл да си обясни, понеже нямало още никакъв помен от наука; тя не е била даже още в пелените си. Той е бил зрител на светкавици, гръмотевици, вулканически изригвания, земетресения, стихийни наводнения и пр. Всичко това го е дълбоко възмущавало. Както зад известни наши постъпки стои нашето съзнание, така и първобитният човек е смятал, че тези явления са плод от дейността на известни сили. по-мощни отколкото самият той А пък до схващането, че трябва да има духове, е дошъл, разбира се, чрез

помощта на съня. Когато умираше някой негов близък, той след известно време го е виждал на сън. Такива сънища са го накарали да повярва, че душата на човека съществува след смъртта и се намира в друг свят. По-нататък е трябвало да повярва, че подобни духове управляват и природните явления, които гледал около себе си. Така се поражда основата на религията: анимизма. Понеже страшните природни явления са можели да му причинят пакост, у него се е събуждал страх от тези духове, и същевременно желание да ги омилостиви по някакъв начин. Така се поражда първата религия със своите молитви, жертвоприношения и пр. И така религията е била плод на невежеството, суеверието и страха на първобитния човек. По-после така произлязлата религия се е развивала постепенно до по-сложни форми. Така са се получили сегашните религии.

Съвсем друго казва окултизмът за произхода на религията. Според окултизма, религиите не са плод на невежество. Основателите на религиите, според окултизма, са били велики същества, които са владеели големи окултни сили и имали дълбоки окултни познания. Колкото до религиите на днешните диви племена в Африка, Австралия и пр., те са изродени форми на великите религии на техните прадеди от лемурската и атлантска раси.

Противоречието, което съществува между религия и наука, е само привидно. Противоречие между тях може да намери само този, който не е изучил произхода и същността на религията и който няма дълбоки познания по окултизма. В същност в религиите се съдържат велики окултни истини, само че изразени символично, алегорично. И само окултизмът дава ключа за разбирането им. Напр., велики истини се крият в разказа за сътворението на света в библията.

При повърхностно разглеждане лесно е да се намери противоречие. Това би показало само незнанието на окултизма. Лесно

е да се изтъкне, че, според гореспоменатия разказ, виделината да е сътворена в I-я ден, а слънцето в IV ден. Как може виделината да е сътворена преди слънцето ? Лесно е да се изтъкне, че още в първия ден почва смяната на дните и нощите, а как може да има дни и нощи преди сътворението на слънцето?

Ключът за разбиране на разказа за сътворението на света дава окултната космогония¹⁹. И тогаз ще се види, че под виделината, сътворена в първия ден, не се разбира сегашната слънчева виделина. Тогаз ще се види също, че под ден и нощ не се разбират сегашните ден и нощ и пр.

Също дълбоки окултни истини се крият в символите на Откровението. Откровението е една от най-дълбоките книги на библията, но за да може да се изтълкува, непременно човек трябва да има ключа.

Основателите на религиите са били във връзка с невидимия мир. Но не само те, а и след тях първите представители на църквата са били във връзка с невидимия свет ; те са били окултисти в истинския смисъл на думата. Те са знаели направо (от собствена опитност) великите духовни истини. И в това е била силата на църквата. И до когато нейните представители са били във връзка с небето, тя е била жива. Но по-после се изгубва тази връзка; те вече не са окултисти-ясновидци.

Тогаз настъпват нейният упадък и нейните грешки. Фанатизмът идва, когато непосредственото духовно знание се замества само с привързаност към традициите. И затова не е чудно, че мнозина представители на църквата стават гонители на знанието, на науката, не е чудно, че църквата става реакционна в много работи. Инквизицията, това адско учреждение, е мъчила своите жертви от

¹⁹ За първоначални сведения по окултна космогония препоръчвам книгата „Тайната наука“ от Д-р Рудолф Щайнер.

името на църквата заради еретичество и мнозина от тях е пращала на онзи свят чрез изгаряне или по друг начин. Църквата е давала срещу пари особени документи, наречени индулгенции. Индулгенциите давали право на отиване в рая, понеже чрез тях се опрощавали бъдещи грехове. Ян Хус загина мъченишки на кладата, заради смелостта си да изобличава неправдите на папската власт. Също така и Галилей беше измъчван в затвора за твърдението, че земята се върти около слънцето. А днес това е една най-обикновена, общопризната истина. Джордано Бруно беше изгорен за своите нови идеи. Още по-рано църквата беше изгорила най-богатата библиотека на древността – Александрийската – която съдържала 700,000 ръкописи. Какво ценно научно наследство от древността щеше да бъде тя! В много работи и днес църквата се явява реакционна. Папата от време на време обнародва „индекси“ – това са списъци на книги, които един правоверен католик не трябва да чете. Това са книги доста сериозни, част от тях чисто научни.

Трябва да правим разлика между религия и църква.

Сега нека видим що е религиозно чувство. Може човек да помни много библейски събития, може да вярва в Бога и да изпитва страх от него. С това той не е религиозен. Може човек да ходи редовно в църква, да пали свещи, да пости в среда и петък, и пак да не е религиозен. Може човек да пости постоянно, да живее като аскет в скъсани като парцали дрехи, да си къса месата, за да привлече благоволенieto на Бога, и пак да не е истински религиозен.

Такъв човек може да е далеч, твърде далеч от Бога. Може човек да се моли Богу да има къщи, ниви, ливади, воденици и пр., и пак да не е религиозен. Той, който гледа да не греша, за да не привлече Божия гняв и отмъщение, не е религиозен. Този, който не греша и даже прави добрини, за да бъде удостоен след смъртта си с вечното блаженство в рая, няма понятие, що е истински религиозен живот.

За да разберем, що е истинско религиозно чувство, нека вземем едно сравнение. В Средня-гора има местност, наречена „Борикаш“. Тя се намира в дефилето на река Златевица, приток на Тополница. Тези, които са ходили на това място, казват, че това е едно от най-красивите места в Средна гора със своите борови гори, прагове, лъки, цветя и пр. И този, който е ходил: там, кога се върне в прозаичния град, с възторг си спомня за „Борикаша“. И когато той иска в града да повдигне своето настроение, спомня си за „Борикаша“.

Когато гледате някой красив пейзаж или слушате някой чуден музикален къс и дохождате във възторг, вие изпитвате едно чувство, което не е религиозно, но може от далеч да се сравни с него. Този възторг, това благоговение, което изпитвате спрямо един човек, който се е пожертвал за една възвишена кауза, напомня от далеч, що е религиозно чувство.

Значи, от всички други чувства религиозното може да се сравни с чувството на благоговение пред нещо възвишено, пред нещо велико, прекрасно, пред нещо добро.

Когато изпитваме такова благоговение, такъв възторг спрямо висшата сила, която е източник на всичко добро, и която живее и в дълбините на нашата душа и образува нашето истинско естество, ние имаме истинско религиозно чувство.

Значи, религиозното чувство е чувстване своите връзки с цялото, с вечното, религиозното чувство е, значи, едно разширение на сърцето, едно издигане на душата към вечното.

Разбира се, за да бъде истинско, а не фалшиво, а също така за да не бъде премесено с фанатизъм, религиозното чувство не трябва да бъде безосновно, а да произтича от знанието на вечните истини.

Религиозният живот е необходим за всеки човек. Това трябва да бъде въздухът, кой го диша човешката душа. Както тялото има нужда

от храна, така и душата постоянно трябва да изпитва дълбоко религиозно чувство.. Но пита се, защо е тая необходимост, от де тази необходимост?

Отговорът на този въпрос е следният: човек има нужда да чувства постоянно своите връзки с цялото, понеже той сам е частица от Бога. Човешката душа в своята скрита дълбока същност не е нищо друго, освен един божествен лъч, една божествена искра.

Религиозното чувство е от такъв характер, така обхваща и изменя цялата душа, че не може да не се отрази и в човешките постъпки. Религиозният живот изменя целия човешки характер, той се отразява в неговите мисли, думи и дела. От там е връзката между религията и морала. Някои искат да построят морал върху социологически основи. Този морал ще бъде построен на една нетрайна основа. Истински религиозен живот е този, който изменя не само човешките чувства и мисли, но се отразява дълбоко и върху човешките постъпки.

Какво казва окултизмът за религиозното възпитание на детето? Седалище на религиозното чувство е етерното тяло, а знаем, че периодът за развитието на етерното тяло е между 7. и 14. година. Ето защо, за да се развива правилно детската душа, необходимо е тя да изпитва дълбоки религиозни чувства през този период. Детето, което не е изпитало през този период дълбоки религиозни чувства, много е загубило.

И нека му се каже, казва Толстой, че волята на Бога е да обичаме всички хора, да му се каже, че любовта към Бога се проявява чрез любовта към хората.

Благоговението пред тази висша сила, източник на висша красота и на висше добро, дава дълбоки последствия в детската душа. Истинско морално. възпитание на ученика може да се получи само върху

религиозни основи. Окултизмът твърди това въз основа на дълбокото познание на човешката душа.

С това, разбира се, съвсем не искам да кажа, че е достатъчно едно външно зачуване на известни церемонии или обреди, едно запомняне на известни библейски събития. Днес преподаването на Закон Божи се състои в заучаването на някои библейски събития. С това се развива само умът и главно паметта на ученика. Това съвсем не е религиозно възпитание.

Сега, за избягване на недоразумения, нека видим случаите на фалшиво религиозно възпитание на децата. Ако децата се възпитават в религиозен фанатизъм, с едно раздухване на омраза спрямо тези или онези религии, ако детският ум се вковава само със зачуване на известни догми, тогаз религиозното възпитание е фалшиво. То е фалшиво и тогаз, когато му се внуши, че то няма защо да се напруга, да се бори, защото всичко се праща на готово от Бога; затова не остава друго, освен да пасуваме и да чакаме отгоре благодат, благоволение. В такъв случай се развиват едни пасивни натури, когато истинското религиозно чувство развива борчески натури. Религиозното възпитание ще бъде фалшиво, когато детето се учи да търпи всичко, да не се бори с неправдите в живота, защото търпението било добродетел, чрез която човек се удостоявал с вечното блаженство в рай.

Да, вярно е, че търпението е велика добродетел, но това търпение не ще рече примирение с неправдите в живота. Под търпение в религиозно-морален смисъл на думата се разбира съвсем друго нещо, а не примирение с живота. Морал, който проповядва примирение с живота, е робски морал. Такъв морал съвсем не е в хармония с истинското религиозно възпитание.

Някои казват: „нека не бързаме с религиозното възпитание на детето, Нека го оставим то да се самоопредели, когато порасне. Затова

не трябва то да получава в училище религиозно възпитание“. Както казахме по-горе, периодът между 7. и 14. година е период, през който детето непременно трябва да преживее религиозни чувства, защото през този период се развива етерното тяло. Ето защо голям грях правим спрямо детето, ако пропуснем този период.

Тези, които въстават против религиозното възпитание, трябва да се извиняват по две причини:

1) Те правят това поради незнание, понеже не знаят нуждите на детето. Те не знаят, че детето има и невидимо естество. Те не познават човешкото естество, и затова именно не могат да знаят неговите нужди. Те, като изхождат От материалистичното разбиране на света, мислят, че душата е само функция на мозъка и нищо повече. В същност мнозина от тях са искрени идеалисти, желаещи беззаветно да служат за благо на човечеството, какъвто е напр. Себастиан Фор, чийто идеализъм се вижда в опита му да отвори ново училище „Кошер“ близо до Париж.

2) Те говорят против религиозното обучение, понеже досега то е служило на господстващите класи да приспиват масите. И тяхното отрицание на религията трябва да се счита като реагиране против това злоупотреблиение.

Но днес религиозното възпитание не трябва да служи на интересите на господстващите класи, за приспиване на масите. При религиозното възпитание трябва да се имат пред вид само интересите на детската душа.

Значението на религиозното възпитание в човешкия живот е схванато добре от Толстой. У Толстой дошла веднъж една учителка от Н-ска губерния. Поговорила насаме с Толстой. Тя прочела с глас в трапезарията дневника на своите училищни знания, от който се виждало, че тя внушава на децата вредата от ракията, виното и тютюна.

Като прочела дневника, след чая, Толстой ѝ казал, че е жално, дето в нейното училище при нейните големи усилия и големи умствени сили няма религиозна основа. „Това, което вие говорите за ракията, за тютюна, казал ѝ Лев Толстой, е много хубаво, но то няма да се задържи. Тези частни правила са безсилни“²⁰

(Следва)

²⁰ Свободное воспитание, год. IV, 1911 год., кн 12, стр. 10.

6. Окултизъм и възпитание – Неотложни училищни реформи. Бъдещето училище – IV

*Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн. IX (февруари 1920 г.)
(Продължение от кн. VIII)*

6.1. Трагедията в датската душа. Какво трябва да се направи?

В първоначалното училище днес детето учи Закон Божи. То добива известно познание по вехтия и новия завети. Като премине в прогимназията, то разширява тези свои познания. В третия клас на прогимназията в естествената история то учи за Кант-Лапласовата теория, за геологическите ери и пр., но то още не може да се отнесе критически към нещата, и затова още не се опитва да търси противоречие между това, което е учил в Закон Божи, и това, което учи в естествената история. То преминава в гимназията със своята стара вяра, без още да го вълнуват подобни въпроси. В такова настроение то изкарва може би първия и втория гимназиални гласове, но премине ли в третия клас, у него почва вече да се заражда известно съмнение за стойността на религията. У него се заражда известно раздвояване. Трагедията в душата му почва. Но това е още началото. Колкото повече то се запознава с природните науки, толкова повече то вижда противоречието между това, което е учило по-рано, и това, което учи сега. По-рано са го учили, че светът е създаден в шест деня, а сега учи, че слънчевата система е произлязла, съгласно Кант-Лапласовата теория, от една мъглявина. По-рано са го учили, че от сътворението на света до днес има близо 6000 години, а според геологията, даже само една геологическа ера обхваща много милиони години, Учили са го по-

рано, че растенията, животните и човекът са били създадени от ръцете на Твореца такива, каквито са сега, а днес учи, че те са плод на една дълга, дълга еволюция. Учили са го по-рано, че човешката душа след смъртта си, според делата си, отива в рая за вечно блаженство или в ада за вечни мъки, обаче, сега в естествените науки не учи нищо такова. Тогаз ученикът все повече и повече се разколебава, неговата стара вяра се разклаща. В такова неопределено положение, люшкан между два миросгледа, той живее известно време, но най-сетне едната-страна побеждава, може би още в III. гимназиален клас, а може би в четвъртия или петия. Значи, най-сетне става известен изходът от сражението между двата миросгледа в душата му. И няма даже нужда да казваме, чия е победата: победата е на научния миросглед над религиозния.

Пита се, защо е такъв изходът от тази вътрешна борба? Този изход е много естествен. Друг и не може да бъде. Ще обясня защо. Ученикът трябва да избере между науката и религията. От една страна му казват, че това, за което говори религията, не може да се докаже, а трябва да се вярва, а от друга страна всичко, изучавано в естествознанието, се основава на опит и наблюдение. Ученикът прави разни химически опити в химическия кабинет, прави опити с физически апарати, наблюдения с микроскоп, с лупа, във време на екскурзии и пр. Това, което се изучава по геология, се подкрепя от разни документи: вкаменелости от разните геологически ери и пр. Ученикът, значи, е поставен пред дилемата да избере между това което е лишено от доказателства, и това, което на всека крачка се подкрепя с доказателства. Естествено е, че най-сетне победата ще бъде на страната, дето са доказателствата. Затова именно той приема науката и отхвърля религията.

В време на борбата става една интересна смяна. Мястото на науката в борбата се завзема от материализма, и тъй, заедно с

възтържествуването на научния мироглед над религиозния, ученикът става материалист.

Тъй че, много е естествено, много е понятно, защо юношата, като свърши училището, става материалист. Даже би било чудно, ако не ставаше така при сегашните условия. Тъй че никаква изненада няма в това, че ученикът, като свърши училището, е вече убеден материалист.

И никой, разбира се, не трябва да го укорява за това, Всеки друг на местото му при сегашните условия би направил така, ако честно иска да си образува мироглед. Почти всички, които са свършили гимназия, са минали по пътя, описан по-горе. Ученикът е искрен, той иска да разсъждава критически. Всеки друг на неговото място с критическо отнасяне към нещата би избрал доказаното. Трябва веднъж за винаги да знаем, че един критически ум, един интелигентен човек не е в състояние да вярва сляпо в това или онова, като знае същевременно, че то противоречи на научните факти, които той е изучил и които са пък много добре доказани.

И ученикът схваща при това положение на работите, че училището е основано на лъжата, понеже в горните класове на гимназията се опровергава това, което той е учил в първоначалното училище и в прогимназията, в часовете по Закон Божи.

Де е изходът от това трагично положение? Какво трябва да се направи, за да се избави училището от тази лъжа, от това противоречие?

Както видехме в предишната глава, между религията и науката в същност няма противоречие. Не трябва да се смесват естествените науки и материализмът. Понеже ученикът не знае окултния произход на религията, той противопоставя религията на науката, и при победата на науката над религията идентифицира материализма с науката. Това е погрешно, но всеки друг на местото на ученика би

сторил същото, щом не знае за по-дълбоки (духовни) източници на познанието. В същност фактите на естествените науки не противоречат на духовния миросглед. Естествените науки констатира фактите, обаче, материализмът е нещо друго; той отива по-далеч и твърди, че освен физичните факти, други и не съществуват.

Мнозина днес настояват да се дава религиозно възпитание на учениците; те казват, че само този е начинът за създаване на истински характери в училището. Това е вярно. Обаче, трябва да се знае, че при днешните училищни условия, колкото и да се усили религиозното възпитание на учениците, то в края на краищата пак ще се получат тези резултати, които аз посочих по-горе. Пак непременно ще почне борба в душата на ученика между науката и религията, ще дойде едно раздвояване, и непременно, ако ученикът се отнася критически, религията ще бъде отхвърлена, като нещо противоречеше на разума. Даже и да иска ученикът да постъпи другояче, не би могъл. Грешката на тези, които искат да се усили религиозното възпитание на децата, е, че мислят за възможно съществуването на пропаст между сляпата вяра и науката. Те искат да се вярва в религиозните истини, без да се обръща внимание на отношението им към научните факти.

Обаче, при такова положение на работите няма да се постигне нищо. Напротив, вместо да се изпишат вежди, могат да се извадят очи.

В краен случай, най-много, което може да се постигне по този начин, е да се препоръча на учениците „двойното книговодство“ на Вагнер. Той предлага човек да има двойно книговодство в душата си: едно за научните въпроси, а друго за религиозните. Към научните въпроси човек да се отнася строго критически, а към религиозните със сляпа вяра, без да обръща внимание да бъде тя в хармония с неговия разум. Но това „двойно книговодство“ е най-лошото, най-опасното,

което можем да искаме. Тогаз ще получим раздвоени, фалшиви характери. Но това не е и възможно в днешния век.

Вярно е, че правилно развити характери са възможни при едно дълбоко религиозно съзнание, което трябва да се стремим да събудим у ученика. Въпросът е само, по какъв начин да стане това.

Това трябва да стане по начин, че да не се явява в душата на ученика пропаст между вярата и разума. Трябва да се хвърли мост между науката и религията. А това ще стане чрез преподаване на окултизма в училището. Именно тогаз ще се избегне и трагедията в детската душа. Ето защо религията трябва да се преподава в училището паралелно с окултизма, който ще даде ключ за нейното разбиране. Окултизмът сам не е религия, той е един вид естествена история, но спомага за разбирането на религията.

Тогаз ученикът ще види, че въпросите, с които борави религията, могат да бъдат предмет на научно изследване, той тогаз ще види, че това, което е обект на вярата, може да се превърне в обект на знанието. Нови хоризонти ще се открият тогаз пред неговите възторжени очи.

Има и други основания за преподаване на Окултизма в училището. Тях ще разгледаме по-нататък.

6.2. Нужда от коренни училищни реформи.

От всичко казано до тук се изтъкна ясно нуждата от коренни училищни реформи. Сега ще разгледаме същия въпрос от нова гледна точка. За преподаването в училището днес, особено в по-горните класове, може да се употреби следното сравнение: учителят влиза в клас с дневник в ръка, пише отсъствия, и след като провери един-двама ученика, Отваря в мозъка на всеки ученик по една дупка, постави в дупката по една фуния и налива малко знания, няколко факти. На края на часа прибира фунията и затваря дупката до следния час. Учителят, разбира се, не е виновен; виновна е днешната училищна система.

Значи, излиза, че училищната работа се състои в даване на знания, знания и знания, съобщаване на факти из областта на разни науки. Знам, че сега се чува глас да се направят реформи в начина на обучението: иска се при обучението ученикът да не е пасивен, а активен, т. е. всички истини детето да узнава чрез собствени усилия, чрез собствен труд.

Това е добре, но даже то да се постигне, а всичко друго си остане същото, пак няма да бъде достатъчно, тогаз пак ще кажем, че училището е на фалшиви основи.

Нужни са още по-коренни реформи в училището. Учебното дело издъно трябва да се измени, понеже самите му основи са фалшиви. Само изменянето метода на обучението не е достатъчно.

Днешното училище съобщава на младежа сума факти из областта на естествената история, география, физика, химия, история и пр., но с всичко това се задоволява само умът на ученика. Даже и задоволяването на ума не е пълно, понеже след излизането си от училището, ученикът не знае целта и смисъла на живота. От друга страна, училището не запалва у ученика възвишен идеализъм. Ако

ученикът стане идеалист, той става такъв мимо дейността си в училището.

Ще дам няколко примера, за да поясня казаното. Свещеник Георги Петров разправя в „Съвременната школа и живота“ за един студент-технолог, който след свършването на последния университетски изпит връща се зарадван в къщи, обаче, още същия ден, за изненада на всички околни се самоубива. И много право обяснява свещ. Георги Петров причината на това самоубийство. До издържането на изпита си, този студент е имал един идеал, който давал смисъл на неговия живот, който го подтиквавал към дейност. Това е било завършването на университета. Този идеал го е крепял в живота. Обаче, след издържането на изпита, той остава без идеал, Животът за него става пуст, безсмислен, защото душата му не е знаела по-високи идеали, и таз пустота става причина на самоубийството.

Аз познавах един студент, който минаваше за голям идеалист, спореше с всички за разни теории, принципи, убеждения, и всички с възторг говорехме за него и възлагахме големи надежди на него. Но скоро след свършването на университета той изстина, стана съвсем практичен материалист егоист, който освен за грубите си материални интереси, други никакви по-висши интереси не признаваше. Даже казваше така: „аз сега поумнях. По-рано когато бях млад, бях зелен, хвърчах по облаците, но сега станах практичен, сега разбрах, че смисъла на живота е само в парите“. Защо стана такъв прелом в неговата душа? Идеализмът му е бил много плитък. Той не е имал добре изработен мироглед, той не е получил една дълбока духовна култура. Той като студент е бил усвоил някои фрази, които механично е повтарял и парадирал, но нямал вътрешно обновление. А само в последния случай идеализмът дълбоко засяда в душата, и човек остава идеалист до край.

Ние имаме литературни произведения, в които са обрисувани добре известни части от нашата нова интелигенция. Най-типични такива произведения са Депутатът Стоянов и Хайлайф, повести от Димитър Шишманов. Аз препоръчвам на четците тези две произведения.

Авторът безпощадно рисува празнотата, безсъдържателността, плиткостта, разврата на своите герои. Авторът е реалист; той не рисува фантастични, преувеличени картини; той е имал само смелостта да нарисува сегашната действителност с всичката ѝ голота. Типовете, които ни рисува Шишманов в тези две повести, са плод на днешната действителност. Най-голям дял в това отношение има животът; известен дял има и днешното училище.

В училището ние нахранване само паметта и ума на ученика, а другите страни на душевния му живот оставяме незадоволени.

Ние на всичко учим учениците, даже ги учим, какво има на месечината и на полюсите, Всичко това е твърде хубаво, и така трябва да бъде. Но главното изпускаме: изработване на един цялостен миروглед, развитие на едно благородно, любвеобилно сърце, вдъхновено от възвишен идеализъм, разбиране смисъла на живота.

Ние никак с това не се и занимаваме.

Търсим ли причините за простъпките на учениците? Питаме ли се, защо има такива? Ако погледнем по-дълбоко и обективно, за тези простъпки не са виновни учениците, а училищната система.

И какви мерки препоръчваме ние против тези простъпки? Много просто: дисциплинарни мерки. Някои даже казват, че причината за простъпките на учениците били в слабите дисциплинарни мерки. Като налагаме по-строги дисциплинарни мерки, казват те, тогаз ще постигнем целта си. Аз пък ще кажа, че ако почнем да намаляваме

поведението на цели училища изведнъж, пак няма да се постигне нищо, защото е виновна училищната система.

После стачките трябва да ни накарат да се позамислим за техните причини. Особено през есента на настоящата учебна 1919/1920 година избухнаха като епидемия стачки в Свищов, Бургас, Кюстендил, Стара-Загора, Разград, Радомир и пр. Коя беше тяхната дълбока причина? Непосредствено може би са имали тази или онази причина, но те всички си имат една обща дълбока причина, и това е негодността на днешната учебновъзпитателна система. Някои нека говорят, че тези стачки се дължат на външни влияния. Според нас, това не е вярно. Те се дължат на вътрешни причини.

Днешното училище не дава на ученика никаква идеалистическа подбуда към дейност. Днешното училище не дава Отговор на въпросите, които вълнуват душата на младежа. Днешното училище не дава висок полет на неговия дух. То не помага на ученика при създаване на миросгледа. Ученикът при излизане в живота, ако остане само с това, което му дава училището, няма компас в живота.

6.3. Възпитание в духа на идеализма и висшата духовна култура.

Поучителни са „Записки из мъртвия дом“ от Достоевски. Той прекарал 10 години в сибирския затвор, поради революционна дейност. Там Достоевски е бил заобиколен с крадци и убийци. Той, който бил прекарал един живот всред висшите интелегентски кръгове в Петроград, сега се озовал от единия полюс на живота в другия от начало той виждал в лицето на тези крадци и убийци закоравели престъпници, развалени до мозъка на костите, непоправими. Той, като добър психолог, е изучил техния характер. Колкото повече ги е изучавал, толкова повече виждал, че това са хора като него, в които доброто, възвишеното не е изгаснало; но само е заглъхнало временно. И той описва трогателни моменти, когато един закоравял разбойник идва момент, че се трогва от невинността, от доброто, трогва се до сълзи. Значи, във всяка човешка душа, и в най-ниско падналия човек има една божествена струна, която в някои случаи може да затрепти.

Да се прояви божественото в човека, ето това трябва да счита възпитателят като една от главните свои цели.

Има период в човешкия живот, когато това божествено най-ясно се проявява. И именно това трябва да се използва от възпитателя. Това е младежкия идеалистически период. Всеки младеж почти минава през такъв период. Това е периодът, когато вътрешният глас по-ясно от всякога говори. Чел съм един позив от Толстой към младежта, в който ѝ казва приблизително следното: „остани винаги такъв, какъвто си сега. Сега ти си идеалист, искаш да живееш за правда, за идеалното, но чуваш ли, как възрастните ти казват, че се лъжеш, как те ти казват, че живеенето за правдата е глупаво и смешно и че най-добре е човек да живее само за себе си? Не ги слушай! Именно сегашният твой живот е

истинският. Именно сега ти проявяваш себе си. А онези, които по-рано са живели за идеал и после са убили този вътрешен глас и са почнали да живеят за егоистични, ограничени, дребнави цели, те са изневерили на сами себе си, те са изневерили на този вътрешен глас, който е гласът на тяхното истинско „аз“. Ти сега си на прав път. Бъди верен до край на сегашния си вътрешен глас“.

Старите никога не трябва да се сърдят, когато младите са идеалисти. Но винаги е било така до сега, че старите не разбират младите и затова им пречат. Идеализмът на младите те считат като опиянение, пълно с опасности. В същност обяснимо е, защо старите не разбират младите. Защото младите носят винаги нещо ново, а мнозина стари живеят със старите идеи и правила, не искат да се разделят с тях. В този именно смисъл Анатол Франс казва, че децата не трябва да приличат на бащите си. Тук се разбират не изобщо всички бащи, а тези бащи, които искат Още да живеят с „доброто старо време“, които не искат да вървят заедно с времето.

Младежта е склонна да живее със самоотричане за нещо възвишено. Това е естествено настроение на всеки младеж. За това е именно важно да се работи през този период за укрепване на този вътрешен глас. Ако през този период на детето не се даде никаква подкрепа, ако никой не го разбира, ако живее в съвсем неподходяща възпитателна сряда, постепенно ще се подрежат може би крилата на неговия идеализъм, постепенно то ще става практичен, „поумнял“ човек. Тежкия ваяк на живота на колко души е подрязал крилата на идеализма!

Детето трябва да се възпитава в духа на идеализма. Училището трябва да създаде от детето идеалист, борец за благо на човечеството. Детето трябва да се възпитава по такъв начин, чедо да разбере с всичката си душа, какво само работенето за общочовешкото

благо дава най-висок смисъл на човешкия живот. Да не се задоволява с един пуст, безидеен живот, а да се стреми да даде високо съдържание на своя живот. Нека то се научи да намира своето щастие в служенето на другите, до което дохожда най-после и Фауст. Фауст е търсил щастие в много неща. Додето той се е стремял да търси щастие лично за себе си, винаги се е чувствал нещастен, разочарован, но когато забравил себе си, когато забравил да търси собствено щастие и почнал да служи на другите, тогаз се е почувствал щастлив.

Трябва да събудим у детето чрез цялата училищна дейност такова настроение, каквото ние добиваме при четене на следния откъслек (взет от руското списание ; “Ребус“, предавам го с мои думи):

„Строй се едно здание; гледам го, то се издига. Зданието е грамадно и по красота не може да се опише. Но то още не е довършено. Хиляди хора сноват около него. Едни носят пясък, други на гърба си тухли, трети зидат стените, четвърти коват прозорци, врати, пода, пети бъркат вар и пясък и пр. Това е зданието на общочовешкото щастие. Искаш ли ти да помогнеш за по-скорошното му изграждане, искаш ли и ти да имаш радостта да бъдеш един работник за неговото изграждане? Искаш ли да помогнеш с каквото можеш? Поне с една шепя пясък, с няколко тухли! Колко е радостно настроението на онзи, който работи за това здание! Не се отхвърля ничия помощ! Но който иска да помага за това здание, той преди всичко трябва да е способен, трябва да има як гръб да носи камъни и тухли. Не стига само желанието“.

Детето трябва да се възпитава в такъв дух, че да схваща общочовешките интереси като свои собствени, общочовешките радости и страдания като свои собствени радости и страдания, общочовешкото пробуждане като свое собствено пробуждане Това

прекрасно е изразено в стихотворението в проза „Иморгела“ от Вл. Хисаров²¹:

„Моето слънце е великият човешки подвиг, о безсмъртни! Моето сърце – сърцето на истината и скръбта, сърце живущо за другите сърца! Моята пролет – пробуждане на човечеството! Моята скръб е скръбта на всички земни плебеи, на всички роби, о безсмъртни! Моята страст – такава, що стопява ледове-сърца и всички замръзнали души в суровите зими на живота; страст, що нагорещява изстинали желяза! Моята съвест е съвестта, която се бори за свободите на народите, за всички свободи! И моите блянове – блянове за увенчавани с победа борби, след толкоз кърви и разорения!“

За да стана по-ясен, нека взема Още един пример. Възпитанието трябва да става в духа на стихотворението в проза „Праг“ от Тургенев. Това стихотворение е едно от най-хубавите стихотворения в проза, писани от Тургенев. В това стихотворение е представено едно здание, пред прага на което стои девойка рускиня. Зданието като символ представлява работилницата за общочовешкото щастие. Девойката, която се готви да прекрачи прага и да влезе в зданието, чува глух глас, който ѝ казва, че като премине този праг, може би я очакват студ, глад, ненавист, присмехи, презрение, обида, тъмница, болести и самата смърт, може би пълно отчуждение, самотност. Тя казва, че знае всичко това и е готова да понесе всички страдания, всички удари. Гласът след това ѝ казва, че може би тези удари ще бъдат не само от враговете, но и от своите, от другарите. Тя казва, че знае и това. Гласът след това я пита: готова ли е за жертва, за жертва безименна, тъй че никой, никой да не знае, чия памет да почете. Тя казва, че не се нуждае нито от благодарност, нито от съжаление, че не иска да работи за име. Гласът после ѝ казва, че тя може би ще се разубеди в това, в което сега вярва,

²¹ Списание „Факел“, год 1, 1919 год., кн.2.

може би ще разбере, че се е лъгала. Тя отговаря, че знае и това, и при все това иска да влезе. И тя прекрачва прага. Един глас извиква отзад: „Глупачка“. Но друг глас долита в отговор: „Светица!“

Казано е, че величието на един народ не се състои в големината на територията му, нито в броя на населението му, нито в неговото минало, а само във величието на идеалите, които го въодушевяват.

Ето защо с всички сили трябва да подпомогнем учениците да си изработят! възвишени идеали, свети цели, за които да са готови и да умрат. У тях трябва да си развие не само идеализъм, но и силна борческа воля, която утре няма да се сломи от първите пречки в живота. В този смисъл трябва да се разбират и думите на незабравимия Пирогов: „мъчи се да станеш човек“²². А думите на Коменски: „от всеки човек може да се направи човек“ значат, че трябва да имаме доверие в силите, вложени в човека. Нека да не мислиш, че има само редки натури, родени идеалисти.

На въпроса: „с каква цел възпитавате детето в духа на идеализма“, някои може би ще отговорят, имайки пред вид гореказаното, така: „детето трябва да се възпитава в духа на идеализма с едничката цел да бъде полезно на околните

Този отговор не е пълен. У детето не се събуждат възвишени качества, само за да бъде полезно на околните, на човечеството.

Ние гоним тук още една друга, не по-малко велика цел, именно подтикване еволюцията на самото дете. Трябва да помогнем на еволюцията на детето, което ни е поверено. Земята е училище. Човешката душа слиза на земята, за да събере опитност и така от прераждане на прераждане тя се изкачва все по-високо и по-високо във великата еволюционна стълба. В първите пререждания тя е почнала от най-низките стъпала на едно състояние, близко до животинското, и

²² 2) „Свободное воспитание“, кн. IV, год. IV. 1910 год.

върви нагоре към съвършенство. На тая детска душа, която ни е поверена за възпитание, нека помогнем с всичко, каквото можем, нека създадем обстоятелства най-благоприятни за нейното развитие.

А кой е най-краткият, най-добрият път за бързата еволюция на душата? Това е плата на безкористния идеализъм, това е пътя на любовта, на самоотричането, жертването за другите. Значи, колкото по-добре е развит у детето идеалистическият дух, толкова по-силно е подтикната неговата еволюция напред. Колкото по-добре сме развили у него желание да живее за другите, да се жертва за другите, толкова по-бързи крачки прави то по еволюционната стълба. В същност, стремежът да се живее за една висока цел, това е въздухът, който трябва да диша душата. Така тя расте.

Но като казвам, че трябва да развием идеализъм у детето, с това не искам да кажа, че ще го постигнем, само като му говорим постоянно да стане такъв. Ако само му казваме постоянно: „бъди идеалист“, няма да постигнем много нещо, както няма да го направим умен, ако само му казваме: „ти трябва да бъдеш умен“. Русо казва: „постоянството и твърдостта, както и другите добродетели, трябва да се изучават ; в детинство, но ние учим децата на тях, не като ги запознаваме с имената им, а когато ги оставим да ги изпитат, без да им ги именуваме“. („Емил или за възпитанието“, стр. 102).

Всичката училищна работа трябва да се използва, за да се развие у децата такъв идеализъм. Не само преподаването на предметите трябва да се използва за тая цел, но и целият живот в училището. Преди всичко, разбира се, самите възпитатели трябва да бъдат високо стоящи личности, одушевени от същия този идеализъм , който трябва да се събуди у децата. Те трябва да използват всяка случка в училищния живот, за да събудят у детето висшите морални сили.

Не трябва да храним само ума на детето.

За да излиза идеализмът дълбоко из детската душа, той трябва да е свързан с истинско религиозно чувство.

Дъждът пречиства въздуха от праха, микробите и пр. Колко приятно се диша въздух след дъжд! Подобно на дъжда, стремежът на душата да живее за една висока цел, особено когато този стремеж почива на дълбоко религиозни основи, пречиства душата от всичко долно, низко, кално и всагда в нея всички добродетели: търпение, любов, мъдрост, самообладание, постоянство, безстрашие, толерантност, милосърдие, смирение, съчувствие, нежност и пр., с една дума, по този начин ние здраво градим основите на бъдещата висша духовна култура, която ще зацарува на земята.

Чрез такова дълбоко морално възпитание, давано в училището, последното най-добре ще работи за преуспяването на този народ във всяко отношение.

Възпитанието в този дух трябва да става по такъв начин, че да не се накърнява детската свобода; детето да не чувства идеалистическият стремеж като натрапен от вѐн. Желанието на младежа да живее за една висока цял трябва да произтича свободно от глѐбините на душата му.

Тук трябва голям такт, за да не би да се създадат „хора двулични, които наглед мислят за другите, а в същност само за себе си“ (Русо, „Емил“, стр. 5).

Трябва да се пазим, да не би идеализмът да се превърне в донкихотство. За да стане това, трябва да се склучи брак вътре в човешката душа между ума и сърцето. Силата на сърцето трябва да се направлява по пътя, начертан и посочен от разума. Чрез спокойно, обективно, хладно изучаване па действителността трябва да се изработи солиден и всестранно завършен мироглед. Това трябва да бъде една от задачите на училището. Този мироглед трябва да се изработи строго научно, с участието на критическия ум. Училището не

трябва да има за цел да вади празни мечтатели, фантазори. Ето защо горещият идеализъм трябва да се съединява с най-трезвен, с най-хладен разсъдък. Идеалистът същевременно трябва да бъде и най-голям реалист, с дълбоко и всестранно разбиране на действителния живот. Карлейл говори за съединението на горещия идеализъм с практическия реализъм.

Идеалът, високата цел, за която ще живее човек, ще дойде като последствие от миросгледа. И истински идеализъм не е възможен, ако не се изработи предварително един миросглед. Защото целта, която човек ще си постави в живота, трябва да бъде ясна, съзнателна; също така и пътят, който води към нея, трябва да е ясен. Значи, напразен е всеки идеализъм, ако ръка за ръка с него не върви дълбоко разбиране целта и смисъла на живота.

С това преминаваме към следната глава, дето ще видим, как може да се постигне това.

6.4. Окултизмът трябва да се преподава в училището.

Училището трябва да дава такива познания на учениците, които ще ги направят годни за живота. Разбира се, училището не трябва да дава само чиста наука, но и приложни знания, които да направят бъдещия гражданин годен в разните отрасли на живота. Практическите познания, които ще добие ученикът в училището, ще го направят годен работник и в областта на материалната култура, която е също така необходима.

Но всичко това, което днес се дава в училище, не е достатъчно, за да се ориентира човек в разните области на живота. Днес тези, които завършват училището, обикновено нямат и понятие за дълбоките духовни истини, които разкрива окултизмът. Те са в пълна тъмнина както по отношение същността на окултните истини, така също и за методите на окултното изследване и пр.

А щом те не знаят тези най-важни въпроси, тогаз можем да кажем, че те излизат неподготвени за живота. Представете си, днес повечето съдии, учители, адвокати, свещеници, държавници нямат и понятие за дълбоките духовни закони, които управляват живота на отделния индивид и на обществото.

Окултизмът е такова дълбоко познание, че се явява плодотворен при разрешаване на много въпроси, които възникват в разни области на живота. Окултизмът не е само теория, но и практика. Ако погледнем практически на въпроса, трябва да кажем, че окултизмът е н у ж д е н на всеки гражданин. За да знае, как да живее съгласно физическите и духовни закони. Той ще научи чрез окултизма, че висша правда царува непоколебимо в света. И това съзнание ще роди в него велик морален импулс. И каква промяна усеща човек в себе си, когато узнае окултните истини! Като че ли се е пробудил от вековен

сън, като че ли тепърва почва да живее. В окултните истини има голяма сила. Те не са като друго знание. Окултизмът не само че дава познания, един цялостен миоглед, но той има силата да промени целия човек. Човек с всички свои мисли, чувства, настроения, желаня, стремежи се променя, става съвсем друг човек. Съвсем нови мисли, чувства, настроения, желаня и стремежи го изпълват вече.

Държавникът, изобщо общественият деец, чрез окултизма ще разбере, че винаги трябва да работи с правда, ако иска да докара благоденствие на народа. Той чрез окултизма ще узнае, че законите на правдата са непоколебими и че тяхното нарушение докарва страдания. Той ще разбере, че както има индивидуална карма, така има и народна карма. Той ще знае, че всеки народ, който си служи с неправда, непременно докарва огън на главата си. Ако държавникът не знае и най-елементарните закони, по които се развиват човекът и човечеството, как може да оправи работите на страната?

Свещеникът чрез окултизма ще разбере богатите съкровища на религията и ще почне да работи съзнателно, и това ще причини небивал подем в църквата. Тая църква ще се възвърне отново към своите мистически традиции, ще се свърже отново непосредствено с небето, а не само чрез историческите традиции, църквата ще възкръсне отново, ще получи нов живот и ще бъде благословение за народа, всред който работи. Един нов импулс, един нов огън ще почувства тогаз тя в своя организъм, един ентузиазъм небивал.

Колко е нужно на родителите да знаят окултизма! Те тогаз ще разберат светостта на задачата, с която са натоварени от небето. Те като разберат, че животът е училище, ще знаят, че Бог им е поверил тези детски души, за да съдействат за тяхната по-нататъшна еволюция. Чрез моралното възпитание на родителите ще се създадат добри

възпитателни условия за детето в семейството. Значението на семейството при възпитанието на детето е грамадно.

Най важната роля на окултизма е, че ще причини небивал морален подем, понеже ще се възвърне отново вярата във висшата правда, която царува в света. А нашият народ има най-голяма нужда от морален подем. Преди всичко, за всеки един народи най-необходимото, най-важното е моралния подем, едно повдигане на сърцето, един стремеж да се живее в правда, чистота и светост. Както снегът се стопява от лъчите на пролетното слънце, така също чрез този духовен и морален подем ще се пречистят душите. Духовно-нравственият подем ще се отрази и във външния живот.

Когато държавниците, съдиите, адвокатите, учителите, свещениците и всички други граждани узнаят окултните истини, постепенно ще се тури основата на висшата духовна култура. За да дойде висшата духовна култура, трябва една обнова не само на строя, но и на сърцата, на душите.

Понеже окултните истини са нужни на всеки един деятел в обществото, то е необходимо въвеждането на окултизма като учебен предмет в училището. Инак ученикът, като излиза от училището, или ще усеща една непълнота в своите познания, или пък ще се труди тепърва сам да си набави това, което училището не му е дало.

Разбира се, окултизмът трябва да се преподава в училището в най-елементарна форма. Чрез него ученикът ще разбере при свършването на гимназията целта и смисъла на живота, ще разбере великия божествен план, по който се развиват човекът и човечеството, ще познае себе си и света. Окултизмът ще му даде и мощен импулс към дейност, към по-висша дейност. Чрез окултизма най-добре могат да се възпитат съзнателни борци за общочовешкото благо.

И тогаз, този ученик, след като излезе в живота, каквато работа и да хване, в каквото житейско поприще и да се впусне, ще бъде една благодат за околните. Ако стане държавник, ще бъде един безкористен държавник, който ще работи със самоотричане, вдъхновяван от познанието, което притежава. Ако стане свещеник, ще работи с ентузиазъм, понеже това, в което по-рано е вярвал, сега вече го знае, той ще чувства постоянното допиране с невидимия свят. Като обикновен гражданин, той постоянно ще работи върху себе си и за общо благо, изобщо ще живее един плодотворен живот.

С една реч, каквато и професия да вземе, той винаги ще работи с настроение, че животът винаги и на всякъде е свещенодействие. Това той живо ще чувства И само този може да бъде полезен за себе си и за околните, който схваща тая велика истина, че целият живот винаги и на всякъде е свещенодействие. И само с такова настроение като работим винаги, не.ма да има опасност да изпадаме в грешки.

В по-горните класове окултизмът ще се преподава в строго научна форма, като се изтъква нуждата от постоянна работа на човека върху себе си (за да стане способен да носи тухли и камъни за зданието), а в по-долните класове ще се преподава или във вид на алегии, символи, взети из областта на естествената история (както говорих в главата „Обучение по естествознание“) или пък във вид на алегорически разкази и приказки. По кой от тези два метода ще се преподава тая или онази окултна истина, ще зависи от случая.

Както дадох примери за излагане на окултните истини във вид на символи, взети из областта на естествената история, така в бъдеще, когато му дойде времето, надявам се, да излезнат сборници с изложение на окултизма във вид на разкази, приказки, стихотворения, алегии, символи, нагодени за деца От разни възрасти. В Париж

излиза един детски вестник „Le petit theosophe“, в който теософията и окултизмът се излагат в една форма, достъпна за деца и юноши.

Ние се намираме в началото на духовната култура. За напред окултните истини ще станат очевидни за всички.

Сега какво трябва да се направи, за да се въведе окултизмът като учебен предмет в училището? Трябва сега работа всред обществото. По-рано трябва обществото да се подготви, и когато то и цялото учителство назреят, тогаз те ще наложат преподаването му в училището. Идеята, преди да нарее в обществото, не може да се възприеме от училището.

Обаче, додето обществото се подготви, не трябва да се чака. На всякъде в България има интересувачи се ученици От горните класове на гимназиите. Дето има такива ученици, те могат да си съставят дружество и да почнат изучаването на окултизма чрез четене на реферати, чрез разисквания и същевременно да работят върху себе си, за да се подготвят за великите задачи, които предстоят за разрешение в обществото.

А с малките от прогимназията и първоначалните училища може да се постъпи другояче. Могат със съгласието на родителите да се свикват специални детски събрания, дето да получават духовна храна. Разбира се, няма да им се говори за етерно и астрално тела.

Такива детски събрания свикваше покойната г-жа Величка Стойчева в Бургас. Трябва да ѝ бъдем много благодарни за нейната ви.око похвална инициатива.

6.5. Канализиране на детската енергия.

В детето лежи грамадна енергия. Сама по себе си тази енергия е полезна. Ако има оплакване, то е от направлението, което е взела енергията. Ролята на възпитателя сега не е да сподавя, да потиска тая енергия. Това, което може и трябва да направи възпитателят, то е само да ѝ даде направление. Учителят трябва да знае това, което се нарича духовна алхимия, т. е. превръщане на духовните сили една в друга. Лошо е, когато няма духовна енергия. Щом има такава, то има поле за дейност на възпитателя.

Работата е, че тази енергия непременно се проявява. И ако не се прояви в добро направление, то естествено е, че ще се прояви в лошо направление. И обратното: ако се прояви в добро направление, то вече не остава излишна енергия за проява в лошо направление. Това именно се казва канализиране на детската енергия.

Енергията на детето вместо да се сподавя, трябва да се насочи в добро направление и то по един непринудителен начин. Реката може да причини големи пакости; при пороен дъжд може да причини наводнение, което да отнесе къщи, снопи, мостове, добитък и пр. Обаче, същата река, използвана целесъобразно може да се направи не само безвредна, но може да се използва силата ѝ за каране на воденици, трамваи и за електрическо осветление.

Ако насочим детската енергия в добро направление и то доброволно, свободно, а не по принуждение, тогаз съвсем излишно ще бъде да се грижим за лошото поведение на учениците, за развалата им, за наказанията им и пр.. Няма да става и въпрос за развалата им, понеже такава няма да има.

Както казах на своето място, за да бъдем гарантирани, че свободното възпитание ще бъде безопасно, необходимо е като условие да имаме канализиране на детската енергия.

Сега пита се, как може да стане това канализиране.

Много просто: всичката работа на възпитателя ще се състои в това да заинтересува ученика да вложи своята енергия в добро направление. В днешното училище това не се постига. Това ще се постигне при активното обучение, когато ученикът с цялата си душа, с всичките си сили участва в училищната работа.

Най добро канализиране може да се постигне чрез истинско религиозно чувство, любов, идеализъм .

Канализирането ще се постигне още и чрез поглъщане вниманието и интереса на ученика чрез разни дружества и кръжоци. Ще се даде възможност на ученика в тези дружества да твори, да разисква и пр. На ученическите дружества и кръжоци по никоя начин не трябва да се пречи. Напротив, те трябва да се насърчат. Дружествата могат да бъдат различни: есперантски, въздържателни, вегетариански, туристически, за изучаване на социални, научни, религиозни, философски въпроси и пр.. Д-р В. Ив. Ненов казва:

„Колкото добри общественици имаме днес, ние сме то можем да кажем, че те са прекарвали школовка в тези ученически кръжоци“ (спис. „Учителска мисъл“, год 1., кн, I).

Даже, според мен, в горните класове ученически дружества със своите реферати трябва да заемат видно място в ученическия живот. Те трябва да бъдат един от най-важните фактори в ученическия живот в горните класове на средните училища.

Даже учениците при едно средно училище, ако искат, могат да имат свое списание (разбира се, издавано по съветите на някои учители), в което ще се поместват по-важните ученически реферати,

четени в училището, после някои разкази, стихове от ученици в училището, после хроники за живота на есперантското, въздържателното и други дружества в училището и пр.

Ако искаме да резюмираме с няколко думи, какво ще каже канализиране на детската енергия, ще кажем:

Не направо да се борим със злите наклонности на детето, чрез потискане, сподавяне и наказания, но по друг начин: чрез развитие у него на добри стремежи и наклонности. Това е най-сигурният начин за премахване на злите наклонности. Създай на учениците благородна дейност. Ангажирай всичкия им интерес в тая дейност.

(Следва)

7. Окултизъм и възпитание – Неотложни училищни реформи. Бъдещето училище – V

*Списание „Всемирна летопис“, година 1, кн. X (март 1920 г.)
(Продължение от кн. IX и край)*

7.1. Упътване в самовъзпитанието.

Стремежът на човека да работи за своя духовен растеж е признак на висока духовна култура. Това е белег на истински самосъзнателен, а не вегетативен живот. Оскар Уайлд казва: „ако на обед вие срещнете човек, който целия свой живот е прекарал във възпитание на самия себе си (съгласен съм, че това в наше време е голяма рядкост, но все пак случайно се срещат такива хора), вие ще станете от трапезата по-богати и със съзнанието, че висок идеал за един миг се е докоснал до вас и е осветил вашите дни“. Само този, който гледа на живота като на нещо извънредно сериозно, само той има постоянен стремеж да работи върху себе си, само той чувства нуждата всеки ден да расте духовно.

Мощен импулс за самовъзпитание дава съзнанието, че животът има значение като училище за човешката душа в нейния вървеж по великия път на усъвършенстването. Този, който работи самосъзнателно върху себе си, той взема много стъпала наведнъж по великата еволюционна стълба.

Самообразованието след излизането от училището не е достатъчно. Някои мислят, че работата на човека върху себе си се състои главно в самообразование. Самообразованието е само обогатяване със знания, а самовъзпитанието е нещо повече: то е всестранно и по-дълбоко работене върху душата; самовъзпитанието е изменение на целия човек. То трябва да продължава през целия живот.

Окултизмът може да даде най-силен импулс на човека да работи върху себе си, защото чрез него човек почва да разбира висшия смисъл на живота, чрез окултизма човек почва да разбира своето назначение на земята. Нещо повече: окултизмът е в състояние да посочи и най-сигурните методи, по които човек може да работи за облагородяване на своите мисли, чувства, стремежи и пр. А окултизмът е в състояние да посочи такива методи, понеже той черпи своите познания от дълбокото изучаване на човешката природа. Като пример мога да посоча книгата „Мислителната сила“ от Ани Безант, в която е посочен методът за развитието на тая сила. Но по отношение и на другите душевни сили окултизмът е в състояние да посочи начини на работа.

Между другите задачи училището трябва да има важната задача да събуди у ученика стремеж да работи непрекъснато върху своя духовен растеж и след излизането от училището. Ученикът ще прави това, само когато е вдъхновен от най-висок идеализъм. Училището трябва да му даде мощен потик в това направление.

А как може човек да работи върху себе си, това излиза вън от рамките на тази статия.

7.2. Защо учителят трябва да знае окултизма?

От всичко гореказано е ясно, че учителят трябва да има дълбоки познания по окултизма и специално по окултната психология и педагогика. Само така той ще знае начина за най-пълната проява на силите на детската душа. Доверие на учителя в силите на детската душа – това е първото условие за успех. Защото само като има доверие в тях, учителят ще работи с ентузиазъм и любов за тяхната проява.

После учителят трябва да знае периодите, през които минава детето в течение на своето развитие. Познаването на тези, периоди е от голяма важност. Тези периоди е в състояние да ги посочи само окултизмът, защото тяхното описание е плод на ясновидско изследване²³. Само чрез тяхното познаване учителят ще знае, през кой период на кое детско тяло трябва да въздейства и по какъв начин. Да вземем за пример паметта. Седалище на паметта е етерното тяло, а етерното тяло се намира в периода на своето оформяване между 7. и 14. година. Ако се работи изкуствено от страна на възпитателя за развитието на детската памет преди 7-та година, то детето може би ще блесне с чудесна памет, но това ще бъде временно. Това блясване скоро ще се последва от едно изтощение и угасване на рано проявената дарба. Това е пресилване на детската природа. Такова дете като порасне ще има лоша памет. Лоша памет ще има и това дете, при което възпитателят е пропуснат периода между 7. и 14. година за развитието на паметта. Казаното за паметта се отнася и за всички други детски способности.

После друго. Не трябва да забравяме и духовните нужди на детето. Една важна точка във възпитанието е тяхното задоволяване. Ако

²³ Виж „Възпитанието на детето в светлината на окултизма“ от Д-р Рудолф Щайнер в кн. 4 и 5 на това списание.

запознаем ученика с всички важни факти на химията, физиката, биологията, минералогията и пр. с помощта на трудовия принцип, въведен в училището, направили сме голям прогрес в сравнение със старите педагогически приеми. Но ако се задоволим само с това и не дадем на ученика нищо повече от едни само материалистични представи, то детската душа много е загубила. Както казва Д-р Щайнер, зад всичко видимо детето трябва да усеща съществуването на духовни сили и закони.

А как може да стане това, само окултизмът може да посочи на учителя.

От всичко казано се вижда, че много грешки могат да станат, ако учителят не притежава действителни познания по окултизма.

Най-после, чрез окултизмът учителят ще си изработи един цялостен мироглед, ще разбере целта и смисъла на живота, а това е необходимо за него. Как ще може той с горещ ентузиазъм да упътва детето в пътя на Истината, ако на самия него много работи не са ясни?

Всичко гореказано се отнася и до родителите. Не е случайно, дето една детска душа е вълпътена в това или онова семейство. За родителите трябва да е ясно, че връзките между децата и тях са може-би много стари. Те може-би не почват от момента на раждането на детето, а много по-рано.

Нека завърша с един апел на Ледбитър към родителите²⁴:

„Какво становище вземате вие спрямо вашето дете? Размислете, че „азът“ на детето е искра от божествения живот. Техните божествени души са ви поверени, не за да господствате над тях и да ги малтретирате или да ги използвате за свои лични цели, но за да ги любите и им помагате да проявят божествения живот. Каква струя от божествена любов трябва да чувствате в себе си спрямо тях! Вашето

²⁴ „Вътрешен живот“, том I, стр. 310.

търпение и вашето съчувствие трябва да надминават всяко изказване! Колко дълбоко трябва да усещате честта, която ви е направена, като са ви ги поверили! Никога не забравяйте, че не трябва да ги считате помлади от себе си, защото, като души, вие и те сте приблизително еднакво стари, и затова вашето държане не трябва да бъде държане на един себелюбив и свиреп заповедник, но на един дружелюбен помагач. Вашият приятел си остава същият, макар да е облякъл нова дреха. Значи, когато мислите за вашето дете, винаги мислете, че имате една душа в нова дреха. Вие трябва да се опитате чрез изобилна доброта и любов да развиете у детето най-добрите сили и да му помогнете да му прилегне новата дреха“ .

7.3. Заключение.

От в. „Съзнание“, орган на българския учителски съюз, брой 13. от 20 декември 1919 година се учим, че в редовното събрание на Габровското околийско учителско дружество „Неофит Рилски“ на 30. XI. 1919 год. учителят Пенко Пенков е държал реферат на тема: „Възпитанието на детето от гледището на окултизма“. Това е едно отраднo начало. Уверени сме, че ще закипи трескава дейност всред учителството в това направление. Трябва цялото учителство, което винаги е живеело идеен живот, винаги е било пропито с висок идеализъм, чрез реферати, брошури и пр. да се заинтересува от окултизма и окултната педагогика²⁵.

²⁵ Ние до тук говорихме за възпитанието, но, разбира се, паралелно с него трябва да се измени и външната училищна уредба. Важен е, преди всичко, въпросът за училищните помещения. От статистиката се вижда, че в България още. има училища, които първоначално са строени за кръчми, хамбари, обори, частни жилища, хотели, черковни килии, общински канцеларии, изобщо за всичко друго, но не и за училища. А и много от тези здания които са строени специално за училища, не отговарят на хигиеничните и други педагогични изисквания (виж статията „Положението на училищните помещения“ от г. Г. П. Минчев в спис. „Народно образование“, год. I, кн. 3, 4, 5, – 1919. година). Училищните здания не само трябва да отговарят на всички изисквания, но да са снабдени и с обширни градини и поля. После иде въпросът за задължителното образование. То е само на книга. Това се доказва най-добре от статистиката. Напр на 1 януари 1905 год. в България е имало неграмотни лица от мъжки пол от 5 години нагоре 52.55%, а неграмотни лица от женски пол от 5 години на горе 82.82%. Понеже в тая сметка влизат и старите поколения, в чието детинство е нямало задължително образование, то нека направим сметка за възрастта между 15 и 24 години. От лицата от двата пола на такава възраст не би гребало да има нито един неграмотен. Обаче, статистиката показва, че мъже на такава възраст неграмотни на 1 януари 1905 година е имало 34.13%, а жени – 74.2% (виж пак горната статия). Но само грамотността не е мерило за образованието и възпитанието на едно поколение. Не е достатъчна само една грамотност. Мнозина, макар и даровити, поради мизерията, в която живеят, не могат да добият по-голямо образование от първоначалното или прогимназиалното. Така се погребват маса таланти. А мнозина, пак поради мизерията, не могат да довършат даже и първоначалното си образование, а камо ли да следват по-нататък. За да не става всичко това, разбира се, е нужно едно социално преустройство.

За целта е нужно предварително сближение на всички учители, съчувственици на окултизма, които могат да почнат една организирана работа в тая посока. Работата всред учителството е необходима. Тая работа е една от най-ценните.

Има нужда от много работници. Съзнанието, че се работи за една велика кауза, ще удесетори силите на работниците. Ани Безант е вече приложила в Индия окултните истини в училището и е пожънала блестящи резултати. Нейният опит, да се приложи окултизмът във възпитанието, е първият.

Намираме се в началото на един духовен подем. Иде една мощна духовна вълна. И никой не може да спре това духовно събуждане на човечеството, както никой не може да върне водите на Дунав към изворите му в Шварцвалд. Човечеството за известно време остана без знания за вечните духовни истини. За известно време човечеството трябваше да знае непосредствено само видимото. Това беше нужно и влизаше в божествения план. Но сега е вече дошло времето да се събуди човечеството от този свой сън. Сега е вече дошло времето, човечеството да познае, че физическата действителност е само една много малка част от цялата велика действителност, която ни заобикаля, и да се приготви да разреши великите проблеми на живота в светлината на дълбоката мъдрост, която се добива чрез изучаване на вечните божествени истини.

После, големината на училищните паралелки е друга важна пречка. Често в селата обучават по 60 ученика, а по някой път и много повече, в една стая. За да бъдат приложени нужните педагогически приеми както трябва, не би трябвало да бъдат поверени на един учител повече от 25 ученика.

8. Отношението на окултизма към естествените науки

Списание „Всемирна летопис“, година 2, кн. I-II (януари 1921 г.)

8.1. Вълшебната книга.

Интересен е разказът „Вълшебната книга“ от Франц Печар. Край един планински градец живял мъдрец, за когото говорела цялата околност. Никой не знаел подробности за него. Пръскали се разни слухове. Едно лице, което дошло в този градец, за да прекарал лятото, се заинтересувало и искало да узнае нещо повече за него. Един ден му отишъл на гости. Мъдрецът го посрещнал много любезно. Още от първите му думи гостът видял, че има пред себе си човек с необикновено дълбоки познания, които съвсем не приличали на книжната мъдрост, която самият той знае.т. У него се събужда все по-голямо и по-голямо уважение към мъдреца, и най-сетне го помолил да му разкаже своя живот и как е дошъл до тези познания. Мъдрецът му разправил за своите търсения, лутания, разочарования, додето най-после намерил голямата вълшебна книга, от която постоянно чете, но която никога не ще може да изчете. Той сега чел едва първите нейни страници. Тези думи съвсем озадачили събеседника му, и той горял от нетърпение да види тази книга. Попитал, не може ли да я види поне от вън. Попитал още, да не е тя от тези стари книги, които са останали още от атлантско време. Мъдрецът му казал:

– Тази книга е още по-стара, още по-вълшебна.

Мръквало се. Излезли в градината. Била чудна лятна лунна нощ. Пълната луна стояла вече високо, и цялата природа се къпела в нейната нежна светлина. Над тях бил небесният свод обсипан със звезди.

Наоколо се виждали върховете на планините, а в градината се виждали очертанията на дърветата и цветята. Въздухът бил тих, тъй тих, като че ли природата била затаила дишането си. Гостът гледал в захлас. Мъдрецът показал на цялата природа и казал:

Ето моята вълшебна книга.

8.2. Методи на окултизма.

С горния разказ авторът е искал да покаже, че окултизмът черпи своите истини чрез изследване на природата. Методите на окултизма са опитът и наблюдението. Но понеже опитът и наблюдението са методи и на природните науки, то пита се, каква е разликата между окултизма и естествените науки. Разликата е само в това, че окултизмът разширява областта на изследването. Естествените науки изследват само това, което е достъпно на петте сетива. А окултизмът казва, че природата има и своя вътрешна, духовна страна, която също така е достъпна за изследване.

Окултизмът изследва невидимата (духовна) страна на нещата и търси духовните закони. Думата окултизм произлиза от латинската дума „occultus“, която значи „скрит“. Значи, окултизмът изучава тая страна на природата, която за сега е скрита за петте сетива, а е достъпна на духовното зрение (ясновидството). Окултизмът не противоречи на естествените науки. Напротив, те двете заедно образуват едно цяло, защото окултизмът не е нищо друго освен продължение на естествените науки. Едно сравнение: напр. в азбуката да кажем, че сме стигнали до буквата „К“; това са естествените науки. Окултизмът продължава от „К“ нататък. Или друго сравнение: един пътник тръгва от Бургас и стига в Ямбол; това са естествените науки; окултизмът продължава по-нататък до Пловдив, София и пр.

От тези две сравнения се вижда, че не може да има противоречие между окултизма и естествените науки, защото първият се явява само като разширение на последните. Нещо повече: изучаването на естествените науки много ще улесни човека при изучаването на окултизма. Изучаването на естествените науки ще даде здравата основа, на която ще стъпи човек и ще гради по-нататък.

Няма нито един факт от естествените науки, който да противоречи на окултизма.

8.3. Необходимост от окултизма за познаване на природата.

Изследванията в областта на естествените науки трябва да приемем с благодарност. Но фактите на естествените науки не могат да се разберат и оценят, както трябва, ако не се изучи и тяхната духовна страна. Ако се задоволим с изучването само на материалната страна на действителността, то все едно е, че изучаваме само повърхността на един предмет и искаме да си съставим понятие за целия предмет. Естествено е, че нашето понятие за предмета в случая ще бъде едностранчиво и погрешно. Да вземем напр. едно растение. Духовното, което се намира зад растението, невидимата част от растението, която е достъпна за окото на ясновидеца, необходимо е да се изучи, ако искаме да имаме пълно и точно понятие за самото растение. Същото се отнася и за животното, човека и пр. Изучването на духовната страна на света е много важно, казва окултизмът, понеже в същност коренът на всичко съществуващо се крие в духовния мир, който прониква видимия.

8.4. Окултизмът и физическото изследване.

„Нема ли опасност, казват някои, с приемането на религиозния и изобщо на духовния мироглед да се спре напредъка, понеже тогава даваме свръхестествено обяснение на тези явления, на които можем да намерим най-обикновено физико-химическо, механическо обяснение. Религиозният мироглед, ако ни дава едно готово вече обяснение на вулканите, земетресенията и пр., ние няма да се стремим да търсим механическото им обяснение чрез действието на познатите ни физикохимически сили“.

Това е плод на недоразумение, на неразбиране същността и задачите на окултизма. Изучването на духовните сили и закони съвсем не изключва изследването на физико-химичните сили и закони. Изследването на духовните сили и закони не пречи напр. за изследването на физическите причини на вулканите, земетресенията и пр.

Физическите изследвания са нужни. Никой не може да отрече значението на естествените науки за нашия мироглед и грамадната практическа полза от придобивките на химията, физиката, астрономията, ботаниката, зоологията, минералогията, геологията и пр. Значи, от изследването на духовния мир и на духовните закони не следва, че не трябва да се продължава и насърчава изследването на физическия мир и на физическите закони. Едно сравнение: от изучаването на карловската околия не следва, че не трябва да се изучи и пловдивската.

8.5. Окултизмът и еволюционната теория

Знаем, че една от най-великите придобивки на естествените науки в 19-ия век е еволюционната теория. Ламарк и Дарвин доказаха, че еволюцията е основен закон в организования мир. Още по-рано това бяха доказали Кант и Лаплас за слънчевите системи. Този закон после се разшири, и сега вече на всичко в света се гледа от еволюционна гледна точка. Всичко, което съществува, е плод на едно дълго, дълго развитие, и също така ще се развива и за напред. Растенията, животните и човекът не са създадени такива, каквито ги виждаме сега, от ръцете на Твореца, както е учил Карл Линей, но те са плод на едно дълго, дълго развитие. Също така и небесните тела. Днес има голям спор между биолозите за факторите на еволюцията, но по отношение на въпроса, дали има еволюция или не, спор няма. Всички са единодушни в това.

Окултизмът също изучава всичко от еволюционна гледна точка. Ето защо можем да кажем, че откак естествените науки усвоиха еволюционния принцип, улесни се разбирането и на самия окултизъм.

Даже нещо повече: окултизмът е необходим, за да разберем закона за еволюцията в неговата пълнота. Окултизмът твърди, че еволюционният процес, разгледан по-дълбоко, не е нищо друго, освен еволюция на съзнанието. Еволюцията на формата е само външен израз на еволюцията на съзнанието към все по-горни и по-горни степени. Обаче, за изучаване еволюцията на съзнанието необходимо е ясновидско изследване на еволюционния процес. Значи, трябва да изследваме не само физическата страна на еволюцията, както правят естествените науки, но и нейната духовна страна. А това може да направи само окултизмът. От друга страна, окултизмът е в състояние да изследва еволюционния процес в един много по-голям мащаб от

време, в миналото, благодарение на ясновидското изследване на акашовите летописи.

Благодарение на всичко това окултизмът даже е единственият източник, от който можем да добием по пълна, ясна и точна представа за еволюцията на разните природни царства. Само материалите, с които разполагат естествените науки, не са достатъчни за това.

8.6. Окултизъм и материализъм.

Днес в някои умове господстват теориите на агностицизма и материализма²⁶.

Според материализма, нищо друго не съществува освен видимото, материалното. Духовното, съзнанието не е нищо друго освен плод на материални процеси. Според материалиста, мисълта не е нищо друго освен плод от трептенията на атомите в мозъка. Мозъкът тъй отделя чрез своята дейност мисъл, както черният дроб отделя жлъчка, казват материалистите. Когато мозъчните атоми трептят по един начин, имаме тази мисъл или чувство; когато трептят по друг начин, имаме друга мисъл, казват те. Агностицизмът твърди, че съзнанието не може да се обясни с материалните процеси; връзката между съзнателните и материалните процеси е непостижима; тя не е достъпна на познанието. Значи, според агностицизма, има граница на човешкото познание.

Материализмът не трябва да се идентифицира с естествените науки. Материализмът е философстване върху фактите, а не самите факти. Между фактите на естествените науки и окултизма няма противоречие. Но материализмът отива по-далеч от фактите, като казва, че вън от тези факти, нищо повече не съществува. Значи, тук материализмът притуря нещо от себе си. Това не е вече само задоволяване с областта на фактите. За да се види ясно разликата между естествените науки и материализма, ще си послужи с едно сравнение: един географ изуча пловдивска околия. Пътува на дълъг и на шир из нея и най-сетне си съставя ясно понятие за нея. Този географ, като завърши своите изследвания, е в състояние да каже, че познава много добре тая околия. Може да ви я опише подробно. Но той може

²⁶ Виж „Божествена еволюция. От сфинкса до Христа“, от Едуард Шуре, стр. 6.

ли да каже: „пловдивската околия изучих подробно. От самото нейно съществуване трябва да се вади заключение, че непременно друга околия не съществува“. И именно така прави материалистът. От съществуването на пловдивската околия съвсем не следва, че не съществува и карловска околия. Също така би било абсурдно да се твърди, че от изучаването на физическия свят следва, че не съществува и духовен.

Колкото за агностицизма, окултизмът се произнася така: не е вярно, че духовната страна на света не е достъпна на пряко изследване. В човека има духовни сили, чрез чието събуждане той може да възприема духовния мир, както сега възприема физическия. Съществуването на ясновидски способности в човешката душа в дремещо състояние днес може да се докаже научно. Ясновидството и съществуването на невидимия свят могат да се докажат експериментално. С тези експерименти се разрешава въпросът и за материализма. Всички тези експерименти ще изложим подробно в отделна статия.

8.7. Случая с Д-р Ходжсон.

Некои мислят, че ако човек приема духовния мироглед, това го прави сигурно поради непознаване на новите велики завоевания на естествените науки. Ако той познаваше, казват те, естествените науки, сигурно щеше да разсъждава другоаче.

В същност, тъкмо обратното е вярно. Всеки истински окултист много добре познава естествените науки. Нему много добре са известни и аргументите на материализма. Мнозина окултисти са били по-рано материалисти, но са го надраснали. Напр. Д-р Анкос (Папюс) като студент по медицината бил материалист и после по един строго научен път го е надраснал и е дошъл до окултизма. Пътя, по който е дошъл до окултизма, той излага подробно в съчинението си: Първоначални сведения по окултизма. Когато някои правят възражения против окултизма, винаги се е указвало при подробно разглеждане, че тези възражения са плод на недоразумение, на неразбиране самия окултизмъ. Всички възможни възражения против окултизма от гледището на материализма, колкото и сериозни да изглеждат на пръв поглед, веднага се пръскат като сапунени мехури при по- близко запознаване с окултизма. Аргументите, които се привеждат против окултизма, може да ги изложи един окултист поне толкова добре и изчерпателно, колкото един материалист.

В 1884 година Д-р Ходжсон бил изпратен да анкетира известни окултни явления в Индия. След анкетата той се завърнал в Лондон и написал един отрицателен доклад, в който опровергал всичко и доказал невъзможността на окултните явления. Той казал, че не е възможно да се допуснат други сили освен материалните. Този доклад бил посрещнат с шумни одобрения от материалистичните кръгове, които мислели, че с това се нанася голям удар върху окултизма, от

който той вече не ще може да се съвземе, Д-р Ходжсон, насърчен от похвалите, които му се сипели от всички страни, заловил се да изучи окултизма, за да намери всичките му слаби страни, та да може полесно да го обори. Обаче, за голяма изненада, колкото повече се вдълбочавал в изучването на окултните истини, толкова повече се убеждавал в тяхната верност, тъй че най-после той от материалист станал най-ярък привърженик на духовния мироглед и даже станал горещ работник за възтържествуването му.

8.9. Една екскурзия из областта на сравнителната анатомия и физиология.

Некои считат, че главният аргумент против окултизма бил изучаването на нервната система на човека и животните и зависимостта между нервите и душевните процеси. Те казват така: „Нека сравним главния мозък на разните гръбначни животни. Ще видим, че колкото отиваме от рибите към бозайниците, толкова повече предният мозък се развива и уголемява, взема надмощие над другите части на главния мозък. Даже у бозайниците той е толкова голям, че се нарича голям мозък. От друга страна, като тръгнем от рибите, минем през земноводните, влечугите, птиците и стигнем до бозайниците и човека, нали виждаме, че душевните способности са все повече и повече развити? Това не показвали, че душевните способности са зависими от нервната система и че душата сама за себе си не съществува, а е само функция на мозъка, плод от трептенията на атомите в мозъка? После друго: ние знаем, че центровете на мозъчната дейност се намират в сивата мозъчна кора. Колкото сивото вещество на мозъка е по-развито, толкова организмът има по-богат душевен живот. И наистина, ние виждаме, че главният мозък е съвсем гладък у повечето гръбначни, а само у много бозайници и у човека, т. е. у най-високостоящите в душевно отношение, той е с набръчкана повърхност, с което се увеличава повърхнината на сивото вещество. Локализацията на мозъчните функции още по-нагледно доказва зависимостта на душевния живот от нервната система. Сега вече чрез наблюдение и експеримент е намерено, коя част на мозъка с коя душевна способност е свързана. Напр., ако се повреди един мозъчен център, човек изгубва способността да говори, ако се повреди друг център, той изгубва способността да гледа, макар окото да е здраво. Ако се повреди друг

център, човек изгубва способността да пише и пр. Освен наблюдения върху хора, правени са много експерименти върху гълъби, кокошки и бозайници. Ако човек падне и се удари зле по главата, той може да падне в несвяст, поради повреда на мозъка. Ако душата е нещо самостоятелно, защо човек веднага изгубва съзнание, защо изгубва тази или онази душевна способност, когато се повреди мозъка? Това не показва ли, че душа самостоятелно, независимо от мозъка, не съществува, и затова трябва да кажем, че душата е функция на мозъка. От това пък не следва ли логически, че човекът щом умре, с разрушението на мозъка и тялото всичко с човека е вече свършено? Когато човек бъде упоен при операция с хлороформ, етер и пр., изгубва съзнание, но пита се сега, защо? Хлороформът или етерът са проникнали в мозъка и са му повлияли. Значи, промените в мозъка са причина за изгубване на съзнанието. Също така при пианството, защо човек добива ненормално съзнание? Защото спиртът е проникнал до мозъка и му е повлиял“.

Както казахме и по-горе, окултизмът може да се обори много лесно, щом не е изучен. Щом човек не го познава, лесно може да намери аргументи против него. Но тези аргументи ще показват само пълното непознаване на окултизма.

Нека разгледаме горните аргументи. Окултизмът дава голяма важност на физическото тяло и специално на физическия мозък. Признаван то на душата не значи, че с презрение трябва да се отнесем към тялото и да не му даваме абсолютно никакво значение. Според окултизма, физическият мозък е важен за проявата на съзнанието във физическия свят. Той се явява като инструмент на душата. Окултизмът чрез своите изследвания много подробно може да изложи отношението между невидимите човешки тела (етерно, астрално, умствено и пр.) към физическото тяло. Който за това отношение иска

по-големи подробности, нека прочете капиталното съчинение на Ана Безант²⁷. „Изследване на съзнанието“, което хвърля светлина върху много въпроси, които вълнуват днешната психология. Като всеки инструмент, така и мозъкът има голяма важност, разбира се. Отношението между душата и мозъка е такова, каквото е отношението между цигуларя и цигулката или между копача и копачката. Цигуларят има нужда от здрава цигулка.

Когато се повреди мозъкът, поврежда се, значи, инструментът, и затова душата не може да се прояви във физическия свят в пълнота. При повреждане на мозъка разхлабват се до известна степен връзките между невидимите тела на човека и мозъка. Затова съзнанието във физическия свят по-слабо се проявява. Също така при упояване, дълбоко пиянство, хипнотизиране и падане в несвяст имаме частично излъчване (отделяне) на етерното тяло от физическото.

²⁷ Портретът на Ана Безант е поместен в кн.8, стр.8 от I-а год. на спис. Всемирна Летопис.

8.10. Окултизъм и философия.

Некои мислят, че окултизмът е плод на философски размишления и обобщения. Обаче, това не е вярно. Вярно е, че известни въпроси, с които борави окултизмът, са предмет и на философията, обаче, до разрешението на тези въпроси окултизмът дохожда не чрез философски спекулации, а единствено чрез опит и наблюдение. По тази причина в това отношение окултизмът е по-близък по своите методи до естествените науки, отколкото до философията.

8.11. Окултизмът и свещените предания (устни и писмени).

Друго едно схващане на окултизма е, че той е синтеза на историческите свещени предания, устни и писмени, т. е. е синтеза на истините, изложени в свещените книги на разните религии, синтеза на истините, изложени в съчиненията на разните мъдреци, действали в миналото и пр.

На това схващане Д-р Рудолф Щайнер²⁸ отговаря с едно сравнение на окултизма с геометрията. Окултизмът не черпи своите истини от свещените книги на тази или онази религия, но направо чрез непосредствено изследване на духовния мир. Намирането на окултните истини после в свещените книги само доказва истинността на последните, казва Д-р Щайнер, и нищо повече. Ето неговото сравнение:

Евклид е главният древен математик, който е изложил в научна форма много от геометрическите теореми и аксиоми, които днес учим в училище. Но това не ще каже, че тези геометрически теореми не могат да се намерят чрез самостоятелно разсъждаване, без да се прибегне до неговите книги. Всяко дете сега само доказва геометрическите теореми, а който иска, може да направи сравнение с Евклида.

Също така, казва Д-р Щайнер, окултизмът днес самостоятелно намира чрез ясновидско изследване окултните истини и след това може да се обърне и да сравни това, което е намерил, с това, което пише в различните религиозни книги и да види съгласуването. В всеки случай, критериумът за верността на тая или онази истина служи не

²⁸ Вж. портрета му в кн. II от год. I на списанието.

фактът, че е писана някъде, но фактът, че може да се констатира и днес с духовното изследване на действителността.

Това независимо дохождане до същите истини още повече повдига ценността на свещените религиозни книги.

8.12. Легендата за птицата Феникс.

Древните народи са вярвали в съществуването на една много красива птица, наречена феникс, която бивала изгаряна, но след това възкръсвала от пепелта си пак тъй красива, каквато била по-рано. С тази легенда старите окултни школи са разяснявали на народа закона за прераждането на човешката душа. Но ние можем да използваме тази легенда и за друго. Окултизмът много пъти, подобно на птицата феникс, тъкмо когато са го мислели, че е за винаги погребан, ето го че пак възкръсвал с нова мощ. Окултизмът е стар колкото света. Винаги е имало окултисти и окултни школи. Има някои епохи, в които окултизмът като че ли е бил в забрава, макар и да е нямало време без окултисти. Днес по всичко се познава, че бързо крачим към една духовна епоха.

От древната епоха са познати мнозина окултисти, от които известен на западния свят е Питагор. От средновековните окултисти ще споменем само Християн Розенкрейц и Парацелз. От окултистите на по-новите времена, ще споменем Сен-Мартен, Фабр Д'Оливе, Сент-Ив Д'Алвейдър и др.

8.13. Доказателства на окултизма.

Разбира се, най-прекият път, за да се убеди човек в окултните истини, е собственото духовно развитие, чрез което невидимият свят се открива пред човешкото духовно зрение, както видимият свят пред физическото. Този път е описан в книгата: „Как се достига познание на висшите светове?“ от Доктор Рудолф Щайнер.

Както казахме и по-горе, доказателствата на окултизма ще разгледаме в специални статии на страниците на това списание. Тук само ще кажем, че съществуването на ясновидството, човешката аура, невидимия свят и пр. могат да се докажат експериментално. Естествените науки се намират вече на границата между видимия и невидимия сватове. Особено препоръчвам изследванията на парижките експериментатори по хипнотизма и магнетизма: Дюрвил, Де Роша и пр. Човек като излезе от хипнотизма и магнетизма и особено като изучи опитите на Дюрвил, Де Роша и пр., може да дойде с логическа последователност до окултизма. По съвсем друг път е дошъл Д-р Килнер до същите резултати. Интересни са и изследванията на австрийския учен Райхенбах, който експериментално е доказал съществуването на ясновидски способности у човека. Той е правил опити с тъй наречени „сензитиви“, които в тъмна стая са виждали лъчите, които изпуша човешкото тяло, цветята, животните и пр. Те виждали и през непрозрачни предмети. Той е правил 13000 опити за целта.

8.14. Едно важно обстоятелство.

Чрез изучаване писанията на всички окултисти-ясновидци от най-старите времена до днес, човек се натъква на един очебиен факт: те всички единодушно, макар и да не са били в свързка един с други и да не са знаели съчиненията един на друг, винаги са говорили за Бога и са описвали невидимия свят по един и същ начин. От къде това съвпадение?

Пример: един немски лекар Юстин Кернер (1786-1862), когато бил околийски лекар в гр. Вайнсберг, се запознал с г-жа Фредерика Хауфе, която била родом от Вюртембергското селце Префорст. Тя живела три години в дома на Д-р Кернер, Тая жена имала ясновидски способности. Д-р Кернер, който не бил запознат добре до тогава с тези въпроси, се заинтересувал и почнал ред научни изследвания върху нейното ясновидство. И плод на неговите изследвания е книгата му: „Префорстската ясновидка“, – едно от важните съчинения в тая област. Аз горещо препоръчвам на читателите тази книга²⁹. Тая жена още от детинство е имала ясновидска опитност, четене на мислите и пр. От де на къде нейните думи се съвпадат с думите на всички ясновидци, пророци и мистици, които са съществували от край време до сега? Тя говори така за душата, както говорят всички окултисти. Но не само това. Тя описва невидимия свят и други подробности, както ги описват „сензитивите“ на Райхенбах, много от които са били съвсем прости хора, взети из народа. Нещо повече: също така и субектите, с които са правили опити парижките експериментатори Дюрвил, Де Роша и пр., описват по същия начин човешката аура.

Колкото повече природните науки напредват, толкоз повече те потвърждават отдавна известни окултни истини. Напр., окултистите

²⁹ В скоро време ще има специална статия за Кернера и Префорстската ясновидка.

винаги са твърдели за съществуването на един континент на местото на сегашния Атлантически океан. Даже Платон, който е бил в свръзка с известни окултни школи, говори много за Атлантида в „Тимей“ и „Критиас“. Но ето сега геологически, биогеографски и етнографски изследвания доказват, че действително трябва да е имало такъв континент на местото на сегашния Атлантически океан. После, чрез опитите на Дюрвил, Де Роша, Блондло, Райхенбах и пр., които не са окултисти, се потвърждават отдавна известните окултни истини за етерно тяло, астрално тяло, ясновидство и пр.

8.15. Ясновидството като плод на развитието.

Човек се намира в постоянно развитие. Ето защо ние не можем да кажем, че той ще си остане винаги такъв, какъвто е. Неговите пет сетива са плод на дълго, дълго развитие. Човек няма да остане на тая степен на развитие, на която се намира сега. Чрез постепенно развитие на тъй наречените ясновидски органи, той ще добие способността да възприема духовния мир. Да твърдим, че човек ще остане с тези възприемателни способности, които има сега, – това значи да отиваме против еволюционния принцип.

Винаги е имало хора, надарени с духовно зрение. В атлантската раса всички хора са имали ясновидски способности в низша форма. Заедно с потъването на човешкото съзнание в материята, човек изгубил тази способност.

Сега вече приближава епохата, когато ясновидството пак ще се развие, само че в по-висша форма. За напред числото на хората, надарени с тая способност, ще расте все повече и повече. Това почва още от сега и ще се усилва прогресивно, додето в шестата раса всички хора ще имат развито ясновидство. Ясновидството ще бъде една от характеристиките на шестата раса. Това е предсказано и в библията. В Деян. на апостолите, гл. II, ст. 16 – 18 е казано: „Но това е реченото чрез пророка Йоила: „И ще бъде в последните дни, казва Бог, ще излязат от Моя Дух на всека плът. И ще пророкуват синовете ви и дъщерите ви, и юношите ваши видения ще виждат, и старците ваши сънища ще сънуват. И още през онези дни ще излязат от Духа моего на рабите мои и на рабините мои, и ще пророчествуват“.

8.16. Еволюционният закон – основен закон във вселената. Смисъла на живота.

„Да мислим, че ние умираме, защото тялото ни умира, то е все едно да мислим, че работникът е умрял, защото сечивата му са се изтрили“.

(Толстой: Пътят на живота, стр. 407).

„Делото на нашия живот в този свят е двойно. Едното е да усилваме в себе си душата, а другото - да освобождаваме в себе си онази божествена светлина, която е заложена в душата ни“.

(Толстой: Пътят на живота, стр. 87).

Законът за еволюцията е основен закон във вселената. Смисълът на живота е в усъвършенстването на човешката душа. Земята е училище за човешката душа. Човешката душа има божествен произход. Опитността, която събира тук душата, я учи, и тя постепенно се качва по стъпалата на еволюционната стълба в течение на прережданията. Смъртта не е край на човешкия живот, а само един момент от човешката еволюция.

Духовният мироглед е в състояние да ни даде велик морален импулс. Тогава човек почва да разбира, че едничката ценна, вечна, трайна придобивка е тази, която обогатява неговия дух. „И така, както казва Толстой, човек ще подчини телесния си живот на духовния, ще се издигне от телесния (вегетативния) живот към духовния“. Смисълът на живота ще се намира в непрекъснат духовен растеж на човека и на човечеството.

8.17. Еволюционната стълба.

Човешката душа не е стара 20 – 30 – 50 – 60 години. Нейният живот не почва от момента на раждането тук на земята. Човешката душа е по-стара от света. Тя се е развивала в течението на много слънчеви системи. Нашата слънчева система се превъплътява, както отделната човешка душа. Днешната слънчева система има много превъплъщения зад себе си. Тая част от окултизма, която изуча всичко това, се нарича окултна космогония. В миналите слънчеви системи днешният човек пак е бил, само че не в човешка, а в по-долни степени на развитие. „Човешка степен на развитие“ се нарича достигане самосъзнание във физическия свят. Днешното човечество е достигнало до човешка степен на развитие в днешната слънчева система. Под човешкото царство се намират животинското, растителното и минералното царства. Има царства и под минералното.

Както има царства под човешкото, така има царства и над човешкото. Тези царства са тъй наречената духовна йерархия³⁰: ангели (духове на живота), архангели (духове на огъня), началства (духове на времето), власти (духове на формата), сили (духове на движението), господства (духове на мъдростта), престоли (духове на волята), херувими (духове на хармонията) и серафими (духове на любовта).

И те не са излезли на готово от ръцете на Твореца такива, каквито са сега, но и те са плод на една дълга, дълга еволюция. Те са сега над човешкото царство, понеже са преминали през „човешката степен на развитие“ вече в миналите слънчеви системи.

³⁰ Виж „Гайната наука“ и „Духовното ръководство на човека и човечеството“, от Д-р Рудолф Щайнер.

В днешната слънчева система днешното човечество, преди да продължи по-нататък, на кратко е повторило фазите, през които е преминало в миналите слънчеви системи.

8.18. Заключение.

Познанието на истината – това е най висш дълг на всеки човек. Това познание е възможно и нужно. Само когато човек го достигне, ще знае, как да нареди своя живот и към какво да се стреми. Само като познае истината и си състави един цялостен миоглед, човек почва да живее истински само- съзнателен живот. Как ще може човек да живее самосъзнателно, ако е в тъмнина по въпроса за своето место и назначение в света?

Какъв е смисъла на живота? – това е въпрос над въпросите. Всеки е длъжен да потърси отговор на този въпрос.

Знанието е сила – е казал Бекон. Всяко знание е сила, а още повече това знание, което ще ни запознае с великите дълбоки закони, които управляват живота.

Какъв мир, каква радост и бодрост внася в човешката душа познанието на Истината! И колко плодотворно се явява това познание при разрешениe на великите задачи на живота!

9. Нова дейност на окултния университет „Гьотеанум“ в Швейцария

Списание „Всемирна летопис“, година 2, кн. IV (април-май 1921 г.)

9.1. Увод.

От няколко десетилетия постепенно се извършва един духовен подем във всички области на живота. Материалистическата вълна постепенно си отива. Метерлинк още в „Съкровище на смирените“ право забелязва, че в наука, философия, литература, живопис, музика и пр. забелязваме духовен подем. Това не е случайно. Както на пролет появяването на кокичето и минзухара, разпукването на пъпките показва, че иде ново годишно време, така и всички тези признаци на духовна обнова в разните области на живота показват, че иде нова култура. Има закони на човешкото развитие, и комуто са те известни, добре знае, че не е случайна тази духовна вълна. Сега е вече дошло време човечеството да направи една нова крачка в своето развитие, да се развият известни спящи до сега негови душевни сили. Един от признаците за приближаването на тази нова мощна духовна култура е окултно духовното движение, което сега усилено кипи по делото земно кълбо.

Окултното движение не съществува сега само в България или само в Англия или Германия, но в целия свят. И важна мисия има това окултно движение при обновата на живота. Време е вече човечеството да познае вечните божествени истини. Тяхното познание ще е нужно при туряне основите на новата култура. Велик нравствен импулс, велик нравствен ентузиазъм ще се роди в човешкото сърце, когато то узнае вечните божествени истини, великите божествени закони, които лежат

в основата на битието. Нов, нечуван до сега, идеализъм ще се роди в човешкото сърце, когато то влезе в допирание с Истината и узнае великия смисъл на живота.

Но някои ще кажат: „нима това не е пряката задача на религията?“ Окултизмът не е религия, но иска да подкрепи последната в нейната задача. Трябва да се разбере веднъж за винаги, че наложително необходимо е да се хвърли мост между науката и религията. До тогава интелигенцията не може да бъде привлечена към един религиозен живот и светоразбиране. Наистина, днес някои представители на религията се опитват да хвърлят такъв мост, обаче, по един наивен начин, понеже не си служат с аргументите на окултизма. А само окултизмът, понеже е наука, добита чрез научно изследване на действителността, може да докаже по научен път религиозните истини. Окултизмът е в състояние да направи това.

Да даде нов, мощен тласък на духовното движение в света, да съдейства за разливането на духовната вълна на всякъде, да съдейства за практическото приложение във всички области на живота на дълбоките истини, които ни разкрива окултизмът – ето това е задачата на окултния университет „Гьотеанум“ в Швейцария³¹.

³¹ Вж. две фотографически снимки на този университет в кн. IV от год. I на „Всемирна Летопис“.

9.2. Свободното Валдорфско училище.

Преди да разгледаме дейността на окултния университет, нека видим, каква е напоследък дейността на окултното общество, – наречено антропософско – в Геомания, Швейцария и околните страни. Това е нужно да се знае, защото окултният университет е плод на дейността именно на това общество. То работи под ръководството на видния немски окултист Д-р Рудолф Щайнер.

През 1919 г. Д-р Рудолф Щайнер е държал педагогически курс в Щутгарт и след това на 7 септ. с. г. там е било открито „Свободното Валдорфско училище“, отначало само за децата на работниците в една фабрика, но после разширено и за други деца.

Това е много важна крачка в историята на духовното движение в света. До сега окултизмът се задоволяваше само с теория, но ето вече нагазва и в областта на практическата дейност. Дошло е вече време великите божествени истини, които излага окултизмът, да се приложат на дело във всички области на живота. Окултизмът е в състояние да даде не само теоретически, но и чисто практически указания при разрешението на всички проблеми, които вълнуват днес обществото. Начинът на разрешението на обществените проблеми трябва да е плод не на умуване на философски спекулации, но на дълбоко изследване на действителността, която ни заобикаля. Онзи, който си служи само с физически средства за изследване, той не разбира живота, понеже скритите глъбини, корените на живота са духовни. Те могат да се намерят, само като се изследва духовната страна на света. Ето защо без окултизма няма да се разрешат проблемите, които днес са сложени на зелената маса. Разбира се, никой няма да оспори твърдението, какво само този е способен да посочи най-целесъобразни средства, който има по-дълбоко познание по предмета.

Ето защо практически средства може да посочи само този, който изследва Всестранно нещата, т. е. освен материалната им страна, още и тяхната духовна страна. Тук най-добре важи правилото: „Знанието е сила“. Бляскаво това се потвърждава в педагогиката.

Днес в педагогиката кипи нов буен живот. Трескава дейност се развива от педагози. Едва ли в друг някой век е имало такъв голям интерес към педагогически въпроси и такава смелост и дълбочина при разрешението им. В последното десетилетие на 19-ия век, а особено от началото на настоящия, има силен стремеж да се тури педагогиката, а заедно с нея и училищното дело, на съвсем нови основи. Искат да въведат не дребни такива или други реформи, но от корен да съборят днешното училище и да турят основи на новото. Че днешното училище не е идеално, че то трябва да се замести със съвсем ново, с това сме напълно съгласни, но работата е в това, дали теориите и реформените проекти, които ни се посочват, произтичат от дълбокото познание на детската природа и на законите, по които се тя развива. Никой няма да отрече, че разбирането на детската природа трябва да тури основата на новото училище. Никой няма да отрече, че именно самата детска природа ще трябва да ни даде директиви за характера на новото училище. Но за да се разбере детската природа, нужно е ясновидско изследване на детската душа и на законите, по които тя се развива (в това отношение препоръчвам статията от Д-р Щайнер:

„Възпитанието на детето в светлината на окултизма“, в спис. „Всемирна Летопис“, кн. 4. и 5, год. I.

От педагогическите идеи, които днес вълнуват умовете, най-важни са идеята за свободното възпитание и трудовия принцип. Защитниците на първия принцип днес често виждаме да са защитници и на втория. Един от най-талантливите защитници у нас на тези нови течения и главно на първото е симпатичният и

благородният по стремежите си Violino primo (г. Цонко Попов). Това, което той е направил, след време, когато утихнат страстите, достойно ще се оцени от историка на нашето учебно дело. Горещо препоръчвам книгите му: „В зората на освобождението“, „Школско звънче“ и многобройните му статии, пръснати в спис. „Училищна практика“, „Педагогическа практика“ и пр. Некои мислят, че неговите възгледи са точно копие на възгледите на Шарлеман. Вярно е, че има нещо общо между тях, но Violino primo отива по-далеч. Названието „дидактично художество“, с което се кръсти течението на Violino primo и на хората около „Училищна практика“, породило известни недоразумения. Това течение не се състои само в „дидактично художество“, но в нещо повече, което не се загатва от названието. Когато групата около „Училищна практика“ почнала да защитава „дидактичното художество“ и когато излезе „В зората на освобождението“, от всякъде почнаха да се сипят нападки. Обаче, за всички безпристрастни хора беше очевидно, че нападателите на течението немаха ясна представа за него. Поради недоразумението, породено от названието „дидактично художество“ (по-уместно е да го наричаме „свободно възпитание“), противниците мислеха, че, според това течение, учителят трябва да бъде активен, а ученикът – пасивен. Те обвиняваха дидактиците художници, че считали дидактико-художественият разказ като единствено, универсално средство при обучението. А в същност това никога не е било твърдяно. „Дидактичното художество“ на Violino primo и другарите му не значи да се обърне училищната работа в лека, празна, несериозна забава, но значи да станат естествени, другарски отношенията между учител и ученици, вместо да царува казармена дисциплина. Обучението да бъде доброволно, непринудено, свободно и творческо, а не тираническо. А за да бъде доброволно, то трябва да

бъде приятно, казва Violino primo, трябва да се внесе радост и удоволствие в училищната работа.

Идеята за свободното възпитание не само че не изключва трудовия принцип, но те двете взаимно се допълват. И двата принципа са добри. Много благородни сили в България са се ангажирали за тяхното пропагандиране, обаче, аз ще направя една малка забележка. Педагогическото дело в България ще спечели, ако пионерите в тази област изучат окултизма. Колко ще им бъде полезно изучаването на окултната детска природа, узнаването на резултатите от ясновидското изследване на детската природа! Колкото и благородни да са стремежите на сегашните пионери на новото училище в България, възможни са грешки и непълноти. За да се тури новото училище на здрави основи, трябва да се вземат пред вид резултатите от изследванията на окултизма и окултната педагогика.

В това отношение голяма роля ще изиграе „Свободното Валдорфско училище“ в Щутгарт. В това училище се прилагат принципите на окултната педагогика. Това училище е начало на съвсем нова епоха в педагогиката. Такива училища трябва да поникнат на всякъде в Европа, за да дадат нов тласък на педагогическото дело. Валдорфското училище е дало от основаването си до сега чудесни резултати и по тях най-добре се доказват окултните истини.

И така, при изграждането на новото училище, и окултизмът ще има да си каже думата.

Освен споменатият по-горе педагогически курс, държан от д-р Щайнер в Щутгарт през 1919 г., той е държал друг такъв курс пред учителите на гр. Базел (Швейцария) през април и май 1920 година.

9.3. Усилена дейност в последно време. Европейското студентство и окултизмът.

През март и април 1920. година Д-р Р. Щайнер е държал пред 40 лекари курс върху въпроси от областта на физиологията, патологията и терапията. След курса се почувствало, че има нужда от построяване на особена химико-фармацевтическа лаборатория.

През март и април същата година Д-р Р. Щайнер е държал в Дорнах курс от 14 сказки върху „Окултизма и другите науки.“ През лятото на 1920 г. в Щутгарт е държал пред специалисти курсове по механика, оптика, учение за топлината и електричеството, и друг курс върху езикознанието в светлината на окултизма.

От казаното до тук се вижда, че окултизмът няма за цел само да опише невидимия свят и невидимото човешко естество, но иска посредством по-дълбоки познания за нещата да хвърли светлина върху всички явления в живота. И тъй, окултизмът е необходим, за да разберем света около нас и нашето место в него.

Още през есента на 1913 г. беше почнала постройката на Свободния окултен университет „Гьотеанум“ в Дорнах, близо до Базел, в Швейцария. През войната и след нея постройката продължаваше, но при големи пречки. Обаче, въпреки тях, зданието днес е привършено в по-голямата си част.

Самото му название показва, в какъв дух ще се работи в него. Великият немски поет Гьоте е бил не само поет, но и естественик и окултист. Неговите произведения са пълни с окултни истини. Даже от Д-р Щайнер има специална книга за езотеричната страна на Фауст. После в Гьотевия разказ: „За зелената змия и бялата лилия“ са изложени окултни истини в алегорична форма. От друга страна, той се

счита като добър естественик и е един от пионерите на еволюционната теория.

Този окултен университет ще работи в духа, в който е творил Гьоте.

Сега нека видим, как постепенно се подготви почвата за есенешния курс в Дорнах. Интересно е движението между европейското студентство и неговата заинтересованост от окултизма. В първата половина на 1920 г. в разни германски и швейцарски университети и други висши училища се образуваха студентски групи (кръжоци) за сериозно изучаване на окултизма и специално на съчиненията на Д-р Рудолф Щайнер. В тези кръжоци влязоха ония студенти, които искаха нещо повече, което днешният университет не можеше да им даде, които искаха по-дълбоко разбиране на въпросите от своите специалности. Интересът на студентството към окултизма растеше всеки ден. През 1920 г. под-комитетът за духовни въпроси от главния студентски комитет при техническото училище в Щутгарт покани Д-р Рудолф Щайнер да им говори. Последният говорил в препълнена аула³² на тема: „Окултизъм, природни науки и техника“ Тая реч скоро ще бъде отпечатана на немски. Тя е била посрещната с ентузиазъм от студентството.

През юни 1920 година всички студентски окултни кръжоци при разните университети образуваха студентски съюз с център Щутгарт. Именно по инициативата на този съюз се уреди антропософския (окултен) университетски курс в Гьотеанум от 26-ти септември до 16 октомври 1920 година. На този курс е присъствало многобройно студентство, дошло почти от всички европейски държави. Целта му беше да покаже, как окултизмът се явява плодотворен във всички

³² Салон за речи и тържествени събрания в университета.

научни области и как той е способен отново да примири и свърже религия, философия, наука и изкуство.

Окултно-научният университетски курс в „Гьотеанум“ миналата есен нямаше характер на ред тържества, каквито е обичайно да стават при откриване на нови заведения, но той беше един систематичен курс, с който се тури начало на бъдната дейност на окултния университет.

Не с критикуване на досегашните теории окултизмът иска да даде духовен тласък за по-нататъшното развитие на човечеството, но чрез положителна работа, именно чрез даване на положителни окултни познания, чрез които да стане възможно примирението на наука, религия и изкуство.

Още през август 1920. година беше отпечатана покана за тези курсове, която съдържаше програмата и плана им. Поканата съдържаше още сведения за влаковете (от Базел до Дорнах по железница 1/4 час, а от друга Базелската гара 1/2 час), после упътвания за квартирния и др. въпроси. Квартирният въпрос беше особено важен за гостите, идещи от страни с ниска валута, каквито са Германия, Австрия, Чехословашко и др. За гостите от тези страни били предвидени квартири у приятели и съчувственици. Студенти били дошли от следните университети и висши училища: Германия – Берлин, Хайделберг, Щутгарт, Мюнхен, Дрезден, Тюбинген, Гисен, Фрайбург, Мюнстер, Лайпциг, Марбург, Манхайм, Франкфурт, Вюрцбург, Дармщат, Йена, Бреслау; Англия – Лондон, Гласгов; Австрия – Виена. Чехословашко – Прага; Швеция – Упсала; Швейцария – Цюрих, Берн, Базел; Норвегия – Християния; Дания – Копенхаген. Присъстващите студенти били от разни специалности. Лекторите били специалисти то разни научни клонове. Чели са лекции: математици, химици, физици, философи, педагози, Историци, филолози, поети,

музиканти, хора из практическия живот и пр. Лекциите се чели непрекъснато 21 ден, от 26 септември до 16. окт. всеки ден от 9 до 12 часа и от 4 до 7 часа, с изключение „ на неделните дни и на събота след обед. Всички държани лекции били около 100. Редовни слушатели имало около 1200 души, от които една част били студенти.

По-долу на кратко ще изложи хода на курса.

9.4. Обединение на религия, наука, философия и изкуство.

Курсът се откри на 26. септ. от Д-р Р. Щайнер със сказка: Изкуство, наука и религия. В сказката си Д-р Щайнер изложи, как в началото изкуството, науката и религията са излезли от един общ корен, именно от мистериите. Това се доказва от изучаването на действителната човешка история. Науката по-рано се градеше на наблюденията в духовните минове. Тя по-после западна, като се ограничи само в наблюдаване на това, което е достъпно на сетивата. Така хората забравиха духовното, което е зад видимата природа. Изкуството, чрез което човек по-рано беше в допиране с невидимия свят, по-после изгуби тази връзка. Също така и религията изгуби пресата си връзка с невидимия свят. Като резултат имаме днешната наука, религия и изкуство. А след раздялата на тези три сестри, като резултат от отстраняването на духовния елемент се яви днешният упадък във всички области.

Днешната европейска култура докара своите плодове: развалини! Но освен външният хаос, има и друг, вътрешен хаос, хаос в душите на днешното човечество. Днес имаме разединение на силите, които работят в човешката душа. Днес науката (и философията), религията и изкуството живеят изолирано един от друг, изгубена е връзката, която е доказвала общия им източник. Тези три области трябва да се свържат. Тяхното свързване ще даде нов импулс на живот във всяка една от тях. Трябва да се премахне изкуственото раздвояване в човешката душа. Нов подем ще получат душевните сили, когато се постигне този синтез. Видяхме, че в зората на човешката култура тези три области са били заедно, обаче, по-после са тръгнали в разни направления. Сега

отново трябва да се свържат. Чрез тяхното свързване ще се тури основата на новата велика култура.

Днес науката, откъсната от по-дълбоко изследване на действителността, дойде до агностицизъм, а религиозният живот се основава на вярата, когато към вярата може да се притури и знанието. Днес чрез окултизма може отново да се постигне синтез на наука, религия и изкуство.

След сказката на Д-р Щайнер имало евритмични упражнения.

9.5. Философия и окултизъм.

Д-р Щайнер държал, освен това, курс от 6 лекции на тема: Граници на природо-научното познание. (Тук, както и при изложение на по-нататъшните лекции, държани в курса, няма да се впускам в подробности, а само ще дам на читателя бегло понятие върху предметите, които са били третирани. Подробностите ще бъдат изложени в книгата, която ще излезе скоро на немски и ще съдържа пълния текст на всички лекции, държани в курса).

Днес официалните учени считат за действителности това, което е само част от действителността. Явиха се учени, които провъзгласиха капитулация на науката относно основните научни проблеми и, като Дю-Боа-Раймонд, написаха на знамето си: „Ignorabimus“, т. е. не ще знаем, а други, като Айнщайн, се усъмниха във всяко познание, като провъзгласиха неговата относителност. И така, без окултизма науката идва до агностицизъм и релативизъм.

Валтер Йохан Щайн държал 3 лекции на тема: Представа, понятие и съждение в учението на Д-р Р. Щайнер. С тези лекции той е доказал, как окултизмът хвърля светлина и върху психолого-философски въпроси, как в съвсем друга светлина ни се явяват всички въпроси на психологията и философията, когато ги разглеждаме от едно по-дълбоко гледище, именно чрез едно по-дълбоко изследване на действителността.

9.6. Естествознание и окултизъм.

Херман фон Баравале държал три лекции на тема: Основни проблеми на физиката в светлината на окултизма.

Окултизмът е плодотворен, когато с негова помощ се разглеждат не само проблемите на философията, но и на всяка реална наука, напр. физиката. Не само философията, но и ботаниката, зоологията, химията, физиката и пр. ще спечелят, когато представителите на тези науки се запознаят с окултизма и разглеждат проблемите на своята област, въоръжени с окултно познание. Когато днешните химици, физици, ботаници, физиолози, историци, филолози и пр. повикат на помощ окултизма при своите изследвания, тогава ще бъдем зрители на небивал подем в техните науки. Годността на окултизма и неговата плодотворност при разглеждане на научните проблеми е едно доказателство повече за неговата важност и необходимост.

Д-р Оскар Шмидел държал две лекции на тема: Светлината и цветовете от окултно гледище. С тези лекции се доказва, че окултизмът хвърля светлина и върху по-специални въпроси на науката, а не само върху общите проблеми. И в областта на специалните въпроси той отваря велики перспективи.

Е. А. Карл Щокмайер в три лекции говорил по въпроса: „Учение за топлината“.

Д-р Евгений Колиско говорил в три лекции на тема: „Свободната от хипотези химия в светлината на окултизма“.

Д-р Ернст Блюмел държал 3 лекции на тема: „Главните проблеми на модерната математика в тяхното отношение към философията, физиката и антропософията“.

Същият говорил и на тема: „Елементът на свободата при определяне на математическите понятия“.

Е. Врееде държал две лекции по въпроса: „Оправдание на математиката в астрономията и нейните граници“.

Др Ханс Волболд говорил по въпроса: „Учението на Гьоте за метаморфозата и окултизма“.

9.7. Медицина и окултизъм.

Докторът по медицина Лудвиг Нол държал три лекции на тема: „Физиология и терапия в светлината на окултизма“. Широки хоризонти се откриват за медицината, ако се свърже с окултизма, ако медикът едновременно изучава и окултните методи на изследване. За да се изучат болестите и тяхното лекуване, трябва да се знае целия човек, а не само физическото му тяло. Изучаването на последното е необходимо, но то е само най-външната дреха на самия човек. Трябва да кажа, че лекторите не само по този въпрос, но и по другите въпроси не са говорили общи фрази, а конкретно, само че рамките на тази статия не позволяват да излагам подробности.

Докторът по медицината Фридрих Хуземан в три лекции говорил на тема:

„Въпросите на днешната психиатрия от окултно гледище“. Не само нормалният човек, но и ненормалният, умопобърканият не може да се разбере без помощта на окултизма. За да се изследва същността на умопобъркването и неговите причини, има се нужда от окултно познание. А само като се знаят същността и причините му, ще могат да се посочат и истинските лечебни средства.

9.8. История и окултизъм.

Д-р Карл Хайер говорил на тема: „Историята от окултно гледище.“

Професор П. Бек говорил в три лекции по въпроса: Индология и окултизъм. Индийската история се губи в мъглата на миналото. Това, което се знае от официалната история, е само една малка част от истината. Кой е написал Ведите, Упанишадите и другите индийски книги ? Дали техните автори са обикновени хора? – Те са били окултисти. Значи, тези религиозни книги имат окултен произход, както свещените книги на всички религии.

9.9. Митология и окултизъм.

Ернст Юли в 4 лекции говорил на тема: „Северно - германската митология от окултно гледище“. В народните митове и легенди често се крият дълбоки окултни истини, Когато човек, въоръжен с окултни познания, ги изучи в първоначалния им вид, ще види, че много от тях са алегорично изложение на велики истини. Това именно е направил лекторът със северно-германската митология. Ще взема един пример от гръцката митология, за да обясня това. Напр. легендата за Тезея. Ималр едно подземие, казва тази легенда, наречено лабиринт. То имало много ходове, кръстосани в разни посоки, тъй че човек, влязъл вътре, не можел да намери изхода. В лабиринта живяло чудовището минотавър, което изстребвало сума народ. Но никой не могъл да излезе на среща му и да го убие. Тезей се наел с тази работа. Помогнала му жената Ариадна.Тя държала единия край на кълбо с конци, а кълбото дал на Тезея. Той навлязъл в лабиринта и постоянно отвивал от кълбото. Най-сетне стигнал до минотавъра, убил го, а изхода после намерил по Ариаднината нишка! Лабиринтът символизира земния живот, минотавърът са човешките низки качества, а Ариадна е божественото в човека. Човек може да победи своите низки качества само с помощта на божественото в себе си. Легендата за Тезея описва символически окултното ученичество и посвещението.

9.10. Изкуство.

Д р Р. Шайнер държал три лекции върху „Архитектурата на Гьотеанум“. В тези лекции той изтъкнал връзката между архитектурата и окултизма. В стила на едно здание идеята, истината трябва да се кристализира във форма. Духовен импулс трябва да се влее и в архитектурата. Стилът на „Гьотеанум“ не е плод на произволна фантазия, а е плод на съзерцание на духовната действителност. Висшето изкуство изразява духовното във външни форми. Висшето изкуство възплътява в материалната форма вътрешния мир Само това висше изкуство завладява, покорява душата и повдига. По този начин висшето изкуство, подобно на религията, ще свързва човека с духовния мир.

Алберт Стефен говорил на тема: „Криза в живота на художника и окултизмът“. Карл Балмер говорил по въпроса: „Художественото творчество и окултизмът“.

9.11. Толстой.

Валтер Кюне в три лекции говорил на тема: „Стъпалата в живота на Толстой“. Толстой, великият писател и мислител на руската земя, е един от най-характерните руски боготърсители, с каквито изобилства Русия. Гогол, Достоевски, също като Толстой, са търсили смисъла на живота; те, също като Толстой, се успокоили, чак когато го намерили. Великата криза, която Толстой преживя към петдесетата година на своя живот, означава времето на неговото събуждане, възкресение. И след като дошло висшето съзнание, той не се спрял на една точка, но постоянно работел за своя духовен растеж. Некои обвиняват Толстой в противоречие със самия себе си. Които казват това, не искат да знаят, какво значи един дух, който всеки ден иска да расте. Толстой, колкото повече се приближаваше към старостта си, толкова повече отиваше към истинска духовност. Своя живот той достойно увенча със смъртта си на гора Астапово, при желание да се отдаде всецяло на служене Богу и на хората.

9.12. Педагогика и окултизъм.

Рудолф Майер от Берлин държал три лекции на тема: „Хербартовата педагогика от окултно гледище“. Знаем, че днес в училищата цари хербартовата педагогическа система. Днес са приложени неговите възгледи. Авторът критикува днешното училище от окултно гледище. Окултизмът отваря съвсем нови хоризонти и в тая област.

Адолф Аренсон в 4 лекции развил темата: „Окултна методика“.

Д-р Рудолф Трайхлер говорил върху: „Езикознание и методика на езикознанието“. А Д-р И. Хугентоблер говорил на тема: „Антропософия и езикознание“.

Г-жа Каролина фон Хайдебранд говорила на тема: „Педагогическа практика в Валдорфското училище“. Българското учителство е било винаги пропито с идеализъм. Напоследък се забелезва у доста учители интерес към окултно-педагогически въпроси. Препоръчваме им да изучат педагогическата практика в Валдорфското училище.

Паул Бауман държал 3 лекции на тема: „Музиката и евритмичното възпитателно изкуство“. Тук трябва да кажа няколко думи за едно ново изкуство, наречено евритмия, разработено подробно от Д-р Р. Щайнер. Евритмията ще играе голяма роля в бъдното училище. Това са ритмични движения на отделни лица или група хора, движения, които се извършват при музика или декламация и изразяват вътрешното, душевното състояние. Евритмията е въведена като особен учебен предмет в Валдорфското училище. Гледката, когато децата извършват евритмичните упражнения, е извънредно красива, и самите играещи усещат висша наслада, ободрение и наплив на сили. Тези упражнения по един чуден начин ги ободряват. Те не са изсмукани от пръстите, но имат вътрешен смисъл и вътрешна

закономерност. Както говорът е израз на душевния мир, така и при евритмията чрез движения се изразява вътрешния мир, душевните вълнения.

Евритмията е нещо съвсем различно от днешните танци и гимнастики. Евритмичните движения са нещо, което завладява слушателя и самия играч, защото те са плод на дълбоко разбиране на силите в човешката душа. В тях има красота и истина. Според госпожа Бауман – Долфус тонът е сгъстено движение. А при евритмията, според нея, ние не правим нищо друго, освен вървим по обратен път, т. е. преследваме тона назад и пак го получаваме във вид на движение.

9.13. Социални науки.

Емил Молт държал три лекции на тема: „Индустрията по миналото и бъдещето от окултно гледище“. Предстоят големи промени в машинното дело, когато се приложат новите сили, непознати днес на официалната наука, но известни на окултизма. А това ще причини преврат в цялата култура.

Д-р Роман Бос в три лекции говорил върху: „Социалните науки“. Емил Лайнхас говорил на тема: „Светлите и тъмни страни на модерния капитализъм“. Херберт Хан държал три лекции на тема: „Работничеството“.

Арнолд Ит говорил на тема: „Банковото дело, движението на цените и тяхното значение в икономическия живот“. Инженер А Стракош говорил по въпроса: „Сигналното дело и неговото културно-историческо значение“.

9.14. Делото на д-р Рудолф Щайнер.

Д-р Карл Унгер в 7 лекции говорил на тая тема. Той изтъкнал значението на неговата дейност за днешната епоха. Той, един от най-видните днешни окултисти, работи с чудна, неизтощима енергия. Неговата дейност има велико историческо значение, което по-късно ще бъде оценено от поколението.

9.15. Християнство и окултизъм.

Рудолф Майер от Хамбург говорил на тема: „Християнството в светлината на окултизма“. Християнството, както и всяка друга религия, има окултен произход. Авторите на евангелията, посланията и пр. не са били обикновени хора, но окултисти, посветени, т. е. пред които е била паднала завесата, която разделя видимия свят от невидимия. Техните духовни очи („сърдечните очи“ на апостол Павел) са били отворени за небесните тайни. Дълбоките познания, които те са имали за духовните основи на света, били добити не чрез философстване, но чрез собствена духовна опитност. Христос не е от човешката еволюция и за това не може да се сравнява с другите основатели на религии, като Буда, Мохамед и пр. Христос е космично същество. Смъртта на Христа на Голгота е най-великото събитие в миналата и бъдещата история на човечеството. Тая смърт и личността на Христа са оста, около която ще се върти цялата бъдеща история на човечеството. Защо голготската мистерия е от такова съдбоносно значение за бъдещето развитие на човечеството, защо идването на Христа беше необходимо за по-нататъшното правилно развитие на човечеството – всичко това човек може да намери чрез изучаването на окултната литература. Като най-добро ръководство за целта служат съчиненията на д-р Рудолф Щайнер.

9.16. Заключение.

Големият интерес, който събудили тези лекции у студентството и другите слушатели, се доказва най-добре от оживените разисквания, които ставали след лекциите, и най-главно, от образуването на голям брой университетски семинари, в които подробно се разчепкваха всички въпроси, възбудени от лекциите, в разните научни области. Всеки студент посещавал семинара, който го интересувал. В тези семинари оживените разисквания често продължавали до късно през нощта. Според Д-р Ваксмут, който е присъствал в Гьотеанум, чутото и преживяното в Дорнах ще даде мощен тласък за бъдещата съзидателна работа, и вълните на този тласък ще се разпространят по целия свят.

Бъдещата култура трябва да бъде поставена на духовни основи. Познаването на вечните духовни истини от човечеството, „откритието на невидимия свят“, както казва Метерлинк, е необходимо, за да може човечеството да се издигне до висшата култура, която иде.

Към края на курса много от присъстващите студенти се събрали и издали позив до студенството в целия свят. Този позив е написан с горещи думи. След като се напомня за упадъка в днешната европейска култура, казва се, че студенството стои сега пред изпит, пред изпита на самия живот. Най-висш дълг на студенството е да работи за обновата на живота. Прави се горещ апел към студенството да застане в редовете на борците. да станат служители на човечеството. А за да станат способни за това, трябва да се въоръжат с добри познания за силите, които действат в живота. А дълбоко познание на тези сили може да им даде окултизмът. Обновителите трябва да бъдат „знаещи“.

Изобщо сега се забелязва голям духовен подем в западна Европа.

Курсът през септември и октомври 1920 год. в Дорнах е само начало на дейността на този университет. Крои се скорошното подновяване на курсовете в уголемен мащаб.

На края трябва да кажа, че идеалът на духовните работници в Германия и Швейцария е, щото такива училища като Валдорфското да се появят на всякъде. С Валдорфското училище е турено само началото. Също така целта е да се основат други окултни университети подобни на „Гьотеанум“. И наистина, в Щутгарт е вече сложено началото на свободен университет ; там са вече почнали редовни университетски курсове, с които ще се тури основата на нов свободен университет.

Самият факт, че толкоз души сериозни учени от разни научни области са дълбоко заинтересувани от окултизма и го изучават, показва, че, в окултизма има жизнеспособност и че е в състояние да задоволи строго научния, критически школувания ум на всеки непредубеден учен.

Може сега да се зададе един въпрос: защо окултизмът се старае да работи в областта на всички науки? Не би ли било достатъчно той да се ограничи да говори само за невидимото човешко естество, за задгробния свят, за Бога и пр., за да съживи религията? Отговорът е този:

Когато духовността навлезе във всички науки и ги оплодотвори, тогава тя широко и сигурно ще се разлее и в самото общество, във всички кътове на днешната култура. Днешният живот е беден на духовност. Духът е изгонен от всички почти области на живота. Целта сега е целият живот да се одухотвори. Окултизмът няма за цел да възпита едно нищожно малцинство, отдадено на духовен живот, но той има за цел да преобрази целия живот, да постави целия живот в съгласие с великите божествени закони. Духовната вълна трябва да проникне във всички пори на днешната култура.

Но ще попитат някои: „в средните векове хората са били вярващи, религиозни“, но кои векове са били по-тъмни? Не са ли те вековете на инквизицията, аутодафето, индулгенциите и пр.? Споменатите неща са били плод не на истинска духовност, но на религиозен фанатизъм, невежество и суеверие. Тая духовност, която иде, ще бъде нещо съвсем друго, ще бъде нещо, което никога до сега не е било достойние на широките маси, а винаги до сега на едно нищожно малцинство по напреднали души. Един мироглед и една дейност, произтичащи от свързването на религия, наука и изкуство, трябва да станат достойние на широките маси. Днес човечеството трябва да влезе съзнателно в допиране с вечните истини.

Който мисли, че само с външни мерки, без един силен духовен импулс, ще може да дойде новата по-висша култура, много се лъже. Той не познава добре силите, които действат в човека и обществото.

Без да се дадат на човечеството висши духовни ценности на местото на ценностите, които посочва замезващият материализъм, не може да дойде новата висша култура.

10. Окултното движение в Германия през последните години – университетът „Гьотеанум“ – I

Списание „Всемирна летопис“, година 3, кн. I (септември 1923 г.)

Статия от Боян Боев, гимназиален учител

10.1. Уводни думи.

Окултното движение в Германия отбелязва напоследък големи успехи и то предимно между младежта – студентството и другата младеж. Голямо влияние има това движение и всред учителството, лекарите, художниците и пр. Аз говоря за това окултно движение, което се развива в Германия и Швейцария под ръководството на доктор Рудолф Щайнер и което се нарича антропософско. Тази форма, в която се излива окултизмът, там се нарича антропософия. Окултизмът винаги е един и същ, но формата, в която се излива, зависи от духовните нужди и задачите на дадената епоха. Раздвижването всред младежта показва голямата жизненост на окултното движение в Германия. Когато едно движение не може да раздвижи, да ентузиазира младежта, това движение принадлежи на миналото, то си отива. Жизнеността на едно движение се мери с влиянието му всред младежта. По-важни центрове на окултното (антропософско) движение са: окултният университет „Гьотеанум“ (в Швейцария, близо до Базел) и в Щутгарт. Преди да говорим по-подробно за това движение, не е зле да се запознаем с историята на „Гьотеанум“.

10.2. Постройката на „Гьотеанум“.

Д-р Щайнер разказва, как се зародила идеята за постройката на „Гьотеанум“³³. От 1907 година в Мюнхен почнали да представят някои окултно- мистични драми. Почнали с „Елевзинските мистерии“ от Едуард Шуре; после представили четирите окултно - мистични драми на Д-р Щайнера. Когато окултното движение в Германия почнало да се проявява по-силно и в областта на изкуството, почувствала се нужда от голям салон. Отначало мислили да строят такъв салон в Мюнхен. Но по това време доктор Емил Гросхайнц подарил място при Дорнах (до Базел) и тогаз се решило там да почне постройката. Основният камък бил сложен на 21 септември 1913 година, а постройката почнала от пролетта на 1914 година.

Общоевропейската война много попречила. Целият план до най-малките подробности е бил изработен лично от Д-р Рудолф Щайнер. Той изработил моделите, скиците, и по тези модели и скици множество художници, съчувственици на делото, разработвали частите. Това се отнася както за външността, така и за вътрешните подробности. До септември 1920 година зданието е било достатъчно готово, за да служи за университетския курс от 26 септември до 16 октомври. Той е бил по- строен цял от дърво, а само основата му била от бетон.

Това грамадно здание, което със своята външна форма е правило дълбоко впечатление на зрителя, е притежавало два свода: голям и малък. Големият свод се подпирал на 14 стълба, а малкият на 12. По стените и прозорците били нарисувани цветни картини от окултен характер под ръководството на Д-р Щайнера. Обаче, много от тях са нарисувани лично от него. Картините по вътрешната повърхнина на

³³ Вж. Всемирна Летопис, год. I, кн. IV и год II, кв IV.

големия свод изразявали седемте културни епохи на човечеството. Има голям салон за сказки, за представяне на окултно-мистични драми и за евритмични упражнения.

От голяма важност е групата Христос (скулптура). Тя се е работила в едно съседно ателие от Д-р Щайнера. Тая група, понеже не беше напълно завършена, до скоро беше още в ателието. Но да ли е била пренесена преди пожара в големия салон или не, това още не ни е известно. Ако е била пренесена, и тя е станала жертва на пожара. Тая група има височина 9 метра. Централната фигура е Христос, който като че ли лъчеизпуска любов. Лицето му изразява любов, любов диша и от жестовете му. Лавата му ръка е простряна напред, като че ли пръска любов наоколо си. Под него, в подножието му, се намират две фигури: Ариман и Луцифер. Техните лица са измъчени ; те са победени от силата на любовта, която пръска Христос. Десният крак на Христа прави крачки към Аримана. Според Ернст Юли, Ариман и Луцифер олицетворяват две сили, две опасни крайности в човешкото развитие: материализъм и фантазиране, отчуждаване от физическия свят, бягане от земното, материалното. Тези две сили са победени от Христа, от любовта. Единият иска да съблазни към материализма, а другият иска бягане от земното, отчуждение от физическия свят. Луцифер, освен последното, символизира и гордостта. Във физиономията и жестовете на Христа се чувства голяма мощ. Ернст Юли, който описва тази група в книгата си: „Д-р Щайнер като художник“, пише, между другото: „когато видях тая група, изпитах голямо вълнение. Таково вълнение съм изпитвал до сега само три пъти в живота си: пръв път в Равена, при наблюдението на християнските мозайки, после в Монреал, в една църква и най-после във Флоренция в една църква, дето личи творчеството на Микеланджело. Обаче, сегашното преживяване е най-дълбоко и най-незабравимо“.

Много души, дошли от разни части на света, са работили при постройката на „Гьотеанум“. Андрей Белий, руски писател, в работническа блуза е работил там. Ернст Юли казва:

„Спомням си една стара госпожа, която месеци наред работеше с длето в ръка на едно и също място в студ и пек. Такава работа тя не е вършила досега през живота си. Такива примери имаме много. Всичките работеха с любов и ентузиазъм. Това чувстваха и наемните работници. Мнозина от тях растяха вътрешно заедно с постройката“.

Още през време на постройката зданието беше кръстено Гьотеанум, свободен окултен университет. При откриването му през септември 1920 год. Д-р Щайнер казал, че той ще бъде място, дето „окултно познание, изкуство и религиозност ще излизат от един и същ извор“. Самото название „свободен окултен университет“ показва, че задачата, която първоначално се възлагаше на „Гьотеанум“, е разширена. Ще се четат в него и лекции по разните науки от окултно гледище, от специалисти учени. Дейността му ще бъде, значи, колкото художествена, толкова и научна. А и не може да бъде другояче, защото в края на краищата корена на науката, философията, религията и изкуството е един и същ. Чрез окултизма се постига тяхната синтеза. А тази синтеза е необходима за идването на новата култура.

Много посетители от всички страни на света идваха да видят „Гьотеанум“ Някои от дошлите, понеже не знаеха немски, нарочно се заемаха да го изучават, само за да разбират говореното там.

10.3. Стилът на „Гьотеанум“. Същност на изкуството, според Д-р Щайнер.

Д-р Щайнер така говори за изкуството:

„Във всяко истинско изкуство живее винаги религиозно настроение. Последното издига човека до духовни висоти, в които художникът живее, когато твори. Така, напр., Омир в началото на Илиадата зове „Музите“, като вдъхновителки от един друг свят. Също така Клопщок в началото на своята Месияда зове безсмъртната душа като сила, която господства над всичко преходно“.

В предговора си към „Естественонаучни трудове на Гьоте“ Д-р Щайнер казва:

„Днешното време мисли, че изкуство и наука са съвсем далеч помежду си, че те стоят на два съвсем противоположни полюса в човешката култура.

Според това схващане, науката ни дава обективна картина, тя ни представя действителността като в огледало, с други думи: тя трябва да се очисти от всеки субективен произвол и да ни представи даденото в чист вид. За нейните закони е меродавен обективния свят. Съвсем друго е при художествените произведения, казва това схващане. Законите в изкуството се дават от творческата сила на човешкия дух. За науката всяко намиране на човешката субективност би било фалшифициране на действителността. Изкуството, напротив, расте на полето на гениалната субективност. Неговите произведения са плод на човешката фантазия, а не отражение на външния свят. Научните закони имат своя източник в обективното битие вън от нас, а естетическите закони – в нашата индивидуалности. Затова последните нямат никаква познавателна стойност, те създават само илюзии.

Който схваща така въпроса, никога няма да разбере, какво отношение има Гьотевата наука към Гьотевата поезия. Затова и двете ще бъдат криво разбрани. Мировото значение на Гьоте е именно в това, че неговото изкуство изтича от дълбините на битието; то не представлява нищо илюзорно, нищо субективно, но е също така проявител на закономерността, която поетът долавя в дълбините на битието. Таково изкуство е разбулване (разкриване) на мировите тайни, както прави науката по друг начин. Гьоте винаги е схващал изкуството по този начин. За Гьоте изкуството е откриване на дълбоките световни закони по един начин, както науката е друго отражение на същите закони. За него изкуството и науката изтичат от един и същ извор. Както изследователят се вглъбява в действителността, за да изрази нейните сили във форма на мисли, така и художникът се старее да изрази същите сили образно“.

Ернст Юли споменава за едно Щайнерово сравнение, казано от него в Хагската сбирка :

„Черупката на ореха с всички свои ръбове, бразди, изобщо цялата ѝ форма е произлязла от същите причини, от които е произлязла и формата на ядката му. Ядката и черупката имат общ източник. Стилът на Гьотеанум трябваше да бъде художествена форма, художествена рамка на това, което се говори вътре в салона му“.

„Стилът на Гьотеанум, казва Д-р Щайнер, е в хармония с преживяванията на човека, който по пътя на свободата е дошъл до любовта към божественото“.

„Като излизаме от такова разбиране на изкуството, казва Д-р Щайнер, можем да кажем, че стилът на Гьотеанум изразява в художествена форма онова, което в неговия салон се излагаше в научна форма. Окултизмът излага свръхфизичното, до колкото е достъпно на човешкото познание. Това познание може да се представи от една

страна във вид на идеи, а от друга страна може да се представи и в художествена форма. Затова стила на Гьотеанум не е подражание на някой външен мъртъв или жив предмет. Преживяното в невидимия свят ръководеше ръката, която твореше формите, поставяше боите, духовното съдържание на света се изливаше в линии, форми и бои. Така е сътворен стила на Гьотеанум. Този стил е сътворен в духа на Гьотевото разбиране на изкуството“.

Гьотеанум имаше особен стил външен и вътрешен. Всяка културна епоха си носи своя стил. Също така и новата епоха, която иде, трябва да внесе нещо ново във всички видове изкуства, между другото и в архитектурата. Д-р Щайнер казва, че Гьотеанум е начало, само едно начало на нова архитектура.

По-долу ще се постарая да изложа в хронологичен ред по-важните моменти от окултното (антропософско) движение в Германия, Швейцария и околните страни от октомври 1920 год. насам³⁴.

³⁴ За по-рано виж във „Всемирна Летопис“ год. II, книга IV статията: Дейността на окултния университет „Гьотеанум“ в Швейцария.

10.4. Курс по астрономия от окултно гледище. Лекции в Холандия.

Основан е студентски окултно-просветителен съюз в който влизат студенти от Германия, Швейцария, Австрия, Чехословашко, Холандия и пр. ... От името на този съюз Д-р Щайнер е държал в Щутгарт пред студентите курс от 18 сказки върху астрономията през есента на 1920. година, веднага след университетския курс в „Гьотеанум“.

През февруари и март 1921 година Д-р Щайнер по покана на холандски приятели посетил по големите холандски градове, дето говори л за отношението на окултизма към големите съвременни културни задачи. Говорил и върху окултна педагогика. В Амстердам, поканен от тамошното философско дружество, говорил в университетската аула. В Делфт говорил в аулата на политехниката, поканен от студентския съюз.

10.5. Университетският курс в Гьотеанум през пролетта на 1921 година

Той е траял от 3 до 10 април 1921 год. Били дошли студенти от много страни. Д-р Щайнер открил курса с реч, в която, между другото, казал: „Сфинкса трябва да проговори.. Загадката на живота трябва да се реши. Това е необходимо за по-нататъшния прогрес на човечеството. Трябва да изпълним думите на делфийския оракул: Човече, познай себе си! И друг зов е отправен към човека: „Човече, бъди свободно същество!“

Лектори в курса били Д-р Щайнер и разни специалисти. Преди обед е имало лекции от областта на математиката, естествознанието, медицината, езикознанието и социалните науки. След обед е имало семинарни упражнения под ръководството на специалисти. Вечерта е имало разисквания от всички по повдигнатите въпроси. Д-р Щайнер е държал пет лекции на тема: „Окултизмът и отделните науки“. Била представена и една сцена от втората част на „Фауст“.

10.6. Студентска конференция в Дармщат.

Тя е траяла от 25 до 30 юли 1921 година. Д-р Рудолф Шайнер и Д-р Александър Стракош говорили на тема: Историята на архитектурата и на отделните технични клонове. Окултизмът хвърля голяма светлина както върху другите изкуства, така и върху архитектурното изкуство. Интересно е да се изучи връзката между архитектурата и съответната културна епоха от окултно гледище. Д-р Шайнер е говорил много пъти върху окултните основи на архитектурата. От разни лектори били държани следните сказки:

„Психология на създението“, „Днешното философско съзнание и окултизмът“ „Природопознание и духопознание“, „Съвременното духовно съзнание“, „Задачите на окултизма спрямо науката и живота.“

За конференцията дошли студенти от Франкфурт, Гисен, Марбург, Хайделберг и Вюрцбург.

10.7. Летен курс в Гьотеанум.

Той е траял от 21 до 27 август 1921 година. Д-р Рудолф Щайнер говорил на тема: „Окултизмът и науката за човека“ и „Окултизмът като морален импулс и социален деятел“ Било говорено и на следните теми:

„Исторически основи на естествознанието“ от Д-р Ернест Блумел.
„Грешки на днешното естествознание“ от същия. „Обща характеристика на окултизма“ – от Д-р Е. Врееде.

„Швейцарски икономически проблеми“ – Арнолд Ум. „Източници на изкуството“ от Ернест Юли. „Мировото стопанство“ от Евгени Бенкендйорфер.

Всека вечер имало разисквания по разни въпроси. Били представени мистични драми. Имало и евритмични упражнения.

10.8. Окултен антропософски конгрес в Щутгарт.

Той продължавал от 28 август до 7 септември 1921 година. Държани били лекции по физика, биология, медицина, стопанство, техника, философия, педагогика, евритмия и митология, все от окултно гледище. Лекциите били държани от специалисти учени.

Д-р Франц Томастик, строител на музикални инструменти от Виена, държал сказка върху историята на цигулката и след това изложил принципа на своята реформирана цигулка, с която изсвирил няколко къса.

Д-р Шайнер говорил на тема: „окултизмът, познавателните му източници и плодовете му“. На конгреса присъствали 1600 души. През време на конгреса (на 1 септември) са имали конференция техниците – съчувственици на окултизма.

10.9. Студентска конференция в Дрезден.

Тя е траяла от 25 до 30 септ. 1921 година. Били държани лекции на следните теми:

„Гьоте, модерното естествознание и окултизмът“. „Развой на идеята за свободата във философията“. „Проблемите на физиката и химията от окултно гледище“. „Социалният въпрос“.

Д-р Франц Томастик е говорил на тема: „Окултни основи на един модерен музикален инструментът“. След неговата лекция имало концерт, наречен „Томастиков квартет“. Имало и евритмични игри.

10.10. Студентска конференция в Бреслау.

Тя продължавала от 3 до 8 окт. 1921 г.

Били държани лекции върху упадъка и възраждането на днешното образование. Д-р Херман (лекар) разгледал ембрионалното развитие на човека в светлината на окултизма. Художникът Полак разгледал проблемите на съвременната живопис и посочил начина за тяхното разрешение. С ред лекции било показано, каква светлина хвърля окултизмът върху проблемите на езикознанието.

Д-р Франц Томастик говорил върху проблемите на акустиката. Той показал новия инструмент, измислен от него чрез преустройство на цигулката. След като цигулката цели 4 века е била в застои, и всеобщо било мнението, че тя е достигнала вече до крайната си степен на съвършенство, която не може да бъде надмината, Д-р Томастик, въз основа на окултното познание, дошъл до нов инструмент, стоящ по тон много по-високо от италианската цигулка. Това показва творчеството на окултизма и в тая област. В Бреславския университет бил даден концерт с тази цигулка.

Рудолф Майер разгледал хербартовата педагогика и нейният интелектуализъм в противоположност на окултната педагогика, която, въз основа на окултното познание, иска да създаде цялостен човек. Конференцията била посетена от 300 души от Бреслау и провинцията Силезия.

10.11. Конференция в Бремен.

Тя траела от 2, до 8. октомври 1921 година. Разгледани били разни научни и педагогически въпроси от окултно гледище.

10.12. Дейността на свободния окултен университет в Щутгарт.

Освен в Швейцария, свободен окултен университет е открит и в Щутгарт. Първият семестър почнал от есента на 1920. година, веднага след завършването на Гьотеанумския курс през октомври с. г. Този университет продължава редовно работата си и сега завършва шестия си семестър. Лекции се четат вечер в делничните дни. Този университет има известна връзка с Валдорфското училище:

- 1) защото някои от лекторите са учители в това училище и
- 2) защото лекторите се държат за сега в помещението на същото училище.

Почването на окултните университетски курсове се наложи, когато се основаха студентските окултно-просветителни групи в разни германски градове. Тези групи проявиха голям интерес към окултизма. Яви се нужда от курсове, в които да се изложат пред студентите разните клонове на науката от окултно гледище, за да се види, колко плодотворен е окултизмът при разглеждането на съвременните научни въпроси и какъв мощен импулс би дал за техния по-нататъшен развой.

Университетските курсове в Щутгарт са като продължение на Валдорфското училище. Последното почва от I. отделение и стига до някои гимназиални класове. Всяка година се отваря един по-горен клас. Затова Валдорфското свободно училище скоро ще стане пълно основно училище и гимназия. Тогаз заедно с университета ще имаме пълен учебен курс – от I отделение до последния курс на университета. В свободния университет сегиз-тогиз четем лекции и д-р Рудолф Шайнер. Така в зимния семестър на уч. 1920/21 година през януари той държал 4 лекции на тема „Отношението на окултизма към отделните

науки“. Семинарните упражнения със студентите били водени по математика, химия, антропология, медицина, история, езикознание, философия и пр. В тези семинари е имало реферати, запитвания и оживени разисквания. Те били ръководени от специалисти. Напр. медицинските семинарни упражнения били ръководени от лекари на клинично-терапевтическият институт. Били уреждани и извънредни курсове пред по-широка публика. Така напр. по инициатива на Свободното Валдорфско училище, студентският окултно-просветителен съюз и окултния лекарски съюз бил уреден извънреден 10-дневен ваканционен курс от 13. до 23. март 1921 год. Той бил посетен от 700 души. В него били държани 30 лекции с много семинарни упражнения, за да се даде „ясна представа, как окултната наука се прилага при разглеждане проблемите на отделните науки“.

Свободният университет в Щутгарт е открил евритмично училище. То е ръководено от г-жа Алиса Фелс, г-жа Нора Щайн и г-ца Хедвиг Кйолер. Това училище подготвя учителки по евритмия. Трябва да кажа, че и Свободният университет „Гьотеанум“ урежда такова училище, което е под ръководството на г-жа Мария Щайнер.

За да се състави известно понятие за работата на Свободния университет в Щутгарт, не е зле да спомена за илюстрация само малка част от материала, минал в него:

„Увод в диференциалното и интегралното смятане“ Д-р Ернст Блюмел: „Качеството в математиката“. Херман Фон Баравеле: „Лекции по математика и физика“ и „учението за топлината, в светлината на окултизма“.

Г-ца Е. Врееде: „теорията на относителността“. Д-р Евг. Колиско: „Химия и физиология от окултно гледище“. „История на естествените науки“. „Окултизмът и физическото изследване“. Инженер Хенрих Смитс: „Петрографски проблеми“. Д-р Нол: „Сетивни органи“.

„Историята от окултно гледище“, лектори Д-р Валтер Щайн, Д-р Карл Хайвр. „Представата, чувството и волята в детския душевен живот“ (Д-р Каролина фон Хайдебранд). „Импулсът от „Философията на Свободата“ на Д-р Щайнер като завой в историята на философията“ (Карл Щокмайер). „Основни проблеми във философията“. „Лостовете в стопанския живот“. „Увод в стопанската наука“. „Изкуство и наука“ (инженер Алекс. Стракош). „Увод в учението за пространството“ (от същия). „Лекции върху музиката“ (Паул Бауман). „Важни моменти в разволя на новата музика“, „Пирамидата като основа на египетската архитектура“ (Ернст Юли). „Немската и руската литератури от 19 век като израз на духовното развитие на новото време“ (Хербарт Хан) „Свободен духовен живот“. „Човекът в светлината на окултизма“ (Д-р Валтер Щайн). „Увод в окултизма“ (от същия). „Стремежите на окултизма и задачите на немската младеж“.

10.13. Курс в Християния.

Д-р Рудолф Щайнер е държал в Християния³⁵, столица на Норвегия, в края на ноември и началото на декември 1921 г. ред сказки върху окултизъм (антропософия), педагогика и социални въпроси. Сказките имали голям успех и извикали силно ехо в пресата и гражданството, както на Християния, така и на цяла Норвегия. Норвежката преса е посветила много статии на тези сказки и изтъкнала голямото значение на евритмията. Вестник „Nationen“ изтъква големия интерес, възбуден от сказките, в студентските кръгове. Д-р Щайнер, по-канен от множество студентски дружества, държал една сказка в един от най-големите салони на Християния. Салонът бил препълнен.

Професор Ериксен развива голяма дейност в Християния. Той държи ред сказки пред студентите върху философията и делото на Д-р Щайнер при голям наплив на слушатели.

³⁵ Християния, Кристиания (Kristiania) – името на норвежката столица Осло в периода 1624 – 1925 г.

10.14. Декемврийски педагогически курс в Щутгарт в 1921 година.

От 28 до 30 дек. 1921 год. бил уреден педагогически курс в Щутгарт в помещението на Свободното Валдорфско училище. Той бил ръководен от учители и учителки на същото училище. Курсът имал слушатели 70 млади учители и учителки от германските държави: Вюртемберг, Бавария и Баден. Материалът бил разпределен за трите дена така:

Първия ден: „Развитието на детето“. По този въпрос говорил Д-р Евгений Колиско, който изложил детските периоди, изтъкнал, че главните преходни години са седмата и четирнадесетата, обаче, има и други преходни години: деветата и дванадесетата. От казаното станало ясно, как окултната педагогика излиза от познанието на детската природа и нейното развитие.

Вторият ден говорил върху подготовката на учителя Д-р Хан.

Третият ден било говорено върху училищната организация. Говорил и Гюнтер Хенингс на тема: „Днешното състояние на младежкото движение“.

10.15. Коледен педагогически курс в „Гьотеанум“.

Той е траял от 23 дек. 1921 година до 7 януари 1922 година.

Този курс бил уреден по молбата на Госпожа Макензи от Лондон, професорка видна, английска педагожка. Дошли са много учители заедно с нея от Англия за курса. Освен тях присъствали са на курса учители от Швейцария, Германия, Холандия, Скандинавия и пр. Говорил е само Д-р Щайнер по следните въпроси: „Познанието на човешкото естество като основа на педагогиката и дидактиката.“ „Необходимо за педагога учение за здравето и болестта“. „Детето до седмата година“. „Детето от 7-та до 10-та година: педагогика и дидактика“. „Детето от 10-та до 14-та година: педагогика и дидактика“. „Юношата и девицата след 14-та година: педагогика и дидактика.“ „Естетично, физично, морално и религиозно възпитание“.

Пробни лекции по разни предмети били държани от Д-р Каролина Хайдебранд, Д-р Валтер Щайн и Д-р Ернст Блумел. През връхме на курса били представени окултно-мистични драми и изпълнени евритмични упражнения.

10.16. Окултното (антропософско) движение в Берлин.

Д-р Р. Щайнер през ян. 1922 год. предприел обиколка из Германия със сказки. Посетил следните градове: Берлин, Мюнхен, Щутгард, Франкфурт, Манхайм, Кйолн, Елберфелд, Хановер, Хамбург, Бремен, Дрезден, Бреслау. През 1922 год. Рудолф Майер и Карл Щалбут държали ред сказки по окултизма в Берлин.

В Берлин се основал съюз за реформи във възпитанието и обучението на окултни основи Той уреждал сказки в Берлин за пропаганда на своите идеи.

Църквата и окултизма. Пастир Рителмайер говорил през януари и февруари 1922 г. в църквата на следните теми: „Що е религия“? „Що е библия“? „Кой е Христос?“ Това е важно, понеже говорителят е духовно лице, привърженик на окултизма. Той изтъкнал отношението на окултизма към религията, библията и Христа. Изтъкнал, че Христос не може да се сравни с другите основатели на религиите, понеже те са плод на човешка еволюция, а Христос не е плод на човешка еволюция; идването на Христа и неговата смърт е най-важното събитие в цялата история

Професор Херман. Бек говорил на 30 ноември 1921 година в берлинския университет на тема: „Окултизмът и университетската наука“. Той до скоро бил професор в същия университет. След сказката му имало разисквания, които продължили час и половина. На 13 ян. 1922 г. д-р Ханс Лауер държал публична сказка на тема: „Класическата немска философия и отношението ѝ към окултизма“. На 18 ян. с. г. професор Бек говорил в университета на тема: „Отношението на окултизма към езикознанието.“ Той показал, колко е плодотворен окултизмът при разглеждането на филологичните проблеми.

10.17. Университетски курс в Берлин.

Той е траял от 5 до 12 март 1922 година. На 5 март д-р Щайнер, д-р Баравале, Карл Щокмаер, проф. Волболд говорили на тема: „Анорганически естествени науки.“

На 6 март д-р Щайнер, д-р по медицина Колиско, д-р по медицина Хуземан, проф. Д-р О. Рйомер говорили на тема: „Органическите естествени науки и медицината. Пътят на антропософското човекопознание в биологията и медицината“.

На 7 март Д-р Щайнер, Д-р Унгер, Карл Щокмайер, Д-р Щайн говорили на тема: „Обосновка на антропософията от съвременното философско съзнание.“

На 9 март било говорено върху социални въпроси

На 10 март Д-р Щайнер, Бек, Д-р Рителмайер, Д-р Гайер говорили на тема: „Упадъка на религията в днешното богословие и новата обосновка чрез окултизма (антропософията)“.

На 11 март Д-р Щайнер, проф. Д-р Бек, Д-р Шуберт и Д-р Хан говорили на тема: „От мъртвото към живото езиковедие“.

Вън от това е имало и други сказки:

„Хармонизиране на наука, изкуство и религия чрез антропософията“ (Д-р Щайнер); „Научният характер на антропософията“ (Д-р Щайнер); „Окултизъм (антропософия) и психология“ (Д-р Унгер); „Нови пътища за разглеждане на музикалните проблеми от окултно гледище“ (Д-р Швевги).

Били изпълнени и евритмични упражнения.

10.18. Университетски курс в Хага.

Той е траял от 7 до 12 април 1922 год. Присъствали 60-70 студенти от всички холандски университети. Те били около 1/3 от цялото слушателство. Били държани 23 лекции. Вън от тях е имало обширни разисквания по разните специалности. Инициативата за курса била взета от холандски студенти и други съчувственици. Лектори били Д-р Щайнер, учители от Валдорфското училище и други лица. Задачата на курса, според думите на Д-р Щайнер била да покаже на холандските студенти, как окултизмът почива на строго научни основи, как той е плодотворен в разните области на науката и живота и може да съдейства за задоволяване културните нужди на човечеството. Били държани лекции по математика, астрономия, окултна медицина (от Д-р по медицина Фр. Хуземан), сравнителна биология, социология, окултна педагогика, ваятелното изкуство и пр.

10.19. Конференция в Странтфорд (Англия).

От Холандия Д-р Щайнер заминал направо за Англия, дето бил поканен да говори в Странтфорд в една конференция, устроена в чест на Шекспир. Д-р Щайнер говорил на следните теми: „Драма и възпитание“. „Новата педагогика и нейната практика в Валдорфското училище.“ „Шекспир и новите идеали“ (последната сказка държал на 23. април, тъкмо на рождения ден на Шекспира). Освен него, говорили г-жа професорка Макензи, Д р Киминс и др. Участващи в конференцията били 300 души, предимно учители. Присъстващите били много заинтересувани от евритмичното изкуство. За съжаление, не било възможно да се изпълнят евритмични упражнения, поради липса на подготвени лица, обаче, било решено да се уреди педагогическа конференция в Оксфорд през август същата година и там да се говори по-подробно върху педагогическата практика в Валдорфската училище и да се запознаят слушателите нагледно с евритмията чрез уреждане на евритмични упражнения.

Интересно е, че Д-р Щайнер е вторият немец, който е говорил в Англия след войната. Първият е Айнщайн.

(Следва края)

11. Окултното движение в Германия през последните години – университетът „Гьотеанум“ – II

*Списание „Всемирна летопис“, година 3, кн. II (октомври 1923 г.)
(Продължение от кн. I и край).*

11.1. Източно-западният конгрес в Виена.

Той траял от 1. до 12. юни 1922 година. Въпросът за Изтока и Запада бил главния, по който се говорило на този конгрес. Накратко ще изложа, в какъв дух е говорено:

Днес има голяма пропаст между изток и запад.

Авторът на книгата „Ужасите на християнската цивилизация“ говори за падението на европейската култура в сравнение с азиатската. Китаецът Ку-Хунг-Минг в една своя книга препоръчва на европейца китайската култура, китайските идеали.

От 15 век естествознанието почна да прави големи успехи. Заедно с това вървеше и подчиняването на природните сили и силния разцвет на техниката. Бездната между религията и науката се увеличаваше. Намираха все по-големи противоречия между двете. Интелигентният човек, навикнал на опитно знание, не можеше вече да се задоволи с вярата. Това доведе до материализма. Днес западната култура се характеризира с голям успех в естествознанието и в техниката, но и със своя материализъм. А азиатската култура е тъкмо противоположна.

Днес между изток и запад има голяма пропаст. Западните народи трябва да се споразумеят с източните. Тая пропаст трябва да изчезне. Споразумението между изток и запад е необходимо. От това зависи

хода на събитията в близкото време. Яко западните народи мислят, че това различаване между изток и запад е сантименталност и без значение, това показва тяхната непрактичност. Доверието на азиатските народи не може да се спечели на икономическа почва. Затова всемирни стопански и политически конференции няма да помогнат.

Вашингтонската конференция се свика, за да се постигне споразумение между източните и западните народи. Там се повдигна въпрос за Великия океан и за разоръжаването. До колко идеята за разоръжаването е била искрена се вижда от факта, че малко преди тая конференция американският генерал Фриз говорил за бъдещата роля на задущливите газове Всички тези конференции: вашингтонска, генуезка и пр. не могат да премахнат хаоса в живота. Те с фалшиви, и това показва, какво може да се очаква от тях.

Изток и запад ще се разберат на духовна основа, а не на тази, която искат днес. Днешното съзнание, казва Д-р Щайнер, както е науката, така и в изкуството, е дошло до една точка, че се нуждае от оплодяване от един духовен импулс. от който ще почерпи сили за по-нататъшно развитие. И за религиозния живот окултизмът ще отвори душевните глъбини, без които той би пресъхнал. И когато запад дойде до една висша духовност, тогаз ще имаме възможност за споразумение между изток и запада. Духовността на изтока е стара, а на Европа – нова, младенческа, тя сега се издига. Обаче, духовността на Европа ще има по-висш характер.

Две с условията, които трябва да се изпълнят: 1) признаване на духовен свят; 2) възможност това па стане по научен път. Д-р Щайнер казва, че човешката духовна сила трябва да намери нови пътища Който говори така, ще срещне отначало, казва той, съпротива. Едни ще му кажат: „Каква полза от духовен подем днес, когато най важното е: света

да се изкара от сегашната стопанска криза: днес човек се нуждае от хляб; когато се достави последния, ще се намери пътя към духа“. Това изглежда съвсем понятно, обаче, то е само илюзия. Из днешния хаос не може да се излезе без духовен подем, без нови духовни ценности.

Д-р Щайнер разгледал източно-западния въпрос в светлината на окултизма. В ред лекции разгледал отношението на окултизма към психологията, демологията, социологията и пр. Много реферати били държани от други лектори. В реферата по окултна педагогика било изтъкнато значението на Валдорфското училище за съвременния духовен живот. В рефератите по окултна медицина доктори по медицината разгледали физиологията, патологията и терапията от окултно гледище. Имало реферат и за психоаналитичната теория на Фройд, която направи толкова шум на запад; тя била разгледана в светлината на окултното миропознание и човекопознание.

„Психоанализата“ в светлината на окултното миропознание и човекопознание.

В следобедните часове е имало разисквания по следните въпроси: Окултното човекопознание като основа на педагогиката; подготовката на учителя според окултната педагогика; вътрешната организация на училището; проблемите на патологията и терапията.

Били изпълнени евритмични упражнения под ръководството на г-жа Мария Щайнер; били представени и две сцени от една мистична Щайнерова драма. Изпълнени били музикални произведения от Антон Брукнер; сам той бил изпълнителят. Д-р Томастик дал своя квартет с реформираната си цигулка.

В конгреса с участвали представители от разни народи и езици. Грамадният салон бил винаги препълнен. Всеки ден въодушевляването на слушателите растяло. На конгреса е имало гости и от Норвегия. Един от гости; е разказал на сътрудника на едно немско окултно

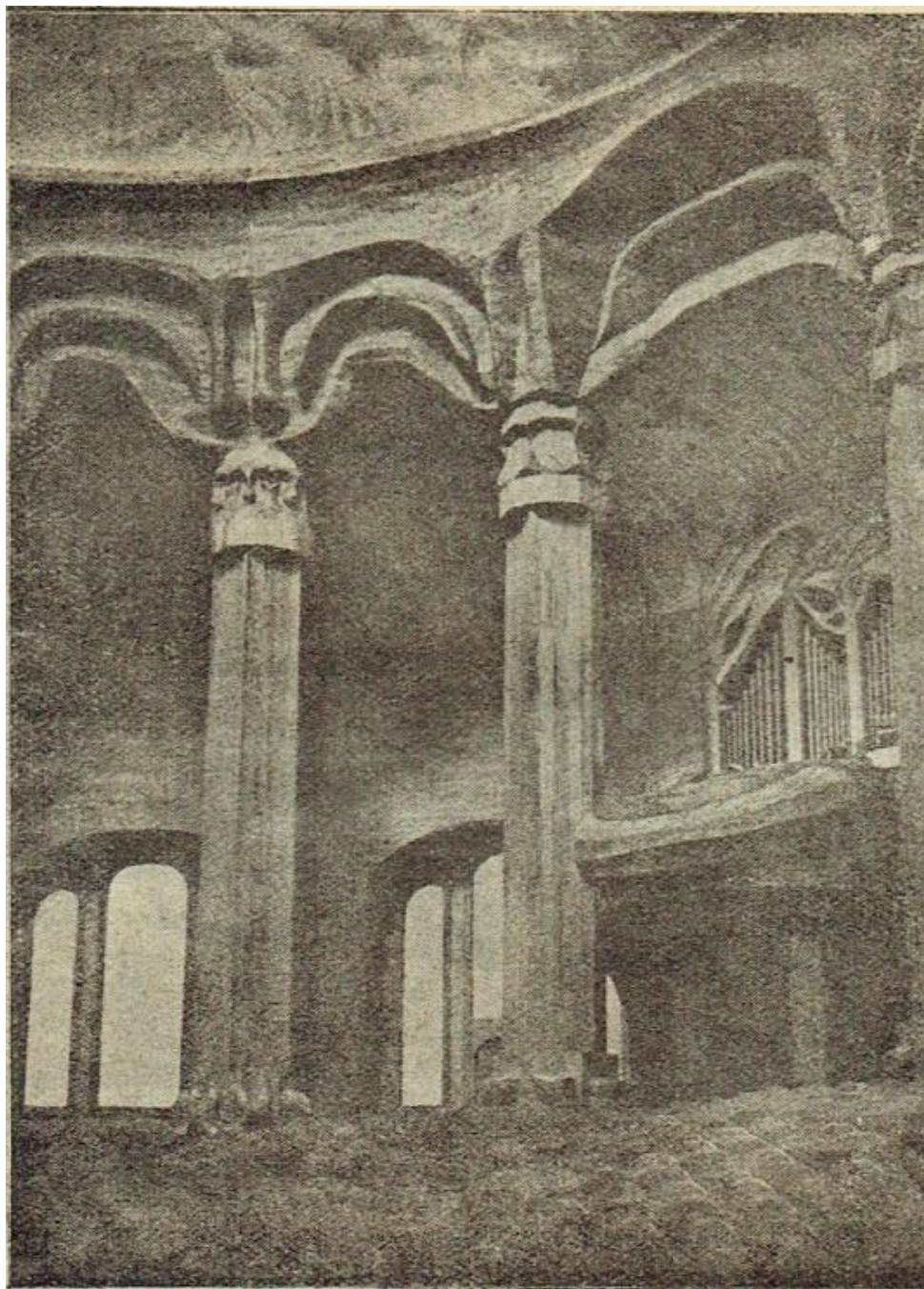
списание, че баща му в дневника си имал записан разговора си с Ибсен. Ибсен му бил казал; „Когато аз умра, ще бъда отнесен от една голяма светлина“. Жената на Ибсен изучвала окултизма. Разни скандинавци засвидетелствали пред този редактор, че Ибсен често казвал: „Ако знаех по-рано окултните истини, някои работи в моите произведения щяха да бъдат други“. Този сътрудник изтъква, че в последното му произведение „Кога, ние мъртвите, се пробудим“ вее окултен дух.

Когато журналистите дошли да видят дейността на конгреса, останали учудени от богатата окултна литература, изложена в едно помещение, съседно на салона. Там имало изложени само от Д-р Щайнер 40 – 50 съчинения и много други произведения.

11.2. Курс по окултна педагогика в Оксфорд.

В Оксфорд (Англия) от 15. до 29. август 1922 г. се състояла конференция върху темата: „Духовни ценности във възпитателния и социален живот“.

Тя била от космополитичен характер, понеже присъствали 200 души гости от 20 народности. Говорили Д р Щайнер, професорка г жа Макензи, Малколм Томсон и др Д-р Щайнер говорил върху Духовни основи на възпитанието. Той направил голямо впечатление. Голем бил интереса и към евритмчята. Евритичните упражнения били изпълнени от оксфордски ученици. Един английски вестник нарекъл евритмията „поезия На движението“. След сказките имало оживени разисквания върху педагогически въпроси. Взета била резолюция приблизително със следните мисли (съкратено предадено): „ В днешния момент се забелязва търсене на духовни основи на човешкия живот. Необходимо е да се вляят духовни импулса в нашия живот. Учителят трябва да бъде свободен, нестесняван от външни предписания и правилници, свободен да прилага своя метод, като се основава изключително на своето познание на човешка та природа“.

Част от главната зала в изгорялото здание на „Гьотеанум“

Конференцията изказала желание да се основе един международен съюз за отваряне на свободни училища в духа на горната резолюция, при което съюза няма да се счита необходимо обвързан с една или друга възпитателна система. Главното, което трябва да характеризира новите училища ще бъде това: 1) свободата на училището и 2) вземане пред вид духовните ценности. Комитет за основаване на този съюз бил вече избран от самата конференция. Негови членове са видни английски педагози. Първият опит ще почне в Кингс-Ланглей с едно училище с пансион, което ще се реформира тъкмо според Валдорфското свободно училище. Същевременно един учител от това училище се праща в Валдорфското училище, за да изучи на местото практиката в това училище. Този съюз мисли, че ще може да подготви тая учебна година още няколко учители за целта, тъй че идещата година да може да се уреди в Англия подготвителен курс за учители. На края на този учителски курс участващите ще могат да прекарат няколко седмици в училището на Д-р Щайнер в Щутгарт и в Дорнах за по-нататъшно образование и подготовка.

Този комитет се надява, че съюзът ще има клонове в разни страни и че на всякъде ще трябва да се отворят такива училища.

11.3. Френски курс по окултизма (антропософията) в „Гьотеанум“.

Този курс бил уреден през септември 1922 год. и на него Д-р Щайнер държал ред лекции върху темата: „космология, философия и религия от антропософско гледище“. Този факт още повече издига „Гьотеанум“ като международен фактор в духовното движение. Все повече и повече дейността в „Гьотеанум“ взема международен характер. На курсовете в „Гьотеанум“ дохождат посетители от всички почти краища на света.

11.4. Медицинската седмица през октомври 1922 година.

Окултизмът не е откъснат от живота, но е свързан със самия живот, намира практическо приложение в живота. Между другото, и в медицината. Един окултист казва: „Въпросите на съвременната медицина не могат да се решат в тесните рамки на самата медицина, тези въпроси водят към въпроса за общия мироглед. Лекарят трябва да дойде до един всеобеман мироглед, с който ще бъде свързана самата медицина“.

Такъв мироглед са намерили група лекари в лекциите на д-р Рудолф Щайнер Чрез окултизма тези лекари са вникнали в много въпроси, които вълнуват днешната медицина.

Принципите на окултната медицина Д-р Щайнер изложил в „Гьотеанум“ в 1920. и 1921. година пред лекари и студенти в своите два курса върху физиологията, патологията и терапията, тези лекции съдържали твърде плодотворни мисли за терапията. Тоза, което беше дадено в тези лекции, после се провери в Клинико - терапевтическия институт в Щутгарт. Този институт е основан на резолюцията, взета в първия медицински курс в „Гьотеанум“ пред около 35 лекари и гласи:

„Чрез този курс са дадени основни познания по цялата област на медицинската наука и ръководството за успешна диагноза, терапия и социал-хигиенична дейност. Тези познания и упътвания са от такава важност, че трябва да се счита като главна медицинска задача днес да се създаде медицински научен институт, който да стои под ръководството на специалисти и да служи за място, дето систематично и планомерно да се разработва окултната медицина“.

На 15. август 1921. година се отворил първия етаж на клиниката. Този институт се намира на югоизточния край на Щутгарт посред обширни гори. По-рано това красиво здание било санаториум

Вилдермут. До това здание се намира друго, което служи за лаборатория.

След основаването на този институт, лекарите, които работят в него, излязоха с позив, от който ще дадем по-важните места:

„Този институт възникна, защото се чувства нужда от разширение и задълбочаване в съвременната медицина. Това ще се постигне, когато анатомичните и патологичните явления в човека се изучават не изолирано, а в свързка с целия околнен свят. Окултизмът улеснява тази задача. Той при това не изхожда от дилетантско игнориране на анатомическата и физиологическата наука, но достойно я оценява. Обаче, отива по-далеч от нея чрез други методи. С това се достига значително разширение на патологичните познания и на терапевтичните възможности. На душевния живот – на мисълта, чувството и волята – се обръща внимание, обаче, в Никой момент не се изгубва из пред вид, че болестта е именно във физичното тяло, Всека мъглява фантастичност е далеч от окултизма. Неговите методи водят към познание на човека. Болните, приемани в института, няма да се лекуват в противоречие с оправданите възгледи на днешната медицина, но тези възгледи ще бъдат разширени“.

Числото на болните, желаещи да постъпят в тая клиника, е толкоз голямо, че задоволяването на всички ще стане възможно едвам след като се приготви цялото здание за целта. Новото окултно-медицинско движение има вече голям успех и „позитивни терапевтични резултати“, както казва един автор.

Клинико-терапевтическият институт в Щутгарт е уредил медицинска седмица от 22. до 28. октомври 1922 година. Присъствали са около 70 лекари е студенти – медици. В тая сбирка си констатирал големия успех на института. Били държани следните лекции:

„Миналото и бъдещето на медицината“ (от Д-р Хуземан).

„Жизнените периоди ‘и болестите“ (от същия).

„За физиологическата химия“ (от Д-р Кодиско).

„Болестта грип“ (от Д-р Кнауер). Той посочил лек против тази болест.

„Туберкулозата“ (от Д-р Пайперс). И той посочил лек против нея.

„Възпалението и образуването на буци“ (от Д-р Палмер). Той посочил лекарство против болестта рак.

Било говорено и върху „лечебната евритмия“, нов клон от евритмичното изкуство. Какво нещо е евритмия? „Това е превръщане на човешкия език в движение“, казва Д р Щайнер. Какво нещо е лечебна евритмия? Един вид медицинска окултна гимнастика, като се има пред вид връзката между духовните сили и телесните движения. През време на курса били изпълнени упражнения по лечебна евритмия.

Д-р Колиско говорил на тема: „Дейността на сърдцето“.

Д-р Щайнер държал пет лекции върху окултната медицина, в тях той е казал между другото, че лекарят трябва да проникне в невидимата област, да развие своите спящи духовни сили, да надникне в невидимия свят, да стане ясновидец, за да разбере целия човек, а не само част от него. Човек не може да се разбере, ако не се знаят неговите невидими тела.

Институтът е издал вече ред научни книги;

„Методология на лекуването в клиничко-терапевтическия институт“.

„Зъбен кариес“, – от проф. Д-р О. Рйомер. В нея автора разглежда зъбния кариес от окултно гледище въз основа изследванията на Д-р Щайнер. На края на книгата има 8 таблици с рисунки, снети от препарати, приготвени от самия автор в лабораторията при института.

Зъбната хигиена на окултни основи се прилага в Валдорфското свободно училище.

„Нови пътища в патологията и терапията чрез окултизма“ – от Д-р Евгений Колиско. Тая книжка представлява съдържанието на сказката, държана от него в лекарското дружество в Виена на 26. май 1922. година.

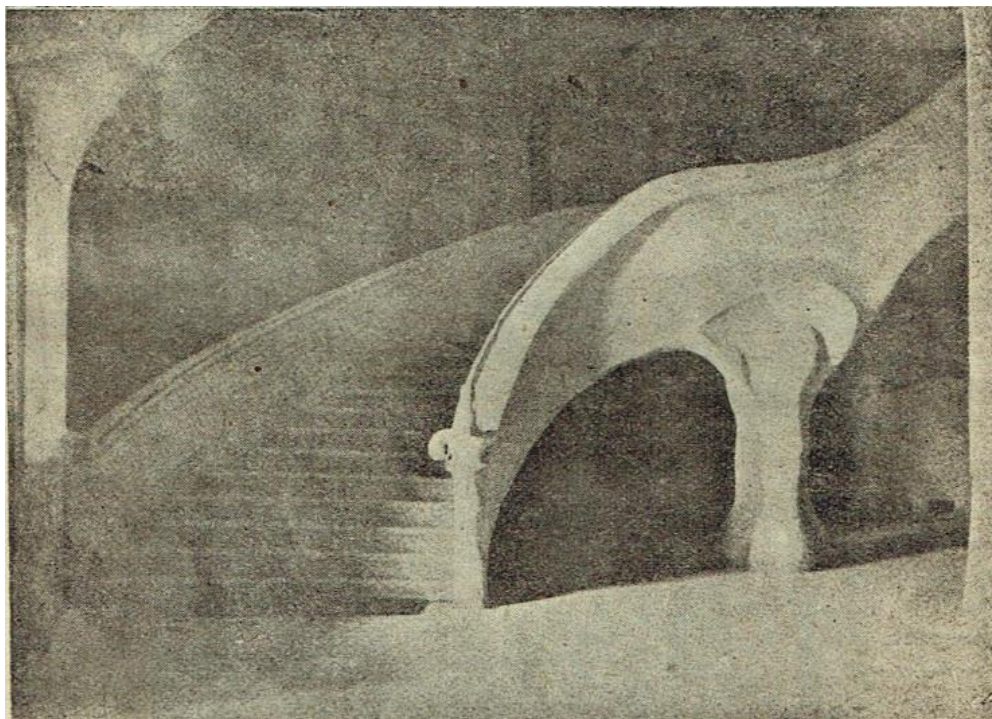
„От терапевтически нихилизъм към рационална терапия“ – от Д-р Пайперс.

„Етиология и терапия на туберкулозата“, от същия.

„Грипа и неговото лекуване“ – от Д-р Кнауер.

11.5. Второ пътуване в Холандия след войната.

В края на октомври и началото на ноември 1922 година Д-р Щайнер предприел ново пътуване в Холандия. Посетил Хага и други по-главни градове със сказки върху окултна педагогика и други въпроси. Били представени сцени от драмите на Д-р Щайнер и от „Фауст“, втората част. Изпълнени били и евритмични упражнения под ръководството на г-жа Мария Щайнер от „Гьотеанум“. Евритмичните упражнения имали голям успех. Все повече и повече почва да се вниква във важността на това изкуство.

Вътрешната стълба в зданието на „Гьотеанум“.

11.6. Изгарянето на „Гьотеанум“.

В края на декември и началото на януари в „Гьотеанум“ е имало естествено-научен курс, на който присъствали и много гости от странство. „Гьотеанум“ изгорял през нощта срещу 1 януари 1923 година (нова година). На 31 дек. от 5 до 7 часа след обед имало евритмични игри под ръководството на г-жа Щайнер. Нея вечер имало сказка от Д-р Щайнер, която свършила в 9 1/2 часа. Половин час след това, към 10 часа бил забелязан огъня. Пожара траял до сутринта. Той унищожил делата постройката, почти е спасена само бетонената основа. Десетгодишен труд стана жертва на огъня. Даже не беше още напълно довършен. Има причини да се предполага, че е подпален от неприятелски ръце. Преди пожара известни реакционни кръгове с анонимни статии възбуждаха обществото против окултния университет. Пръскаха се разни лъжи за него. Имало е събрания през есента на 1922 година, в които се е говорило много против „Гьотеанум“ и са се изказвали много клевети по негов адрес.

Но колко твърдо са посрещнали този удар Д-р Щайнер и неговия кръг се вижда от обстоятелството, че той продължил своите сказки на другия ден след пожара в съседно помещение. През август 1923 г. щяха да бъдат представени мистичните драми на Д-р Щайнер в „Гьотеанум“. Но поради пожара тези представления се отменяват.

„Гьотеанум“ гостуваше около 7 милиона франка. Постройката беше застрахована за 31/2 милиона франка, а мебелите за 70,000 франка. Като се спаднат 900,000 франка за спасената бетонена основа, като се спадне и стойността на някои малки спасени работи, сумата, която ще се получи от застрахователното дружество, съвсем не е достатъчна за възобновяване на „Гьотеанум“. Още от сега са взети мерки за възобновяването му. Ще трябва да се събират суми от съчувственици

за целта. Събирането на волни помощи е започнато. При възобновяването му ще се избягва дървения материал.

Но и след изгарянето „Гъотеанум“ като окултен университет съществува и продължава да функционира. Научната и художествената работа на университета продължава, като се използва оцелялото съседно помещение, което до тогава служило за дърводелско ателие.

11.7. Художествена и педагогическа сбирка в Щутгарт

Тя траяла от 25. до 29. март 1923 година. Присъствали 1200 души от Германия и странство. Д-р Щайнер говорил на следните теми: „Педагогика и изкуство“ и „Педагогика и морал“. Учители от Валдорфското училище изложили педагогическата практика в него и значението му за днешната епоха. От техните лекции станало ясно, колко са необходими окултни познания, за да се разбере детската природа. В лекциите си те изтъкнали и художествения елемент във валдорфската педагогическа практика. А той взема видно място в това училище. Имало изложба на картини, чертежи и други предмети, изработени от учениците. Евритмичните игри били изпълнени под ръководството на г-жа Мария Щайнер с валдорфски ученици и с гьотеанумската група. Игрите били предшествани с уводни думи от Д-р Щайнер върху евритмията.

11.8. Педагогически курс за швейцарски учители.

От 15. до 22. април 1923 година Д-р Щайнер е държал пред швейцарски учители педагогически курс, в който разгледал природата на детето и юношата и- педагогическата практика от гледището на окултното човекопознание. Този курс бил уреден по инициативата на швейцарски учители от всички видове училища. Присъствали, освен други лица, 110 швейцарски и чуждестранни учители.

11.9. Педагогически курс в Илклеј (Англия).

От 4. до 18. август г. г. се проектира в Илклеј (Англия) педагогически курс, в който ще говорят Д-р Щайнер и учители от Валдорфското училище.

11.10. Евритмия.

Евритмията Д-р Щайнер нарича още видим език или видимо пение или, с други думи, език или пение, изразено и чрез движение. Когато човек пее или говори, казва Д-р Щайнер, той има скрита тенденция към движение на цялото си тяло. Човек не изразява външно тая тенденция или този стремеж на тялото си. Обаче, казва той, по ясновидски начин може да се види, към какви движения има тенденция човешкото тяло при пение или говорене. На това се основава евритмията. Евритмията, значи, не почива на произвол.

В хагската сбирка през есента на 1922 г. Д-р Щайнер казал следното за скулптурата и евритмията:

„Човешкото тяло е родено от целия космос. Творческите сили, които са родили сегашното човешко тяло, са подарък от цялата вселена. Затова обнова на ваятелното изкуство трябва да търсим в съзнателно съединение на художника с творческите сили на целия всемир. За такова съединение окултизмът (антропософията) е път. Човек е носител на всички мирови тайни. В човешкото тяло лежат всички тайни на битието. Силите, които действат в магнитната игла, не можем да разберем, ако разглеждаме само нея. За да ги разберем, трябва да вземем пред вид цялата земя. Също така, за да разберем, как се образува човешкия зародиш, трябва да знаем, че целия космос действа чрез майчиното тяло за оформяването на този зародиш. В същия дух е създадено и новото изкуство евритмията. Движенията при евритмията имат космичен характер. Те са в свръзка с целия космос“.

На друго място Д-р Щайнер казва:

„Художникът продължава делото на природата. Той твори, както твори природата“.

Ернст Юли казва: „Евритмията изглежда да заключава една строга закономерност. Според Гьоте, изкуството е откриване на скрити природни закони, които без него би останали непроявени. Евритмичното изкуство пояснява тези думи на Гьоте“.

Зад всяка гласна и съгласна се крият известни сили. Всяка гласна и съгласна предизвиква особено настроение, което има връзка и с даден цвят. И на всяка гласна и съгласна трябва да отговаря особено положение на тялото, особени движения. Зад всеки звук лежи в основата едно движение. Познанието на тези движения, които лежат в основата на звуковете, е нужно при евритмичното изкуство. При евритмията се употребяват дрехи и завеси (була) с разни цветове, според характера на късовете, които се евритмизират, защото всеки цвят е в свързка с известни сили и известни движения.

В една своя сказка Д-р Щайнер казва: „Човек изказва чрез езика своя вътрешен мир, обаче, той чувства винаги нужда, това, което говори, да придружи и с движение. Това се забелязва особено добре при децата. Наистина, човек придружава своето говорене с движение, обаче, по един несъвършен начин. С езика човек се изказва горе-долу добре, обаче, с движения – не. С евритмията това изразяване с движения става по един съвършен и художествен начин. По този начин евритмията е творител на нов човешки език, език общ за всички, на цялото човечество. Това, което до сега е било скрито в човека и няма, евритмията го разкрива. Тя съединява в себе си знание, изкуство и религия“.

Евритмията не трябва да се сравнява с танца. Евритмизиране може да има както при пение, така и при декламиране или четене. Могат да се евритмизират песни, стихотворения, драми, като напр. „Фауст“, мистичните драми на Д-р Щайнер и пр.. Не е възможно едно и също

лице едновременно да евритмизира и да чете или декламира. Работата се разпределя между разни лица.

Евритмията действа най-благоприятно върху човека, както в духовно, така и в здравословно отношение. Тя е източник на физическо здраве, енергия и духовен подем. Евритмичните упражнения са задължителни за учениците от Свободното Валцорфско училище.

Това ново изкуство, според Д-р Щайнер, е в началото си. То крие възможности за по-нататъшен развой.

11.11. Борбата срещу антропософията в Германия, Швейцария и другаде.

Противниците на окултизма в Германия, както и в България, са три групи:

1) реакционери от десните партии, които говорят, че чрез окултното движение Германия ще пропадне; 2) материалисти; 3) църковници-догматици. Генерал фон Глайх е почнал усилената борба срещу окултизма с брошури и сказки. Също така и професор Древе пътува из Германия със сказки против окултизма. Генерал фон Глайх е издал книга: „Рудолф Шайнер като пророк, – едно предупреждение към немския народ“. С крайно неверни и шовинистични статии повечето противници искат да възбудят масата и нейния шовинизъм против Д-р Шайнер. Също и представители на черквата действат против окултното движение в Германия и Швейцария. Между тях се срещат епископи, професори богослови, свещеници, езуити, доминиканци и др.. Особено усилено работят против „Гьотеанум“ и изобщо против окултизма свещеници от селата до „Гьотеанум“.

Едно прави впечатление: това, което е писано срещу окултизма, е пълно с неверни работи, които са ясни за всеки, който горе-долу знае окултното движение в Германия.

Не е чудно, че окултизмът има противници както в Германия, така и в България. Винаги новото е имало противници. Старото винаги се бори с новото. Новата идея винаги е имала гонители, обаче, истината в края на краищата е всякога побеждавала. Това ни учи историята.

11.12. Институт за научни изследвания в Щутгарт.

Този институт има следните отдели; физичен, биологичен, химичен, техничен и отделение за боите. Той е почнал да обнародва ред трудове, имащи за цел да хвърлят светлина върху днешните научни проблеми от окултно гледище. Такъв е напр. труда на др. Рудолф Майер: Вилардовия опит (из областта на физиката) и труда на Л. Колиско: функцията на далака (с 4 цветни таблици).

От трудовете на този институт се вижда, че не само естествените науки не са в противоречие с окултизма, но тъкмо обратното; окултизмът е естествознание, той е продължение на естествознанието в невидимата област. Методите им са същите: опит и наблюдение. Окултизмът си служи със строго научни методи на изследване, със същия емпиричен метод, с който си служи и днешната наука. Окултизмът е емпирична наука. Той не е дошъл до своите заключения чрез философски спекулации. Тези, които сега разработват окултната медицина в Германия и Швейцария, са вече лекари, а не дилетанти. Те са намерили в окултизма нещо ценно, което ги е подбудило да образуват лекарския окултен съюз. Също и тези, които работят в областта на окултната педагогика, са хора, които знаят всичко, което може да даде днешната педагогическа наука. Също и лицата, които разработват окултното езикознание, са свършили по филология и даже са прочути в тая област, напр. професор Херман Бек, който пише за окултната страна на звуковете, езика, и пр. Той е професор по езикознание и знае санскритски, индогермански, тибетски, китайски, арабски, еврейски, сирийски, гръцки, келтски и пр.

11.13. Литература на окултното движение в Германия през последните 2-3 години.

Има 3 важни книгоиздателства; в Щутгарт, в Берлин и в Гьотеанум (Дорнах) в Швейцария. За сега централа на окултното движение в Германия е Щутгарт, а Гьотеанум е от международно значение. Щутгартското окултно книгоиздателство издава списанието „Die Drei“, седмичния вестник „Антропософия“ и няколко библиотеки: библиотека „Наука и бъдеще“, библиотека на клинично - терапевтичския институт и пр. По важни нови книги (освен гореспоменатите):

Ернст Юли: „Легенда за светата чаша“ (светия грал). „Между сфинкса и светата чаша“, „Рудолф Щайнер като художник“, Др. Валтер Щайн: „Модерното естествено-научно схващане и мирогледа на Гьоте“, Професор Херман Бек: „Етимология и звука в светлината на окултизма“, „Физическият и духовен произход на езика“ и пр.

Сигизмунд фон Глайх: „От Талес до Щайнер“. Др. Щайнер: „Ядката на социалния въпрос“. „Осъществяване тричленността на социалния организъм“, „Практическо развитие На мисълта“, „Окултно-педагогически курс в Гьотеанум“ и пр.

Д-р Рителмаер; „Делото на Д-р Щайнер“, в която се разглежда от разни автори отношението на Д-р Щайнер към религията, изкуството, социалния въпрос, философията, езикознанието, педагогиката, естествознанието и пр. В главата „Д р Щайнер и религията“ се доказва, как окултизмът води към разбиране и задълбочаване във всички религии и специално в християнството. В главата „Д-р Щайнер и изкуството“ се доказва; каква светлина хвърля окултизмът върху проблемите на изкуството. В главата „Д-р Щайнер и естествознанието“ става нагледно, как за да се разбере окултизма, трябва да се изучи по-

рано естествознанието. Вникването в днешното естествознание е необходима подготовка за разбиране на окултизма. Това е казал Д-р Щайнер много пъти.

Д-р Ерих Швеш: „Антон Брукнер Принос към историята на музиката“.

Д-р Р. Едерле: „Нови насоки на сетивната физиология“.

11.14. Заключение.

За да може човечеството да дойде до новата духовна култура, то трябва непременно да се издигне от днешната духовна криза. А това ще стане чрез окултизма, който по научен път дохожда до вечните божествени истини. И тогава ще се сключи мистичния брак между ума и сърцето. Окултното движение в Германия и Швейцария е извънредно засилено. Неговото влияние от ден на ден расте. То е най-силният фактор днес за духовното събуждане на немския народ. Големият духовен подем, който днес се забелязва в Германия, се дължи главно на окултното движение. От там неговото влияние се разпространява и в околните държави.

И в Русия напоследък се забелязва силно духовно движение, окултно движение. Главен работник там е Андрей Белий, един от най-видните руски писатели- Той отскоро е в Берлин, но когато е бил в Петербург, е държал ред сказки върху окултизма и сродни нему въпроси.

Ние сме пред духовното събуждане на човечеството. Всичко това е предвестник на новата духовна култура, която иде на земята.

12. Към ново училище - I

Списание „Всемирна летопис“, година 3, кн. IV (декември 1923 г.)

(Уводни бележки към окултната педагогика)

12.1. „Облаци“ от Бодлер.

В „Поеми в проза“ от Бодлер се намира и загадъчната стихопроза „Чужденецът“. Питат едного, кого обича най-много, дали баща си, майка си, брата си, или сестра си. Той отговаря, че няма нито баща, нито майка, нито брат, нито сестра. Питат го след това, дали обича приятеля си най-много. Той отговаря: „Вие си служите с думи, чийто смисъл ми е до сега непознат“. – Твоето отечество? – Не знам, на каква широчина се намира. – Златото?

– Аз го мразя, И какво обичате вие най-много, чудни чужденецо?
– Аз обичам облаците, които минават, чудните облаци! . . .

На пръв поглед няма нищо по-чудно от тази стихопроза. И на пръв поглед има право Толстой да я поставя в „Що е изкуство“ като образец за абсурдността и непонятността на декадентските творби. В същност, както и в другите Бодлерови стихопрози, така и тук, има дълбок смисъл: поетът не обича грубата действителност, която го заобикаля, „чужденец“ е спрямо нея; той обича да живее в мира на мечтите, бляновете, в мира на фантазията. Облаците символизират този мир.

Дълбок въпрос се зачква тук. Какво е отношението на окултизма към него? Окултизмът не е съгласен с такова отнасяне към живота. Той не проповядва бягане от живота. Той е реалист. Отчуждаване от живота, отдалечаването в един вътрешен мир на съзерцание само, –

това е чуждо на окултизма. Тогава кой е идеалът на окултизма. Идеалът му е не бягане от действителността, но одухотворяването ѝ, проникването на духовните сили и импулси и в най-дребните области на живота.

12.2. Мнението на Карл Ингеро.

Карл Ингеро от Християнин пише в немското списание „Тричленност на социалния организъм“:

„Когато човек живее в далечния запад (Америка), чувства, колко е необходимо антропософията (окултизма) да слезе и се прояви чак във всекидневния живот. В Средна Европа човек може да постигне отначало много чрез едно предимно умствено духовно движение. Запад иска окултизъм, който да е проявен и във физическия свят. Само чрез преминаване към практическа дейност във видимия свят, окултизмът може да укаже влияние там.

Оттам голямата важност на стремежите, свързани с „Гьотеанум“ (окултния университет), Валдорфското училище, евритмията, социал-икономическите опити, клинично-терапевтическият институт и пр. “.

12.3. Практическо приложение на окултизма.

Един вестник пише, че окултизмът и мистицизмът са опасни, защото водят към упадък на народа. Истински спиритуалист не е този, който има само известни духовни познания. Идеалът на окултизма не се изчерпва с това, всички хора да знаят спиритуализма, всички хора да имат спиритуалистични убеждения. Някои представители на религията не искат да знаят, че духовният мироглед не е само, за да знаем, че има Бог, но да знаем и божествените сили и закони и да одухотворим живота съгласно тези закони. Идеалът на окултизма е проникването на духовното всички пори на живота, всички области на живота да се видоизменят, да се обновят чрез тези истини. А това окултизмът е в състояние да направи. Има две противоположни течения в живота: в Индия още от най-старо време е имало спиритуализъм, но този спиритуализъм не е нашият идеал. Древният индус е потъвал в съзерцание на вечните истини, на истините в духовния мир и е презирал физическия свят, той е считал за недостойно да се занимава човек с материални работи. А западноевропейската култура е съвсем друга. Тази култура има за център западна Европа и Америка, но от там се е разпространила днес по целия свят. И в Япония, и в Китай проникна вече западноевропейската култура. Кое е нейна характеристика? Тя се интересува предимно от материалното. За нея материалното е най-важното, най-същественото; духовното е второстепенно, и даже то няма самостоятелно битие, даже духовен мир и не съществува. Не съществува и душа, независима от тялото. Истинският окултист е най-трезвеният човек на света. Той не е празен мечтател. Той е мечтател, но в особен смисъл на думата. Той е мечтател в такъв смисъл на думата, че работи за новата култура, но не е мечтател в лош смисъл на думата.

Новата култура ще представлява хармонично сливане на тези две течения. Хората на новата култура ще се интересуват от материалното, но с цел да го одухотворят. По тази причина спиритуализмът на новата култура няма да прилича на древния спиритуализъм. Той ще се отличава от последния и в следното: материалистичната култура ще изчезне, но няма да изчезне безследно; тя не е дошла напрасно. Тя е имала своя мисия. Плодовете ѝ ще бъдат предадени в наследство на бъдещата култура. А кои са тези плодове? Това е мислителната сила, самосъзнанието, силната индивидуалност, свободата на духа. В същност всичко това, с изключение на мислителната сила, не е проявено още в чистата си форма, но в зародиш. То е работа на бъдещето. Те ще се постигнат по пътя на спиритуализма. Но човечеството, за да може да развие тези качества в себе си, трябваше да мине през материалистичната култура. Инак щеше да бъде неспособно да ги прояви. Когато се изучи историята на човечеството внимателно, ще се види, че тя не е случайно люшкане насам-нататък. Тя е вървез по един велик път и крайната ѝ цел ще бъде проява на висшето в човека, осъществяване на това висше в живота на човечеството. Днес във всички области на живота трябва да проникнати окултните истини и да ги оплодотворят. Това трябва да се извърши както във всички практически области на живота, така и в науките. Всички те трябва да отидат напред под влиянието на импулса, даден от окултизма. И това е вече почнало. Трябва да се помогне на хода на човешката еволюция. днес се намираме в голяма криза. Трябва всички области на живота да се преустроят. и трябва да бързаме, понеже събитията се развиват бързо.

Окултизмът няма да бъде гола теория, но ще бъде практика; той трябва да проникне във всички области, напр. и в архитектурата. Има окултна архитектура. Трябва да се знае връзката между формата и

другите сили в природата. Като друг добър пример, как окултизмът е практически приложим в живота, е окултната медицина.

В Германия, Швейцария и пр. лекари, интересуващи се от окултната медицина, са основали окултно-просветителен лекарски съюз. Те са все доктори по медицината, значи, хора на науката, а не дилетанти. Принципите на окултната медицина Д-р Щайнер е изложил в „Гьотеанум“ в 1920 и 1921 година пред лекари и студенти в своите два курса върху физиология, патология и терапия от окултно гледище. Тези лекции съдържат твърде плодотворни мисли за терапията. Даденото в тези лекции беше проверено в клинично-терапевтическият институт в Щутгарт, открит на 15 август 1921 г. В позива, издаден от лекарите, които работят в този институт, се казва между другото:

„Всяка мъглява фантастичност е далеч от окултизма. Неговите методи водят към познанието на човека. Болните, приемани в института, няма да се лекуват в противоречие с оправданите възгледи на днешната медицина, но тези възгледи ще бъдат разширени“. Клинично-терапевтическият институт в Щутгарт уреди медицинска седмица от 22 до 28 октомври 1922 година, в която са присъствали около 70 лекари и студенти-медици. В тая сбирка били държани ред лекции върху общо медицински въпроси и върху отделни болести, като туберкулозата, грипа, образуването на буци, рака. Били посочени средства против грипа, туберкулозата и рака. Този институт е издал книгите: „Метод на лекуване в клинично-терапевтическият институт; „Зъбен кариес“ от проф. Д-р О. Рйомер; „Нови пътища в патологията и терапията чрез антропософията (окултизма)“ от Д-р Евгений Колиско; „От терапевтически нихилизъм към рационална терапия“ от Д-р Пайперс; „Етиология и терапия на туберкулозата“ от същия; „Грипа и неговото лекуване“ от Д-р Кнауер и пр.

Най-важното е да се разбере, че окултизмът не пренебрегва резултатите от днешните науки; той ги взема пред вид и гради по-нататък. И така, от горното следва, че окултистите са хора практики, предимно практики. Истинският окултист е винаги практик, практик в този смисъл на думата, че се стреми да видоизмени физичното чрез духовното познание. И ние искаме духовна култура, но не като индийската или средновековната. Индийската е бягала от живота, а средновековната е била напоена с много фанатизъм и суеверие; тя не е била съградена върху окултни познания.

Окултизмът е нужен не само за разрешението на въпросите относно храненето, спането, обличането и пр., но и за по-сложни въпроси: социалния и всички други въпроси, които днес са сложени за разрешение и вълнуват човечеството. Ние не намираме нищо добро в днешния строй на фалш, експлоатация, робство, егоизъм, насилие. Той трябва да рухне под напора на новото. Ние не можем да се примирим с нищо днес съществуващо. Религиозното животоразбиране е несъвместимо с каквато и да е форма на насилието. Когато детето порасне, дрехите му стават тесни, то трябва да ги промени. Също така всички днешни форми на живота, досегашната материалистична култура и досегашното разбиране на живота, както от светски, така и от „религиозни“, е надрастнато. В основите на новата култура ще лежи божественото животоразбиране и окултното познание на действителността.

Карл Щокмайер казва: „Старият духовен живот е станал безсилен, а новият духовен живот на местото му липсва“. За обнова на живота се пренебрегват от мнозина духовните ценности, те се считат само като надстройка, обаче това е грешка. Без нови духовни сили не е възможно да дойде новата култура.

Кое прави окултизмът способен да бъде плодотворно прилаган във всички области на живота? Това е истинското познание на действителността, познание на законите и силите, които лежат в основата ѝ. Това прави окултизмът способен да бъде прилаган с успех при разрешението както на най-дребните, така и на най-великите въпроси на живота. Само доброто желание не стига, ще можете ли да знаете при възпитанието, какви периоди има в детското развитие и в кои периоди кои детски сили трябва да се развият , ако имате само добро желание? Значи конкретното духовно познание е необходимо, за да бъдем съзнателни работници за божествения план на еволюцията.

12.4. Приложение на окултизма в педагогиката.

Окултната педагогика се основава на истинското човекопознание.

Всички велики педагози на миналото и настоящето твърдят, че възпитанието трябва да бъде в съгласие с детската природа. Бекон казва; „Човек може да управлява природата, само като ѝ се подчинява“ (виж „Свободно възпитание“, стр. 17. год. I, книга 1, 1922 г.) Михаил Бауер казва в статията си: „Д-р Щайнер и педагогиката“:

„Всеки учител знае старото искане: обучавай в съгласие с природата, с детската природа. Обаче, никой не може да изпълни това искане, ако не му е ясно постепенното развитие на детската природа, детската душа. Всички опити за училищни реформи ще претърпят неуспех, ако не се дойде до истинската антропология“.

За да бъде възпитанието съгласно детската природа, трябва да излизаме от истинското човекопознание, което не може да се постигне с методи, с които разполага днешната официална педагогика:

Д-р Щайнер в статията си „Педагогическата цел на Валдорфското училище в Шутгарт“ (в списание „Социално бъдеще“, кн. 6 – 7) казва: „Всички са недоволни от днешните училища. Нови и нови реформени стремежи се забелязват в тая област. Трябва да се признае, че лицата, които са разработили педагогическата наука от един век насам, принадлежат към най-благородните личности, проникнати са от висок идеализъм. Техните съчинения са пълни с богати съкровища от педагогическа мъдрост и упътвания за учителя. Значи, причината на недоволството от днешното училище не е в липсата на грижи за възпитателната наука; причината не е в липсата на добра воля у възпитателите. Обаче, това недоволство не е неоправдано. От такава схващане бяха проникнати тези, които основаха Валдорфското училище. Пита се, защо днешното училище не е дало задоволителни

резултати? Причината е в липсата на действително познание на човешката душа, на човешкото естество. Към такова познание не водят господстващите днес мирогледи“. Според Д-р Щайнер, три течения има при разглеждане на днешните проблеми: 1) материализъм, 2) абстрактен или отвлечен идеализъм и 3) конкретно духовно познание.

„Твърденията на абстрактния идеализъм, понеже са плод на философски спекулации, са чужди на живота“, казва Д-р Щайнер. Те не могат да се приложат плодотворно в живота, защото не излизат от действително разбиране на самия живот. А твърденията на окултизма могат да се приложат, понеже излизат от такова разбиране: окултното познание е добито чрез конкретно изследване на действителността, а не чрез умуване, теоретизиране.

За материализма Д-р Щайнер казва: той се отличава с велико непознаване на детската природа, затова днес стои съвсем безпомощен пред детето.

Знае се, че психологията е една от основните спомагателни науки на педагогиката. Детската психология е особено важна за педагога. А каква е днешната психология? Тя няма познания за естеството на човешката душа. Бауер в гореспоменатата статия казва: „Днешната психология е непълна. Душата ѝ е непозната. Прав е Ланге като казва, че днешната психология е психология без душа.

За материалиста душата не е нищо друго, освен функция на мозъка; материалните процеси у детето определят духовните. Онзи, който свежда всичко до материални процеси, се намира в кръгло невежество относно детската природа, и при все това иска да гради педагогическата наука. Най-новите изследвания опровергават всяко материалистично схващане. Всеки педагог, преди да претендира да излиза с теории, трябва да излиза от вярно разбиране на детската природа. Ако излиза от материалистично разбиране на нещата, той ще

бъде фалшив спрямо детето. Как ще можем да възпитаваме детето, когато не знаем неговото естество и неговите нужди?

Много грешки в днешната педагогика се основават на такова материалистично разбиране на нещата.

Не по-малко грешат спрямо детето и така наречените педагози от групата на абстрактните идеалисти или спиритуалисти. Окултизмът е съвсем далеч и от тяхната група. И те се намират в пълно невежество спрямо детската природа, както и материалистите. Те наистина признават, че душата и духът не могат да се сведат към материални процеси, те признават че в детето има нещо самостоятелно духовно, което не може да се обясни чрез физични процеси, обаче, там и спира техният спиритуализъм. Те са. безсилни да отидат по-нататък и да изследват конкретно това духовно, което се намира зад физичното тяло на детето.

В художествено-педагогическата седмица в Щутгарт през март т. г. Д-р Щайнер е казал, че не е достатъчно да говорим за духа, за душата на детето: защото ние можем да говорим за тях и пак да вървим по старите пътища, ако не изследваме конкретно и непосредствено човешката душа и дух. В в. „Антропософия“, год. II, брой 33, от 15. II. 1923 год. Д-р Щайнер казва:

„Нужно е истинско човекопознание, за да има истинска педагогика, а истинско човеко по знание се добива чрез окултизма“,

Напоследък експерименталната педагогика претендира да тури научни основи на педагогиката. Експерименталната педагогика е много усилено разработвана от Пицولي в Италия, Бине във Франция, Стенли Хал в Америка, Мойман и Щерн в Германия, Д р Скойтен в Холандия, Клапаред в Швейцария. В България особено са известни трудовете на Мойман, Лай и Бине. Големи надежди се възложиха на експерименталната педагогика. Каза се, че чак сега, когато се въведе

експеримента в педагогиката, когато се въведе математиката в нея, тя ще стане точна наука. Така напр., Мойман в „Лекции върху експерименталната педагогика“ казва (в предговора):

„В сегашно време търсим разрешение на общо педагогическите и дидактични проблеми с помощта на експерименталните начини“. А в лекция първа казва: „Като първа задача на експерименталната педагогика се явява нова обосновка на научната педагогика, „

В „Народна педагогика“ Д-р Щайнер казва: „Поради липса на действително човекопознание е изникнала така наречената експериментална педагогика, против която аз нямам нищо, но която не може да даде много нещо“. На друго място той казва: „Наистина, има излезли много педагогически съчинения, обаче те не хвърлят светлина върху човешката природа. Съвременната експериментална психология и експер. педагогика, с които много се гордеят, са безсилни да вникнат в тайните на човешката природа. Те не могат да проникнат в духовната и душевна природа на детето“.

Ние не отричаме, че чрез експерименталната педагогика ще мога да се добият известни резултати, обаче, за достигане на истинско човекопознание са необходими окултни методи на изследване.

Някои мислят , че окултизмът като изучава духовната страна на детето, може би ще пренебрегне физична- та му страна. Както се вижда от педагогическите съчинения на Д-р Щайнер и от педагогическата практика във Валдорфското училище, той цени много и физичното тяло, обръща голямо внимание и за неговото възпитание. Нещо повече: без духовно познание, без познание на невидимото детско естество, не може да се разбере и физичното му тяло. Видимото е израз на невидимото, което стои зад него; зад видимата природа са активните сили на невидимата природа. Има непрекъснато взаимодействие между видимата и невидимата природа на детето. Тъй

че материалистът не само че не знае скритата страна на детето и природата, но той е в пълно невежество даже и за материалната страна. Значи, и чисто физическият живот на детето не може да се разбере без изучаване на духовната му природа.

Какво представлява от себе си окултната педагогика? Както казва Д-р Щайнер, окултната педагогика не е намерена чрез умуване, но просто това, което е констатирано чрез окултно изследване на детската природа, се превръща само по себе си в принципи и закони на окултната педагогика. Значи, изложението на законите и силите на детското развитие става само по себе си, както казва Д-р Щайнер, окултни педагогика.

12.5. Недоволство в западна Европа от опитите с нови училища и защо?

Окултната педагогика е надраснала всички опити за нови, свободни училища, които са без духовна основа. Това се вижда от факта, че тези, които боравят с опити за нови училища, се обръщат към окултната педагогика.

В Англия има недоволство от досегашните опити с нови училища. Това ясно проличава от статията на Каролина фон Хайдебранд, която излага впечатленията си от Англия, дето е присъствала на педагогическия курс на Д-р Щайнер в Оксфорд през август 1922 година:

„В Англия съществуват много педагогически идеи, експерименти, обаче общото впечатление е, че тук царува хаос, произвол, субективност, както във възпитанието, така и в обучение. Това, което ние в Германия наричаме идея за трудово училище, в разни отънъци е господстващ принцип в модерния английски училищен живот. В Англия ми казаха, че съгласно английския дух, децата се възпитават в свободни личности, които да се чувстват независими от другите хора, даже и когато това са техни учители и възпитатели. Тук в Англия казват: „Децата трябва да се научат сами да поемат отговорност за своето възпитание“. „Самоуправлението трябва да бъде лозунг на модерното училище“. „Че учителят учи, този предразсъдък трябва се изхвърли от училището“.

Децата сами се учат; учителят трябва да стои отзад като слушател, помощник и упътвач, когато стане нужда. Децата в повечето училища са пратени към книгите, които са техните истински учители, и с помощта на книгите те самостоятелно трябва да се учат и работят.

Тук, както и на всякъде, дето царуват модерните педагогически стремежи, виждаме тенденция, живото общение на човек с човек, на

възпитател с възпитаник, да се отстрани и се замени с мъртвата книга мъртвото учебно пособие да обсеби пълната с живот детска душа.

Това е заблуждение, криво схващане на детската свобода и самостоятелност, макар и да е диктувано от любов към човека.

Днес в Англия изобилстват училищни експерименти. Госпожица Крос, ръководителка на първоначалното училище, в Кингс-Ланглей, ми каза, че един от нейните възпитателни принципи е, щото децата заедно с учителя си да вършат всичката работа в къщи, в обора, полето, градината. Нейното училище представлява нещо като стопанство. Г-ца Крос, чието училище занапред ще се преустрои по педагогиката, прилагана във Валдорфско училище, чувства ясно, че на 'всичките модерни реформени педагогически стремежи, които произтичат от добра воля, липсва една дълбока основа, изходяща от духовното миропознание. Последното не води само към експерименти с децата, но посочва обективните закони на детския душеген живот, които закони стават основа на педагогиката. Освен г-ца Крос, и мнозина други английски педагози чувстват тази необходимост. Аз ще спомена познатия английски педагог и психолог професор Финдлей. Той, когато представи Д-р Щайнера на събранието при първата му оксфордска сказка, каза, че е ръководител на Валдорфското училище, чиято педагогика се основава на познанието на духовните основи на човешкия живот.

Мнозина английски педагози са дошли до убеждението, че свободата и независимостта, които срещаме днес в английския училищен живот и които дават възможност на множество училищни експерименти, е в повечето случаи свобода без истинско духовно съдържание. Ако външната свобода искаме да се осмисли, тя трябва да добие съдържание от творческата дейност на човешкия дух.

Това стана ясно от сказките на Д-ра Щайнера пред английските педагози. Тези сказки направиха дълбоко впечатление, защото винаги

с конкретни подробности се обясняваше връзката между душата, духа и тялото на детето. Възпитател, който проявява повече интерес към телесния живот на детето, оставаше задоволен, защото това не беше фалшив спиритуализъм, който не прониква до материалното. Нека дам един пример: при характеристика на меланхоличното дете не се описаха само характерните му душевни качества, но се изтъкна, че в тялото на това дете се утайват соли, които го затрудняват, и затова такова дете по-мъчно движи своите ръце и крака отколкото децата с другите темпераменти. Само естествено-научното познание не води към пълно познание на човека. Тая е причината за недоволството от всички опити с нови училища в западна и средна Европа.

Д-р Шайнер изтъкнал в Оксфордската педагогическа конференция че учителят трябва да изхожда от един миросглед. Да, той трябва да изхожда от миросглед, но съвсем не е маловажно какъв миросглед. Този миросглед трябва да хвърля светлина върху действителните основи на битието. А тези основи са духовни. И който не знае тези духовни основи на битието, не може да тури основа на истинската педагогика, понеже не разбира света, не разбира живота, не разбира човека, не разбира детето. Детето не е само купчина материя, не е само сбор от атоми. Видимото физично тяло на детето не е целия човек, то е само част от неговото естество.

Но некой би могъл да каже: “за да се уверя във всичко това, което е намерено чрез духовното изследване на действителността, необходимо е да стана сам ясновидец“. Не, не е необходимо. С строго критично отнасяне към нещата човек може да достигне до окултните истини. Разбира се, със собствено ясновидство ще можем направо да изучим детската природа, но със строго критично отнасяне към нещата човек може да се увери в истинността на окултните твърдения и без да е развил ясновидството.

12.6. Едно важно условие за свободното възпитание.

Какво ще каже свободно възпитание? Според някои, свободното възпитание се изчерпва само с това, да не спъваме детето, да не си служим с външни насилия, наказания, да го оставим да твори. Това е вярно, но то е едностранчиво разбиране на свободното възпитание. Истинско свободно възпитание няма додето педагогиката не изхожда от истинското човеко познание. Само тогава няма да се изнасилва датската природа, а ще се съдейства за свободната ѝ проява. Ако възпитанието не е в хармония с детската природа, не можем да имаме свободно възпитание; ще имаме тиранство, тероризъм, макар и външно да не изглежда така. Значи, главното условие за свободно възпитание – на това трябва да се наблегне – е, преди всичко, истинското човекопознание. Само голото желание не стига. Ще дам един пример, за да покажа, как голото желание не стига. Нека вземем за пример прочутата американска педагожка Харисон. Има окултна анатомия и физиология. Когато се изучат периодите на детското развитие, ще се види, че строго е опре телено, в кой период кои детски способности трябва да се разви- ват, ако искаме да възпитаваме в хармония с детската природа. Ако развитието на известни способности е станало преждевременно или се е пропуснал периода на тяхното развитие, детето е загубило много; тогава възпитанието е на фалшиви основи. Г-жа Харисон в своята „Детска градина“ препоръчва един начин, който води към преждевременното развитие на детския разсъдък. Това, което трябва да стане след 14-та година, тя го премества в детския период. Ако тя знаеше законите на детското развитие, не щеше да прави подобна грешка спрямо детето.

12.7. История на Валдорфското училище.

Един от първите, който е писал по окултна педагогика, е Едвин Бьоме. Педагогическите си възгледи е изложил в книжката „Детето и неговото възпитание“. В нея той разглежда общите принципи на възпитанието, без да се впуска в методически въпроси по отделните предмети, понеже е умрял много млад, 29 годишен. Роден е на 13 май 1877 година в Дрезден. Там свършил гимназия, а университет следвал в Лайпциг. Умрял е на 7 юли 1906 година в Мадагаскар от туберкулоза.

Върху окултната педагогика е писал и Алционе. Статията му „Учителството като служене Богу“ е преведена и на български (печатана в списание „Теософия“, год. I.)

Но най-много е работил в областта на окултната педагогика д-р Рудолф Щайнер. Още в 1905 и 1906 година той е напечатал на страниците на редактираното тогава от него немско окултно списание „Lucifer-Gnosis“ статията: „Възпитанието на детето в светлината на окултизма“. След това тази статия излезе в брошура, която претърпя няколко издания³⁶.

По-после, когато назряха условията, д-р Щайнер отвори в Щутгарт училище, в което се прилага окултна педагогика. Той подготви учители за Валдорфското училище чрез няколко окултно-педагогически курсове, държани само пред тях. Първи такъв курс държал през август и септември 1919 година, тъкмо преди отварянето на училището, втори такъв – в началото на втората учебна година, трети – в началото на третата учебна година.

Откриването на училището е станало на 7 септември 1919 година чрез тържествено събрание в салона на градската градина в Щутгарт. В това събрание е говорил д-р Щайнер, Емил Молт, Щокмайер и др.

³⁶ Виж българския превод във Всемирна Летопис, год. I, кн. 4 и 5.

Присъствали са повече от 1000 души, жители на Валдорфския квартал. Освен речи имало е и декламации, музикална част и евритмични упражнения.

Учениците с голяма радост отиват във Валдорфското училище. Животът им в училището съставлява за тях източник на голяма радост и щастие. Защо? Защото педагогическата практика в него е в пълна хармония с детската природа. Това е едничкия начин да бъде обучението източник на голяма радост и щастие за ученика.

Доверието на голяма част от гражданството към Валдорфското училище расте от ден на ден. Това се доказва между другото и от големия брой ученици, които то праща в него. Първоначалната цел на училището била да възпитава децата на чиновниците и работниците в една Валдорфска фабрика. После тая цел се разширява: почнали да приемат и други ученици, понеже много родители молели за приемане децата им в училището. За това всяка година се отваряли нови и нови паралелки. Сега децата от Валдорфската фабрика са по-малко от тези на останалите квартали на града³⁷.

Из статистиките, които печатат ръководителите на училището, се вижда, че през първата учебна година (в 1919 г.) училището почнало с 253 ученика, а свършило с 280. Втората учебна година почнало с 420 ученика. Третата почнало с 546 ученика, – а свършило с 572. През четвъртата имало приблизително 640 ученика. През петата има повече от 700 ученика. През първата учебна година е имало 4 отделения и долните 4 класа с по една паралелка. След това последователно всяка година се откривал по един по-горен клас, тъй че през настоящата 1923/1924 учебна година (пета) става пълна гимназия (пълното основно училище съществувало още при основаването, както видяхме).

³⁷ От 640 ученика в началото на 4 учебна година (1922 година) само 200 принадлежат на персонала на фабриката.

А тъй като при Валдорфското училище работи и Свободният Университет, значи имаме пълно училище, от първо отделение до университета включително, на основите на окултната педагогика.

През първата учебна година училището имало 8 паралелки, през втората – 11, през третата – 15 (без спомагателния клас – за патологични, тъпи деца), през четвъртата – 21 паралелки. Това е извънредно бърз растеж на броя на учениците. Новите ученици са две категории: едни постъпват в първо отделение, а други идат от други училища.

Откак съществува училището, винаги се строят нови пристройки за новите класове. Чрез пристройката през лятото на 1920 година се даде възможност да се отворят 5 класни стаи, музикален салон, помещение за ръчен труд и голяма учителска стая. За третата учебна година се построи евритмичен салон, а старият останал да служи за занимание на оркестъра; тогава се разшири помещението за ръчен труд, като се прибавиха към него 2 нови стаи.

На 16 юли 1921 година се тури основата на нова пристройка с празненство, в което взели участие всички учители и ученици. Говорил Д-р Щайнер. От отварянето на училището до края на 1921 година са били построени 16 нови стаи. На 16. XII. 1921 год. се турила основата на здание, което било готово през есента на 1922 г. То има 6 класни стаи, рисувателен салон, втори салон за обучение по физика и химия, втори евритмичен салон и голям гимнастичен салон.

Предвижда се отварянето и на забавачница при Валдорфското училище. Целта на отварянето ѝ е да покаже, каква светлина хвърля окултната педагогика и върху възпитанието, през доучилищната възраст. Според Д-р Щайнер, най-важният възпитателен период е доучилищната възраст.

Това училище е съвсем независимо от държавата; то е напълно свободно. Щокмайер по този въпрос казва: „Свободният духовен живот развързва силите, които правят човека способен да твори“.

Ученикът, като свърши Валдорфското училище, не трябва да има никакви мъчнотии в живота. Той трябва да е свободен и през течение на своето пребивание в това училище да може да се прехвърля, когато иска, в друго училище. Поради изискванията на закона за Народното просвещение в Германия, е предвидено следното:

През първите три отделения материала е свободно избран, но той е от такъв характер, че на края на третата учебна година ученикът става способен да премине в кое да е друго училище; същото е и на края на втори и пети клас. Учениците, които свършат Валдорфското училище, ще бъдат толкова напреднали, че, ако чувстват нужда, ще могат да се явят на зрелостен изпит при некое държавна гимназия.

Според новия закон за народното просвещение в Германия, премахват се частните първоначални училища (четирите отделения). Те непременно, според новия закон, трябва да бъдат държавни. Съгласно едно окръжно на министерството на народното просвещение в Германия върху новия закон, Валдорфското училище з последен път ще може да приема ученици в първо отделение през 1925 година. Тогава ще почне последователното закриване по едно отделение от първо нагоре, тъй че в 1929 година училището да остане без четирите отделения. И съгласно новия закон, от 1929 год. нататък Валдорфското училище ще трябва да приема ученици от първи клас. Щокмайер (един от ръководителите на това училище) казва: „Това не се прави поради никакви педагогически основания, а с цел да се нагласи възпитанието на детето в ранната му възраст към сегашния държавен ред. Човек става средство, а държавата цел. С това се отнема т правата на

родителите. Красивата идея за единно училище по такъв начин се изражда в нечувано насилие.

Това е голям удар за Свободното Валдорфско училище, понеже периодът от 7 до 11 години е много важен във възпитателно отношение. Този период ще бъде загубен за прилагането на окултната педагогика. През този период учениците ще трябва да се учат в държавните училища, дето се прилага фалшива педагогика, и така се похабяват техните добри заложби. И така, превратно възпитаните ученици, – възпитани в най-голямо противоречие с детската природа – ще трябва да постъпят във Валдорфското училище. То и тогава ще може да направи нещо за тях, но много, много нещо ще бъде безвъзвратно загубено. Дано до 1926 година родителите на учениците и останалото гражданство се намесят, та да не става нужда от закриване на отделенията“.

Сега няколко думи за издръжката на училището. Родителите внасят известна сума за издръжката на детето, но децата се приемат и когато родителите не могат нищо да внасят. Тези родители, които плащат, плащат обикновено по-малко в сравнение с разходите.

През втората учебна година (1920/ 1921) училището е имало разход 846, 439 марки, а приходът е бил значително по-долу: дефицит бил 234,029 марки, които са се покрили чрез средства на съюза „Свободно Валдорфско училище“. За третата учебна година (1921 1922) разходът бил, 1,440,000 марки, а приходът 970,000.

За издръжката на учениците и за новите пристройки и приспособления към училището са нужни много средства. Недостигът се покрива със средствата на съюза „Свободно Валдорфско училище“ (членски вноски, волни помощи и пр)

Този съюз възникна, едно, поради нуждата да се намерят средства за издръжка на училището и, друго, за популяризиране на идеята,

лежаща в основата на свободното Валдорфско училище. Той е основан на 19 май 1920 година, значи, към края на първата учебна година от живота на училището. Целите на съюза са:

1) Материална и морална подкрепа на Свободното Валдорфско училище в Щутгарт.

2) Насърчение на всяка дейност, която е в съгласие с принципите на Валдорфското училище.

Има два вида членове: редовни и извънредни. Редовни са седемте основатели, всички родители на учениците и учителите във Валдорфското училище. Всички останали членове се наричат извънредни. Извънреден член може да бъде всеки възрастен, който приема целите на дружеството и се стреми да работи за тяхното осъществяване. Д-р Щайнер е председател на съюза. Той е и ръководител на Свободното Валдорфско училище. Извънредните членове плащат и определена членска вноска, която варира според курса на германската марка. За учебната 1921/1922 година минималната членска вноска е била 20 марки годишно. Поради спадането на марката, от 1 юни година тя се определи на 50 марки годишно.

През март 1923 година съюзът е имал редовни членове 1063, а извънредни 3505, всичко 4568 души.

Първото редовно събрание се е състояло на 17/VI 1921 година, второто на 20. VI. 1922 год., а третото на 25/V година. На първото събрание най-напред бил прочетен годишният доклад на дружеството, след което говорил Д-р Щайнер. Той изтъкнал добрия дух, който царува в училището и говорил за надеждите, свързани с по-нататъшното му развитие, като изказал и своето съжаление, че липсват повече училища в духа на Валдорфското. В речта си наблегнал, че целта е да се отворят всякъде такива училища.

След него Карл Щокмайер е изложил живота на Валдорфското училище през втората учебна година (1920/1921). От подобен характер са били и другите годишни събрания.

Сегиз-тогиз се устройват родителски срещи, на които говорят Д-р Щайнер и други лица. Тези родителски срещи, както казва Д-р Щайнер, са особено нужди за училище от характера на Валдорфското, понеже то е свободно от държавна намеса и за да може да преуспява, извънредно се нуждае от доверието на родителите. Първата родителска среща се състояла на 13.1. 1921 година, втората – на 15. III. същата година.

Сегиз-тогиз излиза „Бюлетин на Съюза Свободно Валдорфско училище“. Той се разпраца до членовете и то безплатно. До сега са излезли три такива бюлетини: № 1 на 1.VIII. 1921 година, № 2 през март 1922 година и № 3 през април 1923 година. Освен от-чет за състоянието на училището, в тези бюлетини се печатат и педагогически трудове.

Който стане член на съюза, със своите членски вноски дава възможност на бедни деца „да имат щастието да бъдат приети в това училище и да бъдат възпитани по принципите на окултната педагогика“, т. е. по принципите на дълбокото човекопознание. Главният източник за поддържането на училището са членските вноски и затова най-важната задача и даже от решаваше значение за по-нататъшната съдба на училището е записването на нови членове.

Мимоходом ще кажа няколко думи за сегашните нужди на Валдорфското училище.

Германия минава през тежка финансова криза. Имаме нечувано спадане на германската марка. Животът в Германия от ден на ден става все по-труден; поради това критични дни преживява и Валдорфското училище. От последния позив на съюза от октомври 1923 година узнаваме, че независимо от спадането на книжната марка, повишена е

стойността на предметите, сметана в златни марки, Напр., за месечната издръжка на едно дете до скоро отивали 6 златни марки, а сега най-малко 12. Всичко внесено от родителите за издръжка на децата стигало едвам за 300 деца. За повече от 400 деца средства се очакват от членски вноски и волни помощи.

Ето извадка от едно писмо на съюза до членове и съчувственици:

„Кажете на вашите приятели, какво иска Валдорфското училище; кажете им какъв наплив на ученици има; кажете им, колко са радостни и здрави те! Тогава вие ще събудите интерес към него“.

Надяваме се, че и от България ще се помогне на Валдорфското училище. Когато ръководителите на Валдорфското училище получат волни помощи и от България, каква топлина ще усетят в сърцето си, каква бодрост и вяра ще влее в сърцето им обстоятелството, че и в далечна България милеят за идеята на новото училище.

Велика привилегия имат тези деца, които са възпитавани в духа на новата педагогика, по принципите на истинското човекопознание!

12.8. Просветителна дейност в странство за популяризиране на окултно-педагогическите идеи. Международен съюз за ново училище. Отваряне на други училища, подобни на Валдорфското.

Освен гореспоменатите три педагогически курсове от Д-р Щайнер пред валдорфските учители, били са уредени и много други курсове по окултна педагогика: 1) курс в Щутгарт през декември 1921 година; 2) в „Гьотеанум“ от 23. VII до 7. I. 1921 год.; 3) върху окултна педагогика Д-р Щайнер е говорил и в Стратфорд през април 1922 година на конгреса на английското педагогическо дружество „New Ideals in education“³⁸; 4) курс в Оксфорд през август 1922 год.; 5) Художествено-педагогическа седмица в Щутгарт през март 1923 година; 6) курс пред швейцарски учители от Д-р Щайнер през април 1923 година; 7) курс в Илклеј (Англия) през август 1923 година. Не споменавам за многобройните отделни сказки по тези въпроси. Подробности за тези курсове няма да излагам тук, понеже това е сторено другаде³⁹.

За нас е важна резолюцията, взета на края на оксфордския курс и върху нея ще се спрем по-вечко. В него било говорено по въпроса за основаване международен педагогически съюз, който да работи за реализирането на новото училище. Ето що е писал в „The Manchester Guardian“ от 31. VIII. 1922 год. за образуването на този съюз: „Конференцията върху духовните ценности във възпитателния и социален живот, държана в Манчестерския колеж на Оксфордския

³⁸ Подробности за това дружество читателят ще намери в спис. „Педагогическа практика“, год. III. кн. 3, 1923 година, и в спис. „Свободно възпитание“.

³⁹ Виж статията „Нова дейност на окултния университет „Гьотеанум“. Окултното движение в Германия през последните години“ в „Всемирна Летопис“, год. III, кн. 1 и 2.

университет днес пред обед се завърши със заключителна сказка от Д-р Щайнер, която беше последна от трите му сказки по социалния въпрос. По-рано той говори по педагогически въпроси. Социалният въпрос беше оставен към края на конференцията. Мактавиш, главен секретар на дружеството за свободно възпитание, говори в събота на тема: „Неколко мисли върху трудовата проблема“. Тогава беше говорил и Д-р Щайнер на тема: „Социалната еволюция на човечеството“. Конференцията беше следена с голям интерес от посетителите до последния ден. У строителите са твърде доволни от резултата. Вчера след обед вместо сказка, каквато се държеше в другите дни по същото време, се състоя събрание за вземане резолюции по разискваните въпроси. В това събрание слушателите изказаха благодарността си от сказките. Тая конференция показва, че в днешно време всеобщ е стремежът и търсенето на духовна обосновка на човешкия живот. Този стремеж беше изразен в конференцията от хора с разни миогледи и опитности. Ето резолюцията:

„Ние сме убедени, че изворите на здрав социален живот лежат в духовното естество на човека. Нашата усложнена цивилизация има нужда от вливане на силни струи от духовни импулси. Но това вливане на духовни импулси може да се реализира от съвсем нови личности, чиито способности са могли да достигнат до пълна проява. Възпитанието в най широк смисъл на думата трябва да извърши това. Истинското възпитание, било това на детето, било това на младежа или на възрастния предполага преди всичко най-дълбоко уважение и скъпене свободното развитие на човешкия дух във всека индивидуалност. Новото поколение ще донесе не това, което старото си предназначава предварително, но това, що иде от новите пресни импулси на развиващия се човешки дух. Учителите трябва да стоят в пряко допиране със света, трябва да бъдат автономни в своя миоглед

и отговорни само пред съзнанието на своята общочовешка служба. Из своя собствен дух те трябва да работят за пълна проява на духа у техните ученици. Сказките на Д-р Щайнер, за които му изказваме дълбоката си благодарност, очертаха един възпитателен идеал. Той изтъкна, че учителите трябва да бъдат свободни, нестеснявани от външни предписания и правилници. В дейността си те трябва да се основават единствено на горното си познание на човешкото естество. Д-р Щайнер изложи познанието на човешката природа и на света, от което учителят се нуждае. Това познание е научно и прониква в интимния вътрешен живот“.

Събранието след това изяви желание да се пристъпи практически към целта, като се основе международен съюз за откриване на училища, в които учителите да бъдат свободни и колективно да работят на горната основа. Г-жа Макензи, секретарка на конференцията, изтъкна, че на тези училища няма да се предписват в подробности тези или онези педагогически методи. В тези училища трябва да се спазва само този принцип: свободни проява и развитие на човешкия дух. Светът има нужда от свободен духовен живот. Тя каза, че конференцията е намерила в идеите на Д-р Щайнера това, що я задоволява и че желанието на конференцията е да се основат навсякъде в света училища, които хората да се будят към свободен духовен живот. Тя замоли събранието да се образува такъв международен съюз, защото времето налага това. Светът е минал през страшна криза и не трябва да се отлага идеята за такъв съюз.

Събранието решило да се избере временен комитет, който да се занимае с организацията на съюза. В комитета влизат: г-жа Макензи (от 20 години професорка в Уелския университет), Х. Роо (директор на „Барри-Колеж“ в Кембридж), Крос, Георги Кауфман, Нюхомбс, Джакс

(директор на Манчестерския колеж при Оксфордския университет) и Франсез.

Г-жа Макензи каза днес: „Задачата на този международен съюз, който го допълнително ще получи името си, е да работи за вливане на духовни ценности във възпитателния и социален живот и да сгрупира хората от всички части на света, които отдават важност на това. Конкретната ни задача ще бъде да открием училища, в които възпитанието да се основава на познанието на законите на развитието (на детската душа). Ние веднага ще почнем с първоначалното училище в Кингс-Ланглей, едно училище с интернат. Взето е съгласието на ръководителя на училището да се преустрои то по принципите на Валдорфското училище на Д-р Рудолф Щайнер. Ние изпращаме веднага едното от ръководителите на това училище във Валдорфското училище, за да се подготви. Надяваме се да пратим и други учители за подготовка през предстоящата учебна година, тъй че за следната учебна година да можем да отворим тук, в Англия, педагогически курс за учители, които след свършването му да прекарат няколко седмици в училищата на Д-р Щайнер в Щутгарт и Дорнах за по-нататъшна подготовка“.

Освен училището в Кингс – Ланглей, което е преустроено по типа на Валдорфското училище, и в други места са отворени такива нови училища.

В Германия първи, които последваха Щутгарт, са Кьолн и Хамбург. В Кьолн подобно училище с няколко отделения е отворено по инициативата на г. и г-жа Гойерт. В Хамбург по инициативата на г. Полман е турено начало това направление Хамбургското училище се проектирало да бъде отворено през тая учебна година. Нямаме сведения дали е вече отворен. Знаем само, че записването на ученици беше почнало. То ще носи името „Свободно училище Волфганг Гьоте“.

Барч, учител в Бреслау, съобщава в един свой позив между другото, че и в Париж вече се подготвяли условията за откриване на училище, подобно на Валдорфското.

Нови училища трябва да се отворят на всякъде. Д-р Щайнер в речта си на 17/VI 1921 година в годишното събрание на съюза „Ново свободно училище“ (по-рано съюз „Свободно Валдорфско училище“) казал: „Трябва да се събудят нови сили в областта на възпитанието и обучението, за да се работи срещу силите на упадъка, които твърде ясно забелязваме днес. Задачата на Валдорфското училище само тогава ще се осъществи, когато в най-скоро време се основат други подобни училища. Само с едно училище не може да се постигне целта. Трябва духът, който владее в това училище, да се разпространи върху цялото учебно дело на света, съгласно тричленността на социалния организъм. Идеята на Валдорфското училище трябва да намери най-широко разпространение.

За пропаганда на идеите на окултната педагогика, освен съюза „Ново свободно училище“, върши известна работа и основаният в Берлин съюз за реформи във възпитанието и обучението на окултни основи. В град Майланд е основано италианско общество за разпространение идеите на окултната педагогика.

12.9. Заключение.

Днешното училище е фалшиво. В новото училище учителят ще бъде автономен, свободен в своята дейност. Той няма да бъде зависим от външни предписания. Това е необходимо условие за творческа дейност. При ръководството на учебното дело, учителят ще изхожда единствено от дълбокото си разбиране на човешкото естество.

Както до сега нашето учителство е било най-будната, най-идеалистичната част от нашата интелигенция, така и днес то ще играе велика роля при изграждането на новата култура. То ще трябва да изгради новото училище, училището на бъдещето.

Ето що пише г. Бойчо Колев за нашия учител (сп. „Педагогическа практика“, год. II, кн. 5, май 1922 г.):

„Българският учител прояви особена енергия, той живя идейно, той бе носител на новото, хубавото и доброто в живота; нему се дължи това, което бе България преди войните, Организирането на учителите за защита на своите материални и духовни интереси, идейните борби в тези организации, съборите, конференциите, неделните и вечерни училища, сказки, реферати и редица още други прояви характеризират живота на учителя през този период.

Учителят почти през целия този период си остана идеалист, какъвто беше и преди освобождението. Въпреки всички несгоди и пладнешкото ограбване от така наречените „нови богаташи“, пак учителят и само той си остава най-чист и най-непорочен, той и само той остава надеждата на България“.

В нашия педагогически печат се излагат разни нови течения. Обаче, много малко е писано по окултна педагогика. В отделни реферати, в учителски конференции, в дружествени събрания, в списания трябва да се разгледат разните педагогически въпроси, като

се осветлят от гледището на окултната педагогика. По този начин идеите на окултната педагогика ще се популяризират всред учителството, а също и всред останалото гражданство.

Когато назреят условията, може да се пристъпи към практика с отварянето на ново училище, в което да се прилагат принципите на окултната педагогика. Трябва да се наблегне на следното:

В новите училища главен възпитателен фактор ще бъде любовта. Любовта трябва да бъде атмосферата, в която ще никне вие-мето в душите на ученици и учители. Тя ще бъде главния фактор, но, разбира се, трябва да се знаят конкретно и другите принципи на окултната педагогика, които са плод на ясновидското изследване на детското развитие. Новото училище, което ще трябва да се открие в България, разбира се, не трябва да бъде точно копие на Валдорфското, но нагодено спрямо нашите условия. Ние, разбира се, ще се ползваме от чуждата педагогическа опитност, както теоретическа, така и практическа, ще използваме доста работи от нея, но работниците в тази посока у нас трябва да бъдат творци. Някои работи от Валдорфското училище могат да се вземат, други могат да се изоставят. Художник не е онзи, който само копира.

Идещият път ще разгледаме някои от принципите на окултната педагогика.

13. Към ново училище - II

Списание „Всемирна летопис“, година 3, кн. V (януари 1924 г.)

13.1. Днешното училище⁴⁰.

Намираме се в един велик завои от човешката история. Вълната непременно ще обхване и училището. Старото училище ще бъде пометено и ще турим основите на новото училище, училището на бъдещето.

Как гледа окултизмът на днешното училище? Според окултизма, днешното училище е една педагогическа трагедия, както казва Д-р Ерих Швеш в предговора си към едно педагогическо съчинение на Д-р Щайнер. Той казва още, че днешното училище представлява трагедия на незнанието и неможенето. Нима случайно явление са стачките през миналата учебна година (1922/1923) в Ямбол, Дупница, Горна-Оряховица, Севлиево и в други градове? Днешното училище боледува и то от болест неизлечима, хроническа.

Преди всичко, държавата не трябва да се меси в училището и да иска да го използва за постигане свои собствени цели. Днешната държава се стреми чрез училището да насажда своите принципи, да насажда привързаност към днешния ред на нещата. На паради, манифестации, уреждани от държавата, при царски и бойни празници,

⁴⁰ Препоръчваме на четците си да прочетат статиите: 1) Възпитанието на детето в светлината на окултизма, от д-р Р. Щайнер в „Всемирна Летопис“, год. I, кн. 4 и 5, 2) „Окултизм и възпитание. Неотложни училищни реформи. Бъдещето училище, във „Всемирна Летопис“, год. I, кн. 6-10; 3) Дейност на окултния университет „Гьотеанум“ в Швейцария“, във „Всемирна Летопис“ год. II, кн. 4; 4) Нова дейност на окултния университет „Гьотеанум“. Окултното движение в Германия през последните години, в „Всемирна Летопис“, год. III, кн. 1 и 2; 5) „Към ново училище“, в „Всемирна Летопис“, год. III, кн. 4.

водят и учениците. През последните войни, при победи над турци, сърби или гърци, водеха и учениците на тържествени молебени, отслужвани от духовенството. На много други празници се дава шовинистичен дух. На учениците често се държат беседи с шовинистичен дух, по нареждане от Министерството. С окръжно № 900 от 18 януари 1923 година до директорите на средните училища, окръжните училищни инспектори и пр. Министерството на Народното Просвещение предписа тържественото отпразнуване 50-годишнината от смъртта на Левски, при което да се уредят утра, забави и вечеринки, приходите от които, заедно със сумите, събрани чрез специална подписка, пусната него ден за волни пожертвувания, „да послужат за издигане паметник на българския „неизвестен воин“, който доблестно през двете войни изпълни завета на Левски“.

Професор д-р Рихард Шмид в своята реч при встъпването си в ректорството на Лайпцигския университет казва, че „Мина“ от Лесинг може да се използва в училището, за да се види величието на пруския абсолютизъм и чистата фигура на краля Фридриха.

Известния деец по просветното дело, професор Иван Шишманов в списание „Мисъл“ год. I, стр. 242, говори, че училището може да служи за насаждане на национализма. Той казва, че национализмът не значи национален егоизъм, но от примерите, които дава, се вижда, какво той разбира под национализъм:

„60 години подир тези пламенни речи (на Фихте) победоносна Германия побди гордо знамето си на Щрасбург и Мец. Но старите немски поселения бяха вече изгубили всяко национално чувство. Какво направи тогава Германия ? Основа цар Фридрихския университет в самото сърце на Елзас, в Щрасбург, похарчи 14 милиона и издигна един великолепен палат на науката, който много повече ще помогне за понемчването на елзасците,, отколкото всички репресивни мерки.

Ето още два примера: когато Англия пожела да осигури своето владичество в Нормандия, една от грижите ѝ бе да основе Канския университет в 1436 година. В 1572 година Испания поиска да се установи по-трайно в Холандия и основа университета в Дуге“.

Днешното училище може да се сравни, както казва Violino Primo, с казармата или със затвора. Това ще стане ясно от онова, което следва по-долу. На пръв поглед, това сравнение е пресилено, но като се вникне по-дълбоко и се противопостави днешното училище на новото, ще се види, колко е вярно то.

В „затвора“ само учениците ли се намират? В него еж и самите учители. Те са в пълна зависимост от законите, правилниците, окръжните и другите наредби на Министерството. Учителят е ограничен, той няма свободни ръце, той не може да твори.

Но някои ще кажат: „Нали учителите имат права? Има учителски съвети, които имат право да решават по-важни въпроси. Това не доказва ли, че учителите имат свобода?“ Да, те имат свобода, имат автономия, съветът решава много работи, но точно в рамките на предписанията отгоре.

Затова, първото нещо, което иска окултизмът, е педагогическа автономия, педагогическа свобода на училището. Д-р Ерих Швеш разправя за един чиновник в пруското просветно министерство, който щял да счита задачата си за постигната, ако в един определен час, когато седи пред масата си и погледне часовника си, да знае, че в този ден и в този час всички деца в Прусия от първо отделение пишат буквата „и“⁴¹.

Ако пожелае учителят да твори, ако прояви самостоятелност, веднага го мъмрят, а и го уволняват. Или трябва да стои мирно, или пък трябва да чака мъмрене и уволнение. Всеки момент в новото училище

⁴¹ Бюлетин на Валдорфското училище, № 3.

учителят ще бъде напълно свободен. Ще му се даде възможност да действа. Методът, който той ще прилага, ще се основава изключително на дълбоките му познания на човешката природа, а не на некакви си предписания.

Един от най-ярките защитници на училищната автономия е Д-р Рудолф Щайнер, който със следните силни думи говори против намесата на държавата в дейността на училището⁴²:

„Днешното училище във всички свои степени формира човека такъв, какъвто е нужен за държавата. В училищните наредби са отразени нуждите на държавата. В това отношение и тези, които мислят социалистически, не обещават добро. Те искат да превърнат старата държава в една икономическа организация, в която да има държавни училища. Това би пренесло всички лоши страни на днешното училище в новото, и даже би ги влошило. Днес ние би трябвало да се стремим да влеем в училището новия дух. Този нов дух не би бил в училището, ако държавата се превърне в икономическа организация и ако от училището излизат хора, които да представляват само най-удобни работни машини в тази икономична организация.

Важният въпрос е, училището да има свободен духовен живот; обучението и възпитанието да произтичат единствено от познанието на детската природа, на индивидуалните заложби на детето. Истинската антропология трябва да бъде основа на възпитанието и обучението. Тогава ще бъде възможно все нови сили да се вливат в обществото от подрастващото поколение. Това може да стане, само когато училището вътре в социалния организъм стои на почвата на самоуправлението. Държавата и икономическият живот не трябва да предписват формите на учебното дело.

⁴² Виж: „Осъществяване тричлеността на социалния организъм“ от Д-р Р. Щайнер.

Ако не искаме за напред хора да господстват над хора, трябва да дадем възможност, щото свободният дух във всяка човешка душа да бъде ръководен фактор в живота, колкото е възможно в по-голяма степен. Това ще бъде възможно, само ако училището не се подчинява на държавата или стопанската организация.

Свободата и самоуправата на възпитателното дело е едно от най-важните изисквания на времето“.

На същото мнение са и Себастиан Фор и Ензор. Ето що казва последният⁴³:

„В бъдещето училище ще има повече свобода, както за детето, така и за учителя. Той ще може напр. свободно, когато поиска, да вземе децата със себе си за цел ден в некая учебна екскурзия, без да има нужда за това да иска чието и да било разрешение. Над него и неговата работа не ще тежат програми, изпити, инспектори“.

Всичко това е осъществено в свободното Валдорфско училище. Както казва Карл Щокмайер, един от учителите в това училище, „там няма никаква дирекция, а всичко се решава от учителската колегия. „И лицето, което е натоварено да извършва нещо вън от името на училището – казва той, – върши го като упълномощен за изпълнителен орган на училищната колегия. Това се прави, защото е нужна свобода на духовния живот“. На друго място същият казва: „Порано учителят имаше по-голямо творческо поле. Сега законите съвсем му връзват ръцете. Не трябва да се допуска, педагогическите въпроси да се разрешават от парламентите“.

* * *

Нека сега разгледаме днешното училище от друго гледище.

⁴³ Виж: „Свободно възпитание“, год 1, стр. 51.

Методите на днешното училище не са в съгласие с детската природа. От друга страна, днешното училище не съдейства за събуждането на висшето, божественото в човека. По тези две причини (в същност, те са зависими една от друга), за да може да се държи ред при такова противоестествено възпитание, употребяват насилие, терор върху ученика за простъпките му и разни средства, за да накарат ученика да учи; такива средства са, напр., страха от двойката и пр. И така, днешната система на бележки и наказания се употребява като средство, за да накарат детето да учи и да пази ред в училището. А считат тия средства за необходими, защото не постъпват в съгласие с детската природа.

В новото училище няма да има бележки и наказания. Нека да разгледаме системата на бележките в днешното училище. Бележката ще изгуби всякакъв смисъл, защото в новото училище ученикът ще твори. Системата на бележките е вредна в много отношения. Ето едно от основанията: ученикът ще учи уроците не заради интереса към предмета, а заради бележките. И тогава се изменя духа на училището. Бележката се явява като спъване, като заплашване върху душата на ученика. И тогава най-интересният предмет става противен, отблъсква; ученикът го учи с неохота. Защото трябва да се запомни следното (то е един важен психичен закон):

Дето има проява на детската свобода, там има радост, енергия, интерес, а дето има спъване, насилие върху детската душа, там има униние, апатия. За да събудите интерес у ученика, махнете всяко насилие, всяко спъване, всяко заплашване, каквото е насилието с бележката. Днес, представете си, искат да накарат ученика да учи поради страха от двойката! Мизерна е една училищна система, в която страхът от двойката е едно от средствата за каране ученика да учи.

А щом нема бележки, това заплашване с слаб успех, с двойка, тогава, пита се, кое ще кара учениците да се трудят? В основното училище обучението ще бъде съгласно с детската природа: ще се излиза от изкуството и от творческата дейност на ученика, а в гимназията ще се присъедини и идейния живот.

В новото училище ще има такъв идеен кипеж, такъв идеен живот, че детето, за да може да си отговори на много въпроси, които го вълнуват, които се пораждат у него всред идейния кипеж в училището, ще иска да се занимава съвестно с науките. При такъв идеен кипеж всички предмети ще станат интересни, защото ще допринесат нещо за уяснението на миросгледа. Всичко ще се учи, за да допринесе нещо за идейния живот и за практическото приложение живота.

В днешното училище ученикът е пасивен. Той не твори. Всичко си върви като по часовник, като механизъм Ако днес ученикът дохожда до един миросглед, то е благодарение на собствените си старания. Ако остане само училището, той не може да дойде до никакъв миросглед.

Там, дето има творчество, самодейност, има интерес. Един пример: един ученик никак не обичаше физика, но когато се запозна с теорията на Айнщайна, той поиска по-добре да я разбере и, между другото, за целта трябваше да има познания по физика. Тогава той обикна физиката; почна да я учи с голям интерес. Друг пример : преди известно време един ученик почна старателно да изучава известни науки, които са въвн от предметите, предвидени в педагогическото училище, дето той следваше, – именно аналитическа и дескриптивна геометрия. И това само, за да разбере теорията на Айнщайна по-добре, И с какъв интерес ги учеше! А в училището нема интерес, понеже познанията са натрапени. В новото училище ще бъде така, както беше с аналитичната и дескриптивната геометрии за този ученик. За да не

бъдат науките натрапени, трябва да се изучават в свързка с идейния кипез на века, в свързка с идейната борба между мирогледите.

В училището трябва да кипи висш идеен живот, който да има за цел служене на човечеството. Когато има такъв идеен живот, когато в училището има и творчество, тогава нема да има нужда от бележки.

Днес не само нема идеен живот в училището, но и всека проява на такъв живот се преследва.

Нека разгледаме системата на наказания в днешното училище. Ученикът често бива наказван за немирства: приказване, сбиване, нараняване, носене оръжие и пр. Немирните ученици са често най-активни, пълни с енергия, обаче, тяхната енергия, поради днешната училищна система, остава неизползвана и затова се изразходва по горните начини. Те притежават по-голяма енергия, отколкото тъй наречените апатични деца. Но днешното училище е безсилно да се справи с тях. Неговото безсилие показва фалша на днешната училищна система. Тези ученици не трябва да се наказват, а трябва да се събудят у тях възвишените духовни сили (които се намират у всеки човек). Тогава енергията им ще се изразходва по правилен начин. Некои пък ученици се наказват за идеен живот. Съвсем фалшиво е да се наказва ученика за идеен живот. Искат да изкоренят идеите с преследването им. Но тези идеи са вътре в сърцето. А над сърцето и душата училището нема власт. Една идея колкото повече се преследва, толкова повече се разпространява. Най-правилното е да се събудят възвишените духовни сили у младежа и тогава той ще дойде до най-възвишените идеи. Но излишно е да говоря повече за това: често старите не разбират искрения, възвишения идеализъм на младите.

Днес най-много харесват тези ученици, които не се проявяват нито в буйство, нито в идеен живот. Но тези ученици са най-пасивни, с най-малко душевна енергия.

Стане някоя простъпка от някой ученик. Веднага се назначава комисия. Ще разпитат провинения и много други ученици. Тези разпитвания са ужасни. Представете си, карат се учениците да издайничат спрямо другарите си. От такива ученици с пречупени гръбнаци искаме да имаме идеално общество. Да кажем, че наказанието, е мъмрене. С това мъмрене ние унижаваме ученика, унижаваме достойнството му, внушаваме му, че той е развален. А ако мъмренето не е насаме, а пред родители; съвета или класа, тогава е още по-лошо: притуря се унижението на достойнството му пред другите. Такова унижение може да създаде малодушни, подозрителни, лицемерни, робски същества. С такова мъмрене пред класа, съвета или родителите ние убиваме у ученика всека капка самоуважение, което може да е останало у него. Има една приказка за едно дете, което играло край морския брег, когато едни хора се къпели. Дрехите си били сложили на брега. Те го набедили, че е крадец на един часовник, и то после наистина станало крадец. А то било невинно. Всички го наричали „крадец“, и то най-сетне повярвало, че има наклонност към кражба.

Но ние не се ограничаваме само с мъмрене, а си служим и с заплашване. Казваме на провинения : „Ти сега си наказан по тази и тази точка, но ако продължаваш, ще ти наложим по-голямо наказание, може би ще видиш вратата на училището. Ние искаме с заплашвания да събудим висшето, доброто у ученика. Напразно! Никога с заплашвания не може да се събуди висшето у ученика! Чрез заплашвания ние можем да го направим лицемер, страхлив, подозрителен, но никога с възвишен характер. Как тези прости психологически истини не могат да се разберат от днешните ръководители на просветното дело!

С наказания поправя ли се ученикът? Никога не се поправя! Ако наказанието е изключване, то ученикът се предоставя на улицата, дето се разваля. Ако остане в училището или бъде преместен в друго училище, той се изпълва с ожесточение, и у него се развива злоба към всички. С наказания ние не премахваме тези недостатъци, които искаме да премахнем. Ние само можем, поради страх, да попречим на тяхната външна проява. И той ще ги прояви, когато мине страха от наказания, когато не ча да виси над него този или онзи член от правилника, и то в най-крайна форма, както когато се разруши речния бент от наводнение : водата изведнъж се освобождава и причинява големи пакости.

В новото училище не ча да има никакви наказания, както нема в кошера на Себастиан Фор, както нема в Свободното Валдорфско училище в Щугарт.

Как се отразяват наказанията, насилията върху учителя и ученика? Чрез наказанията ние затваряме пътя към детското сърце. Д-р Щайнер в коледния си педагогически курс в „Гьотеанум“ казва: „Учителят чрез тях задебява, а детето става неврастенично“. Пак там той казва: „Никой възпитател не трябва да се стреми да направи своите възпитаници подобни на себе си. Той трябва да уважава детската свобода. Ние не трябва да спираме полета на духа, не трябва да подрязваме крилата на душата. Детските сили трябва да се развиват свободно. Както физическата дребност на учителя може да попречи, щото ученикът да стане гигант, ако е предразположен към това, също тъй и душевната ограниченост на учителя не трябва да попречи на вътрешните еволюционни възможности у детето. Учителят трябва да счита себе си като помагач за събуждането на детските способности, които може да са по-големи от неговите“.

Не само обикновеното наказание, но и всяко възпитание, което не е в хармония с детската природа, е вече насилие върху нея. Външното насилие е очевидно за всички. А възпитание, не- хармонично с детската природа, е скрито насилие. Възпитанието трябва да бъде строго в съгласие с детската природа. Тогава много от простъпките ще изчезнат, защото много от тях се дължат на несъгласието на възпитателните методи с детската природа.

Деца в днешното училище чувстват досада, тегота. Радостта, бодростта, която чувстват учениците от Валдорфското училище, иде от съгласието на педагогическите методи, прилагани там, с тяхната природа. Деца в Валдорфското училище не се чувстват щастливи, когато има ваканция. Те отиват на училище с голяма радост. Днес една от причините, поради която страда дисциплината, реда в училището, е изнасилването на детската природа чрез обучението. Ето защо първото средство, за да станат излишни наказанията, е да става възпитанието в съгласие с детската природа. То ще бъде приятно, ще събуди творческите детски сили.

Второ средство ще бъде събуждането на висшето, на любовта. Днешното училище не задоволява висшите нужди на детската душа ; тя остава ненахранена. Това е една от причините за лошите прояви в днешното училище, казва Едвин Бйоме.

Някой, който чуе, че сме против наказанията, би могъл да ни възрази: „ами как тогава да постъпваме ? Да повикаме ли провинения ученик и да му кажем: Обичам те! прощавам ти! С това дали ще му повлияете, дали ще го трогнете, дали по този начин ще събудите висшето у него?“

Недоразумение! Не по този начин трябва да се действа, а трябва да се измени духа в цялото училище. Само ако така направим, а духът на училището остане същия, няма никаква полза. Трябва да царува

любовна атмосфера. Тъй както слънчевите лъчи убиват всички микроби, така и лъчите от слънцето на любовта развиват висшето, и всичко низше се превръща във висше чрез духовна алхимия. Нема никаква полза от това, да отидеш при един ученик и да му кажеш: „аз те обичам, прощавам ти, стани и ти добър!“ Любовта трябва да бъде въздуха, който дишат всички в училището. Тя ще направи излишни наказанията, защото ще изчезнат простъпките.

Днешното училище налага наказания, намалява поведението и с това мисли, че допринася нещо. Никакво наказание, никакво намаляване на поведението в новото училище! Всичко това трябва да изчезне.

Но де е любовта – този най-главен възпитателен фактор – в днешното училище? От днешното училище вее студ! Какви грамадни дебели стени има между учителя и ученика?

Ако не царува любовта, би се проявило низшето. Правилниците за дисциплината в бъдещето училище ще бъдат писани главно в сърцата на всички, а не на книга, и най-главния член от правилника ще бъде: любовта.

Важни са думите на П. К. Дънов: „Няма по-велик цвет от любовта. Принципно трябва да решим въпроса: със сила или с любов“.

Соловьев казва: „Когато искаме да осъществим доброто чрез насилие, с това показваме, че сме уверени в безсилието на доброто“.

Трето средство, което може да ни помогне в случая, е идейният живот, висшият идеен живот, който има за цел служене на човечеството. Чрез събуждането на такъв идеен живот в училището, всички дребнави прояви ще станат толкоз смешни, несериозни, че непременно ще изчезнат. Ще се внесе сериозност между учениците. Биенето, карането и др. ще изчезнат от само себе си под лъчите на

висшия идеен живот. Всичко това ще изглежда така дребнаво пред величието на идеалите, които ще въодушевяват ученика!

Некой би могъл да каже: „Я премахни ти наказанията, та ще видиш какъв хаос, какво безредие ще се роди в училището: ще се прояви низшата природа на ученика, непрепятствуван от нищо. Сега при толкоз наказания едвам държим реда в училището, а тогава, какво би станало!“

Отговор: може без наказания, но при прилагането на горните условия: възпитание в съгласие с детската природа, любовта, идейния живот. Тогава ще станат излишни наказанията. В същност тези три условия се свеждат към едно, именно първото. Едвин Бйоме казва: „Когато днес учениците от нашите учебни заведения се освободят от бездушната дресировка и шаблон на обучението, често излизат от него телесно отслабнали, с претоварена памет и нездраво мислене, с осакатено сърце и неразвит характер“.

За един от важните недостатъци на днешното училище – неговият интелектуализъм, ще се говори повече при разглеждането принципите на окултната педагогика.

Когато училището дава лоши резултати, не трябва да се обвиняват учениците, защото е виновна системата. Искат некой да реформират училището. То е фалшиво изцяло; то е толкоз фалшиво, че вече не може да се реформира. Трябва да се изгради друго, на съвсем нови основи.

Всичко гореизложено имаше за цел да покаже, че днешното училище е вече невъзможно, целта беше да се покаже, че днешното училище е останало много назад от духа на времето, че то прилича на една вкаменелост.

И всичко това показва необходимостта да се работи за новото училище.

13.2. Детската природа.

Към края на средните векове и в началото на новите времена се събуди интерес към изучаване природата. През средните векове се основаваха на Аристотеля. Цитираха него, Плиния и др., за да докажат това или онова. И всичко се основаваше на тези автори, а не на изследване природата. През средните векове човешкият ум в известно отношение беше вкаменен.

Като противодействие се яви хуманизма в 14. и 15. век. Той се нарича още възраждане, ренесанс. Хуманизмът беше реакция против средновековния дух. Той външно искаше връщане към гръцко-римската наука, но всъщност това движение беше като протест против робството на човешкия ум. Много спомогна и изнамирането на книгопечатането около това време. Хуманизмът даде импулс на науките. Когато човешкият ум стана по-самостоятелен от началото на хуманизма, възбуди се интерес към природата.

Но този интерес отначало беше несистематичен, неплановен. Сигурни методи за изучаване природата посочи Бекон (17. век). Той каза, кои са най-сигурните начини за добиване на истинско познание. Това са опита и наблюдението, те са едничкият извор на познанието. Този нов дух причини след няколко века голяма борба между науката и религията, понеже представителите на църквата отричаха тези методи. Но човешкият ум не можеше да стои в окови. Бекон не е причинител на това движение, но той дойде само, за да даде по-голям тласък. Новото време дойде по необходимост като една фаза от естественото развитие на човешкия дух. Още преди Бекона беше почнал усиления развой на естествознанието. Това стана още по-очевидно след Бекона. Оттогава насам всеки нов ден ни носи нови триумфи на естествознанието. Въпрос за отношението между науката

и религията ставаше все по-критически. Намериха се много противоречия между науката и религията. Щом се намериха противоречия, трябваше хората да приемат това, което беше обосновано. Науката се основаваше на опита, и затова трябваше да се приеме тя, а религията да се сметне за невярна. Така се дойде до материализма. Има една книга, написана от верующ: „Речник на Свещеното Писание“. Тая книга тълкува думите, които се срещат в Свещеното Писание. На края ѝ има леточисление. Там пише, че от сътворението на света до сега имало нещо близо 6000 години, когато науката твърди, че от началото на нашата слънчева система има милиони години.

Какво становище взема окултизмът по този въпрос ? Всеки здравомислещ трябваше да предвиди победата над религията, додето в един век на науката тя още иска да се основава на сляпа вяра, а не на научното познание. Окултизмът не може да се основава нито на сляпа вяра, нито на философски спекулации, защото той е конкретно духовно познание. Трябва да правим разлика, казва Д-р Шайнер, между абстрактния идеализъм и идеализма на окултизма, Последният се основава на конкретно изследване на действителността. Абстрактен идеализъм е, напр., този на Кант, Фихте, Шелинг, Хегел, Шопенхауер, Хартман и пр. Често бъркат спекулативния спиритуализъм с окултизма. И като оборват първия, мислят, че са оборили втория. За да се отговори на дълбоките въпроси, които вълнуват човешкия дух, нужно е такова изследване на тези въпроси, с каквото си служат химията, физиката, биологията, т. е. нужно е изследване чрез опит и наблюдение. И именно с такова изследване си служи окултизмът.

Щом окултизмът не е философска спекулация, не е основан и на сляпа вяра, тогава какво е ?

Окултизмът е естествознание. Окултизмът е продължение на естествознанието в невидимата област. Окултисти е имало винаги, но това окултно движение, което виждаме днес да се разпространява, е продължение на движението на хуманизма за освобождението на човешкия дух от всякакви вериги. Некои мислят, че окултизмът е спекулация, чужда на научните методи на изследване. Бекон, бащата на емпиричния метод, който най-много настояваше на строго научно изследване на действителността, който настояваше винаги да се изхожда от факти и да се гради върху тях, – той беше окултист. Всички противоречия между днешната наука и един спиритуалистичен миросглед са привидни. Няма никакво противоречие между окултизма и днешното естествознание.

Днес всеки непредубеден по чисто научен път може да дойде до окултизма, като излиза от днешните естествени науки и си служи винаги с научния метод. Има научни доказателства за окултните истини, които е неуместно тук да разгледаме.

Окултизмът предполага знанието на днешното естествознание. Истинският окултист знае днешните естествени науки, но знае и нещо повече. Окултизмът знае много добре материализма и знае отговора на неговите аргументи. Днешното окултно движение има, между другото, за цел да разработи всички днешни науки по-нататък с помощта на импулса, даден от окултизма; това движение има, между другото, за цел да тласне науките една крачка напред с помощта на окултизма⁴⁴.

Сега нека видим каква светлина хвърля окултизмът върху детската природа. Защото всека истинска педагогика трябва да гради

⁴⁴ Виж „Дейност на окултния университет „Гьотеанум“ в Швейцария (в спис. „Всемирна Летопис“, год. II, кн. 4) и „Нова дейност“ на окултния университет „Гьотеанум“. Окултното движение в Германия през последните години“ (в спис. „Всемирна Летопис“, год. III, кн. 1 и 2).

единствено върху познанието на детската природа. Както във всяка друга област, така и тук, окултизмът не си служи с умувания, със спекулации, но конкретно, с опит и наблюдение, подобно на естествознанието, изследва детската природа, видимата и невидимата природа на детето.

Но кой тогава би могъл да каже: „От де знаем, че твърденията на окултизма са верни?“ На този въпрос има двоен отговор: 1) Нека се изучат доказателствата на окултизма, и тогава човек по научен път ще дойде до окултизма ; 2) твърденията на окултизма върху детската природа могат да се проверят и чрез тяхното прилагане в педагогиката: чудните резултати, които дава окултната педагогика, която е прилагана в Свободното Валдорфско училище, са най-доброто доказателство за нея.

Детето не е само физическото тяло. От окултни изследвания се знае, че зад физическото му тяло са невидимите му тела, чието познание е нужно, за да се тури здрава основа на педагогиката.

Преди всичко, трябва да се знае истината за предсъществуването на душата и за прераждането. Децата не са създания на своите родители. Детето получава от родителите си само физическо и етерно тяло. Ето защо човек може до прилича по лице на своите родители. Обаче, духът си той носи от миналите си прераждания. Едвин Ъоме казва; „Децата вътрешно не са малолетни същества, но човешки души, които имат много прераждания зад себе си и голяма опитност. Но кой би могъл да запита: „защо те се раждат малки?“ – Защото духът постепенно навлиза в материята. Така се обяснява, защо някои деца в първия период са ясновидци. Детето не е ненаписана хартия“. За някои свойства на детето казват, че били наследени от бащата или майката. „Да, те са приети от бащата или майката, казва Д-р Щайнер, но не чрез наследственост, а чрез подражание“ (нали подражателността е най-

голяма през първия детски период?) Има и други окултни причини за приликата между децата и родителите.

Шарелман, видният немски педагог, счита знанието на прераждането от голямо значение за педагогиката. В книгата си: „Път към силата“ (Търново, 1912, стр. 214-217) с възторжени думи говори той за това:

„Как този мироглед изменя отношението между родители и деца! Нашият преминал живот са нашите бащи и майки. Душата на детето е написана може би с много по дълбоки познания, отколкото тази на родителите. Затова – уважение към детето! Ние трябва да си даваме сериозен труд, за да се отнасяме благородно със всяко дете. Децата са възрастни толкоз, колкото сме и ние, даже и повече от нас. Не унижавай детето! Не го наказвай по срамен начин! Обяснявай му всяко нещо сериозно, доколкото е възможно. Не се смей на наивността му и не издавай собствената си „духовна висота“!

Педагогиката трябва да изхожда от божествените заложи, които има човешката душа. Едвин Бьоме казва: „ Човек по природа е божествен. Божественото действа при душевното развитие като основна сила. И както дървото развива цветове и листа под влиянието на слънчевата светлина, така и човешката душа се развива под влиянието на тая божествена сила вътре в нея. Тя е постоянно огряна от тази божествена сила отвътре, за да се осъществи мировия възпитателен план“.

У детето от миналите прераждания може да има и някои лоши заложи, но най-важното е, че има божествени заложи, които трябва да се развият. Божественото у него е истинската, висшата негова природа. Тя е главният фактор, който действа отвътре, и него трябва да вземем пред вид при възпитанието. Нима не виждаме неговата проява у Разколникова (в романа „Престъпление и наказание“ от Достоевски),

у Соня, даже и у Свидригайлов към края на живота му, когато вижда пустотата на досегашния си живот? Това божествено не виждаме ли проявено у Нехлюдова (в романа „Възкресение“ от Толстой), у Катюша Маслова, у самия Толстой, у Гоголя във втората част на неговия живот след душевната криза и вътрешното му просветление? Това божествено не го ли виждаме проявено в живота на хиляди хора около нас всеки ден? Всеки ден не усеща ли неговия шепот всеки човек повече или по-малко, по-силно или по-слабо? Соловйов казва: „Нашето съзнание, нашият дух е по-дълбок от нашите обикновени преживявания. Човек е повече от това, което се вижда и проявява външно. Човекът е божествен“. Същата мисъл ще видите и у Шиллера, Толстой, Метерлинка и у всички окултисти и мистици.

Сега, от природата на детето ще се познае, каква трябва да бъде главната цел на възпитанието: защото целта трябва да бъде проявата на природата му. А последната е божествена. Следователно, главната цел на възпитанието е проявата на висшата природа на детето.

Проявата на Бога чрез човека Соловйов нарича богопроява или теофания. Той казва: „Идеалът е вътрешното съединение на човека с Бога, – Богочовечеството. историята е постепенно осъществяване на това. Значи, ние постепенно отиваме към Богочовечество. Бог действа още отвън, не е още напълно проявен отвътре. Храмът ще се издигне в човешкото сърце“.

В такъв смисъл говори Хегел⁴⁵, като дефинира възпитанието като подпомагане за едно второ, духовно, раждане.

Така разбира главната цел на възпитанието и Лев Толстой⁴⁶.

Шарелман се изказва в същия смисъл в „Път към силата“, стр. 221:

⁴⁵ Виж статията на Михел Бауер, основен учител в Германия: „Д-р Рудолф Щайнер и педагогиката“.

⁴⁶ Виж статията на Д. Кацаров в „Свободно възпитание“: „Яснополянското училище“.

„Съживяването на всички добри и съвършени дарби (Божи) в нас се казва религия. Всяко възпитание в такъв смисъл е възпитание към религия. Естествено, тук религията не трябва да се схваща като вероизповядване, мировъзрение, наука или догма. Религиозното възпитание трябва да се вземе като развитие на най-високите душевни (божествени) сили. И тъй, всяко обучение трябва да бъде религиозно. Вълнуващия се по улиците на нашия град живот иска да научи и нас, възрастните, само на едно: религия“.

И Д-р Щайнер ясно говори в същия смисъл⁴⁷:

„Възпитателната работа на учителя е религиозна дейност, защото учителят работи, за да се прояви божественото в подрастващото човечество. Един нов дух трябва да дойде в човешкото развитие, именно духът, който търсим чрез окултизма. И този нов дух няма да вижда в човека един механизъм, както помпата, с която черпим вода от кладенеца“.

⁴⁷ Виж речта му на 7 септември 1919 год. при тържественото откриване на Свободното Валдорфско училище.

13.3. Характеристика на днешния момент от духовното развитие на човечеството.

Такава характеристика е необходима, за да видим точката, до която сме стигнали, и да разберем тенденциите на развитието. Това ще хвърли светлина и върху педагогическите проблеми, защото щом разберем общите тенденции на развитието, ще разберем и тенденциите на развитието на отделната личност. Разбира се, всяко възпитание трябва да бъде проява на заложите, скрити в детето. Това ще ни стане по-ясно, като изучим и духовното развитие на човечеството.

В далечното минало съзнанието на човека е било съвсем различно от сегашното. Самосъзнанието му и умствените му способности са били слабо развити. Стремещт към свобода също бил неразвит. Той се е чувствал едно с околните, с другите членове на племето. От тогава насам забелязваме постепенното развитие на ума и паралелно с това човешката личност става по-самостоятелна. Заедно с това стремещт към свобода се усилва. Чувстването единството си с околните се замества с все по-ясно съзнаване на своето отделно аз. Приближаваме се постепенно към епохата на индивидуализма.

И така, потъването на човешкото съзнание в материята имаше за последствие развитието на ума, добиване стремеж към свобода и раждането на човешката индивидуалности. Софистите в древна Гърция характеризират епохата, в която почва да се развива усилено разсъдъкът. Друго явление, което показва същото, е Одисей. Той е „хитроумен“. Още от по-рано почва умственото развитие, но в древна Гърция по-ясно се проявява.

Още по-силна тенденция за освобождение се забелязва в време на хуманизма. Ако искаме да видим началото на индивидуализма и

анархизма, трябва да проследим духовното развитие на човечеството от 14-15. век и даже трябва да почнем от Гърция. Крайната причина за появата на индивидуализма ще намерим в законите на развитието на човешкия дух: индивидуализмът се появява, когато естественото развитие на човешкото самосъзнание достигне до известна фаза.

Коган изследва положението на буржоазната класа в 19. век и от там иска да обясни появата на индивидуализма. Тогава как ще се обясни появата на тази тенденция още в атлантско време и постепенното ѝ по-ясно очертаване от тогава насам?

19. век можем да наречем век на индивидуализма. Тогава се появяват Ницше, Ибсен (Бранд, Солнес и пр.). Тогава се ясно очертава и усилва анархизма (Бакунин, Кропоткин, Прудон, Толстой). Появата на анархизма е важен белег. Това показва, че индивидуалността става силна, че цени вече своята свобода. Има вече борба за свободата на духа.

Развитието, значи, върви от единение към разединение. Чрез разединението на човешките души една от друга става възможно развитието на силни личности, става възможно и събуждането стремеж към свобода. И наистина, днес, когато стремежът към свобода е най голям, когато високо се издига от много страни лозунга свобода, разединението на хората един от друг е най-голямо. Това съвпадение не е случайно. Има причинна връзка между тези две явления. Днес хората са най- далеч един от друг. И това разединение ражда у човека пустота; тая пустота говори, че липсва нещо. А това е, защото е изгубено съзнанието за великата истина за все единството. Днешният живот е в разрез с тази истина. Това е една от причините на песимизма в Европа 19. век. Има много причини на песимизма, но най характерните за днешната епоха са: пустотата на материалистичния миоглед, отделеността, самотността на човешката душа. Песимизмът

расте заедно с намаляването на любовта и растежа на егоизма, студенината на хората, с усилване на индивидуализма. Ето извадки из разказа „Самотата“ от Ги де Мопасан:

„От всички тайни на човешкия живот има една, която аз постигнах: най-големите мъки на нашето съществуване произтичат от това, че ние вечно сме сами и всички наши усилия, всичките ни постъпки са насочени към това, да избягаме от това разединение. Ето и те, тези влюбени двойки на пейките под откритото небе се стараят подобно на нас, подобно на всички твари, макар и за момент, да прекъснат своята самотност. Но те си остават усамотени и ще бъдат такива през всичките векове, както и ние. Едни чувстват това по-силно, а други по-слабо – ето и всичкото. От известно време преживявам голяма мъка: аз постигнах, аз съзнах тази самота, в която живея; и аз знам, че не мога да я прекратя, разбираш ли? Без да се гледа на всички наши опити, на всички наши старания, без да се гледа на всички пориви на сърцето, на устните поздрави и на обятията, ние винаги си оставаме самотни.

Аз ти говоря, ти ме слушаш, и при все това ние двама сме самотни, макар и да вървим наред един до друг. Разбираш ли ме ?

Ти намиращ, че аз съм побъркан ? Признай се. Изслушай ме. Откакто съзнах самотата на моето същество, струва ни се, че аз всеки ден все повече и повече се потопявам в едно тъмно подземие, чийто край не намирам, чийто край не знам, и който може би няма и край. Това подземие е живота.

Ние сме повече отдалечени един от друг, отколкото тези звезди, и, главно, повече сме изолирани, тъй като мисълта е неизповедима.

Знаеш ли ти нещо по-ужасно, отколкото това постоянно допиране до същества, които не си в състояние да постигнеш ? Ние взаимно се любим един другото, ние простираме един към другото ръце, и при все

това не можем да достигнем до пълно сливане. Мъчителната потребност на съюз ни гложди, но всички наши усилия остават безплодни, всички излияния безполезни, обятията безсилни, ласките напразни. Поривът, с който се стремим един към друго, желяеки да се съединим, води само към това, че ние се сблъскваме един с друго.

Ето го, ето човека, ето ясните му очи, с които той те гледа. Но душата му, която се скрива зад тях, аз съвсем не знам“.

Същата мисъл е прокарана и в списание „Детска градина“, год. I, кн. 7, стр. 195:

„Колко е студен светът! Каква ледена студенина! Няма оная задушественост, онази сърдечна топлина, която да повиши жизнения ни тон. Слънцето топли телата ни, гали очите и косите ни, но кой ще стопли сърцата ни ? Коя е тази сила, коя е тази мощ, която сладостно да облее душите ни и ни сгрее, обнежи и ощастливи? Защо е толкова студен светът?“

Това се вижда и от статията на И. Горбунов – Посадов : „Единното вечно“ в сп. „Възраждане“, год. 12, книга 7, 1923 година:

„По некога в нощната тъмнина, когато животинското и краските в света са като мъртви, душата се събужда с вик на неизразимо страдание. Потисканата от дълги години болка е достигнала пределите си, и душата се събужда от безумния сън на опустошения живот. Всичката мъгла, която я обвиваше, изведнъж се разпръсква пред нея, и човек забелязва вече блещукането на вечната светлина, на вечната любов, из която е излязъл. И сълзи на неизказано щастие се търкулват по лицето му, като в детските години. Очите му се разкриват отново за живота на целия свят, за всички, и с тези очи на любовта той вижда сега отново през тъмнината на нощта всички закрити досега за него души, вижда и на дъното им. Той ги вижда такива, какъвто е той, откъснати един от друго, безкрайно самотни, с безпределна тъга в мрака на

нощта. Той вижда душите, затрупани като неговата, с буците на самолюбието. Той вижда душите, пълни в дълбочините си, като неговата душа, с непонятната за самите тях страдания. Той вижда забавяните мъки, сърца, от които капи кръв, неизказаното страдание на самота, на вечно разединение. Той слуша риданията на потъпкваната, убиваната любов, безмълвно замиращи в дълбините на всички души. Той слуша в нощта вика на техните души. Нека се съедини с тях. Да стане отново частица, безкрайно любяща ги. Да падне на колене пред тях, да хване, за да целуне братската ръка, да погледне с любящ поглед в очите на братята и да им каже: „Мили, родни мили. Ето ние сме все едно, все същите сме. Ние сме все същите нейни деца – на вечната любов, – и да плаче заедно с тях от радост, от щастие за възкръсналата любов“. После авторът, като говори за един младеж, казва: „Тая млада душа е видела пълното усамотение на човешката душа всред милиони души. Най-ужасното усамотение е усамотението всред милиони такива все като тебе. Тук всред милиони действителни хора да видиш, че всека душа е също като тебе на необитаем остров, да видиш милионите, затворени винаги един за другото, врати на техните души, на сърцата им, да видиш, да разбереш, да преживееш всички мъки в пустинята, дето ти се присънват миражите на оазисите с изворите на живата вода.

А тая душа е търсила това, за което тя и всички ние сме. дошли тук – да люби, радостно да служи на любовта, да служи на всички. Да свети, защото е част от слънцето – от великото, от вечното“.

Защо се чувства тази мъка от разединението на душите ? Защото единството лежи в основата на битието. Това го твърдят всички мистици. Немският мистик Ангелус Силезиус казва : „Който не е всичко, той е още съвсем малко“. Клод де Сен Мартен казва: „Какво е зло ? Злото е частично отделяне от общия живот“. Не само мистикът,

но и други могат да преживеят в празнични минути на своя живот това единство. Това е преживял и Христо Досев в Швейцария (Виж: „Разкази и статии“ от него, том I, книгоиздателство „Възраждане“):

„Аз гледам планината, езерото, последните блуждаещи слънчеви лъчи, чернеещата гора. И изведнъж чувствам, че всичко това не е отделно от мене, че и аз, и планините, и гората и лъчите сме едно велико цяло. От мене отлита всичко. Остава ми само съзнанието и усещането на единното, великото и прекрасното. Пред мене неволно минават лицата на познати хора – любими и нелюбими – сега и те са неделими от мен. Те и аз сме едно и също. И аз, и те, и планините, и шумящият поток и ароматната трева и блещукащите тук-там по синьото небе звезди, – всичко това е Едно, общо, единно. Пътя към това усещане се отъпка от тогава, и аз често във време на просветление тръгвам по него, чувствайки най-добрата радост, най-добрата свобода“.

Но пита се: ако човек преживее всеединството, няма ли да се обезличи? Не! Целта на мировата еволюция е да се откъсне човек временно от цялото, за да се развие в силна свободна индивидуалност, и след това пак да почувства своите връзки с цялото, обаче, като запази своята индивидуалност.

Достоевски, този велик сърцеведец, беше проникнал в тази истина. Своите мисли по това той влага в устата на „тайнствения посетител“ на Зосима (в романа „Братя Карамазови“). Този посетител казва на Зосима, че за да дойдат хората до бъдещата култура на любовта, трябва да преминат през периода на човешкото уединение, на страшното усамотение. „Но непременно ще бъде тъй, че ще настъпи срока и на това страшно усамотение, и всички наведнъж ще разберат, как неестествено са се отделили един от другото. Такова вече ще бъде веенето на времето, и ще се зачудят на това, дето тъй дълго време са седели в тъмнината и не са виждали светлината“.

Но защо развитието на силната индивидуалност е предварително условие, за да се прояви висшата любов на земята? Защо само силният и свободният човек може да проявява тая любов?

Соловйов казва, че индивидуализмът е нужен за любовта, защото за да може да се прояви доброто, трябва силна воля, силна индивидуалност. И той споменува за евреите: „Затова именно евреите, които бяха най-упоритият на- род, дадоха най-много пророци и светци. От старите народи у тях индивидуализмът е най-развит“.

Може ли слаба душа да люби, да се жертва ? Не може. Може ли слаба душа да люби враговете? А там е силата на любовта. Душата трябва да е силна индивидуалност, за да може да се жертва, да може да люби враговете.

Новата култура ще бъде култура на свободни хора, а не на роби, братство на свободни, а не на робски души. Новата култура ще бъде култура, която ще изключва всяко насилие. Тогава може да попита некой: „ възможно ли е едно общество, дето да царува пълна индивидуална свобода ? Нема ли свободата на единия да бъде в ущърб на свободата на другия“? – Не, но само при едно условие: когато е реализирана и любовта. Това е същественото условие.

Значи, след процеса на разединението иде процеса на единението, при което се запазват плодовете, добити през периода на разединението (именно: стремежа към свобода, силната личност). И този процес на единението е вече почнал. Пустотата, която чувства съвременният, човек поради разединението, е предтеча на раждането на любовта в душата му.

От всичко гореизложено се разбира, защо ние сме едновременно индивидуалисти и колективисти. Ефрем Полонски в статията си „За индивидуализма“⁴⁸ изтъква, че видни индивидуалисти и колективисти

⁴⁸ В списание „Свободно общество“, год. I, кн. 4-5, 1923 година.

са живели в един и същ век, именно 19-ия. За онзи, който знае окултните закони на историческото развитие, това не е чудно.

Горната екскурзия в историята на духовното развитие на човечеството беше необходима, за да си разясним известни педагогически въпроси.

Гореказаното разяснява, защо особено напоследък се издига лозунга; „свободно възпитание“. Този лозунг се чува вече от няколко века насам, но особено силно се чува напоследък, когато индивидуализмът се прояви ярко в съвременния живот. Така че течението за свободно възпитание е като логическа последица от движението, което започва от атлантско време и което намери своя най-ясен израз в последно време: именно движението, което води към освобождението на човешкия дух, към раждането на човешката индивидуалност. Това движение се отрази в социалните движения, във философията, в литературата. Не можеше да не се отрази и в педагогиката, като течение за свободно възпитание, за свободно училище.

Когато разберем връзката на едно движение с еволюцията на цялото човечество, тогава по-добре ще го разбираме и ценим. Тогава разбираме, че то не е случайно явление, но напълно законно, понеже е в съгласие със законите на развитието на човешкия дух. Значи, движението за свободно възпитание има дълбоки корени. Тенденцията на развитието е проявата на силни индивидуалности, силни свободни личности. Ето защо възпитанието трябва да бъде свободно, без никакъв терор, без никакво насилие. Всяко насилие върху детето ще покаже, че ние отиваме в разрез с развитието на цялото човечество, че ние не разбираме тенденциите на развитието.

Тук се постарах да обоснова това, за което загатнах в главата „Днешното училище“. За да не се изроди свободата в безредие, нужно

е съдействието и на други възпитателни фактори и то различни за разните детски периоди. За тях ще се спомене при разглеждането на съответните периоди.

Иванов-Разумник в „Що е интелигенция“ казва: „човек в никой случай никому и никога не може да служи като средство. Човек е самоцел. Човек не може да бъде средство и само средство за никого и за нищо. В това се заключава понятието за първенството на личността. В това се състои съдържанието на етическия индивидуализъм. В това се състои решението на индивидуализма като етическа проблема. Непрекъснато е вървяла борбата против теорията и делата, които са приписвали на личността значение само като средство“.

Друго последствие от горното историческо разглеждане е идеята за колективизма. Детето само тогава ще се възпитава в съгласие с неговата природа, когато у него се събуди чувството за връзките, които го свързват с цялото човечество и с всички същества, когато у него се зароди любов и чувство на единство с цялото човечество и с всички същества. Значи, възпитанието трябва да бъде в духа на колективизма, на взаимопомощта, в една атмосфера, проникната от любов. От горекананото видехме, че заложби за всичко това има у него. През разните периоди различни фактори благоприятстват за проявата на тези спящи заложби у детето.

Ние дойдохме от горното историческо разглеждане до двата принципа: свобода и любов, индивидуализъм и колективизъм. В същност тези два принципа, разгледани по-дълбоко, са един единствен принцип. Окултизмът твърди, па и всички мистици твърдят, че свободата се състои в проявата на истинската човешка природа, а тя е божествена. Когато човек прояви висшето в себе си, тогава той е истински свободен. В любовта, чрез закона за жертвата, човек проявява истинската, висшата си природа. Значи, тогава той е и най- свободен.

И тъй, колкото човек повече проявява любовта, толкова той е по-свободен. Тъй се разбира свободата в дълбок смисъл на думата.

Горното разглеждане беше само с цел да се докаже, че за да се възпитава детето естествено, трябва да се възпитава в духа на индивидуализма и колективизма. Другите възпитателни принципи ще станат ясни при разглеждането на отделните детски периоди.

(Следва).

14. КЪМ НОВО УЧИЛИЩЕ – III

Списание „Всемирна летопис“, година 3, кн. X (юни 1924 г.)

14.1. Интелектуализмът на днешното училище.

Когато не се получат резултати от училището, не трябва да се обвинява ученикът, а системата. Душата е божествена искра с велики заложби. И ако те остават непроявени, възпитанието не е било правилно.

Днешното училище развива предимно умствената природа на детето. То не показва и в това направление особен успех.

Интелектуализмът в днешното училище не е нещо случайно. Той е в свръзка с великите закони, по които се развива човечеството⁴⁹. Д-р Щайнер казва⁵⁰: „Днешната епоха е епоха на интелектуализма. Интелектът е тая душевна сила, при която вътрешната ядка на човека взема най-малко участие. В социалния живот интелектуализмът разделя хората един от други“.

Интелектуализмът, като етап в развитието на човечеството, характеризира цялата днешна култура. Той не можеше да не се отрази и в днешното училище.

Последното е занемарило сърцето и волята. То дава главно знания. Детето научава, де се намират Хималаите, Алпите, Мисисипи, обаче, чувствата му, волята му остават неразвити. И тогава, разбира се, то, след свършване на училището, ще живее беден душевен живот, по-дълбоките му душевни сили остават спящи. Професор Сикорски

⁴⁹ Виж статията „Развитието на петата раса“ във „Всемирна Летопис“, год. 1, кн. 4

⁵⁰ „Една сказка върху педагогиката“ във в. „Anthroposophie“, год 4, брой 33 от 15. II. 1923 год.)

пояснява това чрез Чеховия разказ „Тъга“⁵¹. Ето на кратко съдържанието на разказа. Файтонджията Йон е в дълбока тъга, поради смъртта на сина си Кузма. Той е цял разбит. И той търси душа да го разбере, да влезе в положението му, да прояви поне най-малкото съчувствие към него. Но на всякъде срещнал студ, безучастие. Кара той некого си, навежда се и му казва, че син му е умрял, а онзи му казва: „Умрял е, че какво от това? Всички ще умрем!“ или: „Карай, карай, тъй ние и до утре не ще стигнем“. Най-сетне, разбит от скръб, той се връща у дома си. Отива при конете си, дава им сено и се разговаря с тях. Зове ги по име и им разказва своите болки. Един кон си навежда главата и се допира до ръката му. И той си мисли, че конят го разбира, че това е знак на съчувствие. Професор Сикорски продължава така статията: „В този прост, жив и талантлив разказ Чехов ни е показал хора, които имат очи и не виждат, имат уши и не чуват, които имат разум и памет, но забравили, че на земята има страдания и страдащи. Ние тук се срещаме с онази душевна твърдост, която свидетелства за слабото развитие на чувствата. Това са хора на ума, интелигентни, остроумни субекти, отровни критици и дръзки крикуни. Това са весели, забавляващи се същества, а същевременно нравствени слепци: погребалния марш, сълзите и въздишките се възприемат от тях чрез ума, но не се отразяват в чувствата им.“

Нима видни политически лица в разни страни, които са се провинили, не са имали знания по разните науки? Повечето от тях са висшисти. Значи, само знанието не е достатъчно. То е нужно, но не е достатъчно.

Това пренебрегване на сърцето, на чувствата, от днешното училище има фатални последици, понеже от психологията се знае, че

⁵¹ Сикорски: „Възпитателните задачи на средните училища“ (списание „Учител“ год. 16, кн. 9 и 10, ноември и дек. 1916 г.)

чувството дава направление на волята. Ето що казва Д-р Никола Кръстников⁵²: „Според проф. Блойлер всеки психичен акт се съпровожда с чувствен тон, който в същото време играе главна роля при решенията. Емоцията определя направлението на делата и действията, а характерът на човека се определя почти изключително от емоционалността.

При тази голяма важност на чувствата трябва да се знае, в кой период те трябва да се развият. От окултната педагогика се знае, че чувствата трябва да се развият у детето от 7 до 14 год. защото те са в свръзка с етерното тяло, което тогава се развива и оформява. До 14 година умът трябва да се развива без пряко възпитателно въздействие върху него. Той трябва да се развива косвено посредством чувствата и волята. Който пряко действа на детския ум, който развива у детето отвлечено логично мислене преди 14 година, казва Д-р Щайнер, той му пакости. Това дете, като порасне, ще има посредствени умствени сили⁵³.

Ако се пропусне периода от 7 до 14 година за развитието на висшите чувства, изгубеното не може вече да се навакса; такова дете рискува да остане с беден душевен живот. Това казва и Д-р Кръстников в гореспоменатия труд; „Развитието на чувствата не само социални, но и индивидуални, може да става само в периода на тяхната еволюция и разцъфтяване, т. е. в детската възраст. Даже преподаването на предмети, които имат за цел да развият интелекта у детето, трябва да става с оглед за развиване на по-високи чувства, за възвишаване на детското сърце“.

⁵² Д-р Ник Кръстников: „Опит за психологически анализ на нашия обществен живот.“
⁵³ Виж „Възпитанието на детето в светлина на окултизма,“ от Д-р Рудолф Щайнер („Всемирна Летопис“, година 1, кн. 4 и 5).

Днешното училище морализира децата като апелира на техния ум, без да раздвижи техните сърца! И тогава, разбира се, ще чуят със студено сърце нашето морализиране и ще останат непроменени.

Ето как характеризира Христо Г. Ковачев това морализиране⁵⁴; „След като се заучи по разни начини разказчето, чрез въпроси се прави съответно вдълбочаване и се извлича поука. И учителят казва: „От тази приказчица се научихме, че не трябва да лъжем“. „Научихме се, че не трябва да крадем“. „Научихме се, че трябва да помагаме на бедните хора“. „Научихме се, че трябва да обичаме и почитаме родителите си и всички, които се грижат за нас“. Ние формулираме тези правила, и учениците ги повтарят след нас, обаче, те не са трогнати, ентузиазирани, възпламенени.

Някои педагогически течения, изхождайки с право от принципа на самодейността, дохождат до крайност, уж за да бъде ученикът по-самодеен, те считат за идеал той да бъде предоставен колкото се може повече сам на себе си и на общение с мъртвите предмети, за сметка на общението с учителя. Разбира се, пълно изключване на учителя, те не могат да желаят, но считат за идеал той да общува колкото се може по-малко с ученика, за да бъде последния по-самодеен. Ако общението на ученика с мъртвите предмети (машини, апарати, разни други учебни пособия, сечива, инструменти и пр.) прекрати или сведе до минимум общението между душата на ученика и душата на учителя тогава сърцето на детето би останало пусто, неразвито. Ученикът, разбира се, може да се занимава с мъртви предмети, но общението на душите не трябва да пострада от това. Личното общение на душа с душа с нищо друго не може и не трябва да се замени.

⁵⁴ Виж статията му; „Разработка на четива с морално съдържание“ (списание „Учителска Мисъл“, год. IV, кн, 4-5, декември – януари 1923 година).

Ще взема един пример от статията на Бреславския педагог Барч⁵⁵: „Съдържанието на историята за милостивия самарянин се разработва в по-голямата си част от самите деца, като гледат картината на стената. При такава разработка възникват, разбира се, в деятелните деца радостни чувства, обаче, чувствата на състрадание, милосърдие, грижа за ранените и страха за тяхната участ липсват.

Без съмнение, свободната духовна работа поражда чувство на радост у децата, обаче, не това настроение на самопожертване, което в същност би трябвало да събуди историята на милостивия самарянин. А това ще стане, ако учителят разправи тая история и то ако сам преживее дълбоко тези чувства. Това, което излиза от учителя и действа на душата на ученика, за възпитанието е много ценно. Обаче, ако учителят се направи в класа почти излишен, то един важен възпитателен фактор се отстранява. Разбира се, учителят трябва да бъде истински възпитател.“

Детето, за да бъде развитието му природосъобразно, трябва да преживее през периода от 7 до 14 години с цялата си душа, с всичкото си сърце възторг, свещен трепет, ентузиазъм от великото, идеалното, красивото, у него трябва да се събуди пламенно желание да живее за другите. Така се засягат най-дълбоките сфери на душата. Така се развива целия човек. Умствената дейност не засяга най-дълбоките сфери на душата. Сърцето и волята са в свързка с по-дълбоките сили на душата. И ако детето преживее всичко това през този период, ние можем да бъдем сигурни за по-нататъшното му правилно развитие. Целият човек е обновен от тях, иначе дълбоките заложби на душата би останали скрити, може би през целия живот.

Как ще се постигне това? Преди всичко този възторг, този ентузиазъм, този свещен трепет, тези възвишени желания и стремежи

⁵⁵ Виж в. „Силезийски училищен вестник“, брой 1916 от 20 април 1922 година.

трябва да ги има самия учител. После, цялата училищна работа, цялата училищна атмосфера, целият училищен живот трябва да са от такъв характер, че да събуждат тези дълбоки страни на душата. Самата дейност на ученика трябва да бъде от характер да събужда тези възвишени страни на чувството и волята.

Как трябва да стане всичко това, ще разгледаме в следните няколко глави.

14.2. Значението на благоговението.

Най-силно е наблегнал на неговото значение Д-р Щайнер. Всичко, което казва окултната педагогика по този въпрос, се прилага с успех в „Свободното Валдорфско училище“. Още в първото си педагогическо съчинение: „Възпитанието на детето в светлината на окултизма“⁵⁶, Д-р Щайнер изложи значението на това чувство при възпитанието. Чувството на благоговение е важен ключ за успешна възпитателна дейност. Особено важно е да не се пропусне периода от 7 до 14 година. Неразвитието на това чувство у детето има лоши последици, въпреки най-доброто желание на възпитателя и спазването на всички други педагогически принципи.

Ето как Д-р Щайнер рисува разликата в това отношение между първия и втория период⁵⁷: „В периода от 7 до 14. година детето има стремеж да върши или мисли това, което върши или мисли лицето, което е за него авторитет. Преди тая възраст детето подражава на околните, стреми се да се превърне в тяхно копие. От седмата си година детето не подражава просто, но приема качествата на околните в себе си с известна степен на съзнателност. При все това, подражателността продължава да си съществува до 9 годишна покрай стремежа към следване на авторитета“. Значи, детето до 7 година подражава сляпо на всички околни, а от следната година – на онези, които то счита за авторитети.

Обаче, има авторитет и авторитет. Принудения авторитет е плод на строгост, наказания, страх и пр. Той е израз на насилие и робство. А естественият не накърнява ни най-малко детската свобода. Той

⁵⁶ Списание „Всемирна Летопис“, год. I, кн 4 и 5.

⁵⁷ Виж статията му „Педагогически цели на Валдорфското училище“ в списание „Soziale Zukunft“ год. 1, кн. 5-7.

произтича от благоговение, безкрайно уважение на ученика към възпитателя (учител или родител). Тук преструвки не може да има, понеже освен външен разговор има разговор и общение на душа с душа. Детето, чрез своята интуиция, чувства фалша, като чете направо в учителевата душа.

Ако учителят не е искрен, детето интуитивно схваща това, и няма почва за благоговение и възпитателно въздействие. Едничкото средство е: учителят трябва да се старае да бъде достоен за благоговение. Той трябва да знае методите на духовния растеж. Безкрайно много е изгубило детето, което не е имало случай да благоговее в периода от 7 до 14 година. Как ще разберем във верния му смисъл термина другарство, който често се употребява в новата педагогика, когато се говори за отношенията между ученик и учител? Да, другарство, но не това другарство, което се разбира при повърхностно разглеждане. Да, трябва да рухнат стените между тях, но това другарство трябва да бъде от характер, че учителят пак да има уважението, благоговението на ученика, пак да бъде авторитет, който бива послушван по един естествен начин.

Карл Щокмаер казва⁵⁸: „Един модерен израз е, учителят да бъде другар, приятел на децата. Всъщност, този израз, според окултизма, трябва да се поправи малко. По-добре е да се каже: учителят да има авторитет, да буди благоговение“.

Детето гледа на света, както лицето, към когото благоговее; то чувства, мисли, желае, действа като него. Това лице за него е мащаб, критерий на всичко.

⁵⁸ Карл Щокмаер: „Свободното Валдорфско училище като основно и по-горно училище“ в списание „Soziale Zukunft“, год. I, кн. 5-7.

Преди да намери такъв критерий, младежът чрез самостоятелна вътрешна духовна работа след 14 година, той трябва преди тая възраст да види въплътен около себе си идеала като жив образец.

В коледния си педагогически курс Д-р Щайнер казва⁵⁹: „След деветата година детето почва да гледа на възпитателя си другояче. До сега то не е обръщало внимание на недостатъците му. Сега почва силно да им обръща внимание: как е изпуснал тебешира, как е несигурен, дали знае, що иска, какво настроение му е свойствено и пр. Скептикът другояче ще подеиства върху детето, отколкото вярващият, независимо от техните думи, а само с тона на гласа си. В детската душа след деветата година се повдигат много въпроси за околния свят. През този период не е толкова важно съдържанието на въпросите и отговорите на учителя, отколкото онова неопределимо, което лежи зад думите и дава характер на връзките между ученика и учителя.

Детето чувства, че не ще може да гледа на учителя както по-рано, ако схване, че той не притежава вътрешна сигурност. Затова любопитните деца го следят даже и вън от училището. Затова от най-голяма важност е учителят да възбужда доверие. В тая епоха важно е детето да намери някого, който да бъде съвършен образец иначе има опасност да стане после неустойчиво, слабохарактерно. Малцина забелязват, че в по-късните периоди се отразява преживяното през детството. Мнозина не подозират голямото значение на обстоятелството, какви лица са около десетгодишното дете. Ако учителят не е достоен за уважение, детето се лишава от важни сили, които ще му трябват като възрастен.“

Ето един добър пример за благоговение. При един учител идва преди балканската война едно момченце на гости, по случай Великден. Учителят му подарява една картинка. Момченцето, от голямо

⁵⁹ „Der Lehrer“ urs Dr Rudolf Steiners, Goetheanum, 1921.

благоговение към този учител, я пази у дома си като светиня. След общоевропейската война учителят посещава домът на детето, което е вече доста пораснало. То отишло и извадило от сандъчето си картинката и я показало с благоговение.

Друг пример. Един околийски инспектор, мой близък познат, разправя, че когато бил малък, тъй безкрайно е благоговееел пред учителя си, че си го представял като извънредно същество. Той мислел, че учителят не яде, защото не е като другите хора. Не можел да си представи, как учителят ще яде като другите. Той е възвишено същество, което или не яде или, ако яде, употребява съвсем друга храна, а не тая, която употребяват другите.

За да бъде такова отношението между учител и ученик, освен вътрешните условия, необходими са и други някои. Ето що казва по това Д-р Щайнер⁶⁰:

„Как ще може учителят да действа по този начин? Трябва да се обърне внимание и на социалното му положение. Той още не е достатъчно признат в обществото. Когато обществото почне да го цени и уважава повече, тогава той ще има възможност да възпитава по-добре младежта. Детето иска да уважава, и затова учителят не трябва да бъде считан от обществото като нещо незначително. Той трябва да взема голямо участие в живота. Той има нужда от обхвaten мироглед, а не само от професионална подготовка по педагогика и дидактика. Той трябва да има дълбоко разбиране на всички явления в живота; трябва да расте постоянно; трябва да има много по-голяма мъдрост от тая, която излага пред учениците“.

⁶⁰ Виж статията; „Педагогически курс“ на Д-р Щайнер пред швейцарски учители от 15. до 22. април 1923 година (вестник „Anthroposophie“, броеве 44-50, год. IV, май-юни 1923 година).

През този период от 7. до 14 година чувството на благоговение трябва да характеризира и религиозното чувство на детето.

Но нека да не се мисли, че благоговение трябва да се изпитва само към окръжаващите лица. Ето що казва Каролина фон Хайдебранд⁶¹; „Спомагат и съдържателни приказки и легенди. За по-възрастните помагат разкази за герои и биографии на знаменити мъже, в които те да виждат образци за подражание и уважение“. Това изтъква Д-р Щайнер и в статията си: „Възпитание на детето в светлината на окултизма“. В приказки, разкази, митове, легенди биографии, ще се рисуват възвишени характери, които да будят благоговение.

Какво богато поле за работа.

През този период пред детето не трябва да се прави нищо, което пречи на проявата на благоговение у него.

Пред него не трябва да се хулят или одумват други лица. Това има грозни последици за нежните цветя, които се развиват в душата му.

Това ще прилича на сланата, която попарва нежните растения.

А колко се греши днес в това отношение!

Но някой би казал: ако у детето се развие чувството на благоговение, не убиваме ли с това личността у него? Не го ли правим несамостоятелен, зависим, подчинен на други личности, не го ли правим само спътник на други личности? Не събуждаме ли у него по такъв начин робски чувства, които ще се отразят върху целия му живот?

Напротив, онзи, който е имал щастието да благоговее през тая възраст, после ще стане най-самостоятелна свободна личност.

Ето що казва Д-р Щайнер в гореспоменатия коледен педагогически курс. „Благоговението на детето към възрастните дава

⁶¹ Виж статията ѝ: „Pädagogische Praxis und Waldorfschule“ в сборника „Kultur und Erziehung“, том III (този сборник съдържа лекции, държани в Антропософския университетски курс в Гьотеанум през 1920 година).

своите плодове по- после. То се превръща в творчески дарби“. „Така детето ще стане способно по-после по вътрешен импулс, от вътрешния си мир да твори“. „Който в детинство се моли, на старост благославя“. „Който не е благоговеел през периода от 7 до 14 година, той не може да бъде свободен като възрастен“.

Карл Щокмаер, учител в Свободното Валдорфско училище, казва⁶²: „Свободен, морално свободен е този, който в постъпките си се движи от благоговение към възвишени идеи, към духовното, което иска да осъществи. Но това благоговение не може да бъде силно у човека, ако не бъде развито у детето. Обаче, у детето не може да има благоговение към идеята: детето още не живее в мира на мисълта, интелекта. Обект на неговото благоговение могат да бъдат по-старите около него, неговите възпитатели и родители. И от това благоговение от само себе си ще се развие благоговение към ,духовното и към възвишените идеи на доброто, истината и красотата. Само така детето като порасне ще дойде до истинска свобода“.

Силите на благоговението са лъчи. под чието влияние порастват най-красивите цветя в детската душа!

⁶² „Свободното Валдорфско училище като основно и по-горно училище“ (списание „Soziale Zukunft“, год I, кн. 1-7)

14.3. Любовта – най-важен възпитателен фактор. Новото училище – братско общежитие.

„Възпитанието на ума трябва да се почне с развитието по-рано на милосърдието и любовта, за да бъде умът насочен правилно.“ – Дънов.

„Любовта е най-силният фактор, най-великата сила, чрез която може да възпитавате. Когато искате да възпитавате некога, трябва да го любите с всичкото си сърце. Той трябва да вижда във вашето лице човек, в когото има абсолютно доверие, човек без никакви задни цели, за да може да го приеме у дома си като добре дошъл и да изпълнява всичките му съвети“. – Дънов.

Преди да говоря за любовта като възпитателен фактор, ще направя цитат от беседите на г-н Дънов за характеристика на любовта (мислите съм събрал от разни места на беседите му):

„Първото проявление на Духа, първият плод, – това е Любовта. Любовта, това е първият необорим потик на живота, срещу който никоя сила в света не може да се противопостави. В Любовта има култура. За нея има само един израз: тя е всесилна. Красивото в живота седи в общението с Бога на Любовта.

Любовта е проявление на Бога и само чрез нея ние можем да Го познаем. Всички други философски разисквания и твърдения – това са само залъгалки. Първото нещо за онези, които тръгват в божествения път, е да приложат великия закон на Любовта. Ако някой казва, че Любовта е неразумна, той не разбира думата Любов. Най-разумното

нещо в света е Любовта. Само Божествената Любов може да прощава. Любовта ражда Любов. В закона на Любовта няма нищо невъзможно.

Когато се проповядва Любовта – това не значи обезличаване. Любовта е онази велика сила, която ще даде възможност на всички същества, от най- малките до най-големите, да се проявят. Тя ще даде условия да се прояви живота. В Любовта всичко е печалба, а без Любовта всичко е загуба.

Любовта не е за слабите хора. Любовта е само за великите, за силните души. Тя не е за пигмеи, за дребнавите хора, тя е само за силните хора. Как можем да бъдем силни? Само Любовта може да ни направи силни. Без Любов не можем да бъдем силни. Страхливите хора са хора без Любов, глупавите хора са хора без Любов, жестоките хора са хора без Любов, престъпните хора са хора без Любов.

Онзи, който е научил великия закон на Любовта, ето какво може да направи: ако той влезе в едно общество, дето хората се карат, веднага се изменя духовното им състояние, в тях ще дойде една вътрешна топлина, едно изобилие. Ако човек, у когото блика тази Любов, дойде във вашата къща, той, без да ви каже една дума, ще бъде за вас, каквото е изгряващото слънце. Може да дойде друг някой да ви говори сладки думи, че „тъй ще бъде“, „иначе ще бъде“, но сълзите ви ще текат. Дойде ли, обаче, човекът на Любовта, сълзите ви ще се пресушат, скръбта ви ще изчезне, и вие ще усетите нещо ново да се влива във вас.

Едно качество има любовта, което другите сили в света немаат; ако вземете един лош порок, който има човек, и го хвърлите в този огън на Любовта, той моментално се превръща в един от скъпоценните камъни. Трябва да знаем, че този великия закон на Любовта е по-велик от злото и като дойде, всички ще се разберем.

Ако у нас се зароди онова велико съзнание да чувстваме Божествената Любов, само по този начин живота ни може да се

реформира. Единственото нещо, което поправя всичко в света, това е Любовта. Единственото нещо, което отхвърля страданията, скърбите, болестите, това е Любовта, Като казвам, че трябва да имаме Любов, вие казвате: „да, но с Любов само не става“. Е, щом не става с Любов, тогава с какво става? Ама малко насилие трябва! Ами че по-голяма сила от силата на Любовта има ли? Някои казват: „Аз употребих Любовта, но нищо не ми даде“.

Не си я употребил още както трябва.

Тази любов трябва да действа като едно възпитателно средство, и човек с нея трябва да бъде действащ, активен. Под земята се готви нещо страшно. Ако съвременните хора не приемат Божествената Любов, земята ще се отвори, и ще ги повикат долу.

И в какво седи съвременното възпитание? Аз бих желал да видя истинските методи на възпитание. Истинските методи на възпитание започват с живота, а животът започва с Любовта.

Сега съвременните реформатори, учители, възпитатели, са много смели, казват: „Да възпитае децата, да възпитае съвременното общество. Какви ли не методи са употребили, но тези методи немаат резултат или имат съвсем малки резултати, но онзи, истинския метод, който Божествената Любов носи, още не е приложен“.

Новалис казва в своите „Фрагменти“: „В света има само някои цветя от неземеен произход и които ни загатват за другия свят. Това са религията и любовта. Любовта е най-висшата реалност, основата на всичко. Любовта е крайната цел на мировата история, амин на вселената“.

Шилер казва: „Ако всеки човек би любил, то всеки би притежавал целия свят. Искрено признавам, че аз вярвам в справедливостта на безкористната Любов. Бих загинал, ако тя не съществува, ако бих престанал да вярвам в любовта. Любовта е стълба, по която ние се

издигаме до богоподобие. О Мъдрост, велика богиньо с ясен поглед, отстъпи и поклони се пред Любовта! Не върви ли тя храбро пред тебе по стръмния звезден път към престола на Божеството? Не показва ли ти тя рая през дупката на гроба? Тя ни пита, искаме ли да бъдем безсмъртни? Любовта, само любовта е в състояние да помогне на нашия ум да разберем Бога“ (Шилер: „Писма на Юлий“.

За Толстой Любовта е едничкия пълен израз на истинския живот⁶³.

Любовта, тая велика сила във всички области на живота, е най-важният фактор и във възпитанието. Това изтъква и г. Дънов в горния цитат. Както казва той, този велик възпитателен фактор още не е приложен. В новото училище, в училището на бъдещето, любовта ще бъде най-важният възпитателен фактор.

Достоевски, великият познавач на потайните глъбини на човешката душа, чрез своята интуиция е имал вярно разбиране на педагогическата проблема.

Той схванал, че ключът, който отваря детското сърце, е любовта. Ще приведа само два примера за това от неговите романи – единият из романа му „Идиот“, другия из „Братя Карамазови“. Но в неговите произведения има много други места важни за педагогиката.

Княз Мишкин, главното лице в романа „Идиот“, се лекува в едно швейцарско село. Там прекарал 4 години. Той обичал децата и постоянно дружал с тях. Родителите му се сърдели, че децата не можели да минат без него. Учителят Жул Тибо станал негов неприятел, защото децата самия него не разбирали, а княза много добре разбирали! Князът се чудел, как възрастните, даже и родителите, съвсем не разбират децата. В селото живеела бедна бабичка с дъщеря си Мария, 20 годишна, слаба, мършава. Мария била отдавна болна от

⁶³ Толстой: „За живота“.

туберкулоза, но пак ходела по къщите да работи: прала, мела, гледала добитъка. Децата били много жестоки към нея. Старите жени и мъже я обвинявали в разврат. децата я подигравали. Майка ѝ се разсърдила, понеже завела любовни връзки с един търговски агент, който я измамил и след това напуснал, След смъртта на майката, пасторът в църква опозорил всенародно Мария. Той казал: „Ето тази е причината за смъртта на майка си, като я опозори. Ето тя стои пред вас боса и в парцали и не смее да ви погледне, понеже е отбелязана с пръст Божи“. Цялото село подигравало Мария. Не ѝ давали вече работа. Само по некога пияни ѝ хвърляли по некоя пара. Тя почнала да повръща кръв. Най-сетне, дрехите ѝ станали на парцали, тъй че даже ѝ било срамно да се показва в селото. Децата в училището, които били около 40, почнали да я дразнят и да хвърлят кал върху нея. Тя помолила говедар да пасе кравите, но той ѝ отказал. Обаче, тя излизала заедно с кравите. Говедарят, като видял, че има голяма полза от нея, давал ѝ по някой път остатъците от своя обед: хляб и сирене.

Князът я намерил, дал ѝ няколко лева и ѝ казал, че му е жал за нея. Децата видели това и почнали да викат, а Мария се спуснала да бяга. Князът почнал да говори с децата всеки ден по малко. Той им разказал, колко нещастна е Мария. Сега те престанали да я нападат и почнали да я жалят. Почнали ласкаво да я поздравяват, когато я срещнели. Мария от начало много се учудвала. Веднъж две момиченца ѝ донесли ядене и след това отишли при княза и му казали, че Мария се разплакала и че сега те много я обичат. Скоро всички деца почнали да я обичат а заедно с това почнали да обичат и княза. Почнали често да отиват при него и го молели да им разправя.

Цялото село узнало, че децата обичат Мария и се уплашили. Селяните забранили на децата да отиват при Мария, но те скришно отивали при нея, и при стадото, и ѝ носели подаръци, а понякога

просто отивали да я поздравят да ѝ кажат, че я обичат и след това се затичвали назад. Мария почти не се умопобъркала от такова голямо щастие. Това даже и на сън не ѝ било идвало. Срамувала се и се радвала. Децата ѝ казвали, че я обичат и винаги ще я обичат. След това отивали при княза и всичко му разправяли. Доставили ѝ чорапи и долни дрехи и някои горни. Когато князът ги питал, те мълчали и радостно се смеели. Мария от ден на ден ставала по-болна и най-последно легнала. Децата често я посещавали и ѝ носели храна. Понякога като бързали, само отивали до прозореца и извиквали: „Ние ви обичаме, Марийке“ и след това се връщали. Тя скоро умряла. Децата окичили ковчега ѝ с цветя; поставили венец на главата ѝ. Всички деца плачели при погребението. От тогава могилката на Мария постоянно се почитала от децата. Те посадили трендафили и други цветя на гроба ѝ. От тогава в селото почнало гонение против княза зарад децата. Главен гонител бил пасторът. Забранил на децата да се срещат с него. По-последно позволили, и станало помирение. Трогателна била раздялата на княза с децата при напушането на селото.

Ето вторият пример из „Братя Карамазови“, Между едни деца съществува голяма вражда. Альоша ги заварва, когато се бият с камъни на улицата, той влиза във връзка с тях и става техен интимен другар. Чрез огъня на своята любов, той превръща тяхната енергия. Децата се съвсем преобразяват. Илюша, против когото най-много била насочена омразата им, става любимец на всички.

Някой би казал: „Да не би пък да мислите, че децата са чисти като ангели?“. В тях, освен божественото, може да има и много долни прояви, плод на миналите им съществувания или на лошата обстановка, в която са израсли, обаче, разумното възпитание е в състояние да превърне всички енергии.

Когато учителят живо чувства любов към учениците, тогава детските сърца се отварят, душите на учителя и ученика са в хармония, в контакт. А такава атмосфера е абсолютно необходима.

Ето що казва Д-р Щайнер в речта си пред родителите на валдорфските ученици на 13. I. 1921 година⁶⁴;

„Любовта е толкоз необходима, колкото и външната методична похватност. Любовна атмосфера трябва да има в класа, и в нея да става обучението. Обаче, тази любов не може да се получи чрез диктовка. Нищо не може да се постигне, ако се проповядва за любов в педагогическите и други училища, които подготвят учители. Тая любов може да произтича само от едно познание, което говори за Духа, което разкрива Духа. И тая духовна наука, която доведе до основаването на Валдорфското училище, тя даде на учителите и учителките в нея тая истинска любов“.

Любовта не значи безредие. Тя води към вътрешна хармония и ред. В светлината на любовта всяко немилство и леност изчезват от само себе си. Онова, което външните мерки като наказание и пр. не могат да достигнат сега става най-лесното нещо. Любовта на учителя непременно ражда любовта на ученика. Тук важи онзи велик закон; Любовта ражда любов, който се намира в приведените цитати от беседите на г. Дънов. Ето един трогателен пример за това. Един мой колега, г. А. Г., ми разказа спомен от своето учителстване в едно село. Той работил там в духа на любовта. Голямо сближение царувало между него и учениците му. Той бил любим от децата. Радостта била атмосферата на училището. На другата година го преместили на друго място. Веднъж той получава писмо от това село, от свой бивш ученик. Той му пишел: „Винаги си спомням за тебе. Аз съм сега овчарче. Аз те много обичам. Ти обичаш ли ме още?“

⁶⁴ Из Бюлетин № 2 на съюза „Свободно Валдорфско училище“ от март 1922 година.

Когато самият учител стане извор на любовта, ще има трогателни примери за проявена любов и на ученика към учителя.

Любовта развива и всички способности на детето, дава светлина на ума, сила на волята, здраве на тялото. Успехът в това училище, дето тя е приложена, е осигурен. От друга страна, такова училище става източник на радост, на щастие за ученика.

За да може да се издигне любовта до главен възпитателен фактор, нужни са следните условия;

1) Преди всичко, учителят и другите възпитатели трябва да работят върху себе си и да събудят в себе си извора на Божествената Любов. За да може да стори това, възпитателят трябва да знае методите на духовния растеж.

2) Второ условие е да царува духът на любовта в целия училищен живот. Тя да бъде атмосферата, в която живеят ученици и учители. Това най-добре става, когато училищният живот е основан на духа на взаимопомощта, когато училището представлява братско общечитие. То трябва да бъде всред природата. Детето да се чувства свързано със своите другари и с учителите си чрез братското общечитие. Такова общечитие развива колективното съзнание. Учениците да вършат в училището общи работи; общо да си приготвят хляб, да си готвят, да чистят училището, да обработват зеленчуковата и други градини. Всяко дете да се изпълва с радост, че работи за другите, а не за себе си. Обстановката трябва да бъде такава, че работата за другите да стане извор на висша радост в детското сърце.

В днешното общество всеки работи за себе си. Всеки е погълнат с грижи за своите лични интереси. Всеки се е заградил със своя черупка. И в днешното училище учениците работят всеки за себе си, в духа на индивидуализма. В съвсем нова обстановка трябва да бъде поставено детето. То трябва да почувства, че живее и работи за другите. И така то

постепенно ще се подготви за културата на новото човечество, дето най-висшият източник на радост и щастие ще бъде служенето на другите.

Възпитанието на децата в този дух е в хармония с детската природа и насоките на развитието на човечеството. С кой израз ще можем най-кратко да характеризираме живота на учениците в такова братско общежитие? Със следния: приложение на любовта.

Така учениците ще се възпитат в новото съзнание.

Как иначе би могло да се постигне това? Да не би да искаме да развием любов по диктовка? Даже знание не може да добие детето без самодейност, без лична творческа дейност. Ако детето не е дошло до знанието с творчески процес, ако то е пасивно при обучението, от такова знание няма голяма полза; детето губи двойно; от една страна, то няма да развие спящите си душевни сили, понеже те остават в бездействие, и от друга страна, това знание е само запаметено, а не асимилирано.

Щом това е вярно за знанието, колко повече е вярно за любовта! За да се развие тя у детето, най-добрият метод е, то да я практикува всеки ден, да живее живота на дейната любов. А това само в едно такова братско общежитие е възможно! И наистина почти всяка една минута от живота на детето тук ще се прониква от този дух. Това общежитие няма да прилича на днешните пансиони или интернати дето пак царува индивидуализмът. В него цялата дейност на детето ще бъде служене на другите. Така по един естествен начин ще се развие у него духът на самопожертването, самоотричането! С най-големи напрежения в клас ние не ще можем да постигнем което ще постигнем в такова училище чрез дейната любов.

Нали способностите се развиват най-добре чрез дейност? В училището детето чрез дейност трябва да дойде до закона на

служенето, тая велика основа на новата култура, която иде. И в кухнята, и в градината, и в работилницата, то ще работи с радост все за другите. И обратно, – другите пък ще работят за него. И знанието ще се добива чрез обща дейност, чрез общи усилия за постигане на общи цели.

Ще има преливане на живот между душите на тези малки сърца!

Животът в общежитието трябва да се прониква от духовния елемент. Това е благоприятно условие за проявата на висшето у детето.

Любовта не може да се разцъфти там, дето има насилие! Насилието може да създаде робски или жестоки и подозрителни натури, но никога не любвеобилни.

В братското общежитие насилието е излишно, понеже всичко това, което в днешното училище искат да постигнат чрез насилие, там ще се постигне от само себе си.

Така при тази любовна атмосфера ще се постигне разцъфтяването на душата, за което говори г. Дънов във „Високия идеал“. Любовта ще представлява тези слънчеви лъчи, в които ще се къпе детската душа постоянно. И как ще е възможно при тяхното благодатно действие да не се проявят в нея най-благородните, най-чистите, най-свещените чувства! Каква противоположност на днешното училище, дето искат с разни дисциплинарни параграфи, страх от наказания, изключване, страх от двойката, с насърчаване на личните чувства да събудят свещеното в детската душа!

Днешното училище създава души, пълни с песимизъм, неувереност в себе си, защото не може да развие в тях любовта. А душа, в която има любов, тя чувства, че има крила, и то защото служи на другите. Така се разбират думите на Христа: „Който намери животът си, ще го изгуби; и който изгуби заради мене животът си, ще го намери“ (Ев. от Матей, глава 10, стих 39) И наистина, дето отсъства

любовта, няма ли песимизъм, съмнение, отпадналост, умора от живота, смърт? А дето тя царува, има радост, истински живот, възкресение.

Животът в такова училище ще развие сърца, отзивчиви към хорските страдания.

Дейната любов ще развие ума и волята. Волята ще се развие преди всичко затова, защото животът в общежитието ще почива върху принципа на самодейността. Умът ще има условие за развитие: заниманието ще буди естествения интерес на детето, понеже ще бъде в свръзка с въпросите, които ще повдига животът в братското общежитие.

Но независимо от това, умът, волята, художествените способности и пр. ще се развият и по друга причина. Любовта раздвижва цялата душа, прави я деятелна, пълна с живот във всичките и прояви: в областта на ума, волята, художественото творчество и пр..

Дето има любов, има преизобилен живот, защото самата любов е живот.

Това показва, че днешното училище не може да се поправи чрез некакви по-големи или по-малки реформи. Новото училище трябва да се съгради на съвсем нови основи. То коренно ще се различава от днешното.

3) Още по-ефикасно би било възпитанието, ако и самите родители живеят в братско общежитие.

Вегетарианството, в което непременно трябва да бъдат възпитани децата, за да се развиват правилно духовно и физически, може да послужи като друг източник за събуждане на висшата им морална природа: любовта към животните може да послужи като извор на по-разширената любов. Моралната обосновка на вегетарианството тика към идеен живот. Един мой колега, чието семейство цялото е

вегетарианско, разправя, че една негова дъщеря била наречена „приятелка на животните“.

Но не само към животните трябва да се развие любовта на децата, но и към цветята, дърветата, към всички същества. Може да му се посочи слънцето като велик израз на Божествената Любов. Слънчевите лъчи са външен израз на тая велика любов, която изхожда от Бога. И понеже на всякъде виждаме следи от влиянието на слънчевата енергия, всичко ще напомня на детето за Божията Любов към нас Слънцето изпраща светлина и топлина, на добрите и злите.

Също така, ще си казва детето, и ние трябва да обичаме всички: както тези, които ни обичат, така и нашите врагове.

Значи, природата, наблюдението на слънцето, цветята, дърветата и пр. може да стане също така велик източник за възпитание в духа на Божествената Любов.

От окултизма се знае, че възпитателният период се дели на три по-малки периода. Първият – от раждането до 7 година; вторият – от седмата до 14 година и третият – от 14 до 21 година.

Сега, дали ще си послужим в разните периоди с едни и същи методи за събуждане висшата детска природа? Разбира се, че не!

Напр., в третия период ще се прибави нов фактор: идейния живот.

Как ще се работи в това отношение през всеки период, това ще изложим, когато разгледаме всеки период отделно.

Некой би могъл да помисли, въз основа на горното, че стига човек да прилага любовта във възпитанието, и всичко е готово. Да, вярно е, че любовта е най-важният възпитателен фактор, но трябва да се притежават и конкретни познания за детската природа. Разбира се, любовта ще даде онзи потик, за да потърсим и намерим тези познания. Като носиш любовта, ти вече притежаваш най-важното условие, но трябва да се въоръжиш и с познания на окултните закони и принципи,

познания за окултното детско естество. Тогава възпитанието ще бъде природосъобразно.

Идеция път ще разгледаме изкуството, играта и труда от гледището на окултната педагогика.

15. Педагогически курс в окултния университет „Гьотеанум“ от Д-р Рудолф Щайнер - I

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. I (март 1925 г.)

Новото знание върху човешкия организъм – основи на новата педагогика

С обнародването на педагогическия курс, държан от Д-р Рудолф Щайнер през коледната ваканция на 1921 година в Гьотеанум, за пръв път се правят достъпни на широката публика основите на новата педагогика, която е плодът на антропософската (окултната) наука. Тая педагогика вече от три години се прилага в Свободното Валоорфско училище в Щутгарт. Който е следил с интерес статиите върху педагогиката на това училище, ще намери в този курс духовната основа, която ги свързва в едно.

Този, който е работил в училище и е чел педагогическа литература, още в началото на настоящия курс ще забележи разликата между старата и новата педагогика. Тук на първо място се поставя човека, и то както като учител, така и като ученик. Обръща се внимание на обстоятелството, че се работи със средноевропейско дете.

Антропософската (окултната) педагогика се основава на едно ново знание, знание на връзката между физичната и реалната душевна и духовна природа на човека.

Който от гледището на абстрактния идеализъм разглежда душата и духа или пък съзнателно или несъзнателно ги счита просто като функция на тялото, не може да дойде до истинската педагогика. До истинска педагогика може да се дойде само от действителното дълбоко познание на цялото човешко естество. Задачата на всеки възпитател е да улесни детето в установяване на хармония между неговата физическа и душевно-духовна природа, – хармония на двойната

наследствена линия. Но за това е потребно знание. Днес тая хармония у малцина съществува. Повечето прекарват в дисхармония.

Антропософията (окултизмът) като наука за целия човек, по самото си естество представлява педагогика. Защото тя не дава никакво истинско познание без самовъзпитание, без лично пресъздаване.

Не е възможно да се приеме или отхвърли новото знание върху човешкия организъм и педагогическите резултати от него без вътрешно лично пресъздаване.

Ако старата педагогическа мисъл беше достатъчна за нашит бъдещи педагогически задачи, то при наличността на такъв голям брой видни работници в тая област, ние не бихме имали днешната педагогическа трагедия. Тук не е вече дума само за нова педагогическа система, но за съвсем нов начин на мислене.

Който изучи окултната педагогика, няма вече като учител да се чувства нещастен поради трагедията на незнанието и неможенето. Тая трагедия измъчва сърцето и най-добрите наши млади учители. Тук те ще намерят знание, което ражда любов, което буди сили, което прави човека вътрешно творчески.

15.1. Свободно възпитание.

Това не е ли зов на времето? На всякъде се чува зов за свободен духовен живот. В същото време всички немски политически партии единодушно са съгласни с новия закон за народното просвещение в Германия, който предписва за първите 4 учебни години абсолютно единно възпитание в народното първоначално училище. Всеки може да мисли каквото си иска върху новия закон за народното просвещение от свое партийно гледище. Но ясно е, че свободата на духовния живот чрез този закон се унищожава, защото прави невъзможно отварянето на свободни училища, в които да се прокарва творческото свободно възпитание. Ще ни кажат: „защо ни трябва едно Валдорфско училище?“ Обаче, именно в това седи безнадеждно болната точка в нашия начин на мислене. Да, и държавата отваря опитни училища, обаче в тях работят същия тип хора, както и в другите училища. И там царува същото илюзорно мислене, което е присъщо на съвременния човек. От него той може да се освободи сам чрез вътрешна напрегната работа.

Учителят може да действа, само когато е свободен. И борбата на антропософията (окултизма) в света и работата на Валдорфското училище, те са борба за истинска свобода на духовния живот.

За „Свободното Валдорфско училище“ новия закон за народното просвещение в Германия ще значи следното: че ние в нашето училище ще приемаме деца от първи клас. През 1926 година ще се закрие първото отделение и през 1929 година – четвъртото. Който вникне в казаното от Д-р Щайнер в настоящия курс за периода от 7. до 14. година, той със скръб ще узнае, че детето ще изгуби тая най-важна епоха в старото училище и тая загуба не може да се навакса. Това, което казвам, няма пропагандаторски цели. На лице е вече опитността в

течение на 3 години. Ние във Валдорфското училище имаме паралелни класове, от които едни още от начало са възпитани по Валдорфската педагогика, и други, които са съставени от ученици, дошли от други училища в течение на тези три години. Разликата е във вътрешните свободни творчески сили на двете детски групи. Един и същ учител със същата материя стоеше пред съвсем различни задачи. Единият клас представлява живо единство, малък социален организъм, пълен с радост, подем и изумителна схватливост. Другият клас (образуваният отпосле) се разпадна на отделни групи. Там липсваше сигурност във вътрешното разбиране на нещата. Учителят често откриваше у първите деца способности, които и самият той с голям труд би могъл да добие.

В едно истинско училище най-много се учи самият учител. И така трябва да бъде, защото инак той би станал филистер. И такъв тип филистер, даже и да притежава добре изработени светски обноски, по инстинкт с право ще бъде отречен от нашата младеж.

Настоящия курс на Д-р Щайнер е съставен по бележките на швейцарския поет Алберт Стефен и Д-р В. И. Щайн. Публикуването на курса ще придружава със следната молба: не считайте тая книга само като дар, но същевременно и като един апел към вашето съзнание за отговорност пред човечеството и неговите деца, отговорност пред новото поколение.

Свободното Валдорфско училище се отвори за него. То сега брои 650 ученици и ученички⁶⁵. Хамбург и Кьолн ще го последват.)

Това училище трябва да съществува въпреки всички финансови и държавни пречки, Ако зовът за свобода на духовния живот не трябва да бъде само една фраза, то всеки, който се интересува от нашата педагогика, трябва да работи за каузата на свободния духовен живот.

⁶⁵ Бел. прев. През уч. 1924/1925 г. 792 ученика.

Защото Валдорфското училище е конкретен израз на един свободен духовен живот. То трябва да бъде подпомогнато от целия културен свят, защото показва пътя на училището на бъдещето.

Д р Ерих Швеш

16. Педагогически курс в окултния университет „Гьотеанум“ – II

*Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. II-III (април-май 1925 г.)
(Продължение от кн. I)*

Човекопознанието като основа на педагогиката и дидактиката⁶⁶

Рудолф Щайнер

16.1. Днешното схващане на света не може да доведе до истинско познание на човешкото естество.

Д-р Щайнер говори върху педагогиката. Всичко, казано от него, произтича от познанието му за подрастващия човек. Такова познание може да има само онзи, който по особен начин изуча света, както Д-р Щайнер. Той изуча всички неща във връзка с човека. Фихте казва; „Каква философия има някой, зависи от това, какъв човек е той“. Тази мисъл можем да приложим и тук, като кажем: „Каква философия има човек, зависи от това, какъв възглед има той за човека“.

Тази мисъл е изказана и от Д-р Щайнер. Затуй, казва той, всека епоха е имала педагогически възгледи, каквито са произтичали от нейните познания за човешкото естество. А това познание за човешкото естество от своя страна е отражение на познанието за света, до което дадената епоха е достигнала. Нашата епоха свързва началото си с Галилей, Коперник, Джордано Бруно. Техните възгледи са били

⁶⁶ По технически причини, тази статия не можа да се помести в отдела ѝ „Окултна педагогика“.

приети изпърво от науката, а днес са проникнали в широките маси. Те проникват всички възгледи на съвременния човек. Естество-научните идеи проникват днешния човек. Естество-научното познание почива върху опита и наблюдението, обаче духовния инструмент, чрез който човек обработва получения материал, е умът. И можем да кажем: човекът на днешната епоха има интелектуалистичен образ за света⁶⁷.

Особено раздвояване преживява западното човечество⁶⁸. От една страна, всеки образован човек, който е изучил естествонаучните и технични успехи на интелектуализма, се възхищава от последния. От друга страна, виждаме, как интелектуалистичното възпитание атрофира човешките способности. Затова днес търсят нещо друго, което да замести интелектуализма във възпитанието. Но нищо не намират и не биха могли да намерят, защото, изхождайки от днешното схващане на света, не може да се дойде до истинско познание на човечеството.

⁶⁷ Б. пр. Д-р Щайнер под „интелектуалстично-естествонаучен начин на мислене“ разбира този начин, който се основава изключително на изследване външната, материалната страна на нещата. По-долу Д-р Щайнер именно в такъв смисъл говори за „интелектуалстично-естествонаучно разбиране на света“. Д-р Щайнер не е против естество-научното изследване на действителността, но казва, че изследването само на външната, материалната страна на нещата не ни дава пълно познание на действителността. Естество-научното изследване е ценно, но за да вникнем в действителността, необходимо е по-дълбоко изследване, – изследване на вътрешната духовната ѝ страна.

⁶⁸ Б. пр. Под запад Д-р Щайнер тук разбира Европа и Америка, а под изток – Азия.

16.2. Спенсър като представител на днешното схващане на света.

За да илюстрира пред слушателите си, какво произтича от днешното схващане на света, Д-р Щайнер потърси една личност, която със своите мисли, чувства и усещания, тъй да се каже, да е типична за интелектуалистичната епоха. Такава личност той намери в Херберт Спенсър. Той в своя труд върху възпитанието и обучението засега най-важните въпроси на днешната педагогика. Той се пита: „дали възпитанието, което се практикува днес, е правилно от гледището на естествонаучната мисъл?“ Ние, казва той, наистина възпитаваме човека за много работи, обаче, не и за възпитател. Затова нашата педагогика е още незавършена. Както едно същество е завършело своето развитие, когато достигне способността за размножение, така и възпитанието трябва да се смета за завършено, когато възпитаникът стане способен да възпитава. Тази мисъл е съвсем правилна за един съвременен човек. Такъв е Спенсър.

Той казва по-нататък: „най-велики възпитателни задачи ни занимават днес. Обаче, каква е училищната ни практика?“ Спенсър съвсем не е доволен от нея. За него тя е чужда на живота. За да изясни това, той си служи със следното оригинално сравнение: „Ако след няколко века един изследовател на старини намереше описание на нашата училищна практика, никак не би могъл да си представи, че тя е била практика на нашето време; най-много, което би могъл да допусне, би било, че това описание се отнася за училищната практика на един калугерски орден от нашата епоха“. Такова е впечатлението на Спенсър от съвременната практика на възпитанието и обучението.

16.3. От външното изследване на живота следва илюзорността на идеал, морал и религия.

Някой би запитал: „какво схващане за жизнената стойност на човека може да има днешният човек, който има съвременното интелектуалистично естествонаучно разбиране на света?“ Отговорът на този въпрос следва недвусмислено като се разгледат въпросите „от къде“ и „на къде“ относно земята и изобщо света. Към средата на развитието се явява човек със свои идеали, морални и религиозни импулси. Обаче, в началото на развитието е съществувала Кант-Лапласовата мъглявина или нещо подобно (понеже някои видоизменения се внесоха в Кант-Лапласовата теория от времето на Кант и Лаплас досега). А в края на развитието какво предстои? Смърт на земята, на слънчевата система, един пуст свет, в който нищо друго не съществува освен различия в температурните състояния. Всички живи сили ще се превърнат тогаз в топлинни сили. В подробности, по това можем да си мислим това или онова. Обаче, едно е сигурно: човек със своите идеали и импулси не е съществувал нито в началото на това развитие, нито ще съществува в края на развитието някъде в пространството. И човек съзнателно или несъзнателно трябва да се проникне от мисълта, че за външното изучаване на света, всичко, което ние наричаме идеал, морал и религия се свежда към илюзия.

И такова отнасяне към живота е вляно и в тези хора, които може би не знаят подробностите на този начин на схващане нещата. Същото отнасяне към живота е вляно, преди всичко, във възпитанието.

Вярно е, че в днешното училище възпитават и чрез религиозни представи, Обаче, ние с това дохождаме до една пропаст. Защото онзи, който има религиозни представи редом с интелектуалистично – естествонаучни, дохожда до вътрешно раздвояване (вътрешна лъжа,

неправда), макар това и да не се проявява външно. И това вътрешно раздвояване, макар и да остава несъзнателно, действа разрушително на живота.

16.4. Спенсър разглежда детето като член от външния механизъм на природата.

Съществената част на всички представи, които са плод само на външното естествонаучно изследване на живота, не седи само в научната им стойност. Важно при тях е и онова разположение на душата, което причиняват.

Представата, която си създаваме за човека като крайна точка на животинското развитие, ражда важно и дълбоко действащо душевно разположение. Тая представа в същност е отговор на въпроса: „До колко човек е най-съвършеното животно?“⁶⁹ Чрез този въпрос, – и когато той остане в подсъзнанието па човека – човешкото в човека се отстранява. Херберт Спенсър вярно почувства това отстраняване, което е като последица от интелектуалистично естествонаучното схващане на света. Затова той казва, че при наказанието на децата, да избягваме всички наказания, които не са в причинна връзка с постъпките им, Когато едно дете си играе с огън, и ние, боейки се да не си причини вреда, го наказваме, тогаз между наказанието и изгарянето на детето няма разумна връзка. Ако, обаче, ние го оставим да се изгори – макар и слабо – тогаз това изгаряне следва причинно от детската постъпка. И към това трябва да се стремим, казва Спенсър . Това си мнение той изразява така: „С възпитанието трябва да станем съблюдатели на причинната зависимост между явленията“. Очевидно, това е явление с логическа последователност на външния естествонаучен начин на мислене в педагогиката. Обаче, към какво води това приложение? Това ще разберем, когато схванем, що значи да направим детето член във

⁶⁹ Като се подразбира, че се изследва само материалната, външната страна па животното, човека и пр.

веригата на причинните зависимости. Тогаз човек за нас става само една част от външната природа.

Това, което в натурфилософията се явява като теория, води към такава практика. От начало се изхвърля теоретически човешкото⁷⁰ в човека и след това практически се превръща човек в същество, което трябва да осъществи не човешкото, което е в него, но причинната зависимост.

Тогаз теоретически и практически изгубваме из пред очи човека. Това се върши от хората, макар и да не го съзнават. А не го съзнават, защото нямат смелост за това, макар то да е в духа на съвременния начин на схващане света. Всеки трябва да разбере, че не можем да дадем никому съзнание за човешката стойност и достойнство чрез възпитание, произтичащо от външното интелектуалистично гледане на нещата. Този начин на гледане не може да направи човека свободен. И ако ние виждаме някого да се възпитава в свободна индивидуалности, това става не вследствие фалшивото възпитание, което му даваме, а въпреки него.

⁷⁰ Бел. прев. Т. е. духовната основа на човешкото естество, а заедно с това и духовната основа на цялата природа.

16.5. Безсилието на съвременния духовен живот.

Този начин на гледане на света, преживен съзнателно или несъзнателно от човека, ражда в него дълбок трагизъм. Защото човек трябва да си каже: „моите идеали са илюзия

Това преживява отделният човек. Обаче, работата не спира там. Гледището за илюзорния характер на идеалите е станало житейска философия на милиони и милиони пролетарии И възгледите на пролетариата за единствената реалност на икономическите процеси и идеологическия характер на всичко онова, което, като пари или дим, изтича от тези процеси – напр. морал и религия – тези възгледи са станали житейска практика. Те характеризират интелектуалистичния духовен живот.

По-старите епохи не биха считали духовният си живот за идеология, защото за древното човечество духовният живот беше носител на мощни импулси. Обаче, съвременното човечество преживява днес безсилието на своя духовен живот. Това, което дълбоко извира от глъбините на човешкото естество, днес е пренебрегнато. И човечеството пъшка от резултатите на това положение. Това, което става в Русия днес, и по-нататък все по-нашироко ще става в света, е резултат на онова, което са учили в нашите университети. Западноевропейските им учители са присадили това.

Безсилен е интелектуализмът⁷¹ по отношение на действителността. За това с него не можем да възпитаваме. Интелектуализмът не може толкоз да действа, колкото да говори. И говорят на всевъзможни конгреси. Това води към отчуждаване от живота. На конгресите човекът от известно гледище може да влезе в

⁷¹ Под „интелектуализъм“ тук и по нататък Д-р Щайнер разбира изследване с ума само на външната, материалната страна на нещата, без да се изследва и духовната им страна.

разбирателство с всекиго. Там всичко се върши в сферата на интелектуализма, и всичко е отчуждено от самата действителност. Самият живот около нас ни показва, че това е така.

Преди няколко време имахме такъв пример: беше въпрос за златната валута в разните страни. Държаха се най-смели речи и се доказваше, че когато дойде златната валута, ще дойде и свободната търговия, че едното е последица от другото. Това казваха хората чрез твърде остроумни умозаклучения. Но в действителност стана обратното. И причината на това не седеше в обстоятелството, че хората бяха умствено неразвити, а в това, че действителността се изплъзва от интелектуализма. И това става винаги. Интелектуализмът е нещо чуждо на действителността. Затова той никога не може да стане основа на педагогиката и дидактиката. Интелектуализмът ни отдалечава от действителността, отдалечава ни от познанието на човека, отдалечава ни от самия човек. Обаче, педагогиката и дидактиката подразбират отношение на човека към човека, отношението на учителя към подрастващия човек. Затова педагогиката и дидактиката трябва да се обосноват върху истинското човешко естество. Това може да стане само чрез едно действително човекопознание. А едно такова-познание може да даде само антропософията (окултизмът).

След тази отрицателна страна на въпроса, по-долу ще разгледаме положителната му страна.

(Следва)

17. Педагогически курс в окултния университет „Гьотеанум“ – III

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. IV (юни-октомври 1925 г.)

(Продължение от кн. 2-3)

17.1. Граници на познанието. Тези граници могат да се прекратят.

След това Д-р Щайнер говори върху границите на естествонаучното познание. Той показва, как Чарлз Дарвин, този западен мислител, не схваща въпроса за границите на познанието така, както в средна Европа (Германия и съседните ѝ страни). Изследванията му, които изложи в 1859 година в книгата си „Произход на видовете“, имат напълно интелектуалистично-естествонаучен характер. Той наблюдава това, което е достъпно на сетивното наблюдение и опит и вади умозаклучения чрез ума си. С своите изследвания предприе да създаде съединителна връзка между най-низшите, най-несъвършените организми и най-висшия земен организъм – човека. Изследва цялата стълба от организми. Макар и да желаше да прокара линия до човека, това, което изследваше, беше извън човека: нито истинското естество на човека⁷², нито копнежът му към свръхчувственото бяха предмет на изследванията му.

След като извади своите умозаклучения, Дарвин каза: „Защо трябвало на Твореца по-малко да се хареса да създаде малък брой сравнително несъвършени организми и след това да ги усъвършенства

⁷² В. пр. Духовната му природа.

постепенно или да ги остави да се усъвършенстват, отколкото веднага още в началото да сътвори всички организирани форми?“ Тук Дарвин напуска интелектуалистично-естествонаучния начин на гледане и просто възприема традиционните религиозни представи. На този начин на гледане върху света той е останал верен и в книгата си: „Произход на човека“. Така се отнасят към света Дарвин и западните мислители. Възгледите му за границите на познанието са типични за англо-американските народи.

Другояче се разглежда въпроса в средна Европа. Ернст Хекел с младежки ентузиазъм възприе гледището, което се основава на изследване извън човешкото⁷³. Обаче, Хекел не можеше да разгледа нещата така неопределено, така общо, както Дарвин. Той искаше да прекрачи границите, обаче, се опита да направи това със средства пригодни само за изследване извън човешкото. Той построи нова религия. Това е едното, което стана в средна Европа.

Другото извърши Дю-Боа-Раймонд. Той видя, че с интелектуалистично-естествонаучния начин на мислене не могат да се прекрачат границите на познанието. Затова той се спря на самите граници. Обаче, той не направи това по онзи повече чувствено начин, както Дарвин, разсъжденията на когото се губят в неопределеното. Дю-Боа-Раймонд превърна в теория самото спиране при границите. Той постави едно „или – или“: или има граници, или няма. Той намери две граници: 1) една граница, когато погледът се насочва навън – при изследване естеството на материята и 2) една друга, когато погледът се насочи навътре – при изследване преживяванията на собственото съзнание. И той заяви: „Към свръхчувственото не можем да се

⁷³ Б. прев. т е. материалната, външната страна на нещата, без духовната страна на човека, която е ядката на човешкото естество.

издигнем. Това е областта на супранатурализма (свръхестественото)⁷⁴. Там могат да владеят религиите, но този, който борави в тази сфера, няма нищо общо с науката“.

По този начин изглежда, че няма никаква надежда за мост, който да води от интелектуалистично-естествонаучния начин на мислене към свръхчувственото. Обаче, Дарвин има и трети труд: Израз на чувствата. Този труд показва, че онзи, който се е научил да наблюдава в естествонаучен смисъл на думата, може да развие способности много пригодни за изследване човешкия душевен и духовен живот. Дарвин, разбира се, отиде толкоз далеч в тази област, колкото му беше отворен пътя чрез неговия инстинкт. Умелостта на наблюденията му доказват, че сърчността (опитността), която човек добива при естествонаучните и интелектуалистичните наблюдения, може да съдейства при проникване в душевния живот. И на това почива надеждата на антропософското (окултното) изследване.

Окултизмът при никоя своя крачка не отрича строгостта и точността, присъщи на съвременния интелектуалистично-естествонаучен начин на мислене.

Обаче, окултизмът същевременно показва, как човек може да отиде по-нататък и как по този начин границите, които Дарвин постави повече практически, а Дю-Боа-Раймонд повече теоретически, могат да се прекратят по научен път, и така човек да проникне в свръхчувствения свет. И именно, тогаз се идва до истинско познание на човешкото естество.

Първата крачка към висшето познание е да се схване, в що се състоят тези две граници в обикновения живот. Ако нямаше никаква граница навън, т. е., ако можехме да изследваме без остатък естеството на материята със светлината на ясната ни, но ледено-студена мисъл, не

⁷⁴ Според окултизма духовният или свръхчувственият мир не е свръхестествен.

би било възможно това, което не само просветлява света, но и го стопля, именно любовта.

И ако процесите на собствения ни организъм не бяха за нас непроницаеми до известна степен, т. е., ако нашият организъм беше ограничен само с видимата материална природа, а всичко друго у нас беше само проява на материалните процеси, тогаз наистина щяхме да възприемаме цялото наше естество, обаче, не би било възможно припомнянето.

Човек може да стане човек само чрез личния вътрешен живот и чрез социалния съвместен живот с други. Първото не може да стане без припомнянето, а второто – без любовта. От там е ясно съществуването на тези две граници.

Обаче, както казахме, има път за свръхсетивно (свръхчувствено) познание чрез прекрачване на тези граници. Тогаз се явява въпрос: може ли да се върви по този път без, от една страна, да се разруши личния вътрешен живот и, от друга – без да се отчуждим от социалния съвместен живот? Отговорът е утвърдителен. А как може да стане това, ще се разгледа по-долу⁷⁵. А сега нека допълним казаното до тук.

⁷⁵ В същата глава, дял III.

17.2. Към какво води съвременният интелектуализъм.

Съвременният интелектуализъм се стреми към яснота, обаче, в края на краищата води към тъмното, несъзнателното, инстинктивното. Мъдростта на древните религии беше пълна със светло, ясно знание. Днешният интелектуализъм превърна това знание в тъмните и безсилни представи на съвременния религиозен живот. Додето религията почиваше върху свръхчувственото знание, това знание имаше способността да влее сила в човека даже и до физичната му природа. Обаче, с изгасването на знанието, изгасва и тази сила. Тогаз у човека инстинктивно се събуди стремеж да търси във физичното това, което по-рано търсеше в духовното. Така изникна спортът. Това не разбирам в агитаторски смисъл, а само констатирам един факт, който за някои може да изглежда парадоксален.

17.3. Интелектуалистично естество научния начин на мислене води към противоречия, които разрушават живота.

Втората характерна черта на интелектуалистично-естествонаучната цивилизация е, че води към противоречия, които разрушават живота. Напр. съвременният човек преживява противоречие между своя начин на мислене, от една страна, и чувстването в духа на Русо, от друга. От една страна искат да дадат на детето възпитание, което да е в съгласие с интелектуализма: за обогатяване на представите му да му поднесат логиката, а за неговата воля да му поднасят полезното. А от друга страна, изхождайки от своите чувства, искат да му дадат природосъобразно възпитание⁷⁶.

И сравняват детето с по-раншните степени на човешкото развитие. Обаче, това води към противоречие с интелектуалистичния идеал на „логиката“ и „полезното“. Защото нито варваринът и дивакът, нито детето се стрелят да направят представите си логични или да насочат волята си към полезното. Напротив, те се стремят – както варваринът и дивакът, така и детето – към украшенията, т. е. към красивото. Съвременният човек и когато чувства в духа на Русо и когато мисли интелектуалистично, пренася върху детето това, което важи за възрастния. По този начин искат да всадят в детето нещо, което е чуждо на природата му.

Де е източникът на противоречията: съвременното интелектуалистично – естествонаучно схващане на света не изучава целия човек.

⁷⁶ Противоречието лежи в следното: ако искаме да възпитае детето в съгласие с неговата природа, не трябва да почваме с поднасяне на „логиката“ и „полезното“.

При разглеждане на тези противоречия натъкваме се на въпроса за произхода им. Изворът им лежи в следното: интелектуализмът е свързан с будното състояние на съзнанието ни: само това състояние взема пред вид, а не цялото човешко естество.

Ако искаме да схванем целия човек, трябва да изучим и живота през време на спане и сънуване, трябва да познаем и схванем това, което действа несъзнателно в човека.

Животът във време на сън се различава от будното състояние по това, че ние в будно състояние свързваме или разединяваме представите по своя воля, а във време на съня образите работят като обективни явления без нашата воля. Активността на волята в съня се превръща в пасивност.

От една страна, сънят издава много неща, които ние не признаваме в будното си състояние или не сме ги мислили до край. Съновидението разкрива това, което човек носи в себе си в будното си състояние като несъзнателен образ, за което, обаче, нищо не знае, додето не го преживее в съня си.

От друга страна, и сънят влияе на будния живот. Сънят, макар и забравен, може да причини бодрост или отпадналост на духа.

Има две категории сънища: 1) такива, които напомнят спомени от будния живот, напр. човек в съня си яде или пие и пр.; 2) други сънища имат фантастичен характер, напр. човек лети или върши други неща, които не върши в будно състояние. Едно точно и дълбоко наблюдение довежда до резултата, че сънищата от първия вид имат болестотворна тенденция, а тази от втория вид действат здравословно на организма.

Това са като загатвания, които поясняват, че човешкия живот не може да се разбере в цялост, додето не бъде изучена точно и втората му страна, т. е. живота между заспиването и събуждането. Това, обаче, не е възможно за физичното познание.

17.4. Външният начин на изследване не е достатъчен, за да се разбере човешката природа.

През XIX век ние свикнахме да изучаваме човека с научните методи на биологията, физиологията, анатомията и пр. Тези наблюдения се извършват в пространството, и ние можем да ги записваме и чертаем. Можем да ги свързваме с ума си. Но по този начин ние не проникваме във времето⁷⁷. Ние наблюдаваме например белия дроб на детето, на мъжа в средната му възраст, на стареца: наблюдаваме промените на белия дроб от началото до края на живота и вадим от това известни заключения. Това си остава пространствено наблюдение, макар и да си съставяме представа за хода на развитието. Картично казано, ние постъпваме, както при наблюдение на часовника, дето по местенето на стрелките съдим за времето.

Човешкото развитие би могло да се схване само чрез такова познание, което непосредствено би схващало времето.

Естествонаучно-интелектуалистичното познание не е в състояние да излезе извън пространството.

Да погледнем, казва Д-р Щайнер, на детето, което е изпълнено с благоговение към възрастния. Това благоговение има основата си в детската природа. Виждаме, как детето намира своя образец, как се ражда у него благоговението, как то постепенно се преживява, и в по-късна възраст изчезва в подсъзнанието. За интелектуалистичното познание сега вече нищо не съществува; пространствено то вече не се вижда. Обаче, за познанието, което изследва непосредствено времето⁷⁸,

⁷⁷ Б. пр. Тук под „проникване във времето“ се разбира проникване в невидимия свят., който е свързан с видимия: за да се разберат явленията във видимия свят, трябва да се изучи и невидимия. По-долу, когато се споменава за времето, ще се разбира в този смисъл.

⁷⁸ Б. прев. Т. е. за ясновидското изследване.

е ясно, че това благоговение и по-после действия, видоизменя се и пак излиза на яве в по-напреднала възраст като дарба да утешава. Тази дарба се познава и в тона на гласа, – тон, който пленява и утешава. Който в детинство се моли, на старост може да благославя. Вникването в такива превръщания в течение на развитието не може да се постигне само с едно експериментално наблюдение. Една педагогика, която се основава само на външни, естествонаучни методи, едва ли би дошла до мисълта, че трябва да се развива у детето благоговение. Последствията от онзи начин на възпитание, който следва интелектуалистично-естествонаучния мироглед на последната епоха, ясно виждаме в днешното отношение между бащи и деца.

(Следва)

18. Окултна педагогика – I

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. I (март 1925 г.)

Новото свободно училище

18.1. Семейно възпитание или пълно общежитие?

Видяхме⁷⁹, че от педагогическо гледище училището трябва да е братско общежитие. Но сега въпросът е, до каква степен трябва да се прокара то. Дали трябва да бъде пълно общежитие (интернат) или не? Под пълно общежитие разбирам случая, когато децата са напълно откъснати от семейството, и самото училище представлява тогавашен детски дом и замества семейството. Училището приема характер на семейство. Такъв е напр. „Кошера“ на Себастиан Фор, училищата на Херман Лиц и пр.

Днес има мнозина привърженици на пълното общежитие, те казват, че по този начин най-добре ще се развият социални чувства у детето, ще се развие колективното му съзнание, най-добре ще се възпита в духа на взаимопомощта, който дух е духът на по-висшата култура. Пълното общежитие ще представлява едно общество в миниатюр, дето детето ще развие своите най-благородни качества. То ще добие там социално възпитание, и то не чрез теория, а чрез практикуване. Защитниците на пълното общежитие казват още: днешното семейство се разпада. Както бащата, така и майката са принудени все повече и повече да работят в някоя фабрика или магазин за задоволяване на материалните си нужди. Освен това, казват

⁷⁹ Вж. „Всемирна Летопис“, год. 3, кн. X. В този сборник статията е със заглавие „Към новото училище – III“

те, детето няма ли да се почувства по-естествено в средата на своите връстници, отколкото в средата на възрастните?

За да се отговори на този въпрос, трябва да се разгледат духовните нужди на детето през училищната възраст и характера на отношенията му към родителите.

Знае се от окултната педагогика, че първият период (от раждането до седмата година) е период на оформяване на физичното тяло⁸⁰. При раждането се ражда само физичното тяло. Другите тела още не са освободени от своите обвивки. Възпитанието през този период е предимно възпитание на физичното тяло. Но това възпитание на физичното тяло трябва да се разбира по-широко. Тук не е думата за упражнение на мускулите, а за съвсем друго възпитание на физичното тяло. Най-ефикасно възпитателно въздействие на всяко тяло се указва през периода, в който то се оформява. Как можем да съдействаме за изливане на физичните органи в правилни форми (грубо казано) и преди всичко на мозъка? През първия период предимно физичната обстановка на детето има възпитателно въздействие върху него. Но тук физичната обстановка се разбира в по-широк смисъл на думата: тук не се касае само за влиянието на светлината, температурата, въздуха, храната, облеклото и пр. Един пример за обяснение; когато говорим на детето морални поучения в доучилищната възраст, това не указва никакво влияние върху него, но когато детето види едно действие (спрямо него или спрямо трето лице в негово присъствие), което е израз на нежност или грубост, тогаз това оформява мозъка му по съответен начин, и тогаз детето добива предразположение да върши подобни действия, кога порасне.

⁸⁰ Виж: „Възпитание на детето в светлината на окултизма“, от Д-р Рудолф Щайнер в спис. „Всемирна Летопис“, год. I, кн. 4 и 5.

Във втория възпитателен период (от 7-та до 14-та година), кои са главните възпитателни фактори. Те са подражанието и примера⁸¹. Детето през този период мисли, чувства и действа така, както мислят, чувстват и действат тези, които са авторитет за него, към които то благоговее. Любовта и нежността спрямо детето раждат и в детската душа любов и нежност.

От горното следва от каква голяма важност е, щото лицата около детето особено през първия и втория периоди да са пропити с голяма любов и нежност, както спрямо него, така и изобщо към всички.

Любовта и нежността са слънчевите лъчи, в които трябва да се къпе детската душа, ако искаме да се разцъфти последната, да се събуди всичко висше в нея.

Но у кого ще се намери най-голяма нежност спрямо детето? На този въпрос един Учител⁸² отговаря така: „Никой не може да замести нежността на майката. Децата, които живеят в пансионни, не могат да намерят в околната среда нежността на майката и затова стават по-груби. Семейството е важен институт. Всички други институти него трябва да имат за модел, за критерий. Всички възпитателни институти трябва да бъдат подчинени на семейството. То е божествен институт.“

В пансиона, в детския дом никога детето няма да намери майчината нежност. Тя е ненадмината. Аз сам съм наблюдавал примери в живота; деца, откъснати още от малки от къщи и възпитани в пансионни без да видят с години родителите си, добиват в характера си известни груби черти, които запазват и в напреднала възраст. И те сами признават, че тези черти дължат на липсата на майчиното влияние. Последното смекчава. За майчината любов нека си спомним

⁸¹ Виж цитираната статия.

⁸² Тук и напред в този сборник под „един Учител“ авторът Боян Боев има предвид Учителя Петър Дънов – Беинса Дуно.

известното стихотворение на Некрасов, не а си спомним, какво са допринесли майки за развитието на висши качества у детето, напр. майката на Гьоте.

Когато човек изпадне в съмнения, в борби, чий образ изпъква пред него? Свещения образ на майката, запазен от детинство. Той я вижда, при падение чува нейния зов! И най-грубата жена, като майка е нежна. Това, което е всадено у майката спрямо детето, иде из глъбините на разумната природа, то е нещо първично и силно. То е непобедимо като самата природа. Чрез любовта на май ата говори мощната природа, в тая любов имаме отблясък на божественото,

От горното следва, че детето, особено през първите два периода, т. е. до 14 година, не бива да се откъсне от семейството.

Този въпрос има и друга по-дълбока страна. Преди раждането има физическа връзка между майката и детето. След раждането тази връзка се прекъсва, но има друга, само че от по-висш характер. Ето защо, въз основа на окултното познание, откъсването на детето от семейството до укрепването на детето е протиеестествено.

Семейството пък не представлява ли едно малко общежитие? И всички функции в едно идеално семейство не са ли върху принципа на взаимопомощта? Нима разумната майка не кара детето още от малко да внася своя данък на общежитието със своята помощ, доколкото му се простират силите? Нима разумните родители не могат да превърнат семейството в такова общежитие, в което всеки работи за цялото? Нима детето не може чрез своя труд да стане активен член на семейното общежитие, да се събуди у него съзнание, че работи за другите?

Не само че училището не трябва да живее за сметка на семейството, но, напротив, училището трябва да се стареа да подражава на семейството, да развие в себе си една атмосфера на онази интимност и близост, която царува в семейството? И не са ли най-

добър отзив думите, които е казал един инспектор на един мой приятел, учител, при посещение на училището: „това не прилича на училище, а по-скоро на семейство“.

Тогаз пита се: „доколко и в какъв вид трябва да съществува общежитието в училището?“ Разбира се, при случая с кръгли сирачета, може да се приложи пълното общежитие. Но и там възпитателите трябва да бъдат особено надарени любвеобилни натури, които да могат да дадат на интерната облик на семейство.

А в обикновеното училище принципът на общежитието трябва да се прокара дотолкова, доколкото това не накърнява семейното влияние и връзките на детето със семейството.

Като вземем пред вид това ограничение в училищния живот, пак остава широко поле за прокаране принципа на общежитието и взаимопомощта. В училището, детето може да работи на нивата, градината, работилницата, обаче, тази негова работа трябва да произтича от съзнанието, че е за другите. Защото това съзнание, че тази работа е за другите, ще събуди у него висши духовни сили. Самото училище ще бъде край града или селото всред природата, което ще позволява общение с природата и работа всред нея.

Горното не изключва, щото през летния сезон децата съвсем да се откъснат за няколко седмици или месеци и да образува пълно общежитие като лятна трудова колония. Това временно откъсване от семейството за няколко седмици или месеци не накърнява семейното влияние. Напротив, в този случай децата на завръщане още повече ще почувстват радостно сърдечната интимност, която ги свързва с домашните им.

И така, в заключение, можем да кажем: училището е важен възпитателен фактор, но има една област, в която то не може и не трябва да замести семейството.

18.2. Духовният елемент в училището е елемент на живот. Какво трябва да се разбира под духовен елемент?

Историята на човечеството от лемуурско време насам представлява постепенно потъване на човешкото съзнание в материята⁸³. В началото на лемуурското време, още в полуживотинско състояние, е било слабо свързано с материята. Затова връзката му с живите сили на природата, с невидимия свят е била по-голяма. Тогаз човек е живял в по-голям контакт с тези сили. Потъването на човешкото съзнание в материята е имало за последствие развитието на човешкия ум. Обаче, паралелно с това, човек е изгубил своя контакт с по-дълбоките сили на природата и връзката с невидимия свят.

Историята на човечеството не е един хаос, но един процес, който става по строго определени закони. Обикновената история разглежда само външната връзка между нещата. От лемуурско време до края на атлантското, човек е имал смътно, първобитно ясновидство. Но към края на атлантско време, когато потъването на съзнанието в материята е стигнало до известна степен, той е изгубил постепенно ясновидството си. Той се е изправил лице срещу лице само с материалните явления. Сега вече, за да намери отговор на въпросите, които са се повдигали у него при контакта с материалния свят, той е трябвало да изуча фактите, да ги сравнява и да търси причинната им връзка. Именно това е развило умствените му способности. Човешкото съзнание преди развитието на ума е било смътно, неясно, близко до днешното Съзнание във време на съня. Заедно с умственото развитие съзнанието е ставало все по-будно. Днес, когато умът е доста развит, съзнанието му е много по-будно и ясно в сравнение с миналите епохи.

⁸³ Виж статията: „Развитието на петата раса“ в „Всемирна Летопис“, год. 1, кн. V,

Развитието на ума, ако не е придружено с развитието на по-висши духовни сили, води към отделност и материализъм. Ето защо, днешната епоха, освен епоха на ума е едновременно и епоха на индивидуализма и материализма. Значи, съпадението в днешната епоха на най-големия индивидуализъм с най-големия материализъм не е случайно, а е във връзка с окултните закони на развитието.

Умът е почнал да се развива по-силно от края на атлантско време, след това все повече се развивал през индийската култура, персийската, египетската, асиро-вавилонската, египетската и вече в гръко-римската епоха е достигнал до значителен разцвет. Заедно с потъването на човешкото съзнание в материята се е появил и материализмът като философия. Той е бил резултат от определена степен в духовното развитие на човечеството.

Потъването на човешкото съзнание в материята даде тласък за бляскавото развитие на външната, материалната култура. Днешният век е век на завоевания в областта на техниката. Тия завоевания по отношение на външните условия не са лоши сами по себе си. Те си имат своя цел в бъдеще. Но паралелно с това е вървял и друг един процес: отчуждаването на човека от духовния живот. Днес няма човек онази вътрешна връзка със силите на космоса, с живота на природата и с хорските души. През последните няколко века човешкото съзнание достигна до най-голямото потъване в материята. Ето защо, имаме и най-мощната материалистична вълна през 19. век.

Но сега започва обратния процес. Сега, след развитието на ума, започват да се развиват по-дълбоките сили на душата. Заедно с това върви едно все по-голямо събуждане на душата. Всички, които могат да имат по-дълбоко прозрение в дълбоките основи на битието, казват, че днес „душата се пробужда“. Това може да се долови и по много факти из днешния живот. Интуитивните дарби на душата се проявяват все

повече. Даже в „Съкровище на смирените“ от Метерлинк има специална глава: „Пробуждане на душата“.

Във всички науки от ден на ден духовните импулси се увеличават. Също така и в изкуството се чувства една духовна вълна: Метерлинк, Ибсен, Едуард Шуре, Вагнер, Борис Георгиев и много други са носители на тази вълна.

Преди всичко трябва да се запитаме, кой е смисъла на човешката история. Той е в еволюцията на човешкото съзнание, в издигането му на по-високи степени. Това е постепенното проявяване на онова висше начало, което е заложено в човешката душа. Външната култура е важна, но тя е само средство. Главният смисъл на историята е развитието на съзнанието, проявата на божественото.

Човек в потенциа има непроявени сили, той е много повече от това, което проявява. Всички велики поети, поети с интуиция, споменават за това висше в душата („Синята птица“ на Метерлинк, „Синьото цвете“ на Новалис в романа му „Хеирих фон Офтердинген“, Елена и Ефорион в „Фауст“ и пр.). Бог трябва да се прояви в човека. Бог работи вътре в човека. В същност, божественото, което работи в него, е истинският човек, е истинското негово аз. Доколкото го проявява, той живее по-съзнателен живот. Прекрасното, чистото, святото, което чувстваш в някой избрани минути в душата си, то е най-скъпото в тебе, то, в същност, си самия ти.

Тази висша детска природа трябва да бъде събудена. Това е в хармония както с детската природа, така и с посоката на развитието на човечеството. Ако възпитанието де събужда висшите заложени сили в детската душа, то е едностранчиво. Човешката душа е златна рудница, чиито съкровища още не подозират. Заложбите в детската душа чакат само подходящи методи, за да се проявят.

За да стане това, цялата училищна дейност трябва да бъде проникната от духовен елемент. Един Учител казва: „Духовният елемент трябва да преобладава в училището. Ако не преобладава, то ще бъде казарма“. Духът е най-великата сила. Той движи световите. Той е архитектът. Зад всичко материално лежи духовното. Всъщност коренът на материалното е в духовното. Дето има духовен елемент, има живот. Без него няма истинско творчество.

Ако училището е без духовен елемент, детето ще се чувства, като в клещи, като в затвор. Духовният елемент е необходим за растежа на детската душа. Той ще бъде онази светлина, при която ще се разцъфти душата. Без него душата загрубява. Той внася в детската душа нов импулс, нежност, мекота, подем, творчество, ентузиазъм. Той събужда спящите детски сили. Защо? Защото с духовния елемент възпитанието става най-подходното към детската природа. Трябва да внесем в училището духовния елемент, за да събудим всичко благородно в детската душа.

Една педагогика, основана на материалистичния миросглед, и която приема, че детската душа е само функция на материята, една педагогика, която не подозира духовните основи на битието и духовното естество на човека, една такава материалистична педагогика не е в състояние да намери истинския начин за събуждане на висшите заложби в детската душа.

И тук пак виждаме, как педагогиката не е нещо откъснато от общия миросглед. Тук пак виждаме, как учителят не е важно само да усвои известни технически методи и похвати, но тези последните трябва да са последица от неговия начин на гледане на живота.

Но явява се въпрос: духовният елемент в училището не противоречи ли на принципа на свободата? Това не е ли насилие върху детската душа? Ако оставим детето свободно, може би щеше да избере

материализма? На това може да се отговори така: какво значи насилие във възпитанието? Кога възпитанието не е в разрез с детската природа? Само когато е проникнато с духовен елемент, то е в хармония с детската природа, понеже истинската детска природа е духовна. Напротив, тъкмо когато лишим училището от духовен елемент, ние извършваме насилие върху детската душа.

Днес много педагогически методи целят да насочат детското съзнание предимно към материалната страна на нещата. Това още повече се отнася до много от така наречените нови, реформаторски педагогически течения.

Чрез такова възпитание дълбоките сили на душата остават неразвити. Пренебрегва се висшата детска природа. И така заглъхват милиони детски души, заглъхват дълбоките творчески сили, вложени в тях! И се чудим, че училището не дава това, което трябва да даде!

Ако в училището липсва духовния елемент, душата много ще загуби: ценни кътове в нея ще останат незасегнати, ценните ѝ заложби ще останат непокътнати, спящи, ще се атрофират най-нежните цветя в детската душа. Училище, което изхожда от материализма, насажда го и в детето. В днешното училище се подхранва главно материалистичната психика на детето и неговата душа остава пуста, ненахранена; тя усеща духовен глад. Каква загуба!

Днес мнозина мислят, че е достатъчно да се въведе трудовия принцип, да се постави детето в трудова обстановка, като в градината, на полето, ливадата, железарницата, тъкачницата, дърводелницата, в магазина, в кухнята, и то да работи самодейно, и чрез тая работа да дойде до знание, наука и да развие ред сръчности, както и волята си – тогава щели сме да имаме „идеално“ възпитание.

Можем да имаме училище с разни работилници: дърводелница, бояджийница, книгоезница, машинен отдел и пр., в което да работи

„малкия индустриалец“. Той работи самодейно. Ти, за да успокоиш съвестта си, сегиз-тогиз ще занимаваш „малкия индустриалец“ с изкуство, за да кажеш, че не забравяш и душевните му нужди. Но не е там работата. Какво е настроението, през което гледа този „малък индустриалец“ на света, на живота? Той не остава ли, като тебе, роб на материята, с потънало в материята съзнание? Ти събуждаш ли у него предчувствие на божествените истини, на онова духовно начало, което лежи в цялото битие, и желание да служи на това великото, вечното начало, което лежи в основата на живота?

На запад вече мнозина педагози се убеждават, че училища, в които е въведен трудовия принцип без духовния елемент, имат само външен живот, но не и вътре лен. Душите, лишени по този начин от онзи богат вътрешен живот, остават в тъмнина в това отношение. На запад има недоволство от новите опитни училища. Ще спомена само случая с г-ца Крос, ръководителка на първоначалното училище в Кингс-Ланглей⁸⁴. В това училище децата работят заедно с учителя си в къщи, в обора, на полето и в градината. Това училище представлява нещо като стопанство. Но г-ца Крос чувства ясно, че „на всички модерни реформени педагогически стремежи липсва една дълбока основа, изходяща от духовното миропознание“. И затова нейното училище ще се преустрои по типа на Валдорфското.

В тоя смисъл е взела резолюция и Оксфордската педагогическа конференция след педагогическите лекции на Д-ра Щайнер. Тая конференция е изказала желание да се основат на всякъде в света училища, в които хората да се будят към свободен духовен живот.

⁸⁴ Виж „Всемирна Летопис“, год. III, кн. 4.

18.3. Какво се разбира под духовен елемент?

Под духовен елемент се разбира: човек да чувства, че божественият живот е разлян в цялата природа, да съзнава висшето божествено начало, което живее вътре в самия него и да определя своите идеали, стремежи и начин на действие, като изхожда от това по-дълбоко гледище.

Но как ще се добие този духовен елемент в училището? Дали чрез някой особен духовен предмет? Съвсем не.

Тук не е думата да се излагат на детето великите духовни тайни чрез отделна наука, нито да му се държат духовни проповеди. Даже ако бихме правили така, нищо не бихме постигнали.

Детето трябва да преживни и да почувства великия божествен живот, който е разлян в цялата природа, във всички хора, които са братя и вътре в самото дете. Това ще го улесни да разбере тези истини в строго научна форма после, когато порасне.

Ако бихме държали духовни проповеди на детето, бихме даже постигнали обратни резултати. Трябва да се даде съвсем друго нещо. То трябва да почувства великите тайни зад видимата природа.

Някой като чуе „духовен елемент“, разбира преподаване на догми. Съвсем друго се разбира под духовен елемент. Че вие ако преподавате на децата догми, никакъв духовен елемент не сте събудили в тях! Вашите думи ще останат без никакво влияние върху дете ата душа, няма да раздвижат нищо в нея! Целта не е да назубри детето известни догми, а да се събуди висшето у него.

Думите са необходими, но те трябва да се явят като резултат. като плод от преживяното. Думите, които ще се употребят, ще представляват само обличане в словесна форма на онова, което е вече преживяно и вътрешно схванато. А това преживяване ще дойде от

целия училищен живот. И след това вече иде размяната на мисли между учителя и ученика върху преживяното. Онзи, който иска да вкара духовния елемент в училището само чрез особен духовен предмет, той върви по пътя на старото училище. Духовният елемент не трябва да бъде закръпка на една стара дреха, но трябва да прониква целокупното обучение. Инак, колкото и да увеличаваме часовете по изкуство, религия и морално възпитание, няма да постигнем нищо, а ще вървим пак по пътя на старото училище.

Ако кажем на детето: „ти трябва да обичаш Бога, ти трябва да обичаш ближния си“, това нищо няма да помогне. Защото тези думи действат само на неговия ум. То ще може да ги усвои чрез паметта си и ще може да ги повтори. Но какво от това? Трябва детето да расте духовно чрез самия живот, който то живее. В училищния и семейния живот детето трябва да върши това, което ще развие у него съответните качества. Но онова, което ще върши, то трябва да го върши по вътрешен импулс, а не да му бъде натрапено отвън. Всеки орган се развива чрез дейност. Така също и духовната природа ще се събуди чрез упражнение, чрез дейност. Че всеки орган или способност се развиват чрез дейност, това е основен закон в биологията и психологията. Къртицата е атрофирала очите си, понеже не ги е употребявала. Змиите са произлезли от гръбначни, които са притежавали крайници, те са ги изгубили като са преминали към нов начин на движение – чрез пълзене те все по-малко употребявали своите крайници, и последните трябвало да изчезнат. Пещерният протей⁸⁵ е трябвало чрез живота си в тъмнината да атрофира до голяма степен очите си, които сега едвам се виждат под кожата като две черни

⁸⁵ Протеят (*Proteus anguinus*), наричан още човешка рибка, е ендемично земноводно животно, живеещо в карстовите области в Динарските планини. Той е единствен представител на рода Протей (*Proteus*).

петна. Паразитното растение „кукувича прежда“ се е приспособило към нов начин на хранене с готова храна от други растения, и по този начин е изгубило своя хлорофил, атрофирало е листата си и пр.

Вторият основен принцип в биологията е: направлението, в което се развива известен орган или способност, зависи от начина на дейността. Предните крайници на къртицата са много деятелни и затова са много развити. Обаче, формата, която са приели, се определя от начина, по който функционират. Орелът и морякът са далекогледни, поради упражняване на окото в тая посока. Виртуозът-цигулар е добил сръчност чрез дълги упражнения. За да се проявят благородните заложби, които спят в детето, трябва да се постъпи по същия начин и с него.

За да развием възвишените му качества, трябва подходна дейност на ученика. Преди да разгледаме, как може да стане това, нека кажем, коя е първата стъпка към всяко истинско възпитание. У детето е заложено божественото. Това учителят трябва да знае като една свещена истина. Ето защо един Учител казва: „първата стъпка на всяко възпитание е доверието на учителя към ученика“ Доверието тук се разбира в по-широк смисъл. Доверие не само в смисъл, че ще му доверяваме това или онова; не само в смисъл на увереност, че няма да злоупотреби с това или онова, но доверие в божествените сили, които работят в него. Всеки има в себе си една светая светих, олтар, в който гори вечния пламък на любовта и жертвата. В душата на всеки човек живее дълбоко съзнанието за доброто, за висшето. У едни то е погребано и спи, а у други то почва да се събужда. Именно доверието в това вечно начало е първата стъпка и ключа на цялата педагогика!

Когато съществува това доверие, учителят ще има вяра в себе си, вяра в своята работа. От тая вяра той ще черпи импулс за дейност. Това доверие ще роди и любовта към ученика. Когато преживеем дълбоко,

че в човека има нещо висше, ние не можем да не го обикнем. Това доверие ще причини и друго: то ще ни изпълни с благоговение пред свещеното в детската душа, което се разкрива като ново откровение пред нас. Ние тогаз ще дойдем и до разбиране о на истинската свобода, ще ценим свободата на ученика, защото не можеш да насилваш този, в когото имаш доверие.

Каквито и немирства да прави детето, каквито слабости то и да проявява, ти ще знаеш, че в него има нещо непокварено, има нещо заложено, което ще победи всички препятствия и ще се прояви с всичката си красота, понеже никой не може да се опре и да заприщи пътя на мощното течение на божествения живот, който блъска от вътре на вън И в края на краищата непременно ще забележиш това с радост. Ако нямаш това доверие, то ти още при първата несполука ще се отчаеш, но ако устоиш, радостта ти ще бъде безгранична. (Виж примера на учителя Георги Иванов: „Костадин“⁸⁶).

За да се влее духовния елемент в училището, трябва да работим в три направления, които, от по-високо гледище, в същност са едно Ще ги разгледаме по ред.

(Следва)

⁸⁶ Статията му „Моето свободно възпитание“ в списание „Свободно възпитание“, год. II, стр. 152.

19. Окултна педагогика – II

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. II-III (април-май 1925 г.)

НОВОТО СВОБОДНО УЧИЛИЩЕ

19.1. Вътрешната страна на училищния живот.

Има един закон, на който окултизмът набляга и го обяснява. Този закон има значение за много области на живота. Той има голямо значение и в областта на възпитанието.

Ако вие вдигнете капаха на пианото, наведете се навътре и изпееете тона „до“, то образуваните въздушни вълни ще ударят върху всички струни на пианото, но не всички ще затрептят, а само и струните до от разните октави. Ако изсвирите на цигулка на втора позиция тона „ре“ върху струна „сол“, ще затрепти и струната „ре“. Ако изсвирите на струна „сол“ на първа позиция тона „ла“, струната „ре“ ще остане неподвижна, а ще затрепти струната „ла“. Във всички тези случаи само ония струни затрептят, които са в хармония с създадения тон. На това се основава и дейността на кортиевия орган в човешкото ухо, работата с безжичния телеграф и телефон и пр.

Оттам и голямото значение на хармонията между душата на ученика и учителя. във време на учебна работа трябва да има духовна атмосфера! Учениците и учителят трябва да чувстват, че са в хармония! И тая атмосфера на любов, на благоговение, на взаимно доверие спомага да се прелива живот между душите на учениците и учителя. Става взаимно преливане на живот, и учителят получава подем и вдъхновение. Това вдъхновение до известна степен е във връзка с вътрешното взаимодействие на душите на учениците и учителя. Тогаз

те приличат на две акордирани струни, които взаимно се подкрепят. Това, което е в душата на учениците, събужда подем, вдъхновение у учителя; у последния се открива един по-дълбок извор едно вътрешно просветление. Но същото чувстват и учениците. И те изпитват един подем. Вдъхновението, любовта, доверието на учителя дава крила на техните души, събужда творческите им сили във време на учебната работа.

При кои условия детето ще има подходящо разположение на духа? 1) Чрез любовта и доверието на учителя към него; 2) чрез учебната работа, която е тъкмо в съгласие с детската природа и събужда творческите му сили; 3) Когато училищният живот събужда у детето връзката с Вечното Начало и когато тази връзка дава направление на неговите мисли, чувства и стремежи.

Не е достатъчна само работата на единичния учител, за да се постигне възпитателната цел. Трябва общият дух на училището да се промени, за да се установи пълно доверие между учител и ученик. Додето училището почива върху бележки и наказания, до тогаз не е възможно. Най-малката груба обноска спрямо ученика, най-малкото наказание отваря бездна между него и учителевата душа, и тогаз всички усилия отиват напразно!

Някой може да каже: „Как ще се уверя, че всичко това е вярно?“ Направи опит и ще се увериш! Направи хиляди опити и наблюдения в разни случаи и ще видиш!

Не сте ли правили такива наблюдения: когато учителят влиза в клас, който има известно недоверие към него или изобщо неразположение поради каква да е причина, то учителят няма подем, няма вдъхновение. Запитали ли сте, защо това е така? Той се чувства като смазан, с отрязани крила! А у дома си какво е мечтаел за този час! Как е мечтаел да събуди интерес у учениците, да ги събуди към

творческа дейност! Защо сега не излиза мечтаното? От де това разочарование? Защо неговите сили му отказват? Една от важните причини е липсата на хармония между душата на ученика и учи теля!

Сега обръща ли се внимание на всичко това? Да кажем, че има онази духовна атмосфера в клас, атмосфера на акордираните души. Вие не сте в клас, вие – учител и ученици – обитавате в един висш мир! Посред урока учителят казва: „Ти, Иване, не се мушкай с другаря си, стой мирно, че ще те изпъдя въвн“. Рухва великолепната сграда! Изчезва онзи висш мир, в който са живели преди малко ученици и учител! Духовната атмосфера изчезва, изчезва това акордиране на душите.

По някой път става обратното нещо: методичната единица е бледна: учителят влиза без голяма надежда в клас, но там има желаното настроение. И тогаз учителят, без да е очаквал, прекарва с учениците си най-голямо вдъхновение, подем и творчество. Тогаз той казва: „Това е най-сполучливия урок тази година!“ Създадена е тази вътрешна атмосфера!

Това е една деликатна област. Как ние често разваляме тази висша атмосфера, в която е възможно това! Тая духовна атмосфера не се разрушава само с външни средства: мъмрения, нагрубавания, наказания и пр., но и чрез вътрешни условия: неподходящи мисли, чувства, разположения.

Например, влизаме в клас със светски мисли, с индиферентни души; може би през това време мислим какво ще правим след обед, на кое писмо ще отговаряме, каква среща сме уговорили с еди кого си; може би сме обзети от недоволство поради незнанието и грешките на този или онзи ученик и пр. Но всичко това разрушава хармонията, акордирането на душите. Душите на учениците и учителя – това са струни на един голям инструмент. И за да може той да работи, струните трябва да бъдат акордирани.

Защо само външните условия не са достатъчни за акордиране на душите? Защото, преди всичко, хармонията сама по себе си е нещо вътрешно! Тъй че, за да се създаде тази хармония не е достатъчна само външната учтивост, външната любезност, външната коректност! Това е една важна точка. Хармонията е вътрешен процес между душите. За да се осъществи тя, нужни са, преди всичко, вътрешни условия. Когато последните са на лице, непременно ще има и външните. Важно е това, което става в душите! Някой мисли, че щом учениците стоят мирно на чиновете, всеки вкаменен и вперен в очите на учителя, всичко е хубаво и гладко! Двама души могат да бъдат близо физически, а душите им да са съвсем отдалечени. Колко голямо разстояние може да има между душата на един мирно стоящ ученик и учителя! Има ли взаимно доверие и любов, само тогаз ще имаме атмосфера, проникната от духовна сила.

Окултизмът казва, че когато човек е в общение с някои хора, общението в същност има две страни: освен външно общение на хората, има и вътрешно, на душите: първото се състои главно от зрителни и слухови възприятия, ти виждаш своя събеседник, възприемаш жестовете му, слушаш думите му и чрез тях вникваш в мислите му; второ, ти възприемаш и вибрациите, които излизат от душата му; това може би остава в твоето подсъзнание, но то указва много голямо влияние върху тебе. Когато един оратор говори искрено, тогаз той действа дълбоко, макар и да не говори с ораторско изкуство. А когато не говори искрено, тогаз вътрешният говор на душата противоречи на думите, които говори. И тогаз думите му остават без резултат.

Напрасно е да проявяваш любовта само външно. Това би било без отзвук в детската душа, ако ти наистина вътрешно не чувстваш тази любов към тях от глъбините на душата си! Духовният миروглед е в

състояние да събуди тази Любов, защото чрез него ти почваш да разбираш, че в детето живее божественото. На това божествено в него ти говориш, нему ти искаш да помогнеш да се събуди!

Учителят трябва да бъде духовно силен. Учениците трябва да чувстват вътрешно това. Когато някой учител иска да бъде пълен с любов към учениците, тогаз се намират ученици, които злоупотребяват с нея, с неговата добрина. Те казват: „Намерихме глупав учител, да си играем с него. Нищо не ни прави!“ И ако, когато чашата прелее, ти кипнеш, тогаз те вече разбират, че ти си плитка душа. Някой казва: „Искам да работя с любов, но има някои немирници, които не искат да знаят. От любов не разбират“. Не, те разбират от любов, само че ти продължавай да работиш в това направление. Недей се отчайва от първия опит. Ако устоиш до край, те непременно в края на краищата ще капитулират пред силата на любовта! Тя е непобедима. Никой не може да устои на нейния език.

Когато учителят влиза в клас, той трябва да е изпълнен с любов и доверие към учениците; да почувства, че в тях има нещо чисто, възвишено, с което той именно ще влезе във връзка. Но и преди влизане в клас той често трябва да се съсредоточава и да се изпълва с любов и доверие към тях. Та а именно той подготвя това хармонизиране на душите.

Във всички окултни общества духовният елемент се е считал като най-важно условие, за да има бликащ живот. Но за да може учителят, до колкото зависи от него, да помогне на това, той трябва да е канал на божествената светлина. Той трябва да стане извор. Значи, трябва да събуди духовния елемент в себе си. Ако той отиде в училището от кръчмата или от картите, нищо няма да направи. Той трябва да живее дълбок вътрешен живот; да развие ония качества в себе си, чрез които ще може да влезе в съприкосновение с божествения живот.

19.2. Свързване със силите на живата природа.

„При истинското възпитание детето ще сади и полива плодни дръвчета, ще чисти извори. Така у него ще се събудят висши импулси. Но ако тая работа бъде механична, ако в нея липсва по-висока идея, тя не дава никакъв импулс!“ Един Учител.

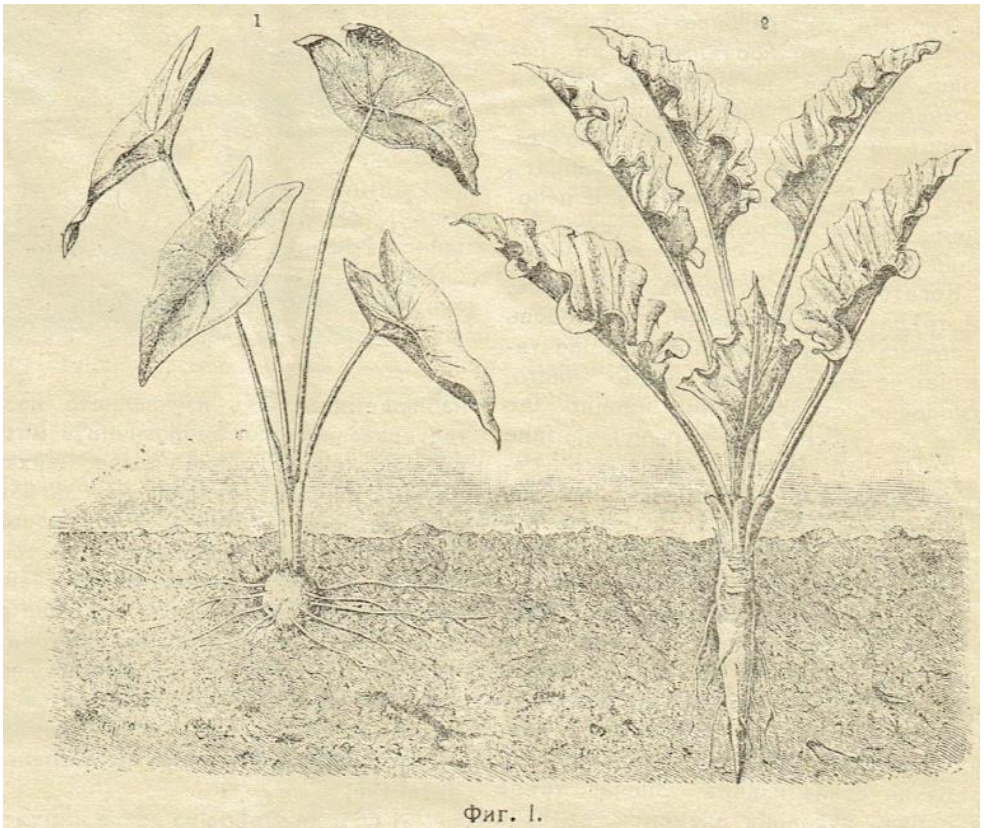
Как трябва да се изучава природата?

1) Преди всичко, природата трябва да се изучава всред самата нея. През всеки сезон кипи живот. Всеки сезон дава материал за наблюдение. Детето трябва да се научи да наблюдава природата всред кипежа на нейния живот. От окултно гледище, Д-р Щайнер въстава против изучаването на растенията в класната стая с донесени екземпляри: „те трябва са се изучават на самото място, във връзка с цялата природа, като неразделни членове от цялото“. Някой ще каже: „ами че нали ние прилагаме в училището биологичната метода?“ Да, ти преподаваш по биологичната метода. Но къде преподаваш? В клас! В нашите училища колко се преподава естествена история всред природата! Там трябва да се правят наблюденията. От изучаването на естествознанието по биологичната метода в клас няма голяма полза. Михаил Бауер, немски народен учител, казва: „Аз си представлявам един клас, в който учителят преподава по Шмайловата метода за игликата. Всеки ученик има по един екземпляр от това растение пред себе си, и при все това лицата им изразяват скука! Кой е виновния за туй? обстоятелството, че този начин на обучение не е в хармония с детската душа на тази степен на развитие!“

2) Откъде трябва да дойде импулсът за изучаване на природата? Най-добрата изходна точка за това е земеделската работа, работа на полето, на ливадата, в градината. Така, детето се сближава със силите на природата, със силите, които работят в скалите, дърветата, цветята, насекомите, птиците, бозайниците и пр. Разбира се, няма да караме детето да работи по-тежка земеделска работа, която е за възрастния. Полската и градинска работа ще улесни множество наблюдения. А колко въпроси ще повдигнат у него последните! И множеството въпроси, повдигнати във връзка с работата, могат да станат изходната точка за по-нататъшни изучавания във време на излетите.

3) И най-после, при това изучаване не трябва да участва само ума, но цялата душа. Ученикът трябва да почувства единния, безкраен живот, разлят в природата! Някой ще каже: „Вие искате детето да изучава нагледно, и затова го обучавате сред природата, както истинската педагогика изисква“. Не, това не е само, за да изучи детето външно растенията и животните, но чрез наблюдение живота на растенията, пчелите, мравките,, паяците, слънцето и пр., да влезе в общение със силите, които работят в тях. Знанията за природата не трябва да бъдат мъртви истини; те трябва да оживеят у него.

Сега ще дам предварително няколко примери за наблюдение и след това ще говоря по-подробно изобщо за духа, който трябва да прониква тези наблюдения и за начина, по който чрез тях можем да дойдем до събуждане на висшите сили у детето чрез природознанието. Ето тези примери:

Връзката между корените и листната корона⁸⁷. Вие сте заедно с децата в гората. Срещнете някое растение, чиито листа са наведени навън, и друго растение, с листа наведени навътре към центъра (виж фиг. 1). От това можем да съдим и за техните корени. В първия случай корените са разпространени в един широк кръг, равен на диаметъра на листната корона, а във втория случай коренът е отвесна ос право надолу.

⁸⁷ По-големи подробности за този и следните примери могат да се намерят в „Das Pflanzenleben“ от Kerner von Marilaun и в други екологии на растенията.

Какво учудване, каква радостна изненада би било това за детето, да намери това съгласие между корените и листната корона!

Какво ни говори подбела? Когато минавате край някоя рекичка с децата напролет, ще видите често брегът ѝ гъсто покрит с подбел. Това растение неволно ще привлече детското внимание: листата му са отгоре зелени, а отдолу бели. От там и носи името си. Защо отдолу листата му са бели? Поради многото космици. Има растения като подбела, които растат край вода и често там има много мъгла и роса. Тогаз листата могат да се покрият отдолу с много космици. Те пречат на водата да премине в листата през листните пори.

Връзката между големината и нежността на листата с влагата и осветлението. Децата във време на екскурзия, чрез наблюдения и сравнения скоро ще намерят, че растения във влажни и сенчести места имат по-големи петури (широка част от лист на растение) и по-нежна кожица и обратно. Това може да се констатира и върху един и същи вид. Често ще срещнете в гората момковата сълза (*Polygonatum officinalis*). Листата ѝ в сенчесто място са три пъти по-големи, отколкото в случая, когато расте във влажна пръст, но е изложена на слънце. От това растението има големи предимства: в сенчесто място изпарението и асимилацията са затруднени, и ето, чрез уголемяването на листата, се увеличава повърхнината за изпарение и асимилация.

Какво ни говори еделвайсът? Когато сте на планинска екскурзия с децата, те ще обърнат внимание на едно красиво скално растение, прилично на звезда. То е тлъстигата или „дивата зелка“ (*Sempervivum*). Там ще намерите и сродното му растение дебелец или въсца (*Sedum acre*). Листата им са корави и месести, пълни с вода. Какво предимство има растението от това? Много важно предимство. Те могат да изтеглят малко вода от земята, понеже растат на сухи, скалисти, припечни места. А понеже мястото е припечно, то има опасност да изпарява

много вода. И ето: листата се обвиват с дебела кожа, която не позволява силното изпарение и 2) натрупва в листата си много вода, която да стигне до следващия дъжд.

По-нагоре в планината можете да срещнете разни космати растения, цели бели, поради мъха или космиците, с които са покрити. Такава е напр. балканската звезда или еделвайса (*Gnaphalium leontopodium*) или неговия заместник по много наши планински върхове: белия смин (*Gnaphalium dioicum*) който покрива Юмрукчал, Братия, Буная, Манзул, много родопски и рилски върхове и пр. После има много други бели (космати) алпийски растения: мъхнатия очиболец (*Potentilla nitida*), алпийска гладница (*Draba tomentosa*) и пр. Какво предимство има еделвайсът със своята мъхнатост? То е една друга мярка против силното изпарение. Но може да има и на по-низко място мъхнатост на растенията пак като средство против силното изпарение. Напр. рунолист (*Filago*).

Систематични наблюдения над фъсула и хмела. Децата с учудване ще забележат, че стъблените им върхове правят спираловидни движения във въздуха, додето намерят подпора. И това не може да се обясни чрез външни влияния, които нямат пръст в тези завивания: светлината, топлината, влагата и пр. нямат влияние.

Детето ще се научи да гледа с благоговение на великия живот в природата.

Учителят ще му насочи вниманието към обстоятелството, че и кореновия връх, кога расте надолу в почвата, извършва също такива спираловидни движения. Ако върхът на корена се допре до препятствие, веднага се извива и расте в противна посока. Ако при самия корен почвата е суха, а на страни близо се намира влага, коренът няма да расте вече надолу, но ще се развие на страни към влагата и там развива най-много коренови разклонения със смукателни власинки.

Превръщане на светлината в топлина в студена местност. Когато се разхождате в гъста сенчеста гора, можете да срещнете красивите пъстри листа на бутурчето или цикламена (*Cyclamen neapolitanum*), гъльбовото око (*Hepatica triloba*), каменоломката (*Saxifraga*) и пр. Учениците ще обърнат внимание, че листата са червено-морави по долната си повърхнина. Да обърнем внимание къде има такива растения – в гъсто, сенчесто място. Там слънчевата светлина прониква по-малко. Долната листна повърхнина става червена (антоциан). Червеният цвет абсорбира светлината, преминала през листа, и я превръща в топлина, нужна при растежа и при други функции на растението. Така светлината се използва напълно, нищо не се изгубва от нейната енергия.

Но това, което следва по-нататък, е още по-поучително: ако растението, което наблюдавате с децата, има горни и приземни листа, те с учудване ще забележат, че горните листа са обикновени, а само приземните, отдолу, червени. Горните листа ако изгубят светлината, тя пак може да се използва от долните, значи не е изгубена. Само светлината, която пада на долните листа, би била изгубена за растението, ако не се задържаше.

Децата ще забележат в екскурзиите, че много растения в студени планински места рано на пролет са цели червени. Напр., каменоломката (*Saxifraga*), гергьовденчето (*Veronica praesox*), дебелец (*Sedum atratum*), заушницата (*Pedicularis incarnata*) и пр. Тук пак се превръща светлина в топлина. Кое дете не познава бялата мъртва коприва или богородично мляко (*Lamium album*)? То ще обърне внимание, че тя през лятото дава бели цветове, а наесен с червеникави места. Ако детето се качва по една висока планина, ще види, че в полите парицата (*Bellis perennis*) има бели цветове, а близо до върха червени. (Почервеняването на листата у разни растения трябва да има

различно значение. Според някой, почервявяването на листата в някой случаи има за последствие намалението на силата на осветлението, а силното осветление действа разрушително върху някой вещества в растението).

Използване земната топлина в студени области. Децата при изкачване по високи планини (2000 метра и по-вече) ще забележат, че много дървенисти растения са прилепени с клоните си по земята. По някой път растенията са толкоз прилегнали, че образуват цели килими върху скалите. във високопланинските места, земята е по-топла от въздуха с няколко градуса. Така растенията използват земната топлина. Това не е поради вятъра, понеже има места, дето вятърът е силен, и не са прилегнали.

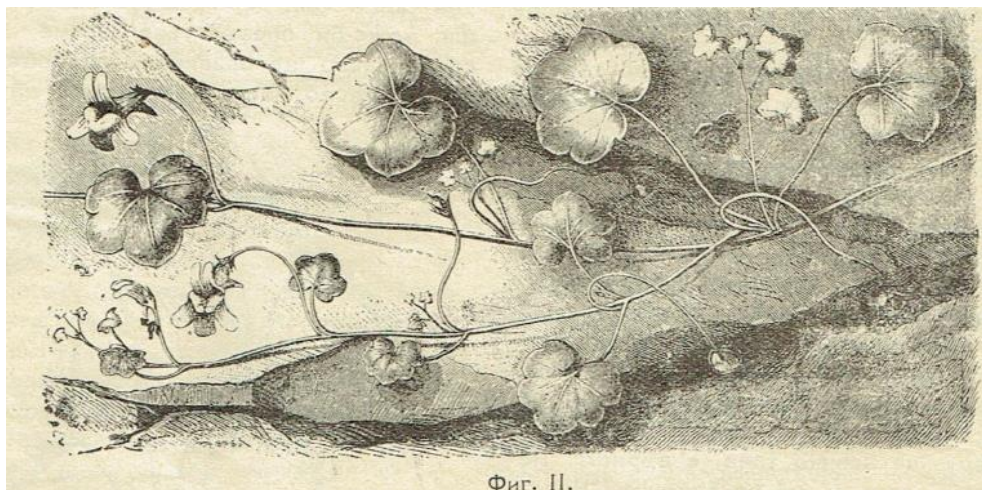
Наблюдение над току що поникнал слънчоглед или тиква. Детето може да посади слънчогледови или тиквени семки и ще види, как излезлите над земята семедели при залез се затварят и обгръщат нежното стъбълце, за да не изгубят получената от слънцето топлина, а при изгрев пак се отварят. С каква радост ще констатират това децата!

Ралицата при нещастни случаи. Наблюдения се правят върху ралицата. (*Delphinium orientale*), самокитката (*Aconitum variegatum*), върболиката (*Ecilobium angustifolium*) и пр. Ако поради некоя извънредна случка стъблото се смачка и полегне на земята и не е вече в състояние да се издигне цяло, то под цветната дръжка се образува колено, едно извиване и тя се изправя. Така тя има положение най-благоприятно за посещение от насекомите. Това не е растежен процес, понеже тази част от стъблото, която образува извиването, е вече завършила растежа си. Това не може да се вземе и ката причинено от особено дразнене на местото, понеже извитото място не е получило особено дразнене, различно от дразненето на другите части на стъблото: контактът с почвата и осветлението на извитото място е

такова, каквото е и на другите час и на стъблото. Външни причини за това извиване не са доказани. То става тъкмо на най-подходящото място, и неблагоприятното положение се променя в благоприятно.

Какво ни говорят белите капки по листата. Рано на пролет, нашите гори се украсяват с хубавата меча пита или медуница (*Puimonia officinalis*). Тя има красиви зелени листа с бели капки и цветове червени, при прецъфтяване – сини. Де е смисълът на белите капки? Ето цяла загадка за децата! Дали само за радване на окото? Вътре в листата има гъбеста тъкан, между клетките на която има много въздух. Когато тези междуклетъчни пространства в известни места са „по-големи, листът на това място изглежда белезникав. Оттам и балите петна по листата. Когато местото е влажно и сенчесто, изпарението е слабо. Тогаз междуклетъчните пространства са особено големи там, дето има най-много дихателни устица. Това е мярка за засилване на изпарението.

Наблюдение над конопката (*Linaria cymbalaria*). То расте по скалите, закрепено по скалните пукнатини. В голямо количество го има по търновските стени (вж. фиг. 2). Цветовете се насочват към светлината, но след опрашването те се извива в противната посока, бягат от светлината и се извиват към скалните пукнатини. Така се оставят в скалните пукнатини семенцата.

Закон за трайността на цветовете. Часовничето, лютичето, макът, трендафилът дават постоянно нови и нови цветове, но затова пък всеки цвят трае малко време. Обаче, кокичето, вранското око (*Петров кръст*, *Paris quadrifolia*) и пр. дават всека година само по един цвят, който дълго време стои свеж и отворен. Значи, може да се изкара един закон: трайността на цветовете е обратно пропорционална на числото им за една година. Разбира се, може да има и други причини за трайността.

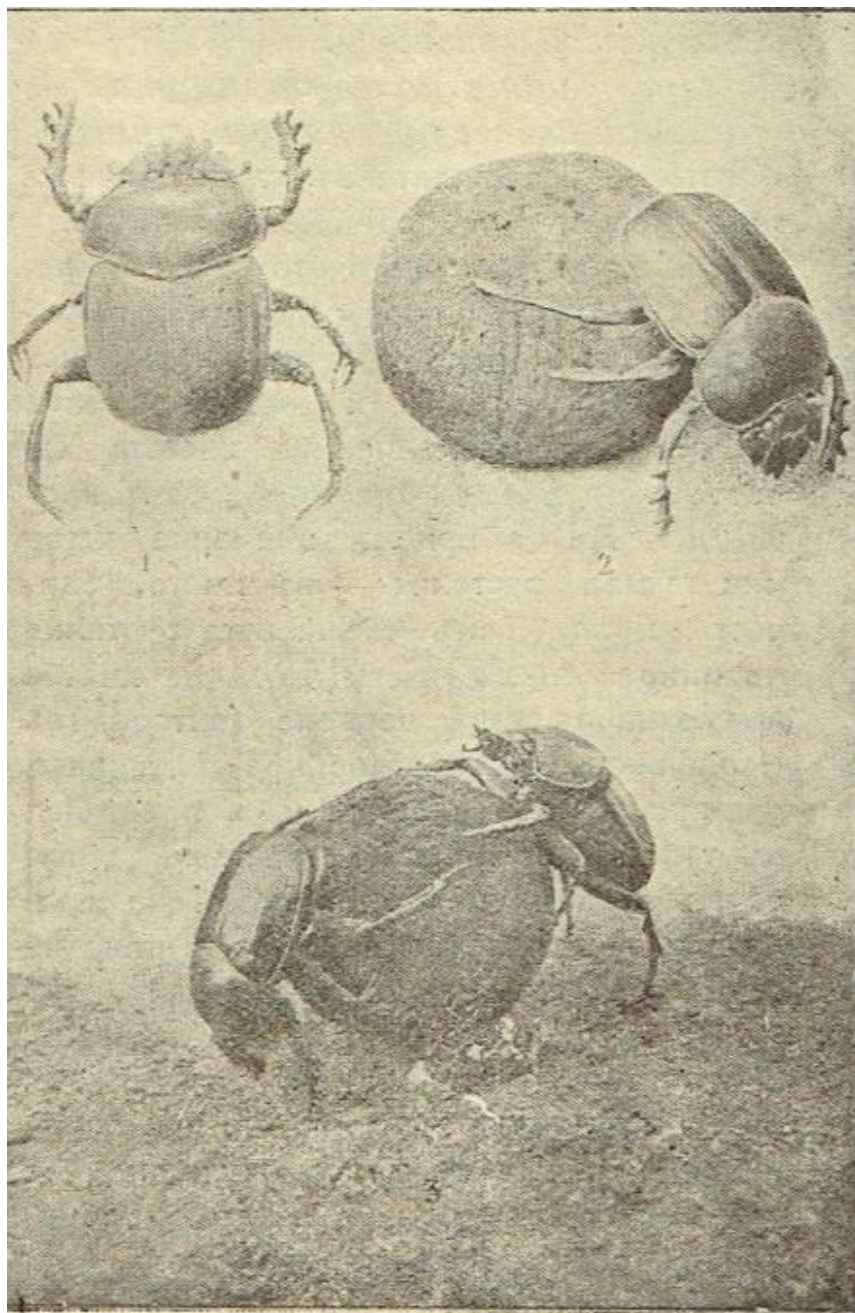
Какво ни говори зъбарката (*Dentaria bulbifera*)? Тя расте в сенчестите гори, дето често може да не се посети от насекоми. И ето, децата с интерес ще видят в листните ѝ пазви тъмни зрънца, които падат на земята и дават ново растение. Това са тъй наречените размножителни пъпки. Даже в най-сенчестите места се срещат екземпляри без никакъв цвят, но затова с достатъчно размножителни пъпки. Детето ще изследва жълтурчето (*Ficaria verna*) на слънчево и сенчесто място. Ще констатира, че в първия случай има малко размножителни пъпки или никак, а във втория – голям брой.

Природата около нас ни дава неизчерпаеми случаи за опити и наблюдения!

Подобни изучавания могат да правят децата и върху животинското царство. И там можем да ги въведем в едно приказно царство!

За да изясня мисълта си, нека кажа няколко думи за Фабр, прочутия френски ентомолог. Той бил учител в един френски провинциален град. В свободното си време с най-голяма любов изучавал живота на насекомите. Той е могъл да се снабди с едно диво, пусто място, негодно за земеделска работа. Земеделецът не би му поверил и една шепа репени семена, казва Фабр. Но за него това място е било „великолепен Едем“. То е било цел рай за ципокрилите. Било обрасло с тръни и разни диви цветя. Тук живеели строители от глина, тъкачи на книжна тъкан, листорезачи, строители от картон, каменари, дърводелци, земекопачи и пр. За да изтъкна любовта и търпението, с което Фабр правил своите наблюдения, ще цитирам един случай, разправен от самия него. Веднъж още от ранна сутрин седнал на камък в дъното на една яма и наблюдавал внимателно живота на ципокрилото насекомо: лангедокски сфекс (*Sphex occidentalis*). Минала група от три гроздоберки, които отивали на работа. Те съгледали Фабра, който приличал на човек вдаден в размишление. На мръкване същите лица се завръщали с пълни кошници на глава. Фабр стоял все на същия камък с поглед устремен в една точка. Неподвижността му, продължителното му пребивание на това пусто място, трябва силно да ги е поразило. Кога минавали край него, той видял, как една от тях поднесла ръката си до челото и прошепнала на другите: „бедният идиот! У него не е всичко на мястото си!“

Фабр намерил в живота на насекомите възшебен мир! Той с възторг описва чудните им инстинкти! За илюстрация ще дам само няколко примера от неговите опити и наблюдения.

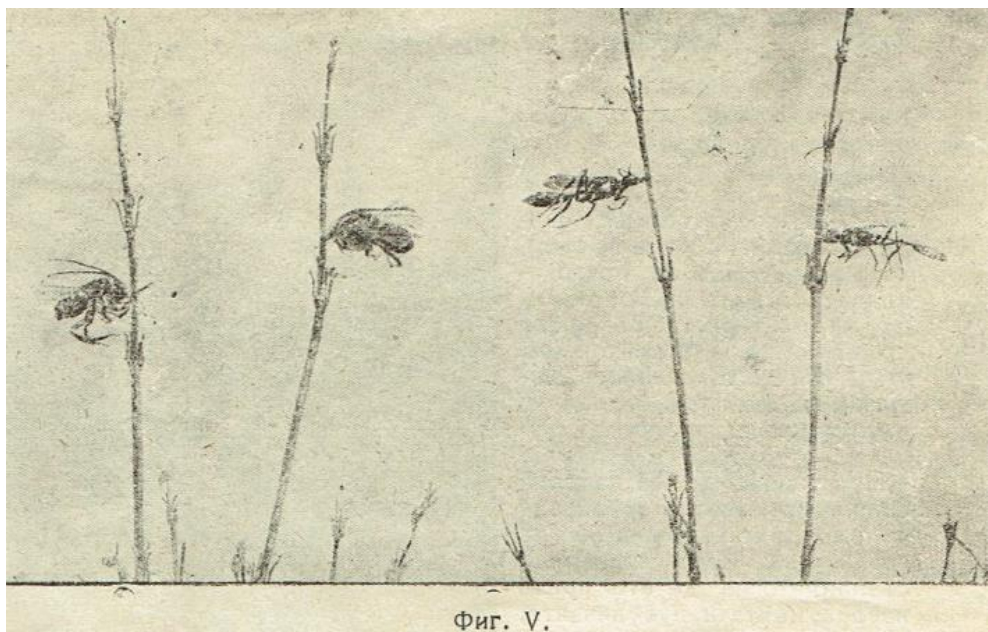
Фиг. III.

Наблюдения над торния бръмбар (*Ateuchus* или *Scarabaeus*). Често може да се види той по полето, как търкаля топка тор (виж фигура 3). Търкаля я, додето намери удобно място и я постави в една дупка в земята. На местоназначението той разтрошва топката на късове, очиства я от всички земни частици и камъчета, които са се полепили по нея или останали в вътрешността ѝ при бързото събиране на материала. От очистения материал той възобновява топката. След това разтваря единия ѝ край и снася в ямичката едно яйце и го покрива. Топката така добива крушообразна форма. Торът служи за храна на излюпената личинка.

Фиг. IV.

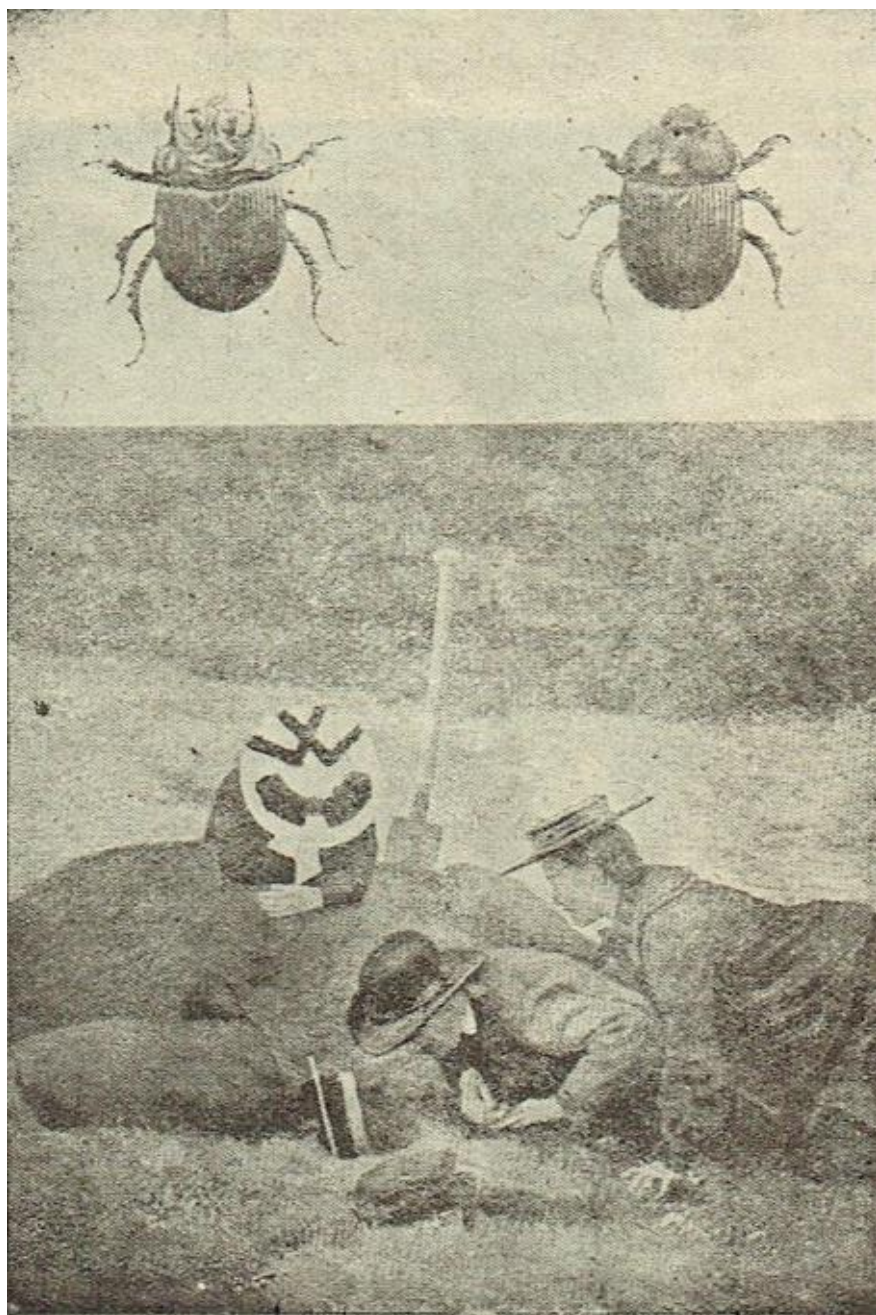
Наблюдение над паяка тарантул (виж фигура 4). Той носи пашкула с яйцата си със себе си към края на лятото той съгрива пашкула така: наполовина се показва над гнездото и вдига със задачите си крака пашкула срещу слънцето високо, за да се огрява. А за да се огрее пашкула добре от всички страни, той го върти полека. И това прави всекидневно през часовете, когато слънцето е по-силно. Това повтаря в течение на 3-4 седмици.

На фигура 5 виждаме насекоми от разряда на ципокрили, заловени с челюстите си (мандибулите) за някое клонче. Така те спят!

Изучавания върху бръмбара-гробар. Да го намерим, не е лесна работа. Обаче, нека поставим някъде по полето някое умряло врабче или друго животно. На другия ден с голяма вероятност ще видим там много гробари събрани. Те копаят дупка под умрялото животно и го

заравят в нея заедно с яйцата си. Фабр вързал за един кол умряла къртица. Гробарите изкопали яма и под кола, за да го съборят, та да катурнат и къртицата. Веднъж вързал къртица с лико за един хоризонтално закрепен кол. Те изкопали яма под къртицата, но тя не падала в ямата. От начало те се изненадали, но после отишли и прегризли ликото и къртицата паднала.

Фиг. VI.

Фигура 6 показва, как Фабр със свои близки наблюдава живота на едни бръмбари. Какъв интерес се чете по лицата им! Как те са погълнати всецяло в своята работа! Като че ли са откъснати от целия свет! Като че ли са унесени при слушане приказки от хиляда и една нощ!

Това е настроението, което трябва да събудим у детето! То трябва да обикне природата, да я счита за нещо велико, разумно и близко до себе си!

Препоръчвам изучаването на „Ентомологически възпоминания“ от Фабр. Когато почне учителят да наблюдава природата с учениците си, самата обстановка ще ги научи, как да постъпва, и често както той, така и учениците ще проявят творчество в своите наблюдения. Някой ден могат да намерят в гората някой голям мравуняк и да го изучават цел ден, могат да проследят пътищата им. прицелните точки на пътуването им, с какво се товарят, през какви препятствия минават и как ги преодоляват.

Могат да се правят опити с дъждовния червей в градината след дъжд как те, макар и без очи, усещат с кожата си светлината на фенера и бързо избягват.

* * *

Заведи детето до едно смазано цветенце и му кажи: „Ако ти си това цветенце ще ти бъде ли приятно? Заведи го при друго цветенце, весело, здраво, и кажи му: „Ако ти си като това цвете, ще ти бъде ли добре?“ Детето разбира тези аналогии. Така то ще схване, че както ние можем да бъдем добре или зле, така може да бъде и цветенцето. Детето интуитивно ще се добере до вътрешния живот на цветенцето. После, от там ще преминем към съзнанието на мушичките, птиците, после на

човека, на другарчетата на детето. При възпитанието на децата не възпитавайте с камъни, а всякога с това, което се движи: с извора, който извира, с цветето, което расте, с бубулечката, която се движи, с птиците, които хвърчат и пр. Ще вземеш пчелите: как те събират мед, как го приготвяват и как го оставят да ферментира. И с много примери ще им се покаже, че във всички създания, в цветята, насекомите, птиците, има съзнание, специфично съзнание, и че като се дойде до човека, може да се направи една непрекъсната връзка, да се види, че съзнанието се разширява. Като прекараме съзнанието на детето през извора, цветята, бубулечката, мушичката, птицата, човека, то е приготвено, и в него се събужда морал, в него се събуждат спящите заложи, които има от миналото. Детето ще схване, че всички същества чувстващ любовта, че всички същества са отзивчиви на любовта ни към тях“.

„Тревата, дърветата, пчелите трябва да говорят в детските приказки. Децата обичат това“. „Ако се изследва само външната, материалната страна на нещата, детето огрубява“. Един Учител.

Нека кажем няколко думи за духа, в който трябва да се изучава природата. Преди всичко, когато излезете с децата да учите въвн, няма да имате отношението на строг учител към деца, които се страхуват от вас. Тогаз би липсвало онова разположение на душата, което ще ни направи способни да разбираме езика на природата. Ще бъдем като техни по стари братя и сестри. Любовта, която имате към децата, ще роди непременно интимност между вас. При правилни отношения това върви ръка за ръка с благоговението към учителя.

Детето не трябва да се ограничи само с формата, а трябва да долови зад материалното самия живот, пулсът на който бие, вътрешния живот на природата, който е отгатък формите. Ако е само за изучаване материалните форми и процеси, тогаз по-добре нека се задоволим с откъснати растения, донесени в клас, и с учебника. Чрез изучаване живота всред самата природа, ние искаме да се сбlijим с вътрешния ѝ живот. Ще дам един пример. Детето може да излиза често на пролет въвн от града преди изгрев-слънце и тогаз ще наблюдава следното: става особено съживяване в птичия мир на близката гора. Току-що преди изгрева птиците изведнъж се раздвижват, почват да пеят или грачат. Каква интересна връзка между първите слънчеви енергии и съживяването на птиците! Какви дълбоки следи ще остави това преживяване в детската душа!

Някои се стремят да обяснят живота механически. Чрез разни опити на Бюкли, Квинке, Румблер и пр., искат да получат по физико-химичен начин същите явления, които срещаме в живата клетка и в живия организъм. Обаче, това е напразно. Има нещо по-висше в организма от механическите процеси⁸⁸.

Детето ще схваща цветята като живи същества със свой особен вътрешен живот, със съзнание. С какво чувство тогаз ще бъде изпълнено детето, когато разкопава около растението, когато го полива, то ще чувства, че това е добро за тях, а когато види някое увехнало растение то ще почувства, че растението страда. Значи, детето не се свързва с формата, но и с вътрешния живот на растението. Когато детето сади или полива дръвчета и цветя, това ще бъде израз на любовта му към тия живи същества със свой вътрешен живот. Това не трябва да бъде механична работа!

⁸⁸ Виж по това статията: „Няколко думи за значението на окултната биология“ в списание „Житно зърно“ год. II, Кн. 5-6.

Отношението към растенията при земеделската работа не се изчерпва само с току-що казаното. То си има и друга страна, която ще разгледаме в следната книжка.

Защо цветята събуждат радост и светлина в душата ни? Общението с цветята, вникването в техния вътрешен живот има голямо възпитателно значение!

Ще се изучава онази степен на вътрешния живот, който паякът, бръмбарът или птицата проявяват в своите дела. Вrabчето няма да се изучава само по отношение на жизнените функции, само по отношение на външния начин на живота, но ще се изучава и във връзка със степента на разумност, на съзнание, която то притежава. Детето да почувства, че това е същество, което усеща глад, жажда, болка, страдания, че и то чувства нашата любов и е отзивчиво към нея!

Тогаз и растенията и животните ще станат близки до детето, тогаз то ще ги разбере и ще ги обикне. Значи, от формата ще се издигнем до жизнените функции, а от последните до вътрешния живот.

Детето ще отиде при цветята, тревите, дърветата, мушичките, птичките, и ще чуе, какво му говорят те. И като се научим, какво ни говорят, ще заобичае. На това наблягам: именно, ще ги обичае. Така, детето ще се научи да обича всяка тревица, всяко цвете, всяко дърво, мушичка, бубулечка, птичка. Така, то ще дойде до там, да се радва на всека тревица. И когато дойде до такива преживявания, то вече няма с удоволствие да къса цветето, но ще го остави да се радва на живота. То вече няма да сяда върху цветята. Когато сяда, ще гледа да сяда край тях, за да не ги стъпче. Но ти няма да му казваш да не ги къса. То по свой импулс трябва да дойде до това. И когато учителят забележи това, трябва да знае, че е постигнал голям резултат. Това ще го изпълни с радост. Това ще му покаже, че е на прав път.

Детето постепенно ще почне да чувства, че същото начало, което живее и работи в цветята, птиците и пр., живее и работи и в него като съзнание, проявява се с все по-голяма пълнота. То ще се почувства сродно със силите, които работят в птиците, цветята, дърветата и пр.

* * *

„Целият космос изявява смисъла на вътрешния живот“. Един Учител.1)

Материалното е само символ на духовното, което стои зад него. Всички материални явления са само израз на духовни сили, които са зад тях. Гьоте казва: „Всичко преходно е само символ“. Това може да ни поясни, как можем от външните явления да дойдем до известни духовни истини. Има особен закон за съответствията. На известни материални явления съответстват духовни. Можем да разгледаме материалните явления като алегии. Така може да се събуди духовното у детето. Обучението по природознание по този начин ще се одухотвори, ще ни доведе до духовен живот.

Учителят трябва да намери приказки за съответствия между външните и вътрешните явления, трябва да намери съответни символи. И те не трябва да бъдат измислени. Те строго трябва да отговарят на съответствията, които има в самата природа. Ние трябва да използваме известни факти на природата като символи на по-висши истини. Когато символите са правдиви, т. е. имат своя Raison d'être⁸⁹ в природата, и отговарят на истински съответствия в природата, тогаз те имат дълбоко действие върху човешката душа.

⁸⁹ Причина за съществуване.

Чрез съответни приказки ще се загатва за вътрешния живот на природата. Такива приказки могат да се дадат готови в сборници на учителя, но от тях той ще има малка полза. По-важно е всеки учител сам да твори такива. Какъв грамаден материал за творчество може да намери учителят в неизчерпаемото разнообразие на живота в природата!

Д-р Щайнер изтъква, че тези приказки, които сам учителят е съчинил специално за случая, са най-силни, те правят най-голямо впечатление на децата. В училището трябва да бъде творец не само ученикът, но и учителят. И той всеки ден трябва да твори, да черпи из дълбините на душата си от извора на творчеството, някой казват: „Дайте на учителя материал, с който той да борави“. Че по този начин той ще убие най-ценното в душата си! Приказката трябва да излезе от дъното на душата му като негова рожба, трябва да е преживяна от самия него. Той трябва да вложи чувство в нея, а това става, само когато тя е плод на неговото творчество.

Аз тук ще дам няколко примери, но не като „материал“, а само като илюстрация на мисълта си:

1. *Снежинките*. Децата зиме ще наблюдават снежинките, ще се учудват на чудно красивите им форми. Защо природата не си скъпи труда със снежинките? Нима не можеше да образува какви да е снежинки? Но в тях тя възплътява най-висша красота! Тези красиви звездички са истински образец на художествено произведение! Те ни казват: „И в най-незначителната работа, която вършиш, трябва да вложиш идеята за висшия идеал. Потърси в себе си най-висшето и го възплъти в тази си работа“.

2. *Слънчевият лъч*. Ще излезете при изгрев-слънце, и ще наблюдавате цветята. Венчетата им са затворени, но когато ги огреят слънчевите лъчи, ще забележите, че те се отварят. Слънчевият лъч ни

говори: „Само онова действие, което е извършено от любовта, отключва сърцата, може да раздвижи най-нежните струни на душата. Само то излиза от душата и говори на душата“!

3. *Птиците при изгрев-слънце.* Колко са отзивчиви те, чувствителни към тези тънки енергии, които идат от слънцето! Те ни казват: „Така и ти бъди внимателен, вслушвай се дълбоко вътре в душата си и долавяй шепота на този нежен глас, който ти говори отвътре. Това, което ти говори той, е най-високото, най-красивото в тебе. Ако слушаш този глас, ако му останеш верен, ще осмислиш живота си!“

4. *Диамантът.* Той е образуван в земните дълбочини. Грамадни тежки маси са го притискали. С какви страдания той е бил роден в тъмните земни недра! През каква температура е минал той! Но ако не беше минал през тези страдания, той не щеше да бъде такъв, какъвто е сега! На тези страдания има той да благодари затова, което представлява сега. Той ни говори следното: „Изучи смисъла на страданието! Страданието не е смисъла на живота, но то е велик учител, който чисти душата и събужда у нея дремещите заложи!“

5. *Планинският връх.* Изкачвате се с децата на висок планински връх и се чувствате очаровани от преживяното! Чувствате яснота на мисълта, разширение на душата. Какъв простор се открива пред вас, какви широки хоризонти! Планинският връх ни казва: „Търси висините на Духа!. Там ще изпиташ онази радост, онзи подем, който носи живот. А що е пребивание във висините на Духа? Това е висшия идеен живот, това е законът на служенето!“

6. *Цветето върху скалата.* При разходка с децата можете да срещнете висока скала. На нея можете да забележите шепя пръст, от която се подава красивото венче на някое цвете, напр. лай-кучка, глухарче или друго някое. Това цвете ни говори: „Ако си поставен и в

най-неблагоприятните условия, вярвай твърдо в Божия Промисъл. Използвай тия условия. Не чакай по-благоприятни от тях, не чакай „път, постлан с рози“, за да почнеш. Бъди бодър и в най-големите нещастия. Не падай духом. Вземи пример от мен. Ще излезеш на светлина. Повикай като мен на помощ слънцето. В най-трудната минута на твоя живот слънцето те чака да вдигнеш глава, за да те огрее“.

7. *Слезът.* Децата могат да изберат некоя група слез (*Malva silvestris*), която да е огрявана през целия ден от слънчевите лъчи, и да я наблюдават. Ще видят, че при изгрев-слънце листата му са обърнати към изток, към обед те са обърнати право нагоре към слънцето, а към залез-слънце – на запад. Това ще направи дълбоко впечатление на децата. Слезът ни казва: „За какво копнее най-ценното в твоята душа? Тя търси божественото слънце. Само то ще ти даде радост, светлина и опора. Търси го с всички сили на душата си!“

8. *Увехналите цветя.* Срещата ги стъпкани по пътя. Всички се спират нажалени пред тях. За изходна точка ще служи състраданието към тях. На лице е потребното разположение на душата. със съответен разговор се намира езика на тези увехнали цветя: „Някой младеж е живял за високото, идеалното, но животът със своите грижи, разочарования, го е смазал, примирил го е с противоречията в живота. И върви той с пустота в душата, мъчейки се да я забрави. Но не може да измами душата си! Той крие в нея тези увехнали цветя! Както водата е необходима за нашите цветя, така и тези вътрешни цветя живеят само от една жива вода. И те копнеят за нея! И тогаз ще изчезнат бръчките от лицето на човека!“

9. *Изворът.* В дъното на всяка душа има един извор. Той трябва да протече. Когато умореният пътник с голяма радост се приближава до извора, така и всеки с радост отива при онзи, у когото е събуден той.

Такива хора са като извора: както изворът освежава пътника, така и такъв човек, когато някой се приближи до него, внася топлина, вяра и радост в душата ти. Кой е изворът на човешката душа? – Любовта!

Тези примери, които дадох, са съвсем малко в сравнение с грамадния материал, който ни доставя общението с природата! Един Учител казва: „Всички явления около нас трябва да се вземат като такива символи. Например гъсеницата и пеперудата могат да се вземат като символ за възраждането на човешката душа. Даже и камъкът, който срещаме на пътя си, може да послужи като символ на велики истини“. За всички явления и закони на вътрешния живот могат да се намерят подходящи символи“.

Най-дребното явление в природата, най-малката тревица, най-малкото цвете могат да станат изходна точка, за да се разберат някои висши духовни истини и да се събудят мощни духовни сили и стремежи в детската душа.

Така, детето ще изучи материалното но ще го надрастне. През материалното ще отиде до духовното. Ако остане само в материалното, ще заглъхнат висши те му сили! Когато чрез символи преминава от материалното към духовното, то вече одухотворява материалното. Това е вече надрастване на материалистичната психика. Така постепенно ще почне да предчувства зад материалното великите духовни сили и закони, великите духовни тайни. Сега само ще ги предчувства. (А в по-горните класове ученикът вече ще ги и схване и обоснове в научна форма и така ще се тури начало на онзи висш идеен живот, който трябва да кипи в тия класове на гимназиите!)

И всички тези символи нека да се кажат кога да е, но във връзка с преживяванията, т. е със самия живот около детето. Напр., за извора няма да се разправя в къщи, но когато се срещне такъв при екскурзия или след очистиването му от децата.

Какво е значението на тези символи? Преживяването на духовните истини от детето дали има само това значение, че обогатява паметта и ума? За да отговорим на този въпрос, трябва да знаем по-дълбоките закони на духовния живот, които окултизмът разкрива. Преди всичко, усвояването на висшите духовни истини чрез символи и алегии през втория период развива онези душевни сили, с които душата по-късно ще стане способна да усвои тези истини направо. От друга страна, всяка преживяна мисъл, висше чувство, и стремеж е вътрешен работник в душата! те разкриват нейния вътрешен извор.

Нищо външно не може да събуди духовен живот у човека, ако последния вече не е съществувал като заложба в самия човек. А той съществува така у него, понеже истинската човешка природа е духовна. Развитието на по-дълбокия духовен живот у детето е в съгласие с неговата природа. То е една негова нужда! Ето защо неразвиването му у детето е в противоречие с неговата природа. Пропусне ли се периода от раждането на детето до 14 година за развитието на по-дълбокия духовен живот, много е изгубено, Защото трябва да се има пред вид, коя област на неговото естество в кое състояние се намира в разните периоди.

Как ще дойдем до този по-дълбок живот чрез природата? Един Учител казва: „Животът, който сега имаме, е дар от Бога. И целият живот във вселената е от Него, И всички добри условия. Животът е в разни степени на проява в минерала, растението, животното, човека. И всичко около нас има значение като условия за неговата проява. Това съзнание събужда благодарност към Бога“. А тя е начало на по-дълбокия духовен живот, казва Д-р Щайнер. Начало на вътрешен живот има, когато човек дълбоко преживява чувството на благодарност към Бога за всичко това, с което ни е дарил: за слънцето, дъжда, цветята, самия живот и пр. А благодарността преминава в любов!

Детето ще схване Бога като извор на любовта, като Велика Любов, която се разлива към всички същества: към тревите, цветята, дърветата, бубулечките, мушичките, птичките и човека. Какво дълбоко преживяване ще има детето, когато сутрин излезе на изгрев-слънце и види в животворните слънчеви лъчи израз на великата Божия Любов към нас! „Той повелява на слънцето си да изгрева на злите и добрите и дава дъжд на праведните и неправедните“ (Ев. Матей, гл. 5, стих 45). Детето ще схване, че великото е да обичаме всички същества, да любим тези, които ни обиждат, да правим добро на тези, които ни правят зло.

(Следва)

20. Окултна педагогика – III

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. II-III (юни-октомври 1925 г.)

(Продължение от кн. 2-3)

НОВОТО СВОБОДНО УЧИЛИЩЕ

20.1. Вън от стаите, в лоното на живата природа!

Трябва да се обърне внимание на начина, по който детето е поставено в съприкосновение с външния свят. Детето трябва да се постави в съприкосновение с тази област на външния свят, която е най-подходяща за дадената епоха от живота му. Трябва да се вложат в работата, колкото се може по-дълбоко и по-правилно тъкмо тези енергии, които са най-подходящи да бъдат засегнати в дадената възраст. А кои детски енергии, в кой период се намират в подем и могат да се разработват чрез педагогически методи, – това изучава окултната педагогика⁹⁰. Чрез детската дейност трябва да се развият у него тъкмо тези способности, добродетели, които съответстват на дадената възраст.

Когато ще оценяваме критически някои педагогически методи, ще трябва да имаме пред вид гореказаното. Тогаз всички педагогически въпроси се явяват в съвсем нова светлина.

⁹⁰ Виж статията: „Възпитанието на детето в светлината на окултизма“, в сп. „Всемирна Летопис“, год. I, кн. 4-5.

20.2. В лоното на живата природа.

„Възпитанието на детето трябва да започне с физическия свят.“

„Наблюденията в живата природа са необходими за възпитанието на нашия ум и нашето сърце“.

„Аз черпя своите принципи от една много голяма книга, на която всяко камъче, листче, клонче, цветче съставляват азбуката. Аз постоянно превеждам от тази велика книга“.

„Аз не разбирам под думите „жива природа“ това, което съвременните естественици разбират. За нас природата е нещо велико не само в своето устройство, но и в онази интелигентност и разумност, която то проявява“. Един Учител.⁹¹

Един от най-важните лозунги на окултната педагогика е: „Вън от стаите, в лоното на живата природа!“ При започването на възпитанието в детската градина (забавачницата) и в отделенията, няма да се постави детето във връзка с мъртви пособия, с никакви инструменти, а просто ще се постави в съприкосновение с живата природа, с цветя, треви, дръвчета, извори, птици и пр. и в тази среда, пълна с поезия, то ще развива своите сили.

Цялото обучение ще става за първо време единствено в свързка с живата природа. Последната ще бъде изходна точка на цялото обучение. Изучаването на разните учебни предмети, напр. смятане и

⁹¹ Под „Един Учител“, авторът Боян Боев има предвид Учителя.

пр., ще става в първо време все в свръзка с живата природа, също така и изкуството.

Защо обучението трябва да почне в лоното на живата природа? Окултизмът идва до този метод чрез по-дълбоко изучаване на детската природа.

Ето някои от основанията:

1) Един закон в окултната педагогика гласи: „детето трябва да започне с изучаването на мъртвите предмети, кога то почне да се укрепява неговия ум, отвличената логическа мисъл, а това става към 14 година. До тогаз то не трябва да работи с мъртви, неподвижни предмети, напр. машини играчки и пр., а винаги с това, което се движи, има живот в себе си“. Това е в дълбока свръзка с периода, в който се намира детето до 14 година. До тогава етерното тяло е в надмощие, то се намира в периода на усилено развитие и оформяне. То е носител на строителни сили на организма, на жизнените сили. Ето защо ако искаме да бъдем в хармония с детското развитие до 14 година, трябва да поставим детето в съприкосновение само с това, в което има движение, живот, а не с мъртви, неподвижни форми.

2) Такова обучение е в хармония със законите на развитието на човечеството. Древните човешки раси са били в голямо общение със силите на природата. Тогаз човек е бил в по-големи връзки с космичните сили. Потъването на човешкото съзнание в материята роди бляскавото развитие на външната, материалната култура. Днешната материална култура докара от една страна пълното развитие на материалните науки и на техниката, но от друга страна отчужди човека от космичните сили. Няма вече той вътрешната връзка с животните, растенията и целия космос.

Но сега се намираме в началото на един нов период от човешкото развитие, и тази вътрешна връзка с космичните сили ще бъде възстановена, и то в още по-висока степен.

Ето защо възпитанието в горния дух е в хармония със законите на човешкото развитие.

3) Такова обучение е в хармония и с друг един биологичен закон. Знае се, че детето съкратено преминава пътя, по който се е развило човечеството. Ако хвърлим поглед върху древната история на човечеството, ще видим, че тогаз човек е бил в най-голям контакт с живата природа, много по-голям от колкото днес. Ето защо и детето трябва да премине през тази фаза.

4) Детето има нужда от много слънце, чист въздух и движения. Туберкулозата, рахитизмът и много други болести се дължат на слабото излагане на слънце. Чрез работата в сред живата природа ще могат да се развият всички страни на детската природа: то ще се развива правилно физически и духовно, понеже ще работи повече на слънце и чист въздух. Чрез полската работа то ще може да упражнява всички свои органи, защото ще извършва най-разнообразни движения с ръцете, краката, кръста, шията и пр. При работата, без да ще, ще се научи да диша дълбоко, а това ще разшири гръдния му кош. От друга страна, така то ще получи изобилен материал за развитието на въображението, паметта, мисълта, чувството, волята и пр.

5) Чрез полска работа, чрез работа на слънце, при такъв близък и постоянен контакт с цветя, треви, дървета, извори, детето ще се намира винаги в красива обстановка. Така ще се развият естетичните му чувства. Какви щастливи минути ще достави този начин на възпитание: Животът му ще тече в една атмосфера на красота и поезия! Това условие е много важно за пробуждането на вътрешните сили. Така детето ще се научи да се възхищава, да намира и в най-

скромната тревица, и в най-дребното цветенце висша красота и възплъщение на една висша идея! А по-рано ги е отминавало!

За другите предимства от този начин на възпитание ще говоря по-долу, при разглеждането на разните видове занимания на детето всред природата.

20.3. Играчките и пособията на Фрьобел и Монтесори от гледището на окултната педагогика.

Даровете на Фрьобел са неестествени, от гледището на окултната педагогика. Те се състоят от пръчици, квадратчета, кубчета, тухлички, от които се строят къщички, кладенци, врати, маси, столове, стълби, птичи жилища, дворове, градини, венци, геометрически красиви фигури и пр. От цветна хартия се приготвят разни красиви пъстри картинки. Всичко това от окултно гледище е неестествено, понеже е боравене с мъртви предмети.

Също така и уредите и пособията, с които си служи Монтесори в „Дома на детето“, не издържат критика от гледището на окултната педагогика. Те са неестествени. Те са толкоз природо несъобразни! За възпитанието на сетивата Монтесори си служи с цилиндри, поставени в специални издълбани вместилища. Цилиндриите са с разни големини. Вадят се от местата им, и след това детето трябва да постави всеки един от тях в гнездото му. Гнездата им са наредени по големина в низходящ или възходящ ред. Той си служи и с кубчета от разни големини: най-големият куб е с ръб 10 см., а най-малкият – 1 см., с всички междинни степени. От кубчетата детето трябва да издигне кула, като постави долу най-голямото, а горе – най-малкото. Това се прави с цел да наблюдава, сравнява и сортира предметите по големина и форма. Децата се учат със завързани очи да разпознават формите на предметите, за да се засили чрез концентриране на вниманието осезателният усет на пръстите. Тук фалшът и неестествеността достигат до най-голямата степен. Тези опити са съвсем изкуствени, те отдалечават детето от живота, който блика около него!

За възпитанието на барическия усет (усет на тежина), той приготвя дъсчици с дължина 8, широчина 6 и дебелина 1/2 см.

Дъсчиците са от три сорта: от акация, орех и елха. Те са и с разни бои. Тежат 24, 18 и 12 грама. Значи, разликата помежду им е 6 грама. Детето се учи да разпознава с отворени и завързани очи, коя дъска от какъв материал е.

За обучението по геометрия се приготвят дървени фигурки с разна форма: триъгълници, квадрати, многоъгълници, кръгове, елипси и пр. Фигурите са поставени в издълбани вместилища, те се вадят от гнездата си и детето трябва да ги постави в съответните им гнезда.

При обучението по смятане си служи с монети: децата развалят пари. Освен това, той си служи и с пръчици от разни дължини с напречни цветни ивици тъмни и светли, които се редуват. И децата трябва да нареждат успоредно пръчиците една до друга по големина и според броя на напречните им и цветни ивици; след нареждането те броят така наречените пръчици и пр.

Как се внася живот в детската работа, когато при смятане и геометрия се излезе от работата в лехите с цветя, дръвчета и пр.

Играчките на Фрьобел и Монтесори са непедagogични. Те са вредни от окултно гледище, защото са мъртви, в тях няма живот. Това ново направление в педагогиката, което изхожда от окултното разбиране на педагогическите въпроси, ще измени коренно всички видове училища, включително и забавачниците. С разни пръчици, тухлички, кубчета искат да възпитат детето! Че с тях заглъхват висшите детски способности! Изведете детето още от малко всред цветята, изворите, потоците, дръвчетата и вижте какъв ще бъде резултата.

20.4. Ръчният (занаятчийският) и индустриалният (машинният) труд от гледището на окултната педагогика.

„Децата ще имат малки колца и мотика. Когато се събуди умът, тогаз ще работят с машини: като мине 14. година. До 14. година детето трябва да се занимава с растения, да употребява малки инструменти; също така и с дърводелство и и книговезство ще почне след 14. година. Нека да е по-близо до природата. Центровете в мозъка са наредени спиралообразно. Вредно е, ако събудим един център в мозъка преждевременно. Като се работи по горепосочения начин, няма да има голямо напрежение на мисълта. Защото многото мислене е изхарчване на много енергия, а детето не разполага с толкова енергия в мозъка си“.

„Ако децата почнат от начало с машини, те ще станат бездушни. Ако искат да направят детето без душа, тогаз нека то почне от малко с машини“. Един Учител

Някои защитници на трудовия принцип искат да направят изходна точка на обучението ръчния труд: дърводелство, книговезство, тъкачество и пр. За да подсладят тази работа, те казват, че детето, разбира се, от начало ще почне с игри и след това ще премине към труд.

По същата причина, поради която са вредни кирпичките и кубчетата на Фрѐбел и Монтесори, вредно е и обучението на дърводелство, книговезство, тъкачество и пр. от ранна възраст, преди 14. година.

Други искат децата от ранна възраст да почнат с машинен труд. Искат детето още от малко да го направят „малък индустриалец“!

Някои разсъждават така: „Детето трябва да се свърже с днешния живот, а понеже днешният живот е епоха на силен индустриализъм, то непременно и детето трябва да разбира този индустриализъм“ Но подходящо ли е това за детската природа? До 14. година благотворно действа върху него и събужда спящите му сили само това, в което има живот, напр. цветята, дърветата и пр. По-горе изтъкнахме, защо това е така.

С никакъв мъртъв механизъм не трябва да влиза детето в съприкосновение преди 14-та година. Те убиват ценни сили у него. Това може да стане след 14-та година⁹².

Ние винаги забравяме разликата между природата на детето и тая на възрастния. Искаме нуждите и желанията на възрастния да припишем на детето! Същата грешка, която са правили в миналите векове и най-видни педагози по отношение на детето, като са му

⁹² Но някои ще кажат, че това няма да е възможно за повечето младежи, понеже колко души продължават образованието си след завършването на прогимназията? Да, вярно е, че мнозина даже и незавършват прогимназията, а мнозина след завършването ѝ или прекъсват образованието си или постъпват в професионално училище. Днес прогимназиалното образование е задължително, макар и само на книга. Обаче, според окултизма, общото образование, през което трябва да минат всички деца трябва да се простира и след прогимназията (след 14 година), защото преди младежът да се специализира в някоя професия, трябва да има достатъчно общо образование. Една от опасните тенденции днес в нашето учебно дело е ранното специализиране и професионализиране, ранното постъпване в професионално училище – след завършване на прогимназията. Общо образование, додето се оформи личността! Всяка личност трябва да се оформи всестранно!

приписвали психиката на възрастния, искали са да го обучават, като че то има схващанията, способностите и нуждите на възрастния!

Тук пак става ясно, колко е нужно изследването на детските периоди, изучаването кои сили и способности и в кой период се развиват. От пренебрегването на тези закони могат да последват капитални грешки.

* * *

Някои ще кажат, че възпитание при обучение с природата се вече практикува в някои училища. Да, вярно е, че в много трудови училища се практикува и полска работа. Обаче, това което се практикува там, е далеч от нашата идея! Ето защо:

1) В много трудови училища в Европа и Америка се практикува полска работа, обаче, наред с дърводелство, книговезство, железарство и даже машинен труд. Но това е в противоречие с принципите на окултната педагогика.

2) Има училища, в които главната работа на децата е полска, обаче тази работа е външна, механична, не е одухотворена. Тогаз тя няма онова възпитателно значение! Природата там се явява като мъртва, само като сбор от материални явления. А това задебява душата! Един Учител казва: „Изучаването само на материалната страна на явленията, без вникване в духовната им страна, задебява душата.“ Трябва да се надратне материалистичната психика. Детето не трябва да вижда само формите, но трябва да ги надратне. Материалистичната психика убива нещо ценно в душата му. Трудът трябва да се одухотвори по начин, описан в миналата книжка.

Не е достатъчно само да се кажа, че детето работи всред природата! Важно е как то възприема нещата! Ако то схваща цветовете, дърветата, тревите, като мъртви форми, тогаз неговата работа ще бъде

пак механична, почти няма да се различава от работата му с мъртвите форми.

Защо детето задебява, като влиза в общение само с материалната страна на природата? Тук вече дохождаме до въпроса за съдържанието на детската дейност. Отговорът е: защото се засягат само известни сили на душата, а по-дълбоките ѝ сили остават не засегнати. Когато детето отглежда ябълкови дръвчета като мъртви форми, силите у него заглъхват! При изучаване на растенията и животните, трябва да чувстваме, че в тях има съзнание и да проследим степените на съзнанието, да почувстваме, че влизаме в контакт не само с материалните форми, които са пред нас, но и с това, вътрешното, което живее зад тях. Тогаз детското въображение, сърце, мисъл ще вземат по-дълбоко участие в работата. Съвсем други – по-дълбоки и по-живи – мисли, чувства и желания ще работи детето с едно дърво, с едно цвете, когато знае, че то е живо същество, отзивчиво на неговата любов! Само тогаз работата на детето няма да бъде механична, а ще има истинско възпитателно значение.

По-активна е тази работа, в която вземат участие повече душевни сили. А само при подобно отнасяне към растенията, повече детски сили се засягат и то по-дълбоко!

Още по-голямо съдържание се влага в детската работа, когато то разглежда явленията в природата като символи на висши истини. Така, всеки час по естествознание освен че ще ни запознае с материалните явления около нас, но ще издигне душите и към висши духовни сфери, ще ги постави в съприкосновение с вечното. Ако изучаваме само материалните факти около себе си, без това да е изходна точка за проникване до духовното, тогаз ние поставяме детската душа в затвор, лишаваме я от светлината, под чието влияние крепнат нейните сили! При горния начин детето ще намери, че всяко цвете, Всяко дръвче,

всяка тревица, всяко природно явление си има език, който разкрива по-дълбоките истини!

Тогаз при детската работа се раздвижват по-вече негови енергии.

Някой може да каже: „вие не искате ли да превърнете всички училища в земеделски?“ Отговорът е следният: да, полската работа влиза в училището, но не като професионална работа, а като общообразователен и възпитателен метод. Между едно обикновено професионално земеделско училище и това ново училище, за което работи окултизмът, има основна разлика. Тук не е главната цел да се изкара един ученик подготвен по тази професия – земеделието, но тук полската работа е само изходна точка за общообразователна работа, която трябва да засегне всички сфери на физическия и духовен живот на човека.

И там, дето земеделието не е главният поминък на населението и дето индустрията има надмощие, и там трябва да се излиза от обработването на растенията в първия възпита те лен период, понеже това е в съгласие с детската природа.

А у нас, дето 83 на сто от нашето население е земеделско, този начин на възпитание не само че няма да срещне никаква трудност, но напротив, ще бъде напълно разбираем както от възрастни, така и от малки. Този начин на възпитание ще може да се възприеме твърде лесно.

Никакви трудови седмици, които сега се практикуват, не могат да заместят това, което предлага окултната педагогика.

Трудовите седмици са една малка закръпка на стара извехтяла дреха. В едно училище по старите методи, с една трудова седмица, през време на която детето се занимава само с физически труд, за да се предаде след това само на „книжно“ учение, не може да се постигне много нещо.

20.5. Работата на детето всред природата.

„Децата трябва да започнат своето възпитание с чертане на малки лехи, с пренасяне на пръст от едно място на друго, посаждане плодни дръвчета, чистене извори, освобождаване дръвчета от гъсеници. Напр. ако учителят изведе децата на Витоша, да поочистят малко пътищата от камъчета, сухи клечки и сухи дървета. Това за тях е едно упражнение, и същевременно ще очистят пътищата. В всички околни местности да бъдат посадени плодни дръвчета от децата! В плодните дръвчета има духовни сили, и когато детето посади едно дърво, то тези духовни сили ще помогнат за повдигането на детето. Сега децата развалят. Те сега се учат да развалят. А когато едно дете посади, то не разваля. Това ще пише в новото възпитание: малки деца да посадят плодни дръвчета, а възрастните да участват с тях, за да ръководят работата“.

„Физическият труд на децата трябва да е 1-2 часа на ден. Трябва да се определи физическият труд съобразно степента на детското развитие: някои са по-нежни, по-деликатни. На тях трябва по-малко физически труд. На малките деца – един час физически труд, разпределен този час на няколко пъти, с междини“.

„Когато децата минават по пътя, трябва да го чистят, да събират сухите листа и клечки. Това е възпитание. Така детето ще се учи на система, да отделя. То е закон алхимически: ще разделя потребното от непотребното. Сухите дръвчета не могат да служат, когато са разхвърлени по пътя. Те се събират отделно, за да бъдат употребени за огън. Значи, от непотребните неща произвеждаме динамична сила. Както чисти пътя, по същия закон детето ще се учи да чисти своите мисли. Значи, от чистенето на пътя може да се дойде до морала“. Един Учител

20.6. Чистене пътищата.

Когато учителят прави екскурзии с децата, той трябва да има винаги за обект некаква дейност на децата, някоя работа, от която да има реална полза, очевидна за децата полза; разумността на тази работа да е ясна и за малките деца от само себе си. Пътищата по нашите планини, по нашите хълмове и долини са покрити с камъчета и по-големи камъни, със сухи листа и клечки и с по-големи сухи дървета. Всичко това пречи на движението на хората и добитъка.

Учителят ще измине с децата по една неизчистена пътека, за да опитат те трудността, която причиняват камъчетата, клечките, листата и пр. по пътя; и освен това, за да видят, колко е грозен, непривлекателен пътя с тях! И после, когато учителят влезе с тях в разговор, който ще се води в свръзка с добитата опитност и някои приказки, у самите тях може да се яви желание да очистят пътя. Учителят трябва да се радва, ако те правят това с радост, – за да облекчат движението на хората и добитъка. Колко по-красив и по-удобен би станал пътят след очистването му от децата! Децата се намират в правилна посока на развитие, когато тези две са подбудителните причини за дейността им: да облекчат движението на хората и добитъка и да направят пътя по-красив, по-спретнат.

Значи, за да има тази работа възпитателен характер, децата трябва да я вършат по собствена подбуда, от любов към околните и от желание да внесат красота, като махнат всяко безредие, всяка разхвърляност.

Децата няма да разпиляват безредно материалите. Това обстоятелство е важно. Това ще развие вкуса им към ред. Камъчетата ще съберат на едно място, а листата и клечките на друго. Последните ще могат да се употребяват за подпалване на огън.

Представете си какво могат да направят толкоз стотина хиляди деца в цяла България за няколко години! Колко могат да помогнат! Разбира се, тая тяхна помощ ще бъде малка в сравнение с нуждата от добри пътища. Те не могат да вършат тая работа, която може да върши един възрастен работник! Но пак доста могат да допринесат.

И от друга страна, какво възпитателно значение има тази тяхна работа за самите деца! Представете си, че тези деца са пораснали! У тях е вече развита наклонността, вкусът към подобна дейност. Когато това ново поколение стане възрастно, то ще видоизмени целия външен свят около себе си, то ще внесе култура не само в пътищата, но и във всички други области на живота! Ще израсне съвсем ново поколение, съвсем други хора, със съвсем друго разбиране на живота, на своите задачи спрямо себе си и околния свят! Значи, с такива малки средства може да се постигне толкоз много нещо! Такива деца после могат да станат строители на новото общество!

Както те сега внасят порядък в пътищата, така, като пораснат, ще въвеждат порядък в своя живот, в този дух ще работят и в живота на човечеството.

20.7. Чистене извори.

За да бъде тая работа възпитателна, тя не трябва да е механична: 1) детето греба да си представи извора като живо същество, което страда, когато е неразчистен; 2) у детето трябва да се събуди импулс чрез поправката на извора да внесе радост у хората, които ще се ползват от него; 3) детето трябва да е движено от желанието да превърне Грозното в красиво, безредното в ред и хармония! И всичко това то трябва да извърши по собствена подбуда: разбира се, вещият учител може да улесни раждането на тези чувства у детето.

С голяма любов детето ще очисти дъното на извора, ще го постели с красиви камъчета, ще го ограда.

Детето, което прави това, по-после, като порасне, ще може да прави много добри работи! Ще се сее във физическото, а ще се жъне в духовното! В детската душа ще стане трансформиране на енергиите, един вид духовна алхимия. Делата, които то прави във физическия свят, ще се превърнат в духовни сили. От детето, което е изчистило с такива подбуди един извор, може да се очаква после много!

Преди всичко, у него ще се развие естетичен вкус, любов към ред, чистота, към красивото. Освен това, у него ще се яви потик да бъде активен в живота, да видоизменява живота, да работи за неговото повдигане. Изворът тук може да се вземе като символ на самия живот.

Всяка една екскурзия трябва да се използва за вършене и на известна работа. Разбира се, както казва един Учител, в екскурзиите трябва да има още четива и песнички.

Мнозина практикуват екскурзиите без работа в обективния свят! Това не действа възпитателно! Там, през дето се минава, трябва да се работи: пътищата да се очистят, изворите да се очистят, чешми да се направят.

Изобщо трябва постоянно да се допринася нещо с творчески труд за подобрене на местността!

Защо се казва, че възпитанието на детето трябва да почне с физическото? Защото е най-достъпното и най-нагледното в неговата околност! И това физическо ще послужи като израз и символ на духовното, и така детето незабелязано ще се издигне до разбиране на духовните истини, ще се издигне постепенно до духовни висоти!

Един Учител казва: „В време на екскурзия няма да се обядва поотделно, а общо, на братска трапеза.“ Така ще се съдейства за развитието на колективното съзнание.

После има и друго важно обстоятелство: след ядене, местото трябва да се очисти от най-малкия къс хартия, кори и други останки. Какви добри навици могат да се развият от това наглед малко обстоятелство! А у нас сега как е? Около красиви извори или кристални потоци често от пръв поглед ще познаете, че са обяждали, по разхвърлените останки от яденето! Колко грозен е този навик не само по себе си, но още и във възпитателно отношение! Този, който прави така, – въз основа на едно подсъзнателно трансформиране на енергиите, ще проявява тази небрежност и безвкусие и в други страни на своя живот!

От всичко гореказано се вижда ясно, каква е тенденцията на окултната педагогика: от физическото към духовното! Не е достатъчно само да се работи всред природата! От една страна, да се внесе подобрене в обективния свят, да бъде детето строител в същия свят, и от друга страна, от работата всред природата, да се издигне то до духовни висоти, да изгради нещо в своя дух.

От начало детето може да почне с най-леката работа, която се прави уж случайно: напр., чистене пътя от клечки, камъчета. Тая работа може да трае малко време от начало и може да се вземе за средно

между игра и труд. Но, разбира се, тази работа – чистене на пътища е подходяща и за по-възрастни ученици.

(Следва)

21. Окултна педагогика – IV

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. V (ноември-март 1926 г.)

(Продължение от кн. 4)

НОВОТО СВОБОДНО УЧИЛИЩЕ

Боян Боев

Възпитанието на детето, както казахме, трябва да почне всред живата природа, и то като работи предимно с извори и растения: цветя, треви и дървета. Защо не и с животни? Един Учител казва: „Защото в растенията има по-голяма . чистота, отколкото у животните. С животните детето на първо време може да се занимава, като помага на някое болно или ранено животно. Същевременно то ще ги наблюдава във връзка с работата с растенията.“

21.1. Правене на лехи.

Детето с ръчни колца, мотика и лопата ще работи в градината според силите си. Колцата ще бъдат малки, съответни на възрастта му. То ще копае, ще пренася пръст, ще помага при разпределение градината на лехи; у него ще се развие вкус, разбиране на красиви, симетрични фигури. То ще брое лехите, ще добие понятие за броя, реда и формата им.

21.2. Освобождение на дръвчета от гъсеници.

Гъсениците ще се изхвърлят на далеч. Природната икономия има разни средства за регулиране на явленията. Природата чрез хиляди свои средства внася равновесие в своето домакинство. Нека да не учим децата на унищожаване на живот!

21.3. Отглеждане цветя и зеленчуци.

Каква красота и разнообразие ще внесат те в неговия живот! И от друга страна! И как възпитателната работа тук красиво ще бъде съчетана и с нуждите на практическия живот!

21.4. Посаждане плодни дръвчета.

Тук пак, както казахме и по-рано, важно е преди всичко, кой е импулсът към работата. В основата на цялата работа трябва да лежи една дълбока идея, която трябва да е ясна за възпитателя. Детето, което взема в ръцете си едно дръвче, за да го сади, или което полива едно дръвче, трябва да работи с любов. То трябва да чувства, че дръвчето, към което се приближава, е живо същество, с вътрешен живот!

Тук можем да кажем още няколко думи за, смисъла на детската дейност. Когато детето така вътрешно се свързва с духовните сили на растенията, тогаз става преливане на живот в него, то се ползва от духовните сили, които има в растенията. Става една размяна на енергии. Детето трябва да влезе в общение със силите на живата природа, за да получи живот от тях. Става едно преливане на силите на природата в него. Това подтиква неговото развитие. Но това може да стане само когато има правилно отношение между детето и растенията. Същото е и с изворите: водата е свързана с известни енергии, които окултизмът знае. Който знае опитите върху багетизма (опити с магическата пръчка), знае, че няма силови линии около текущата вода. Живот се прелива от дърветата, от изворите и пр. в детето.

От друга страна, когато децата поливат растението и виждат, как то постепенно израства, „те се учат на търпение, както казва Монтесори, изучават философията на живота.“ Това дава на характера им качества, които им трябва в живота.

Покрай извънредно важния възпитателен резултат от такава работа, ще има и значителен външен, видим резултат.

Всички деца в България, които са няколко стотин хиляди, представете си, в колко скоро време могат да покрият обширни пус

места в България с плодни дръвчета! В колко скоро време България може да се превърне в една градина! Лицето на цялата страна в колко скоро време може да се преобрази! Един Учител казва: „Ако се внесе тази система, то България в 10 години ще бъде покрита с плодни дръвчета, пътищата ще бъдат очистени от гъсениците, и децата ще бъдат възпитани по съвсем нов начин“.

Разбира се, във връзка с работата по посаждането и отглеждането на плодни дръвчета, цветя и зеленчуци, децата ще добиват познания по естествознание, после ще допълнят тези познания в екскурзиите. Значи, познанията им ще бъдат не само чисто естественонаучни, но и във връзка с практическия живот. Ще се запознаят с имената и свойствата на растенията, които се употребяват в стопанството, в медицината, ще се запознаят с отровните растения, с видовете почви, с начина на сеене и отглеждане растенията.

Така, чрез копане, сеене, поливане и пр. детето ще влезе в контакт с природата, ще я изучи. Не само ще я изучи, но ще влезе в общение с нейните сили. Ще общува с космичните сили, които действат в нея.

През зимата детето пак има възможност да е в непосредствено общение с природата. И през зимата могат да се вършат много работи: чистене извори, пътища, подготвителни работи в във връзка с култивирането на овощни дръвчета, цветя, зеленчуци. А в тези дни, когато времето не благоприятства“ може да се разработва усвоения всред природата материал и да се подготвя предстоящата работа.

Колко разумно.изглежда едно дърво, една гора, една ливада през пролетта, лятото, есента и зимата. На есен детето във връзка с полската си и градинска работа ще следи изменянето на краските в гората, пожълтяването на тревата, ще наблюдава листопада, ще изучава пъпките, приготвени за следната година, ще наблюдава пъпките зимно време и пр.

На малки деца ще се разправят приказки, в които всичко физическо изглежда одухотворено. Хайдебранд казва⁹³: „В приказките физическият свят се представя като изражение на един духовен свят, който стои зад него“ (Виж „Горският цар от Violino Primo в „Зората на освобождението“) Тя казва на друго място: „Преди да изучат децата природните тайни в форма на природни закони в физиката и естествената история, те трябва да предчувстват тези тайни в пълни със смисъл образи и алегории, – творба на художествената фантазия – които събуждат не само интелекта на детето, но цялото му същество и проникват до чувствения му живот“.

В приказките цялата природа трябва да оживена: птици, пчели, пеперуди, вятър, извори говорят, те си имат свои радости, скърби, грижи, надежди и пр. Д-р Щайнер казва: „Обучението по естествена история преди 9 години трябва да бъде такова, че всичко трябва да се превърне в образи: растенията и животните трябва да говорят. Трябва да се разкажат на децата много, такива приказки. След 9-та година характерът на приказките ще се измени“.

⁹³ Виж статията ѝ: „Педагогическата практика в Валдорфското училище“.

21.5. Връзката на разните предмети с работата всред природата.

„Паралелно с естествознанието ще се почне най-напред със смятане и геометрия, но пак във връзка с живата природа. Ще се започне с упражнение на сетивата; ще се наблюдава формата и големината на предметите, тежест, брой, ред и цвят. Ще се брои с малките, колко клона има дървчето първия месец, втория месец, третия месец на края на 1 година, после втората година ще се броят пак по месеци: после ще се броят, колко зърна има в класа на пшеницата, ечемика, овеса, колко зърна има в кочана на царевицата. Четенето и писането – малко по-късно. Работата е гимнастика до известна степен. Можем да изберем некоя работа, която да съдържа известни упражнения в себе си. Напр. можем да дойдем до една вадичка и да я преминем в такт; после да направим красиви упражнения: вземане камък с едната ръка от реката и поставянето му отново в реката с другата ръка чрез известни красиви движения. За развитието на смелостта децата могат да скачат поток широк половин метър. Да се избере такъв поток, в който водата, тече по-буйно. Това упражнение има отлично влияние върху децата. Но водата трябва да бъде бистра, а не мътна. Трябва да е планински поток. Когато детето чертае лехи, то вече взема първите уроци по чертане. При посаждане на дървчетата то вече започва с геометрията. Рисуването ще дойде като едно следствие при наблюдение реда на нещата. А рисуването с бои трябва да дойде после, защото за това-се изисква по-голямо събуждане на душевните сили“. Един Учител.

Както се каза, физическата работа всред природата не трябва да бъде повече от 1-2 часа на ден, и то не наведнъж, а с прекъсвания, с междини. И тази работа трябва да бъде сравнително лека, по силите на

детето. Даже от начало тя да почне като игра, като нещо средно между игра и работа. И във връзка с тази работа ще става обучението, както през време на самата работа, така и в останалото време на деня. Заедно с работата в градината, на полето, в гората и пр., детето ще добие първите познания по естествознание, земеделие, землемерие. Така ще добие и първите познания по смятане и геометрия, защото ще трябва да се броят дръвчетата, цветята, после те трябва да се нареждат в особени редове и фигури. После, лехите трябва да имат особена форма и да бъдат в редове. Техните форма, ред и брой ще дадат материал за смятането и геометрията. Смятането и геометрията ще се учат от децата повече нагледно и паметно, отколкото с разсъждаване. Формата на някои цветове, листа, плодове, броят на цветните части и пр. също ще даде материал за смятането. Изобщо обучението по смятане и геометрия може да се свърже с работата на детето всред живата природа значи трябва да се свърже с областта на детската дейност. Чрез броене зърната на царевицата, житния клас, ечемичния клас и пр. от една страна, ще се дойде-до известни правила в природата. Но това ще даде материал и на смятането: лесно може да се дойде така до 4-те обикновени аритметични действия. Четивата, песните, разказите, игрите, гимнастиката и пр. също могат лесно и красиво да се свържат с работата всред природата.

21.6. Духовният елемент в училищния живот.

След казаното по-рано за значението на духовния елемент в училището, сега можем по-подробно да разгледаме този въпрос. Главният източник за разцвета на детските сили, – това е връзката с духовния свят. Не трябва да туряме преграда между детето и духовния свят. Иначе, вехнат детските заложи, всяка учебна работа става безжизнена.

Някой ще каже: „Ами активното обучение? Ами трудовият принцип?“ Каквито и други принципи приложете, ако щете, но липсва ли от училището духовният елемент, там няма живот, там има мъртвило!

„Духът оживотворява“, казва немският педагог Барч, като цитира този стих от Новия завет. Това е електрическата искра, която запалва живот в Душата!

Защо духовният елемент внася подем, радост, разширение, живот? Защо той е атмосферата, в която всички таланти, добри заложи у детето разцъфтяват? Защото чрез духовния елемент човек се свързва с извора на всеки подем, творчество и живот, чрез което се дават условия за разкриване гълбините на детската душа, която крие много съкровища в себе си.

Духовният елемент преобразява! Когато се внесе той в училищната практика, бледният урок става пълен с живот, апатичните лица на учениците изразяват вече радост, интерес, очакване, благоговение.

От духовния свят идат енергиите, които съдействат за правилното духовно и физическо развитие на детето. То трябва да бъде винаги в

контакт с духовния свят. Каролина фон Хайдебранд казва⁹⁴: В днешната педагогика липсва работа за проявата и развитието на духовното у детето. Само с материалния свят го занимават, само с практичния живот, с което не трябва да се почне преди 9. година. С това духовният мир се затваря пред детето, получава се едно безгранично стесняване, ограничение на детето. То прилича на дърво, откъснато от корена си. Даже и да има любов към своята работа, без духовния елемент учителят не може да. направи много нещо. Тогаз той поднася на детето само това, : което изсушава детската душа. Това не е рядка трагедия в днешната учителска практика“.

За да може да направи това, учителят сам трябва да живее интензивен вътрешен живот, сам трябва да е във вътрешен контакт с висшите истини. Д-р Щайнер казва⁹⁵: „Този не е истински учител и учителка, който иска да усвои педагогиката като наука за възпитание на децата, но онзи, у когото педагогиката се е събудила чрез човекопознание. Ние Трябва да развием целия човек у нас, и тогаз този цял човек ще бъде сроден с това, което има у детето. Затова възпитателят трябва да влезе във вътрешни връзки с космоса. Това трябва да стане по пътя на новото познание, и тогаз ще се чувстват живите връзки на човека с цялото. Методиката на обучението трябва да бъде жива, трябва да възникне от живото чувстване от възпитателя на връзките с целия всемир. Учителят трябва да стои в клас като, че зад него стоят мировите тайни и протичат през него, като оръдие, чрез което всемирът говори на детето“.

Според Д-р Ерих Швеш⁹⁶ учителят съединява в себе си учителя, свещеника, художника и лекаря. Свещеника – защото разкрива

⁹⁴ В реферата си: „Навременното и ненавременното в възпитанието на малките деца“, държан в окултно-педагогическата конференция в Щутгарт през 1924 година.

⁹⁵ В курса си в същата конференция.

⁹⁶ В списание „Die Drei“, год. IV, кн. 2.

гълбините на духа у детето, свързва го с духовния мир; художника – защото целокупното обучение трябва да е проникнато от красивото: лекаря – защото свързването на детето с духовния мир, с мира на красотата и съгласието на обучението с периодите на детското развитие, действа благоприятно върху физическото и духовното здраве на детето. Всяко обучение, което затваря за детето духовния мир, всяко обучение, което не излиза от красотата и ритъма, всяко обучение, което развива у детето неподходящи за дадения период сили или пренебрегва силите, които трябва да се развият през този период, – всяко такова обучение води детето даже и към физически болести. Учителят чрез окултната педагогика ще знае връзката между неспазване на известни педагогически принципи и известни болести.

Сега въпросът е: чрез кой учебен предмет трябва да се внася духовният елемент? Д-р Шуберт отговаря на този въпрос така: „Всеки учебен час може да бъде религиозен час, в който децата да чувстват развитието на вътрешните си детски сили, да чувстват разцъфтяването на пъпката. Даже и урокът по гимнастиката“. Да лишим кой да е учебен час от духовния елемент, това значи да направим мъртъв този учебен час, да го лишим от живот.

Някои, може би, ще разбират криво духовния елемент, като зачуване на някои сухи догматични правила и заповеди. Духовният елемент прониква училището чрез целия училищен живот и по разни начини:

чрез вътрешно хармонизиране на душите. (Виж главата „Вътрешната страна на училищния живот – в кн. 2-3 на „Всемирна Летопис“);

чрез влизане в контакт с вътрешния живот на живата природа (виж кн. 2-3);

чрез разглеждане на природните явления като символи на висши истини (виж КН.-2-2);

чрез разбиране на външния свят, като се изхожда от опитността на вътрешния живот. Д-р Херман Фон Баравале напр. казва, че ритъмът на морския прилив и отлив може да се сравни с ритъма на дихателната система у човека. Преди да се вземе за кръга, казва той, могат да се направят евритмични упражнения и игри чрез тичане по кръг, чрез което кръгът да се преживее вътрешно. За да се схване смяната на годишните времена като израз на вътрешния живот на природата” та, може да се свърже със смяната на почивката и работата у човека.

И много други случаи в училищния живот могат да се използват за разбиране на известни духовни истини. Напр. колко такива „случай може да ни даде историята и всеки друг предмет.

После, духовен елемент се внася в училището чрез „мира на доброто“, чрез „мира на красотата“ и пр.

(Следва)

22. Окултна педагогика – V

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. VI (април 1926 г.)
(Продължение от кн. 5)

НОВОТО СВОБОДНО УЧИЛИЩЕ

22.1. Живот на служене.

„Ние сме още в началото на своето развитие. Значи, у човека се крие нещо по-възвишено и по-благородно“. Един Учител.

Възпитателят трябва да има разбиране на онова красивото, чистото, което се крие в човешката душа. Тя не е още напълно проявена на земята. Възпитателят трябва да има усет за онзи свещен кът, който се крие в дълбините на всяка човешка душа. Тя крие дарби, които чакат своето проявление. Човек още не е намерил себе си. Изречението „познай себе си“ значи човек да съзнае висшето в себе си, да се отъждестви с него.

Главната задача на възпитанието е раждането на висшата душа. Както за цветето са нужни добра почва, осветление и пр., за да цъфти и зрее, значи подходяща среда, така и за да може да прояви висшата душа своите заложи, трябва подходяща среда. В такава среда душата се разцъфтява с всичките си дарби.

* * *

„И най-малките деца трябва да знаят, по кой начин се превръща божествената любов в милосърдие“.

„За да се развие умът в правилно направление, трябва да се почне с милосърдието“. Един Учител.

Днес от много страни подхранват у детето мисълта, че трябва да се учи, за да се осигури. Нещо скъпо, свещено, красиво в детската душа заглъхва по този начин. Най-опасното е да убием у детето всека наченка от идейност. Колко е жалко, ако го караме да се учи, само за да си направи кариера. Такова дете прилича на цвете, лишено от въздух и светлина, и затова то не може да се развива.

Мнозина обръщат внимание на въпроса, каква дейност трябва да проявява детето в този или онзи период от своето развитие, какви учебни предмети да учи, с какъв физически труд да се занимава и пр.

Това е важно. Но още по-важен е въпросът: какъв ще бъде импулсът към тази дейност? Кое ще го вдъхновява към нея? Кое ще разпалва вътрешния огън в детското сърце? Този въпрос е централен в педагогиката.

Някой делят разните видове дейност на категории. „Няма работа по-висока или по-ниска сама по себе си“, казва един Учител. „Една работа става свещена, когато импулсът към нея е любовта. Всеки, който работи от любов, е свободен, а който работи без любов, е в робство.

Доброто, любовта е цвете, което цъфти само при свободата. Ето защо не трябва да се упражнява никакво насилие върху детската душа. Ценно е само това, което иде из дълбините на душата свободно, а не натрапено от вън.

Възпитателят поставя детето в нужните благоприятни условия и отстранява неблагоприятните. И тогаз то по вътрешен импулс ще прояви доброто, красивото, което крие в себе си.

Как ще стане това? За да отговорим на този въпрос, нека го поставим на една по-широка основа:

Да живее човек в любовта, това е частен случай на един по-общ принцип: живот в съгласие със законите, които лежат в основите на живата природа. А законите на живата природа имат отношение както е на глед най-дребните работи във всекидневния живот, така и с най-великите жизнени проблеми. Напр. има ред закони относно храненето, за да бъде то разумно. „Храненето може да стане цяла наука за възпитание“, казва един Учител. Ние пренебрегваме духовния елемент при храненето (въпросът не се изчерпва само с вегетарианството). Спазването на известни закони при храненето може да стане причина за събуждане на висшите заложби на душата. Някои мислят, че храненето се свързва само с физичните процеси. То може да се свърже и с духовните процеси. То може да стане духовна работа, да събуди благородното у човека, ако се спазят известни принципи, които окултната наука изяснява.

Също така и спането. Когато при спането се спазят известни закони, които окултизмът изучава, то може да стане източник както на физически, така и на духовен подем. „Хигиената на храненето“, „хигиената на спането“ в окултен смисъл са съвсем друго нещо в сравнение с познанията на официалната наука. И това е много лесно обяснимо: окултизмът изучава по-дълбоките основи на действителността.

И детето няма още да получи всичко това теоретически, но чисто практически, – чрез дейност.

Но както има в природата известни закони, които трябва да се спазват при храненето, спането и пр., за да бъде животът разумен, също така има и други закони, които лежат в основите на вселената. Ако се изучат принципите, върху които се крепи животът във вселената, ще се види, че цялата вселена почива върху закона на любовта и жертвата. Ето защо, живот, в съгласие със законите на

живата природа не се разбира само в тесен, физичен смисъл на думата, но по-дълбоко: живот в съгласие и с онези велики духовни закони, които лежат в основите на цялата вселена.

Но както законите на храненето и спането, детето ще учи чрез самата дейност, чрез практикуване, по същия начин чрез дейност то ще се научи и на великия закон на любовта, ще го преживее в себе си.

Известен е биологичният принцип: Всеки орган или способност се развиват чрез упражнение, дейност“. Този именно принцип ще се приложи и тук, във възпитанието. Любовта, милосърдието ще се учат чрез тяхното практикуване. Когато средата е благоприятна, децата още от малки се учат да вкусват от радостта, получена чрез допринасяне нещо за щастието на другите.

Ще дам няколко примера: това може да стане и с най-малкото дете. Напр. хранене птички с трапезни трошици. Но никакво натрапване няма да се упражнява. Детето трябва със свободно решение да направи това. Импулс към това може да се събуди у него или от примера на големите или чрез разкази из живота на птичките. И радостта, която то ще изпита в този случай, ще му каже, че служенето на другите е извор на висша радост.

В време на екскурзии, помощ на ранено животно или привързване на счупено стъбълце допринася за същото.

Значи, не е още най-важна дейността сама по себе си, ако не се издигне до един вид свещенодействие чрез любовта. И най-простата наглед дейност може да се издигне до свещенодействие, когато е вдъхновена от този импулс. Напр. поливането на цветята, плодните дръвчета от детето може да бъде обикновена механична работа, ползата от която за духовното развитие на детето да е съвсем малка. Ако няма по-голяма идейност в работата, тогаз заглъхват детските сили.

Могат да се използват всевъзможни случаи в семейството и училището в тази посока. Напр. майката къпе най-малкото дете. По-голямото, макар да е то тригодишно, да подава на майка си дрешките (Харисон: „Изучаване на детската природа от гледището на детската градина“, стр. 86).

Този дух на служене не трябва да се практикува само в отделни избрани часове; той не се заключава само във взаимни услуги, взаимопомощ в училище или на екскурзии. Той трябва да прониква в целия детски живот, всички видове негови дейности, както художественият елемент трябва да ги прониква. Този дух трябва да бъде атмосферата на детския живот.

Детето ще работи на полето, в градината. Но кой ще бъде импулсът към тая му дейност? Това е една от най-важните точки във възпитанието.

Всеки вид труд не трябва да бъде само механично занимание, но трябва да раздвижва дълбоките сили и таланти на душата. Физичната работа и каквато да била друга дейност не трябва да бъде само средство за физическо укрепване или за добиване на известни познания и сръчности или само за продуктите, добивани от труда. Физичната работа на детето може да помогне за събуждане на духа, за вливане на духовния елемент. В нея трябва да се влее душа, онзи висш живот, при който душата се разцъфтява с всички свои заложи и таланти.

Но как може да стане това? Говорят за труд. Да, но той трябва да е израз на любовта. Всеки вид дейност по този начин става нещо религиозно. Работата не трябва да е проникната от мисълта, че се задоволяват само лични интереси. Тя трябва да представлява израз на служене на Бога и на другите. Тогаз ще се влее живот в нея. Така тя ще стане извор на радост. Така тя ще стане средство за проява на душата. Човешката индивидуалност ще се прояви чрез нея. Инак трудът

обезличава човека, превръща го на машина, отнема от живота всяка поезия. Когато работата стане израз на служенето на Бога и на другите, тогаз тя ще бъде изявена (проява) на вътрешната активност на духа. Тогаз едновременно с работата (физична или друга) и духът ще бъде в най-активно състояние. Така ще се одухотвори труда. Целта е да се одухотвори труда. Когато любовта стане мотив за работата, то детето чрез последната ще прояви себе си. Без любовта като мотив, всеки труд на детето ще се превърне в мъчение и робство.

До колкото е приложено общежитието в училището⁹⁷, то ще спомогне за проникване от духа на взаимопомощ и служене. „Един път на ден, казва един Учител, децата трябва да се хранят заедно в училището. Те сами ще сложат трапезата, сами ще я дигнат, сами ще измият съдовете и ще изметат“. Коя работа развива колективното съзнание? Само тая колективна работа, която е одухотворена, когато човек доброволно я работи от любов.

Детето ще учи великата наука на любовта практически, опитно, чрез дейност. Това е най-красивият и най-дълбокият начин на учене. Добитото, преживяното чрез опит е трайна, неизличима придобивка на душата. Нищо не може да се разбере, додето не се опита. Това е най-късият път за всяка наука. А любовта е най-великата наука. Тя има хиляди форми, хиляди начини на проява, хиляди степени. Множество закони са свързани с нея. Опитът е най-сигурният път за разбиране на нейното действие, на нейното всесилие, на нейната същност. Животът на служене е школа за изучаване великата наука на любовта в разните ѝ форми, степени – за изучаване на нейните закони.

Когато детето чрез опит и на практика, преживее любовта, тогаз всички дарби, всички таланти, които то има, ще се разцъфтят. То ще

⁹⁷ Виж „Всемирна Летопис“, год. IV, кн. I, главата: „Семейно възпитание или пълно общежитие“.

прояви творчество, дарби и в тези области, които нямат наглед никаква връзка с моралната природа на човека. Защо това е така? Защото любовта, като внася живот в душата, дава жизнени сокове на всичките ѝ дарби, внася общ подем. И тогаз те се разцъфтяват.

Всички области на детския живот, на детската дейност трябва да са проникнати от този дух.

И учебният материал може да допринесе в това отношение; както поезията и другите изкуства, така и историята, географията, естествознанието, даже игрите, могат да помогнат за събуждане на новото съзнание у детето, – съзнание, което ще вижда живота в любовта. Но за целта целият учебен материал трябва да се преработи на нови основи. Нова поезия трябва да се роди, нова живопис, нова музика и нови песни, нови игри, нов начин на изучаване на историята, географията, естествознанието. Ще се подбира такъв материал и ще се обработва така, че не само да запознава детето с околната действителност, но да събуди у него разбиране на по-дълбоките закони, които регулират живота както на човека, така и на цялата природа. Така напр. детето ще дойде до разбиране, че всяко насилие в каквато и да е форма, поставя човека в дисхармония с цялата природа.

Колко може да помогне в това отношение и естествознанието! Напр. житното зърно няма да се изучава само от гледището на естествознанието, но ще се разглежда и като символ на една велика истина: то загива в земята, върви по закона на самопожертването, за да пусне стрък и да върже храна за света. То се жертва за другите. Природата е пълна с такива символи. Те трябва да се използват във възпитанието.

Днешната култура е механизизирана, тя е безжизнена. Затова днес мислят, че душата я няма: тя не е проявена. Животът се лишава от поезията и красотата, когато няма онази топлина, която сгрява душите.

Отношенията между хората днес не са отношения между души, но отношения механически. Това е една стара култура, която залязва. В недрата ѝ се ражда новата култура, ражда се човекът с новото съзнание. Животът на служенето ще легне в основите на новата култура. Нови сили се раждат в човешката душа. Човек с новото съзнание ще чувства радостите и скърбите на всички същества като свои.

Този нов дух трябва да се влее във възпитанието. Този, който желае да събуди у детето стремеж да се осигурява, да си направи кариера, той работи със старите средства. Това е старата култура. При правилно, природосъобразно възпитание у детето ще се изработи усет за старото, което залязва и за новото, което иде. То ще е преживяло опитно радостта от себеотрицанието, жертвата, от служенето. Такова дете ще стане работник на новата култура, култура на човека с новото съзнание.

Всичко това го има вече дълбоко заложено в детето, понеже душата е божествена. Най-висш израз на съзнателния живот е служенето на Бога. Разбира се, детето не може да се проникне с тази идея в пълния ѝ обем. То от начало ще има импулс да работи от любов и към Бога, и към хората, и към бубулечката, мушичката, тревицата и пр., но както всички радиуси на окръжността излизат от един център, така и най-разновидните детски дейности най-сетне ще изхождат от една централна идея. Тая идея е служенето на Бога, като най-висша проява на духовния живот.

Казахме, че всички велики закони на живата природа, – като почнем от законите при храненето, спането, ползването от слънчевите енергии и пр. и дойдем до закона на любовта и пр., – детето ще получи не теоретически, но нагледно, практически: чрез самия живот, чрез символи, притчи, алегии и пр.

Но след 14-та година, след началото на половата зрелост, у детето почва да се развива умственият принцип, логичното мислене. Тогаз то трябва и теоретически, научно да изучи тези закони, които по-рано е изучило по друг начин.

Така, при свършване на гимназията ще се дойде както до едно дълбоко разбиране на физичния живот, така и до една научна обосновка на духовното разбиране на живота.

(Следва)

23. Окултна педагогика – VI

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. VII (май 1926 г.)

(Продължение от кн. VI)

НОВОТО СВОБОДНО УЧИЛИЩЕ

„Същественото, което трябва да четем, да знаем, не го знаем още. Всичко знаете, но същественото не знаете“.

„Младото поколение трябва да бъде духовно не само с табели. На тези млади ние трябва да разясним дълбоките закони, защо трябва да се живее свободно и духовно, а не другояче“. Един Учител

Общението с живата природа, проникването на цялото обучение и възпитание от художествен елемент, преживяването на явленията в живата природа като символи, алегии на висши истини, животът на служенето – всичко това дава мощен тласък за разцъфтяването на красивото, божественото в детската душа. В тая възраст много могат да съдействат и приказките. Те са подходящи за нея и по тая причина, че детето не може да схване висшите истини направо, облечени в дрехата на понятия, понеже умствено не е достатъчно развито, но чрез приказки то може да ги преживее вътрешно, интуитивно, картинно. През тази възраст всичко се възприема и разбира в картини, образи. Приказките не трябва да завършват с шаблонните думи: „От днешната приказка се научихме, че не трябва да се лъже, че не трябва да се краде“, но самата приказка да говори, кое е истинното. Тя трябва да разкрива в символична, алегорична, картинна форма известни действителни

закони, които регулират цялата природа, които лежат в основата на живота. Относно приказките важат два закона:

1) Всички закони, принципи, истини, които детето усвои в алегорична или изобщо в картинна форма, по-после, когато порасне, то ще бъде способно да ги разбере и научно, направо. Ето защо, за да може детето, когато порасне, да има вътрешно дълбоко разбиране на великите закони, които управляват живота, трябва по-рано да ги усвои като притчи и символи. Великите възпитатели на човечеството са действали по същия начин в течение на неговата история. Те са знаели, че ако през една епоха човечеството усвои известни истини като алегии, символи, образи, в следна една епоха ще може да ги усвои направо. Така са създадени онези митове и легенди, които имат окултен произход, напр. за Херкулес, Тезей и Ариядна, за Язон и златното руно, за Прометей, Зигфрид и пр.

2) Символите, алегиите в приказките не трябва да са изкуствени, измислени произволно, но трябва да отговарят на действителни съответствия в природата. И тогаз те имат мощно действие на душата.

Като пример ще дам следната приказка от един Учител:

„Един беден човек обикалял света и вярвал в хората, вярвал и в Бога. Пристига в един град. Всички други, които пристигнали в този град, посрещнали ги. Той останал. Тук попитал, там попитал, казали му: „Няма място за теб“, „Останал сам, той говорел на себе си за своето положение. Един млад човек го бутнал по рамото и го попитал: „какво има“. „Никой не ме прие в този град. Ще умра“. Той бил царският син. Турил го на един фйтон, завел го у дома си, дал му един апартамент и му казало: „Тук можеш да стоиш, колкото искаш, и можеш да си тръгнеш, когато искаш“. Той казал: „много добри хора има в този град“. Не, казал момъкът, но тук е място, дето живее Бог“.

Тук без морализиране чрез дълбоко преживяване детето ще разбере интуитивно тези два велики закона в природата:

1. Когато хората оставят човека, тогаз Бог работи за него и му помага. Той дохожда и му казва отвътре: „Не бой се, аз не съм те оставил“:

2. Къде живее Бог? Бог живее там, дето се проявява любовта. И който проявява доброто, проявява Бога чрез себе си. Понятието Бог нема какво да се всагда с изкуствени методи у детето. То съществува дълбоко във всека човешка душа.

През третия период, – след началото на половата зрелост (в 14 година) младежът бленува за един мир на красота, светлина и хармония И този блян у него, казва Д-р Щайнер, е поради събуждането на спомена от живота му преди раждането. В всека човешка душа живее този спомен, но след 14 година той се съживява повече или по-малко. У всеки човек по-ясно или по-неясно се чувства копнеж към този висш свет, чийто спомен говори в душата му. Тогаз често младежът изпада в песимизъм, по некой път у него даже може да се събуди желание за самоубийство, понеже вижда противоречието между вътрешния мир на красотата и грубата действителност въвн. Всеки човек има в себе си идеята за един такъв красив, висш свет и реалното преживяване на този висш свет от душата е едно от празничните й състояния. Това е изложено напр. в романа „Нихилистка“ от София Ковалевска. Това, което чувства Вера Баранцова, чувства го всяка човешка Душа през детинството, но по-после фалшивото възпитание заглушава вътрешния глас, стремежа да се живее за красивото и доброто.

Този вътрешен копнеж съществува и в ранната възраст, но след 14. година той е вече оформен, облечен в по-конкретна, съзнателна форма. Всичко това доставя на възпитателя много благоприятни

условия за работа, много благодатна почва. Възпитателят не може да всади нищо у ученика. Неговата работа се изчерпва само да подпомогне да се разпламне този вътрешен духовен огън, който съществува вече в детската душа.

През третия период (след 14 година) това ще стане по особен начин. И особеността на работата през този период зависи от състоянието, в което се намира човек през него, зависи от силите, които тогаз са в своя подем. Законът е такъв: През всеки период трябва да се работи с тези сили, които тогаз са в подем. Само тогаз възпитанието е природосъобразно.

В третия период се развива логичното мислене, разсъдъка. Ето защо всички истини трябва да се облекат в понятия, да се свържат с науката, с умствения живот на детето. Значи, училището през този период трябва да даде научна основа на духовния миросглед. Тези духовни истини, до които е дошло детето през втория период чрез символи, чрез живот на служене и пр., те сега трябва да се облекат в научна форма, да се поставят в свързка с цялото останало познание. Трябва да се разгледат всички науки от едно по-дълбоко гледище и да се посочат фактите, които говорят за духовното развитие на живота.

Защо всичко, преживяно през третия период, като идеали, морал и пр., трябва да се свърже в известни граници с умствената дейност? – За да има единство в душата на ученика, защото съвсем нова сила се разцъфтява сега в душата му: логичното мислене.

Обстоятелството, че след 14 година се развива логичното мислене, вече ясно определя задачата на средното училище. Във всяко средно училище трябва да кипи висш идеен живот. Той е необходим, защото отговаря на характера на този период от живота на ученика (от 14 до 21 година). Той е нужен за правилното развитие на силите му през този период. Ако през този период няма висш идеен живот (стремеж да се

живее за висши идеали, копнеж да се работи за един живот на красота, хармония, разумност), тогаз душевните сили могат да се развият в криво направление. Че наистина идейния живот през този период е въздухът, необходим за душата, се вижда от следното: ако вие не дадете възможност на ученика да живее идеен живот в училището през този период, то той, без ваше знание, скришно може би от вас, пак ще се заинтересува от разни идеи: философски, морални, религиозни, научни, художествени и пр. и ще търси отговор на въпроса за пренареждане живота на разумни основи.

През този период младежът живее в мира на идеите. През него той ще върши и практическа работа, за да развие известни страни на своята природа и за да не се отдалечи от живота, но тая практическа страна трябва да се свърже с идейния живот. Работата му трябва да бъде на идейна почва, тя трябва да бъде като израз, последствие на идейния му живот.

В горните класове, казва Д-р Щайнер, по чисто научен път вече ще се изтъкват фактите, които говорят за духовното разбиране на живота. Така ще дойде ученикът до научно обосноваване на духовното разбиране на живота. Днес има вече грамадно количество факти във всички науки, които могат да станат изходни точки за изграждането на научните основи на духовния мироглед: във физиката, химията, биологията, психологията, историята, философията и пр. Напр. в биологията изследванията на Харисон, Николсон, Бранд, Густав Волф и пр. Но така е и във всички други науки.

От друга страна, казва един Учител, трябва да се използват в горните класове произведенията на видни философи, поети, художници от всички векове, за да се изтъкне, че всички хора със събудени души, във всички векове, са проповядват и едни и същи висши истини. Напр. този духовен елемент, който срещаме в

писанията на Питагор, в друга форма ще го видим в „Фауст“, „Хамлет“, „Строител Солнес“, „Когато ние, мъртвите, се пробудим“, „Бранд“ от Ибсен, в „Потъналата камбана“ от Хауптман, в „Дон Кихот“, в „Синята птица“ от Метерлинк, в картините на Борис Георгиев и пр.

В горните класове е нужен анализ на произведенията на видни учени и писатели, напр. на „Фауст“ и то не само като художествено произведение с известни литературни достойнства, но и за да се вникне в идеите, вложени в него. И тези идеи ще дадат мощен духовен импулс. Какъв импулс дава напр. разглеждането на драмата: „Когато ние, мъртвите, се пробудим“. Тези произведения действат силно, понеже вечните истини в тях са облечени във високо-художествена форма, висшите идеи са конкретни, въплътени в образи и действия.

Да си представим, че учениците от един горен гимназиален клас, който в няколко часа разглежда идеята на „Строител Солнес“ или „Синята птица“. Какъв тласък към идеен живот ще роди това в тях! Великите произведения на миналото и настоящето – не е важно да ли са научни или художествени – трябва да бъдат преживени от юношата през този период. Но не само като неща исторически, които трябва да се запомнят, но за да оживеят в човека духовните истини, които те съдържат.

И така, основната характеристика на средното училище трябва да бъде идейния живот. Това съвпада с третия период от човешкото развитие. Дълбоката основа на идейния живот е духовният импулс, духовният елемент, който като черна нишка трябва да прониква целия училищен период от първата до последната учебна година. И този духовен елемент се проявява в своето многообразие според характера на периода, през който минава детето.

Защо животът смазва крилата на мнозина още при влизането им в него? Защото училището не е съумяло да събуди висшите духовни сили у детето.

Това, което практически се изучава в долните класове, в горните ще се изучава теоретически и ще се обосновава научно, ще се свързва с целия мироглед; ще се изучат основите на разумния живот, т. е. на животът в съгласие с великите закони на живата природа, и то относно всички области на живота.

Великите духовни истини не трябва да бъдат за младежа нещо отвлечено. ТФ трябва да бъдат в душата на ученика. И тогаз се събужда импулс да се работи за един нов идеален свят, основан на разумното разбиране на законите на живата природа.

И тогаз ученикът разбира, че животът добива висшия си смисъл и красотата чрез идейния живот, чрез работата за новото, което иде.

(Следва).

24. Окултна педагогика – VII

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. VIII (юни-септември 1926 г.)

(Продължение от кн. VII)

НОВОТО СВОБОДНО УЧИЛИЩЕ – ХУДОЖЕСТВЕНИЯТ ЕЛЕМЕНТ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО

24.1. Изкуството освобождава.

Нашият копнеж за един свят на красота показва, че в душата ни има нещо сродно с него. И наистина, душата иде от един висш свят. Преди раждането си, човек е живял в един възвишен мир на хармония, на красота. Също така и всека нощ тя се потопява в този висш мир. Това е необходимо за нашето развитие: така духовните импулси стоят живи в нашето съзнание или подсъзнание. Този висш мир на красота е сроден със силите, които се крият в човешката душа и които още не са проявени.

Чрез изкуството човек се свързва с тези висши сфери. Чрез него човек се свързва с Бога, който е източник на Висшата Красота, Истина и Добро. Любовта и Красотата са пътя, по който ние се доближаваме до разбиране на Бога.

Ето защо художественият елемент е духовен. Изкуството освобождава, понеже събужда божественото в човека. Изкуството действа върху целия човек; това може лесно да се провери от учителя, като вмъкне художествения елемент в обучението. Веднага става голяма промяна в класа: апатичните лица стават будни, разсеяността се заменя с концентрирано внимание, умората изчезва, всички са

увлечени в учебната работа. Тогаз вече няма немирни ученици. Това преобразяване на класа не е ли най-доброто доказателство, че такова обучение е в хармония с детската природа и че то има дълбоко действие върху нея?

24.2. Отличителна черта на втория възпитателен период.

Ако разгледаме периода, през който минава детето, ще видим и друго едно основание в полза на художествения елемент. Знае се, че първият период (от раждането до седмата година) е период на физичното развитие, а вторият (от 7 до 14 година) – период на ритмичната (дихателно-кръвоносна) система, а третият – на умственото развитие. При втория период, период на ритмичната система, за да бъдем в хармония със силите, които тогаз се развиват, обучението трябва да се прониква от музикалност. от ритъм. През този период цялото тяло е музика, ритъм, понеже тогаз се развива етерното тяло, което е в свързка с ритмичния живот на тялото⁹⁸. От окултната педагогика знаем, че естетичните чувства са в свързка с етерното тяло.

Ето защо художественият елемент, т. е. изкуството, трябва да стане център или изходна точка на цялото обучение през този период. Логическото мислене се развива усилено след 14 година. Ето защо на ума не трябва да се действа направо преди 14 година, а само косвено: чрез целесъобразна дейност, образи, ритъм, музика.

През този период детето всичко преживява в образи. Не трябва да се занимава с отвлечени принципи и идеи, а с образи. Това се отнася както при научното възпитание, така и при моралното възпитание. Трябва да му се говори винаги картинно и с приказки.

Фантазията е особено активна у детето през този период. Ето защо чрез художествени приказки ще се действа на тая страна на душата.

⁹⁸ Виж „Възпитанието на детето в светлината на окултизма“ от Д-р Рудолф Щайнер, във „Всемир. Летопис“, год. I. кн. 4-5.

24.3. Ритъм и умора.

Друго основание в полза на художествения елемент: умората е в свръзка с нервно-сетивната система (главата) и храносмилателно-двигателната, а ритмичната система не се уморява. Чрез въвеждане в обучението като основен елемент ритъмът, музиката, художествената дейност, засега се ритмичната система в човешкия организъм, а тая система не се уморява. „Когато внесем художествения елемент в обучението, тогаз ще имаме средство против умората“, казва Д-р Щайнер. „Ако учениците се уморяват, това показва, че учителят не си служи с ритмичния елемент. Когато се вмъкне в обучението художествения елемент, то става приятно и не уморява“.

24.4. Художественият елемент трябва да прониква цялото обучение.

„От изкуствата детето трябва да се занимава с тези, които са по-близо до природата“.

„Хубаво е да очистим един извор, да му отворим път, да му постелим дъното с красиви камъчета и да го оградим наоколо. Тогаз се чува една красива музика от водата. Това възпитава децата. И каква радост се ражда у тях, какво съревнование! Това същевременно докарва в по-близко общение с природата.

Когато си неразположен, нарисуй някои плодове и цветя. И всякога в такива случаи ще имаш едно успокоение. Всякога трябва да сме в контакт с живата природа.

„Когато изпееш една дума, ти се концентрираш. За да концентрираш вниманието си върху една дума с по-дълбоко съдържание, трябва да я изпееш“. Един Учител.

Целта не е да се дадат на изкуството по-вече часове, но е художественият елемент да прониква цялото обучение, всички предмети, даже и математиката.

По-рано се каза, че свързването на детето с живата природа трябва да стане изходна точка на цялото обучение. Това общение с природата дава добър случай да живее детето в мира на красотата. Цялата природа е проникната от разумност, висша красота, хармония. Колко мощно говори тя на човека и буди у него идеи и висши естетични чувства! Обаче, на оногова, който умее да чете по-дълбоко книгата на природата, който разбира нейния език, тя му говори повече. Колко могат да кажат на човека един слънчев изгрев, цветята, дърветата, изворите, реките, планините, пеперудите, бръмбарите и даже росните

капки по листата! Особено когато човек разбира езика на природата и вниква във висшия смисъл на всичко това!

Понеже детето ще работи всред природата, то ще има постоянно случай да приема тези красиви образи в себе си. Всеки миг от дейността му всред природата ще се свързва с незабравими спомени. То ще се разговаря с цветята, ще приема в душата си техните красиви образи, ще бъде милвано от слънчевите лъчи, ще се радва на играта на цветовете на изток при зазоряване, ще следи разнообразните форми и цветове на облаците, ще чувства пулса на цялата природа.

От друга страна, как хубаво може да се свърже цялото обучение с дейността му всред живата природа, и цялото обучение да се проникне от художествен елемент!

Преди всичко, естество знанието може да се проникне от този елемент. Детето ще чисти извори. Така у него ще се развие естетичен вкус. Като очисти извора, то ще види плода на своя труд. Това ще внесе у него импулс да внесе ред, красота и в своя вътрешен живот, в живота на своите мисли и чувства. И понеже, от друга страна, при чистене на извора то е проявило дейност, творчество, това ще има влияние върху волята му. Така се събуждат творческите сили, волята у него.

Също и саденето на цветя, плодни дръвчета, зеленчуци ще даде случай за развитие на естетичния вкус. Преди всичко, цветята със своите краски, симетрия, с правилността, по която са наредени зелените и венечни листа, ще събудят у него чувство на благоговение пред мъдростта и красотата, разлени в цялата природа, благоговение пред разумните сили, чиято дейност е изразена в тях.

От друга страна, какво широко поле дава тази дейност за художествено творчество от страна на детето! Защото трудът на детето трябва да бъде именно творчески. Както при чистенето на извора, така и при саденето на цветя, то ще работи по вътрешен импулс, а не чрез

натрапване отвън. И при това тези художествени форми, които то ще създаде, ще бъдат плод на собствено творчество. То ще може да вложи художествено творчество в избора на цветовете, в тяхното съчетание, в тяхното нареждане на фигури, след това във формата на лехите. То всеки ден ще се грижи за подобрене на градината в естетично отношение. Ще я чисти, ще я полива. И как всичката тази дейност у него, чрез духовна алхимия, ще се превърне в мощни сили на едно по-висше поле: у него ще се появи импулс да прави същото и в своя вътрешен мир.

Изучаването на естествознанието ще става на самото място в свързка и паралелно с неговата дейност, за да могат тези познания, които то ще добие, да се свържат с най-красивите преживявания в живота му. И тогаз не само че изученото от материала по естествознание ще остави у него най-трайни впечатления, но ще събуди у него и интерес, понеже винаги художественият елемент буди интерес.

Но не само това: всичката тази дейност в градината, на полето, в гората, при извора, в планината, какъв изобилен материал може да даде за символи, притчи, пълни с високо художествен елемент и при това от такъв възвишен характер, че да будят у него импулси и едно предчувствие на висшите божествени истини! По този начин тия божествени истини, вечните закони на битието, ще се свържат с най-красивите преживявания, ще бъдат проникнати от художествен елемент.

Но и музиката може да се свърже с преживяното при дейността всред природата. В музиката ще се говори за цветовете и тревите, изворите, слънчевите лъчи, планинските върхове, езерата, звездите и всичко това ще бъде същевременно и дълбока алегория за висшите истини, за законите на вътрешния живот на космоса и човека. Ще се

излезе от физичното и ще се отиде към духовното. Напр. ще се говори в песента за извора, цветенцето, което се весели, когато го милват слънчевите лъчи, но всичко това после ще се пренесе за душевния живот.

И понеже всички тези картини ще се свържат с музика, те ще бъдат дълбоко преживени. Защото се знае, че всяка дума или израз, когато се изпее, се преживява дълбоко. Когато детската душа възприеме думите: извор, цвете, звезда, слънчев лъч, радост и пр. чрез мелодия, тя по-дълбоко ще ги преживее. Така, на музиката в новото училище ще се даде видно място.

И рисуването може да се свърже с дейността сред природата. Ще се рисуват цветя, плодове и пр. И това рисуване ще има по-голямо значение отколкото си мислят някои. Чрез тяхното рисуване, казва един Учител, детето ще се свърже със силите на живата природа, с живите сили на дърветата, цветята и пр. и тези сили ще се прелеят в него и ще го обновят както телесно, така и духовно, ще събудят у него нови импулси.

Детето трябва да създаде при рисуването и нови форми от себе си, т. е. да продължи работата на природата. Така, детето ще се яви като творец, и това е от важен възпитателен характер.

Работата на детето сред природата може да бъде изходна точка за обучението и по всички други предмети: геометрия, смятане, география, история, чужди езици. От друга страна, всичкото това преподаване трябва да бъде пълно с живи, художествени образи, картини, а не трябва да съдържа никакви отвлечени идеи и закони.

Колко красиво напр. може да се вмъкне художествения елемент при изучаването на геометрията и при това пак във връзка с дейността на детето сред природата! Ще се чертаят от децата разни фигури чрез собствено творчество като се изхожда от формите, които то среща в

природата: формите на цветята, листата дърветата и пр., като ги видоизменява и комбинира по разни начини. В фигурите, които чертае, ще има симетрия, ритъм. Също така то ще моделира тези форми. Така детето ще дойде до известни геометрически истини. Работата на детето на полето, в градината, на нивата, в гората и пр. ще го постави в свръзка с разнообразни фигури и форми. И като се знае, от друга страна, че всяка фигура съответства на известни сили в живата природа, които действат на душата, тогаз ще може да се оцени действието на всички тези красиви форми върху детската душа.

Гимнастическите упражнения също могат да се свържат с живота на природата. Те могат да се свържат и с музиката. Гимнастичните и евритмичните упражнения действат дълбоко и със своя ритъм. Ритъмът е едно от условията за красотата. Онзи, който мисли, че гимнастиката има за цел да развие само мускулите и другите органи чрез движение, той не подозира нейното по-дълбоко значение. При известни хармонични движения, когато участва и съзнанието, се регулират теченията в човешкото етерно тяло и човек се свързва със силите на живата природа и се обновява чрез тях.

След 14. година детето вече може, покрай работата всред природата, да работи и в работилницата. Но и тая му работа може да се проникне от художествен елемент: всички произведения, изработени там, не трябва да задоволяват само известни нужди, не трябва да бъдат добри само от чисто практическо гледище, но трябва да имат и висока художествена стойност. И при тяхната изработка трябва да е вложено художествено творчество от самото дете. Всички произведения на ръчния и индустриален труд: столове, маси, врати, дръжки за врати, етажерки за писма или книги, трябва да са красиви: формата и орнаментите им да бъдат плод на собствено детско творчество. И когато се внесе художествения елемент в работата,

последната няма да бъде вече механична, защото духът ще бъде активен, ще бъде творец. Тогаз тая физична работа ще бъде приятна и ще отвори извора на спящите сили в детската душа.

От голяма важност са и мотивите за детската дейност. То ще работи в градината, на полето, на нивата, по-късно и в работилницата. Но за кого ще работи? Дали от съзнание, че работи за себе си, че задоволява собствените си нужди? Тая негова дейност ще бъде израз на неговата любов; то ще иска с произведенията на своя труд да причини радост на другите.

По горе се каза, че художественият елемент трябва да проникне всеки вид детска дейност. Но кое внася още по-висок художествен елемент в детската дейност? Това е, когато мотивът за дейността му е от възвишен характер: най-възвишен характер има човешката дейност, когато тя представлява служене на Бога. Тогаз всяка работа на човека се изпълва с висша поезия, става едно свещенодействие.

Именно това е в най-висшия смисъл на думата проникване на детската дейност от художествен елемент. Тогаз трудът се прониква от вътрешна красота.

Този е новият дух на възпитанието, който ще се реализира в новото училище.

24.5. Заключение.

Съвременният интелектуализъм в училището съвсем не отговаря на детската природа. Срещу съвременната фалшива училищна система се реагира, между другото, и с трудовия принцип. Обаче, ако се следи литературата по въпроса (Керменщайнер, Дюи и пр.), ще се види, че и той от мнозина се схваща едностранчиво. От 7. до 14. година детето ще работи, но не в работилницата, а всред живата природа.

И така, духовният елемент ще проникне в училището, между другото: 1) чрез свързване с живата природа; 2) чрез „мира на доброто“ (живот на служене), чрез което детето постепенно ще се издига до свещения принцип: служене на Бога като основа на човешкия живот и 3) чрез „мира на красотата „.

По такъв начин всичко красиво ще бъде събудено в детската душа и тогаз ще имаме новият човек, човекът на новата култура.

25. Окултна педагогика – VIII

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. IX (септември 1926 г.)

ОСНОВНИТЕ ЗАДАЧИ НА УЧИТЕЛЯ

П. Г. Пампоров⁹⁹

(Реферат, четен през м. април т. г. в педагогическата конференция в Севлиево)

„Човек е един божествен лъч“.

„Да бъдем малки божествени деца – это бъдещият идеал.“

„Докато не станете като децата, няма да влезете в Царството на Бога“.

„Децата са гатанка от Бога, по-мъчна за разрешение от всяка друга. Но само любовта стига, за да я разреши“ – Ленау.

Децата са най-ценно съкровище. Залогът за бъдещето. Пъпките на новия, бъдния живот.. Надеждата на човечеството. Небесната роса, що разхлажда и опреснява. Свежата струя, която прочиства благото на живота. Великото благословение, в което лежи възможността за безкраен възход към светлина, любов и свобода.

Те са поверени на майките и учителите. Те – невинните, младите, чистите души – минават през училището на майката и учителя, за да влязат, в училището на самия живот. Няма по-велико призвание от призиванието на майката на земята. Майката ражда децата, дава възможност да се развиват техните тела. Учителят е духовна майка за децата. Както майката им дава физическо тяло и ги въвежда във

⁹⁹ Тази статия не е от Боян Боев, но тя е със същото име „Окултна педагогика“ и отлично се свързва с тематиката в сборника.

физическия свят, така и учителят е призван да им даде дух. тяло – да формира в тях ум, сърце и воля – и да ги въведе в духовния свят на идеите, на възвишените чувства и действия.

Три са основните принципи в педагогическата наука, на които трябва да почива образованието и възпитанието на децата и тези три принципи се заключават в един. Принципът на активността, принципът на нагледността и трудовият принцип и те имат съотношение към сърцето, ума, волята. А всички те се включват в природосъобразния принцип, понеже изискват съобразяване с разнообразната природа на човека, с природата на сърцето, да бъде то активно, когато учи детето – да обича това, което учи, Да се интересува от него, да се радва с природата на ума – детето да придобива знания винаги направо от природата: само тогава тези знания ще бъдат живи, а не книжни, мъртви; с природата на волята: детето да прилага придобитите знания – в игра и труд – понеже без участието на волята и без творчество, няма истински знания, няма истински живот. И мислите, и чувствата трябва да се въплътят в дела – тогава се завършва кръга и те дават плод като семена на подходна почва.

Учителят е градинар, който е призван да се грижи за децата – тези чудни, Божествени цветя, които идват от небето на хармонията върху земята на страданията, за да проявят Божествена мъдрост.

Задачите на учителя ще се определят от предназначението на тези Божествени цветя – децата – които съставят бъдещето човечество.

Какво нещо е човек, отде иде и какво е неговото предназначение? Какъв е смисълът на неговия живот?

Душата е слънчев лъч, излязъл от Бога. Той се изявява като светлина, топлина и сила. Светлината свети чрез ума, топлината лъха чрез сърцето, силата се струи чрез волята. С ума си човек се стреми към знания, мъдрост; плод на този стремеж е науката, философията; със

сърцето си човек се стреми към красота и хармония, а плод на този стремеж е изкуството, поезията, музиката. С волята си човек се стреми към свобода, към сила и творчество – плод на този стремеж са всички форми на творчеството: – техника и стопанство. А с душата си човек се стреми към своя източник – към Бога, към Слънцето на разумния живот, от който е излязъл и който е съчетание и хармония на Любовта, Мъдростта, Истината. Човек е Божествен лъч, от Бога е дошъл и към Него ще се върне. Душата е подобна на житно зърно, заровено в земята – това е подсъзнанието; което пониква – пуска корени – чрез което смучи сокове, то е сърцето; пуца стъбло и листа, чрез които черпи светлина, то е ума; цъфти и завързва плод – то е духа.

Какъв е смисълът на човешкия живот? Едното зърно да роди десет; да се преумножи. Радост и благо – е смисълът на живота, който е Божествен. Смисълът на човешкия живот е в стремежа към Слънцето, което излива радост, светлина и сила.

Бащата на новата педагогика, Коменски, също тъй схваща смисъла на човешкия живот и затова определя за негова цел: мъдростта, добродетелта и благочестието. Да познае човек себе си и природата, това е първата задача – по отношение на ума. Да управлява човек себе си и другите – това е втората задача по отношение сърцето; да следва неуклонно Истината – това е третата задача – по отношение волята, да благоговее пред Бога, да се стреми към него.

Според Русо, цел на образованието и възпитанието е самопроизволното и хармонично развитие на всички заложби у детето, тъй както са вложени в него от природата.

Според Фрьобеля, – да се изяви божествената природа у детето, която прониква цялото Битие, във всичката си хармония и красота. А учителят и вдъхновителят на тези велики педагози, Христос, е казал: „Бъдете съвършени като Вашия Отец Небесен.“ Бъдете милосърдни

като Вашия Отец. Съвършенството в Божията Любов, в Божията Мъдрост, в Божията Истина – ето най-възвишеният идеал, към който ни подтиква нашата божествена душа – жив слънчев лъч, искра, пламък, който иска да се разгори в слънце, и подобно своя извор, да пръска животворни лъчи.

Човек е един микрокосмос, който има съотношение с великия свят, макрокосмоса. Три са главно философските направления или школи, които изтъкват ярко по една от трите страни на човешкия живот: материализмът, идеализмът, спиритуализмът. Материализмът твърди, че реално е материалното, а животът е плод на материалното. Идеализмът твърди, че реална е идеята, умът, материята е форма, израз на идеята. Спиритуализмът твърди, че реално е духът. В същност, и трите изразяват по 1/3 от истината. Животът има три страни: форма, съдържание и смисъл, и това може да се изобрази символично във фигурата на триъгълника. Целта на образованието е хармонията – равностранныя триъгълник.

Животът, следователно, е проявление на една разумна, любяща и творческа сила, която ние наричаме душа и която е изявление на онази разумна, любяща и творческа Сила, която ние наричаме Бог, Началото на живота. Ако ние признаваме в себе си, че животът е разумен, трябва по необходимост да признаем, че животът в цялата вселена също е разумен, проява на Висша Воля, в което ни убеждава и хармонията на законите в цялата вселена, от атома до слънцата.

Отношението на човека – на душата – към природата и целия космос, с неговото разумно начало Бога – е същността на религията, Религията е връзка на човека с Бога. Човек не може да живее без вяра. Всеки съзнателен човек вярва в нещо. Само че често пъти човек счита за Бог, за реалност, не Разумната, Невидимата Сила, а временни и преходни обекти. Тази е разликата. Човек без Вяра в нещо, без идеал.

без стремеж, не е човек. Той е животно. Т. е. той престава да бъде мислещо, чувстващо и творческо същество. Вярата е основа на интелигентността. Без известно отношение към безкрайното, невъзможен е какъвто и да е съзнателен, разумен живот. Такива отношения към всемира имаме три. Към тях спадат всички досегашни религии:

1) първобитно или лично – когато човек счита за реален само личния живот на тялото, живее само за себе си, движим от жаждата за наслади груби, животински;

2) Обществено или езическо, когато човек е съзнал, че личният живот е преходен и безсмислен и почва да счита за реален и смислен обществения живот, животът на семейството, групата, народа. Такъв човек в поведението си се движи от общ. одобрение, от славата.

3) Божеско или християнско, когато човек съзнава, че нито личният, нито общественият, а само всемирният, единият, разумният всепроникващ живот на Божествения Дух е реален, и му служи, движим от безкористна и, всеобемна любов Това е религията на Буда, Конфуция, Лао Тсе, Кришна, Христа – в техния чист, първоначален вид.

Това е едната, универсалната, религия на Любовта, Мъдростта и Истината, на която по необходимост трябва да почива и идеалът на образованието и възпитанието на децата.

Религиозните истини не се доказват чрез разума и не се добиват чрез него, а чрез откровението, просветлението, интуицията, чрез сливането на човешката душа с Бога.

Условие за такова познание е чистотата, духовна и телесна, смирението и правдивостта.

„Блажени чистите по сърце – защото те ще видят Бога“. Духовните неща духовно се изпитват. Рационалното познание е пипане в духов. свят, интуицията е виждане.

Трите фазы в еволюцията на нравственото съзнание могат да се уподобят на фазите, които преминава копринената буба: първата фаза на гъсеница, фаза на егоизма, на алчността: втората – на какавида, на ограничението в известна черупка, това е семейното, съсловното и национално деление, и затваряне в черупки, и третата фаза – на пеперуда, освобождаване от алчността на егоизма и ограниченията на националната гордост, свободния и радостен живот на разумната душа, която живее чист, волен и красив живот.

Сега, първата и върховна задача на учителя е да доведе детето до съзнаване на божествената природа в себе си, до съзнаване своята душа; и втората, да изяви тази божествена душа чрез ума, сърцето и волята в любов, мъдрост, истина.

Как?

Чрез личен пример. Индивидуалното изправление на личността е основата на всяко възпитание. Учителят сам трябва да се съзнава като малко божествено дете. Сам той трябва да живее в Любовта, да се къпе в светлината на Мъдростта, да обладава, свободата на Истината, за да бъде в състояние да предаде на децата божествения лъч и да събуди в него божественото. Защото само божественото може да събуди божественото.

Бог е Любов.

Любовта е смисълът и благо в живота. Любовта дава живот. Хората живеят с любов. Младата мома и младия момък, които се срещат и на които сърцето трепва, изпитват първата проява на любовта – любовта като стремеж в подсъзнанието. Те се събират, заживяват заедно и тяхната любов се разширява – имаме любовта проявена като чувство, любовта на майката и бащата, По-висше проявление на любовта е любовта на един Ботев, на един Левски към поробения народ. а още по-висша е любовта на Христа – към всички души, поробени от

лъжа, заблуда и страсти – Любовта като сила в самосъзнанието. Следователно, развоя на живота е в разширението на любовта. Без любов няма живот. Венецът на истинския живот е божествената, необятната любов – любовта към всички същества.

Всички велики учители на човечеството са преживявали духовна криза, благодарение на която те са могли отпосле да станат водачи на човечеството. То е духовното раждане, раждането на божествената любов в човека.

Животът е стремеж към благо. Изпърво човек мисли, че благого е в отделната личност и желае благо само за себе си. Но той скоро забелязва, че и всички други хора се стремят към благо за себе си, вследствие на което имаме за резултат борба на всички против всички. Освен това, страданията, болестите, смъртта, като са неизбежни за тел. живот, отнемат смисъла и благого на този живот. Това е основното противоречие на личния живот. Човек се стреми към благо, в това е неговия живот, а вижда, че благо няма и не може да има, понеже борбата на всички против всички, страданията, болестите и смъртта по-казват, че такова благо е илюзия. Съзнанието, суетата на личния живот среща и у Буда, Соломона, Сократа, Толстоя и Шопенхауера. Някои разрешават това противоречие чрез самоубийство, други чрез епикурейство, трети още не го съзнават, а четвърти търсят изход, като Буда, Толстоя, и го намират в Мировата любов, в Божествена любов, в любовта към всички.

Животът е стремеж, желание на благо. Но това желание на благо не ,се отнася до тялото, а до душата, която е една във всичко, защото е божествена.

Да възлюбим душата, която прониква всичко, висшата душа, безсмъртното начало на живота, значи да заменим борбата на всички против всички с взаимна помощ, страданията, болестите и смъртта – с

радост, здраве, безсмъртие. Затуй, защото да посветим живота си в служене на Истината – с любов. в служене на всички страдащи и онеправдани, в това е висшата радост, в това е духовното и физическо здраве, в това е сливането с Бога, в когото няма смърт. „Мировата любов ще ни тури във връзка с живота. да разбираме смисъла на всичко – на всяко цвете, дърво, извор, планина, дом, човек. Тя ще ни разкрие великата тайна на живота, да разберем отношенията си един към друг“.

И тъй, любовта е извор на живота, тя го осмисля, тя носи благо и радост на всичко, тя е влагата, топлината, сока за корените. Тя е основата – Мировата, Божествената Любов. В нея е разрешението гатанката на живота. Без нея животът е зло и безсмислица. С нея – животът е пълен с радост и благо.

Желание на благо за всичко съществуващо, благосклонност към всички, благодет, нежност, самопожертване, доброжелателство – това е едната страна на любовта. Изключват се вече: омразата. гнева, грубостта, егоизма, завистта – това, което трови живота в отношенията между хората. Другата страна на любовта е великото търпение и прощение – от страна на този, който люби. Майката проявява велико търпение към децата, прощава им за всичко, защото знае, че те ще пораснат. Бог е дълготърпелив, защото е Любов – иначе отдавна би очистил света. Но той знае, че тези негови деца един ден ще пораснат. И ето, същото велико търпение и прощение, същата благосклонност и нежност, същата любов – божествена – трябва да се е родила в сърцето на онзи, който се посвещава на учителското звание. Той трябва да се е родил духовно, да е разрешил противоречието в живота, да е почувствал трептенията на божествения огън, и да е възлюбил всички души, а особено всички деца, за които любовта е също тъй необходима, както слънцето със своите топли лъчи е необходимо за цветята.

За да се прояви, обаче, тази велика любов, нужна е преди всичко, абсолютна чистота, вътрешна и външна чистота, духовна и телесна чистота. Без чистота, Любовта – дъщерята на небето, най-великата сила, царицата на всички сили, не може да се изяви. Основата на тази чистота е съзнанието за връзката с мировия живот, съзнаване Бога в себе си, съзнаване Висшата Чистота, Светлина, Красота – в душата си. Човек е храм на Духа на светлината, и този слънчев лъч изисква чистота, – за да се изяви. Чистотата в мисли, чистота в чувства и желаня, чистота в действия. Чистота на ума, чистота на сърцето, чистотата на тялото. Абсолютно безкористие – в служене на Бога и на всички живи души. Духовната чистота изключва всяка корист, всяка лъжа, всяка гордост, всяка задна мисъл. Духовната чистота изисква абсолютна искреност и правдивост към себе си и другите, абсолютна верност към Бога и съвестта, абсолютна преданост на високия идеал. Само тогава Любовта Божия, като едно слънце, ще просияе чрез ума, като жива светлина, сърцето, като жива топлина, чрез волята, като жива сила за творчество и човекът ще стане жив храм божи, храм на Светия Дух – т. е. на Духа на светлината, на светлото и разумното начало – и животът му ще стане непрекъснато служене Богу – в Дух и истина. Телесната чистота изисква пълна трезвеност и целомъдрие; изисква чиста (плодова и растителна) храна; която изключва трупоядството, изисква умереност, въздържание, труд, скромност; пълна контрола и управляване на нашето тяло, което трябва да бъде здраво, силно, красиво, издръжливо – за да ни служи, а не за да властва над нас. Алкохолизмът, пиянството, употребата на спиртни пития и каквито и да са други упоителни вещества – тютюн, опиум и пр., макар и в най-малки количества, разрушава главно нервната система, мозъка, електрич. инсталация на човешкото тяло, която управлява целия организъм чрез оная светла и разумна енергия, на която тя служи за

проводник. Месоядието, трупоядството, е остатък от човекоядството и варварството. Касапите са палачи на по-малките ни кръвни братя: вола, кравата, агнето, овцата, кокошката, петела, които ни орат нивите, обличат ни с вълната си, поят ни с млякото си, даряват ни с яйцата си, и в награда на което ние ги изстребваме безмилостно. Обаче, туй месоядие отравя сърцето, нашата кръв, предразполага към болести и израждане, към преждевременна старост и смърт, чрез което ние изплащаме невинно пролятата кръв скъпо и прескъпо, не само с материални щети, болести и смърт, но и със загубата на най-висшето чувство: състрадание и обичта. Ние ставаме жестоки, безсърдечни и с каменни сърца, и чудно ли е тогава, че войните, убийствата, престъпленията са нещо обикновено в нашия живот? И че порокът и злото тържествуват и се надсмиват над всичките ни усилия да пресъздадем общ. строй. Докато алкохолизмът, месоядието и тютюнопушенето отравят и разрушават най-важните органи: мозъка, сърцето и белия дроб – любовта не може да се прояви, нито чрез сърцето, нито чрез волята. Любовта иска здрав мозък – трезвен ум; любовта иска чисто сърце, благородни и любвеобилни чувства към всичко живо; любовта иска диамантна воля, плод на духовна и телесна чистота.

И само тогава ние можем да разрешим социалните проблеми и да преустроим обществото на началата на правдата и любовта, когато преустроим първо своето вътрешно царство – царството на ума, сърцето и волята на тия начала

Първата задача на учителя е, следователно, да събуди божественият дух у детето, чрез проявата на любовта, чистата, безкористната, всеобемната любов. Учителят трябва да бъде възплъщение на жива, дейна любов. Любовта трябва да цари във всичките му отношения. Благостта, състраданието милостта,

нежността, благородството – това са светлите сили, които я съпровождат. Учителят трябва да приучи детето да обича цветята, птичките, растенията, животните, изворите, планините, гората, цялата природа. Защото такъв е законът – от лесното към мъчното, от малкото към голямото. Когато детето се научи да обича живота, бож. живот, разлян във всички същества, в природата, тогава то ще може да обича божествената душа и у лошите хора, враговете народни и изобщо у всички хора – това, което е идеал на Бож. Любов.

Тогава то ще се научи да прощава и да отвърща на злото с добро. Съвременната система на възпитание не почива на любовта, а на страха. Тя не е пропита с Христовия дух. Тя е студена, казармена. Наказанията не възпитават, а ожесточават. Злото не може да се победи със зло. Любовта изисква дълбоко почитание и уважение на детската душа, дълбоко взаимно доверие между учител и ученик, пълна искреност, взаимно познаване и подпомагане. Детето разтваря душите си само на топлите лъчи на любовта – пред нежните ласки на слънцето, а пред студа и вятъра на омраза, укори и наказания – то все по-вече се загръща в кожуха на недоверието. Любовта е велика с това, че тя не вижда злото в никого, а само доброто. Не се занимава със сенките – а само с реалното – душата. Изключва всяко насилие и възраства всичко добро. Любовта изисква положителен метод при възпитанието. Тя сама е пример, път, светлина. Тя засега нежните струни на душата и чудна хармония зазвучава. Любовта лекува болните, възкресява мъртвите, отваря очите на слепите, ушите на глухите, прокажените от порока очиства, робите освобождава – възвестява Царството Божие, царството на свобода и мира.

„Сега в света все отрицателната страна се проповядва. Майката казва: „да не лъжеш“. Тогава детето казва: „да опитам какво нещо е лъжата“. Настанало е време, когато трябва да говорим за

положителните неща в живота. Трябва да говорим за любовта, за това което трябва да се прави. Когато отидеш при лекаря, той трябва да ти каже, какво да ядеш, а не какво да не ядеш. Той трябва да ти каже: „ще ядеш варено жито, ще пиеш житната вода, ще ядеш печен праз, печени ябълки или круши, ще ядеш варени череша с малко хлябец, няма да преяждаш, но малко ще ядеш“.

Също така и учителят трябва да каже на ученика не какво да не прави, а какво трябва да прави: ще любиш Бога и ближния, ще говориш истината, ще бъдеш разумен. Отриц. заповеди тикат към зло. Положителните водят към добро. Положителният метод е присаждане. Няма какво да се борим със злото чрез укори, изобличения, направо, а косвено трябва да се борим, като го заменяме с доброто, като засилваме добродетелите. Щом има светлина, тъмнината изчезва. Щом доброто се прояви, злото бива надмогнато. „Побеждавайте злото чрез доброто“, казва ап. Павел. Побеждавайте омразата с любов, глупостта – с мъдрост, лъжата – с истина, в това е есенцията, същността на Христовото учение, което ни учи да бъдем воители на светлината и доброто, които ще воюват за доброто само с добри средства – със светлина и любов. „И всички трябва да започнем с този велик метод“. А ние сега като се срещнем, казваме, че любов в света не съществува, че с любов не се живее, съмняваме се в Бога, в истината и любовта. Любов съществува, защото животът е плод на любовта. И Бог съществува – защото любовта съществува. И истина съществува, и мъдрост, и правда, и добродетел – защото Бог е Дух. Слънце, което включва всичко добро и светло в себе си. И както има физическо слънце, така има и духовно слънце – извор на всичко добро.

*(Следва)*¹⁰⁰

¹⁰⁰ Не е известна следваща статия като продължение.

26. Свободното Валдорфско училище

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. I (март 1925 г.)

26.1. Из историята на Валдорфското училище.

Сигурно Д-р Щайнер счита за най-скъпа своя творба Валдорфското училище, – преди всичко, защото на децата принадлежи бъдещето¹⁰¹. Той веднъж беше казал, че всеки ден мисли за едно дете. Това чувстват децата и затова толкоз много го обичат У тях вече живее благоговението, което новото поколение изпитва към него.

Педагогическият курс на Д-р Щайнер се държа от 23 декември 1921 година до 7 януари 1922 година. В началото нека кажем няколко думи върху петорията и учебната работа на Валдорфското училище.

Емил Молт, ръководител на цигарената фабрика „Астория“, помоли Д-р Щайнера да отвори едно училище за децата на работниците и чиновниците от фабриката. Тогаз условията затова бяха съвсем неблагоприятни. Щутгарт е средно голям индустриален град. Не беше възможно, – както в училищата на Херман Лиц, – оттегляне всред природата. Нямахме пригоден ученически контингент и удобни помещения. И най-важната пречка беше: нямаше на лице готови учители за целта.

Д-р Щайнер можеше да строи само върху едно: Духът. Последния той беше изпробвал цел един живот. Той, като никой друг, е имал случая да изучи децата на всички съсловия: на младини като домашен

¹⁰¹ Главата: „Човекопознанието, като основа на педагогиката и дидактиката“ е изложена по бележките на Д-р Валтер Щайн, а останалите глави по бележките на Алберт Стефен. Началото на главата: „Свободно Валдорфско училище“ е увод от Алберт Стефен.

учител, после като сказчик в едно работническо училище, и най-после като водач на антропософското движение, дето безброй родители идваха при него да искат съвети за своите деца.

Този, комуто са известни писмените и устни изявления на Д-р Щайнер върху педагогическите въпроси, можеше да предчувства, че тук ще работи най-великият педагог от времето на Песталоци.

26.2. Из предишната педагогическа дейност на Д-р Щайнер.

Михаил Бауер в статията си „Щайнер и педагогиката“ описва дейността му, като домашен учител: „Освен три нормално надарени деца, той имаше да възпитава едно четвърто дете, което беше толков изостанало в духовно отношение, че макар и да беше вече на 11 години, нямаше никакви училищни познания. В времето, когато Д-р Щайнер пое възпитанието му, то вече от няколко седмици се беше отказало да произнася нито една дума, понеже го обвинили в лъжа.

Д-р Щайнер сполучи не само да събуди това дете, но за няколко години така да го развие, че то да навакса всичко загубено“.

Бауер добавя: „от този забележителен възпитателен успех можеше да се заключи, че Щайнер се числи към малкото лица, родени за учители. Това би било интересно, обаче без голямо значение за педагогиката.

Нещо повече от обикновената възпитателна дейност е да дадем упътване на мнозина, че и те да могат да станат истински възпитатели.

26.3. Подготовка на учители.

Именно това направи Д-р Щайнер с учителите на Валдорфското училище.

Когато той ги избираше, по-малко внимание обръщаше, дали много знаеха, колкото върху това, дали имат любов към децата.

Той търсеше такива учители, които са направили само възпитанието си основен импулс на своето сърце.

А това е главното условие за един учител.

Той в един курс, който трая няколко седмици, им изложи по-скоро една метода, от колкото една програма. Главната му цел беше да ги запознае с отделните периоди на детското развитие, за да може, изхождайки от тяхното разбиране, учебният материал така да се подбира и усвоява от децата, че физичните им и душевни сили да не се спъват, а да се подтикват.

26.4. Свободата на учителя – главно условие за творчество

Присъствал съм на някои уроци на Валдорфски учители. Това, което веднага бие на очи в тяхната работа, то е творческия начин, по който те боравят с учебния материал. Понеже всеки един от тях е предоставен сам на себе си, той може да работи свободно. Наистина, тук вече ясно се схваща, колко е плодотворен за учители и ученици един духовен живот, свободен от държавно-бюрократичните предписания.

Не само учениците, но и учителите на днешното училище ок за оплакване. Силите, както на едните, така и на другите, се атрофират, поради липсата на свобода.

26.5. Предметна, а не часова система.

Главното обучение в Валдорфското училище е сутрин от 8 до 10 часа. Един и същ учебен предмет се учи много седмици наред. Обучението трае известен период, до тогаз, до дето детското внимание се запази пълно с живот. След това се преминава към друг учебен предмет.

Чрез предметната система се избягва вредното действие на часовата система ; чрез последната вниманието на детето се разпокъсва на много страни. При часовата система едно чувствително дете, което дълбоко възприема нещата, в следния час трябва да изгони от душата си дълбоко преживяното в предишния час, га да се отдаде на съвсем друго. Това за него е цяло мъченичество.

С начина, по който валдорфските учители обучават, те съкращават времето. Те могат да предадат на децата в по-късо време учебната материя, която трябва да се знае (нали трябва да има връзка с по-горни училища: гимназия и университет)?¹⁰²

¹⁰² Бел. прев. За предметната система привеждам още следните думи на Д-р Щайнер, казани от него на други места, и някои изявления на валдорфски учители:

„Чрез предметната система се постига следното : детето с всичката си сила може да се отдаде на един предмет и това по-добре води към целта. Главните предмети преподава класния учител, и те са винаги първите два предобедни часа. Те са в неговите ръце. Обаче, има някои предмети, които трябва да се преподават от по-специално подготвени учители: такива са: чуждите езици, музика, гимнастика, евритмия, ръчните занятия и пр. В горните класове класната система не е възможна и за главните предмети: там е необходимо и те да се разпределят между специалисти“ (но, разбира се, предметната система си остава). – Из статията на Д-р Щайнер:

Die pädagogische Zielsetzung der Waldorfschule in Stuttgart, – в списание „Soziale Zukunft“. год. 1, кн. 5 – 7.

„Ученикът отива сутринта в училище за първия учебен час. Тогаз ще учи математика, после латински, после закон божи. След това музика или пеенето или може би география. Ние можем съвсем да разрушим човешкия дух, когато по такъв начин постъпваме с детето. По такъв начин се разрушава всяка способност за съсредоточение. Който иска да реформира училището, преди всичко трябва да премахне часовата система, този убиец на всяка истинска педагогика. Най-първо

трябва да се борим против часовата система която съществува във всички училищни степени. В бъдещето училище ученикът трябва да се занимава с един предмет до тогаз, до дето е необходимо това от гледището на епохите на детското развитие. Така напр., да кажем, че за дадена възраст е необходимо детето да се занимава с математика или физика. Най-лошият начин е, всяка седмица да се определят 3 или 4 часа за този предмет. Трябва заниманието с м тематиката или физиката да бъде една епоха в живота на детето. Без да се нарушава вниманието му от други предмети, той известно време трябва да се съсредоточи върху един предмет От истинската педагогическо-психологическа антропология или истинското човекопознание ще знаем, в кой период трябва да се занимава детето с тази или онези части от математиката“.

(Из „Volkspadagogik“ от Д-р Щайнер).

„В духовния живот по някой път е необходимо да има неща, подобни на някои неща във външния живот. Не може човек да е винаги буден. Трябва и да спи. И ако не спи, няма да бъде в добро будно състояние. Когато детето се учи по предметната система, всяка наука след известен период изчезва от неговия хоризонт, и после пак се явява. И това се повтаря периодична. Тогаз детето основно ще изучи нещата“.

(Из речта на Д-р Щайнер пред родителите на валдорфските ученици на 13. I. 1921 година.)

„Тая практика помага, една истерична епоха да се представи като нещо цяло. Аз можах да наблюдавам, че нашите деца имаха съвсем друг чувствен оттенък, настроение, когато учеха гръцката епоха, и друг чувствен оттенък, когато учеха римската история. Чувствата се нюансираха от историчната епоха. Настроението се асоциираше с изучената епоха в паметта. Децата описват така като че са били там във време на събитията“.

(Из статията „Vom geschichtsunterricht der Freien Waldorfschule“ от Д-р Валтер Щайн в списание „Soziale Zukunft“, год. 1, кн. 5 – 7.

26.6. Главно условие за учителя е любовта.

Най-главното условие за всяко обучение е, щото учителят при влизането си в клас да има това душевно разположение, което да събужда симпатия.

Ако той буди антипатия, то учениците при най-талантливата метода ще бъдат разпокъсани. Да, за нервите е даже по-зле, – когато омразния или вдъхващия страх учител обучава изправно, отколкото ако обучаваше непохватно. Основно правило за валдорфския учител е: да работи върху себе си, додето стане достоен за любовта на учениците.

26.7. Съкратяване на времето.

Изкуството на тези учители е в туй, че се поддържа вниманието и интереса на учениците чрез вътрешната връзка на материала и не се преуморява чрез претрупване с разни дати. Напр., 30-годишната война може да се преподава половин година. Обаче, тя може да се мине и за три часа, и при това па възбуди такъв интерес, който да продължава дълго време след това. Това става чрез избиране на симптоматичното. Но за да може да прави туй, учителят трябва да владее напълно материята, като един художник Шилер изучи 30-годишната война, за да издигне най-сетне величествената постройка „Валенцайн“. Така и учителят трябва да бъде скулптор. Върху това той трябва да работи неуморно.

26.8. Колективен класен дух.

Децата имат спрямо учителя едно колективно душевно настроение. Съществува колективен класен дух.

26.9. Обучение на чужди езици

Всички деца, от седмата си година още, учат чужди езици и то за практическо употребление. За тая цел не се прибегва до преводи, а се гледа да се намери пряката връзка на нещата с техните названия, при което по никой начин не си спомагат с названието на предмета на майчиния език. За това не се задава въпрос: „как се казва куче?“ но се посочва кучето и се именува: le chien. По този начин без заобиколки се навлиза във френския език. Така детето влиза в свързка с чуждата народна душа. Така то се учи да я обикне¹⁰³.

¹⁰³ Бел. прев. „Голямо учудване и голяма критика е предизвикало съобщението, че във Валдорфското училище се учат два чужди езика, и то още в първо отделение. Това било нещо нечувано. Но то си има своето оправдание, като се изучи развитието на човешкото естество. От филологическите изследвания на миналото се знае, че в първите стъпки на езиковото си развитие, човек е имал едно по-живо, по-дълбоко отношение към звуковете. Това по-дълбоко отношение на първобитния човек към звуковете се дължи, според окултизма, на по-голямата гъвкавост и подвижност на тогавашната човешка и телесна организация. А детската гъвкавост и подвижност не са ли повторение на онези първи степени от човешкото развитие? Но независимо от такова историческо разглеждане на въпроса, човек може да дойде до същото заключение, че новите езици трябва да се учат още от малки, и от следното наблюдение: знае се, че малките деца с голяма леснина учат езици. Това не е тайна за онзи, който е пораснал в област, дето се говорят публично два или повече езика. Едно друго наблюдение, което човек може да направи с такива деца, е, че те в училище или в чужбина много по-добре и по-бързо учат и други чужди езици, отколкото децата, които са пораснали в едно-езична област. Първите деца са способни, без на превеждат на майчиния си език, да говорят в духа на чуждия. Значи, през детската възраст може да бъде развита известна пластичност на телесния и душевен езиков орган, която да стане ценна заложба за целия по-нататъшен живот. Ние запознаваме още малките деца с чужди езици, обаче, не с чужди букви или с чужда граматика, а само чрез говора. Ние веднага пристъпваме с децата към два чужди езика (френски и английски), за да накараме гласните им органи да се развият по-всестранно. Като езиков материал през първата детска възраст си служим с думи и някои обръщения, които имат връзка светската околност. Това радва децата. Внимателно се избягва да възбуждаме изкуствено детския интерес или да погубим моралния му вкус чрез морални изречения. Напротив, по-голямо внимание се обръща на детския инстинктивен стремеж към игра. Един нов източник на радост е превръщането на стиховете или на изпетите песни в евризмични движения. Тъй като Своб. Валдорфско училище стои още в началото на

своя живот, то евритмията още в ограничен размер се използва при изучаването на чужди езици. Но по-нататък това ще се засили. Според окултната езикова методика, поетичния и художествения елемент при обучението на чужди езици трябва да бъде на първо място. И затова евритмпята ще играе важна роля тук. В първите две отделения нито четене, нито писане на чужди езици няма". (Из статията на Херберт Хан: „Zum neusprachlichen grundunterricht an der Freien Waldorfschule“ в спис. „Soziale Zukunft“, год. I, кн. 5 – 7).

„Няма никаква граматика в първата детска възраст. Децата не трябва и да знаят даже за отвличена граматика. Децата трябва да възприемат отначало музикалното, ритмичното в езика. Целият организъм от зъбната смяна е ритмичен вътрешно. Това е вътрешната музикалност, която трае с най-голяма сила до 14 година. През този период детето трябва да работи с чужди езици от към музикалната им ритмична страна. Трябва да се декламираат звучни музикални стихове (и да се пеят песни) на чужди езици. Малките деца от първите две отделения на Своб. Валд. училище имат по-добра произношение на чуждите езици от ученици, почнали по-възрастни или са дошли от после от друго училище. Защо? Защото пропуснат е важния период от 7 до 14 година. Тогаз ритмичността, музикалността, повикана на помощ, помага за вникване в езика. И езиковото обучение в най-долните отделения принадлежи към най-очарователните, интересните за децата часове. През първите три учебни години не се употребява учебник. Чак през третата учебна година почват да пишат стиховете, които сме заучили, на черната дъска и в тетрадките. Сега чак откриват децата, че буквите не подхождат на изговорената дума (нали фр. и англ. правопис е доста труден), но това не ги затруднява, понеже отдавна са усвоили, как се изговаря думата. Децата така се радват на чужди думи и на техните звукове, както ние се радваме на съвсем оригиналните думи на майчиния език.

(Из статията: Обучение по чужди езици в долните класове на Своб. Валд. училище в спис. „Die Drei“, год. II, кн. I, април 1922 год.).

„Чуждите езици се изучават още от първо отделение, за да се използва периода до 9 година, когато още е силен подражателният инстинкт.

(Д-р Ерих Швеш във Валдорфския бюлетин №3).

Характерно е между другото, че не се прави никакъв превод от чуждия език на майчиния или обратно.

26.10. Занимание в работилниците.

В ръчния труд участват и момчета и момичета. Първите се учат да плетат, както и вторите. Вторите учат дърводелство, както и първите. Д-р Щайнер изисква от учителя да умее от много работи. “Не е гений онзи, който не може сам да си почисти обувката“.

26.11. Следобедни занимания.

Може да се каже, че душата след обяд е съвсем друга. Тя не е толкоз душата на логиката, както преди обяд, а повече е склонна към мира на фантазията. Следобедното време се заема с гимнастично и евритмично обучение (последното е задължително за всички деца), с музика и пение.

Тези дейности не действат само на първата област (главата), но и на втората и третата области на човешкия организъм¹⁰⁴, т. е. работят върху цялото тяло. След като се упражни така целият организъм, детето не се повръща пак към умствена дейност. Хармонично възбудените сили си остават в почивка. Така че главата на другия ден да може освежена отново да почне дейност. Тези хармонично възбудени сили продължават да работят подсъзнателно в тялото, и през време на съня се проникват от нови сили на растеж.

С един метод на обучение, който е в хармония с човешката природа, се постигат преките учебни цели по един разумен начин и още на много други работи, които ще бъдат от полза за детето в по-нататъшния му живот. Валдорфски дух – без наказания.

Преди всичко, не трябва да се накърнява жизнената сила на детето. Наказанията могат да съсипят детето. Те не съществуват. Чрез тях учителят се вкочанява, а ученикът става неврастеничен. Това запазва валдорфският дух. Този дух свети в очите на всички. Бихме желали да има повече такива очи, пълни с жизнерадост и благоговение. Тогаз бъдещето няма да бъде така тъмно.

(Следва)

Б. Боев.

¹⁰⁴ За трите области, на които се дели човешкото тяло, ще се говори в третата глава: „Учение за здраве и болест, необходимо за педагога“.

26.12. Молитвите на децата в Свободното Валдорфско училище.

Сутрин:

От главата до нозете аз съм образ Божи.

От сърцето до ръцете аз чувствам Божието дихание.

Когато говоря, аз изпълнявам Божиата Воля.

Когато виждам Бога на всякъде, в тате и мама, във всички хора, в животното и цветето, в дървото и в камъка, тогаз от нищо не се страхувам, а изпитвам само любов към всичко, което е около мен.

Вечер:

Когато виждам слънцето, мисля за Божия Дух.

Когато движа ръката си, живее в мен Божествената Душа.

Когато направя една крачка, живее в мен Божиата Воля.

И когато виждам някой човек, знаей, че Божествената Душа живее в него.

Тя живее и в тате, и в мама, и във всяко животно, и в цветето, и в дървото, и в камъка.

Никога не може да ме докосне страх, когато мисля за Божия Дух, когато Божествената Душа живее в мене и когато изпълнявам волята на Бога.

27. Приложение на окултната педагогика в България

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. IV (юни-октомври 1925 г.)

Учителят, който иска да схване стойността на окултната педагогика, може да избере най-късия път: това е опитът. Може да приложи някои от принципите на окултната педагогика, и ще съди по резултата. Разбира се, пълен опит може да стане само в съвсем ново училище. Днешните учебни програми, правилници и други условия могат да бъдат голяма пречка в това отношение. Възпитание напълно в духа на окултната педагогика ще имаме, когато се измени коренно цялата училищна система и то още от до училищния период. Но въпреки тези неудобства, учителят, ако има добрата воля и ентузиазъм, може да направи някои, макар и малки, опити, доколкото му е възможно, колкото да провери някои от принципите на окултната педагогика.

Такива опити са вече правени в България от някои учители, и те с възторг говорят за резултата. Децата съвсем се променят. Даже най-малкият опит в това направление може да даде поучителен резултат. Една учителка, която прилага, доколкото е възможно, някои от новите методи, казва, че у децата се развила такава любов към цветята, че те вече никак не могли да ги късат и даже не сядали върху тях, за да не им причиняват страдания. Една друга учителка, която също прилага, в кръга на възможността, някои от принципите на окултната педагогика, разказва, че селяните се чудели, как тая учителка не бие децата, не им се кара, а пък те съвсем се променили, станали други, а по-рано постоянно им се карали, – и никакъв резултат. Един учител, който пак работил в това направление, така спечелил любовта на децата, че те

даже го заграждали и не го пушчали да си отиде за коледната или великденска ваканция.

Едно е важно: всеки такъв опит дава богат резултат, който изпълва с радост учителя.

За да успеят опитите, трябва самият учител да се промени: никакъв такъв опит не успява, ако учителят не приложи преди всичко най-важния възпитателен фактор: любовта. Всички други методи, които излага окултната педагогика, трябва да се прилагат при тази атмосфера на любов,

Имате ли любов, най-важното условие е на лице.

А любовта върви заедно със свободата. От какво произтича принципа на свободата във възпитанието?

1) От доверието в божествените сили у детето.

2) От доверието в силата на любовта да възпитава, да преобразява.

Някой ще възрази, както някои педагози възразяват: „да, може да има детето нещо висше, божествено, обаче, то има и някои слабости, някои лоши предразположения. Как тогаз ще приложим свободното възпитание?¹⁰⁵„ На това може да се отговори тъй: съществуването на божественото у детето гарантира неговото правилно развитие, щом се дадат благоприятни условия. А благоприятно условие е любовта. Можеш да преобразиш някого с всичките му слабости, ако имаш любов към него. Любовта има способността да преобразява, да превръща отрицателното в положително.

Един от най-важните въпроси в педагогиката е: как да се съедини свободата с дисциплината¹⁰⁶? Училището трябва да бъде свободно, но

¹⁰⁵ 1) Виж статията на Гено Дочев: „Детската природа и възпитанието“ в сп. „Учителска Мисъл“, год. VI, кн. 9-10.

¹⁰⁶ Виж: „Една свободна училищна община“, от М. Левитина, стр. 29.

и без дисциплина не може. Аз съм слушал учители, които твърдят, че те взаимно се изключват или взаимно се накърняват.

Но това е само привидно. Те могат съвместно да съществуват. Но кога? Тяхното съвместно съществуване е възможно само при любовта! Само при любовта децата са свободни, и при все това те правят това, което трябва, водими от любовта.

Дисциплина да има там, дето има и свобода – това е изкуството. Това може да става, само когато дисциплината произтича от любовта.

Под свободно възпитание се разбира: 1) свобода на учителя да твори; 2) възпитание на детето без насилия и наказания; 3) трети елемент на свободата е: програмата да бъде в строга хармония с детската природа. Ако възпитанието външно е свободно, ако няма наказания, принуждения, външно насилие, то още съвсем не значи, че възпитанието е свободно. Некои схващат съвсем повърхностно този въпрос. Ако възпитанието е външно свободно, а е в дисхармония с детската природа, с нейните нужди, то е вече насилие върху нея.

Учителят, който иска да прилага принципите на окултната педагогика, може да почне с първата крачка: да употреби любовта като най-важен възпитателен фактор – и нека види резултатите. След като види резултатите, които надминават очакванията му, като види, как е спечелил сърцата на децата, като види, как е събудил у тях радост, творчество, подем, тогаз той може да почне и с другите принципи и методи на окултната педагогика. напр. влизане в общение със силите на живата природа и пр..

В странство движението за окултната педагогика се усилва от ден на ден. Свободното Валдорфско училище вече брои 900 ученика с 40 преподаватели. Училища по типа на Валдорфското се отвориха и в Кьолн, Хамбург. Есен, а в Берлин, Базел и Лондон се подготвят условията за отваряне на такива училища.

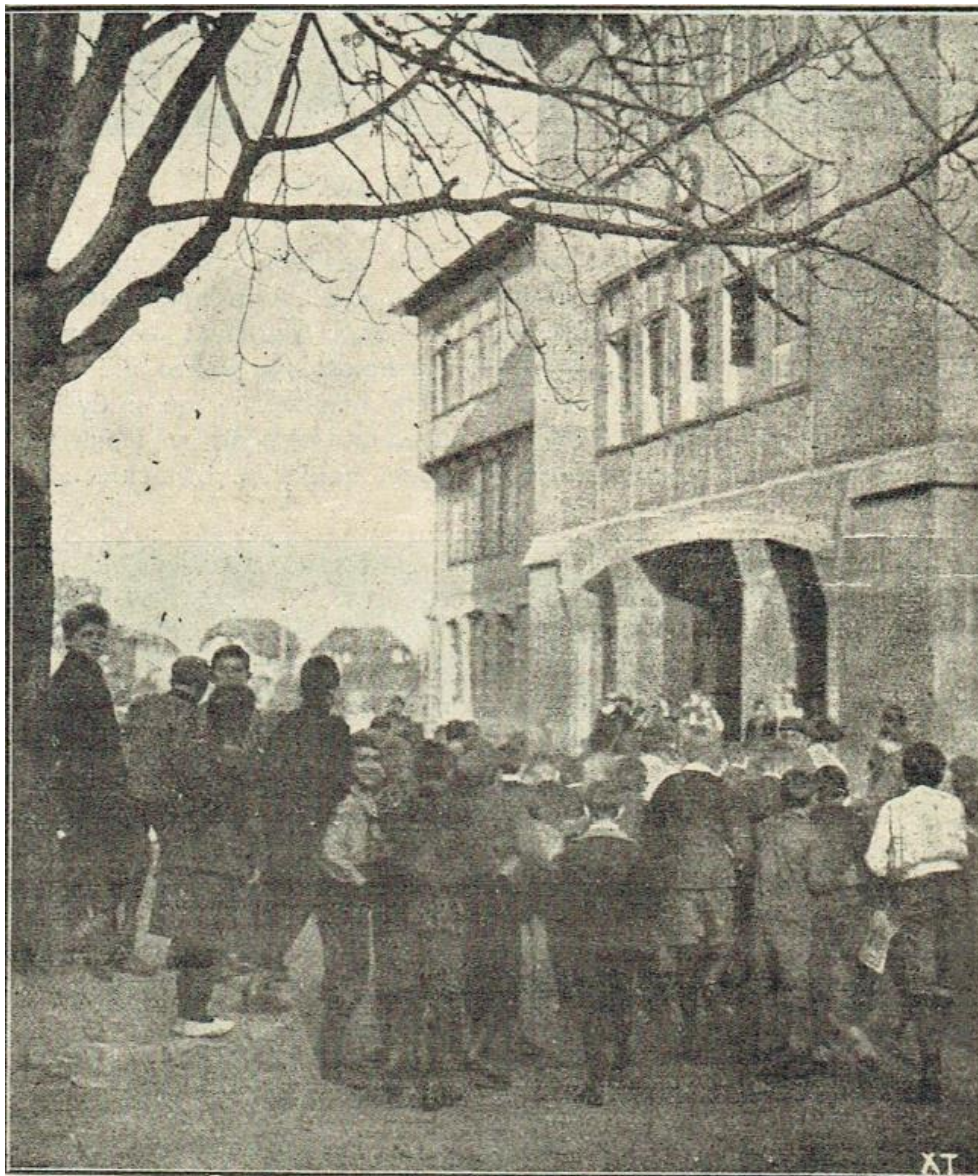
В печата, в събранията на учителските дружества, в учителските конференции и в публични събрания трябва да се заговори за принципът на окултната педагогика: преобразяването на всички училища в този нов дух е жизнен въпрос за правилното по-нататъшно развитие на човечеството, за подема на духовните му сили.

28. Из живота на Свободното Валдорфско училище

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. VII (май 1926 г.)

Основано през септ. 1919 г., то съществува седма учебна година. През настоящата учебна година (1925/1926) то има 50 учители и учителки, 27 паралелки и 950 ученика (през първата учебна година – 1919/1920: 12 учители и учителки, 8 паралелки и 250 ученика). Има всички отделения и класове от 1-во отделение до 8. клас. Педагогическите методи и учебният материал са напълно самостоятелни. За тези които желаят, след свършване на училището, има подготвителен клас за зрелостен изпит в държавна гимназия. Учебната система е предметната (а не часовата). Това се отнася само до главните учебни предмети¹⁰⁷. Ръководие учат и учениците, а в работилниците работят и ученичките.

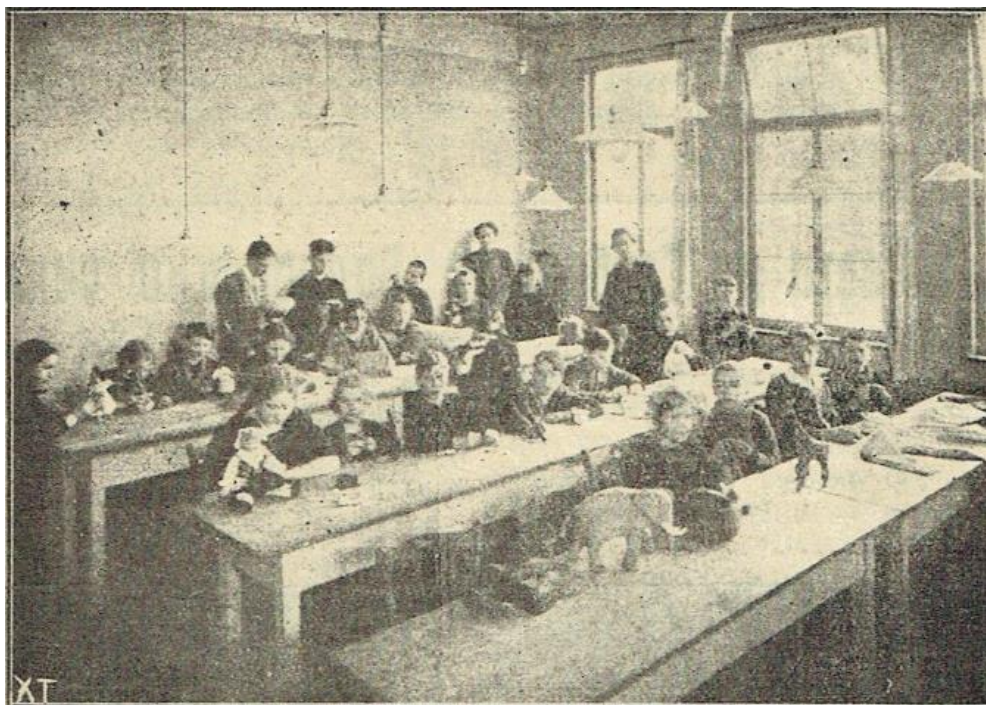
¹⁰⁷ Виж „Всемирна Летопис“, год. IV кн. 1.

Свободното Валдорфско училище с група ученици

Наскоро излезе нова книга „Педагогическата и художествена работа в Валдорфското училище“, с интересно съдържание.

Предговорът е от Каролина фон Хайдебранд. В него се разправя за характера и живота в училището, и между другото се разправя за живото участие, което вземал Д-р Щайнер в живота на училището. Всеки месец е имало общи събрания (на всички ученици и учители) с песни, музика, евритмични упражнения и по няколко думи от учители. Някои от общите те събрания се посещавали от Д-р Щайнер и тогаз той е говорил на децата. Дадени са в книгата два образеца от подобни негови речи Едната реч е държана на 24 юли 1920 г., на края на първата учебна година преди разпусчането на учениците за ваканцията. Втората е държана през 1923 година. Те са пълни с красиви образи, символи, живот и движение. Децата са чужди на отвлечената мисъл, на тях трябва да се говори в живи образи, в картини.

Обучение по ръчна работа

В книгата е поместен разказът „Ковачът“ от Харберт Хан (учител в същото училище). Този разказ е образец за свободното религиозно обучение в Валдорфското училище. От него може да се види, какъв характер ще имат приказките в новото свободно училище на духовни основи. Материалът, който ще се дава в новите приказки, ще събужда у децата предчувствие за дълбоките мирови закони, които се отнасят за цялата природа и за растежа на човешката душа, за изпитите, които тя трябва да премине и за връзките между Бога и човека.

Книгата съдържа и статия от Макс Волфхюгел за ръчния труд в Своб. Валд. училище: всеки преподавател, безразлично кой предмет преподава, се стреми да внесе художествено-творческия елемент в обучението. Художествената работа на учениците е самостоятелна, плод на въображението, без служене с модел за наблюдение. Този метод се прилага както при рисуването, така и при моделирането, дърводелството, при приготвяне на играчки и пр. Целта на този метод е да се прояви вътрешната, скрита страна на детската природа. Така се буди вътрешния извор на творчеството.

В работилниците детето почва да работи от втори клас (от 12 година). Работата в тях е задължителна както за учениците, така и за ученичките до края на гимназията.

Почва се с обработка на дървото: отначало, за добиване на сръчност, детето приготвя домашни принадлежности: лъжици, лъжичник, етажерка за писма и пр. След това още в същата учебна година децата почват да правят дървени играчки, които се движат с особени механизми. Отначало те приготвят чертежите им и след това изработват от дърво. Тук детето трябва да твори, да вложи художественост, да съединява техника с художествени мотиви. А това

действа животворно върху детската душа, казва Волфхюгел, хармонизира силите ѝ.

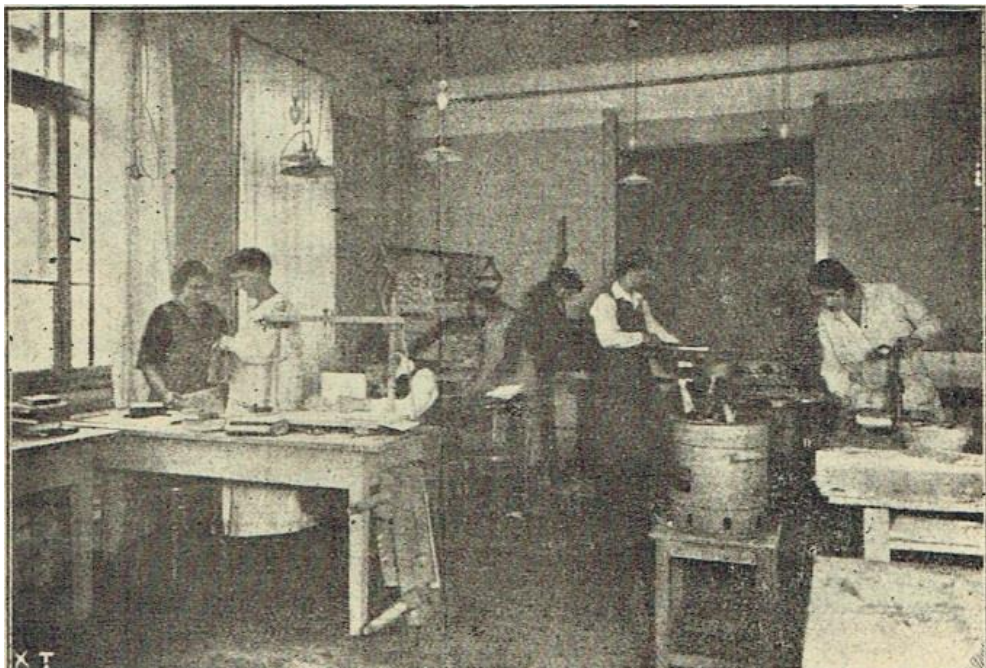
Това занимание е по два часа седмично, но от 5-ти клас, т. е. от 15-ти годишна възраст (начало на половата зрелост) се въвежда вече предметна система и за заниманието в работилниците: два пъти всека учебна година се въвежда триседмичен период, през който заниманието в работилниците е по два часа на ден.

От 5-ти клас почва моделирането. В този период от юношеското развитие се забелязва вътрешен стремеж към създаване на пластични форми от глината, дървото и камъка (моделиране).

Както при рисуването, дърводелството и пр., така и при моделирането тук се работи по самостоятелен метод, който е плод на дълбокото познаване на законите за развитието на детските сили. Този метод е в противоречие с днешната практика. Формите, които се създават при моделирането не са подражание на външни форми, а плод на фантазията. Целта е да се развие творческото въображение, да се събудят спящите заложи. В така създадените от децата форми учителят и лекарят, казва Волфхюгел, виждат откровение на вътрешните духовни сили, те са извор за добиване познания за детската индивидуалност. Какви силни преживявания изпълват децата, когато работят по този начин!

На края на книгата са прибавени на хубава хартия 16 таблици с фотографии на дървени и моделирани предмети, изработени от учениците.

Тези фотографии говорят за големия напредък, направен в това отношение от валдорфските ученици. ТФ показват, какво мощно средство може да бъде този метод за развитието на творческото въображение, а заедно с това и на всички душевни сили.

Обучение по книговезство

Тук предаваме три снимки на Свободното Валдорфско училище (фасадата на сградата му и две класни стаи за обучение).

Все повече става ясно, че само едно свободно училище на духовни основи може да даде едно целесъобразно образование и възпитание, защото отговаря на действителното познание на детската природа.

29. Общение на детето с живата природа

(Четвърти младежки събор 7-9 юли 1926 г. в София)

Както във всички области на живота новото учение носи нещо ново, така то носи ново и в областта на възпитанието. Ще говоря само за един конкретен въпрос от тая област, именно за общението на детето с живата природа.

През втория възпитателен период (от 7-14 г. възраст) свързането с силите на живата природа, трябва да стане изходна точка на цялото обучение. За това има следните основания:

1. При възпитанието на детето трябва да се излиза от физичното. То е по-достъпно за него. И след това, от физичното можем да се издигнем до по-висшите истини.

2. Вторият период се характеризира с предимното развитие на етерното тяло, което съдържа строителните, жизнените сили на организма. То организира физичното тяло. За да е в съгласие възпитанието през този период с детската природа, детето трябва да се занимава само с това, в което има движение, живот. Ето защо, през този период то трябва да има работа с цветя, треви, дървета, извори и пр.

3. Този начин на обучение е в съгласие с законите на общочовешкото развитие. Биогенетичният закон гласи: „Индивидуалното развитие е съкратено повторение на видовото“. От окултизма се знае, че човек в миналото е имал по-близки връзки с цялата природа. За него растението е било нещо повече от това, което то представлява за днешния човек. Той е бил в общение с по-дълбоките сили, които работят в цветята, дърветата, планините, изворите, минералите и пр. По-после, с потъването на човешкото съзнание в материята, той е изгубил тази способност.

4. Днес у човека се събуждат нови сили, спящи до сега. И чрез тяхното събуждане той ще влезе в по-близък контакт с живата природа. Ето защо този начин на обучение е в съгласие и с посоката, по която върви човечеството в своето развитие.

5. Работата всред природата укрепява физически и духовно. Ученикът вместо да живее в прашни стаи, неподвижен, ще бъде на чист въздух и слънце, ще упражнява своите сетива, мускули, бял дроб и пр.

Що е „жива природа“? За материалиста природата е един спял механизъм, но за окултиста тя е жива. Това не е само един поетически образ, но една действителност. Окултистът под „жива природа“ разбира съвкупността от разумните същества, които стоят зад видимата природа. Последната е само израз на тяхната дейност. Така човек може да се свърже с духовните сили, които работят в природата. Даже простото съзерцание на едно цвете не внася ли в душата светлина, висши идеи, хармония?

6. Чрез този начин на обучение ще се развие и естетичния вкус на детето, понеже то ще живее постоянно в един мир на красота, хармония, разумност, които проникват цялата природа. А всичко това може да събуди велики идеи и чувства в човешката душа.

Детето няма само да наблюдава природата, но и ще работи. Работата му именно всред нея ще бъде изходна точка на цялото обучение. И тая дейност от начало ще бъде средна между игра и работа и постепенно ще преминава към работа. Тя може да бъде разнообразна:

1. Чистене на пътищата от клечки, камъчета и пр.

2. Чистене на извори.

3. Садене на цветя, зеленчуци, плодни дръвчета, правене на лехи и пр. И тук то ще проявява творчество: в избора на цветята, в тяхното съчетание, във фигурите, образувани от тях, във формата на лехите и

пр. Тая дейност ще развие волята му, творческите му сили, а живите сили на природата пък ще се преливат в него.

От друга страна, Всеки вид дейност всред живата природа, като чистене извори, садене цветя, и др., преведени на друг език, са символи на излетни духовни процеси. Всеки вид такава дейност ще се превежда от детето. В това отношение, всички тези дейности могат да имат важен възпитателен характер. Един пример: както детето чисти пътя в гората от камъчета, клечки и пр., така у него ще се яви стремеж да чисти своите мисли и чувства. Така всеки вид дейност всред живата природа ще събужда съответните стремежи и импулси в душата му.

И ако този начин на възпитание се въведе в училищата, какво би станало с България за няколко години само? Като знаем, че в България има повече от 700 000 ученици, можем да си представим, в колко скоро време голите склонове и върхове ще бъдат покрити с овощни дръвчета, и при това, всичко благородно у децата ще бъде събудено.

Окултизмът е за трудовото училище, но на горепосочените основи. Днес от мнозина криво се разбира трудовият принцип. Напр. Кершенщайнер говори повече за занаятчийски (ръчен) труд. Той, разбира се, стреми се да запази общообразователния характер на училището, колкото може, но за изходна точка взема ръчния труд в работилницата. А Дюи, покрай ръчния труд, дава голямо място и на индустриалния (машинния) труд. Изобщо, трудовият принцип: – „Обучение чрез дейност“ е добър, но приложението му не е в съгласие с детската природа. Даже някои искат да направят детето „малък индустриалец“. С машини, изобщо с мъртви предмети, детето не трябва да работи или да се занимава до 14-тата си година.

Физичният труд трябва да бъде по 1-2 часа на ден. А другото време ще се употреби за обработка на придобитото, преживяното.

Обучението по разните предмети може да става, като се изхожда от полската работа.

Това е очевидно, преди всичко за естествознанието. Детето ще може да го изучава паралелно с своята работа. И колко дълбоко ще вникне то във всички факти, понеже това ще бъде във връзка с дейността му! Също така красиво ще могат да се свържат смятането и геометрията с работата му всред природата. То ще брои лехите, дръвчетата в редовете, венечните листа в цвета, зърната в царевичния кочан и пр. Чрез тези наблюдения то ще вниква в известни страни на природата. Ще изучава формата на листата, на цветовете, на лехите и пр. По този начин ще се запознае с всевъзможни фигури. Това има и друго значение: красивите форми, които то е наблюдавало в природата, или е добило чрез собствено творчество, ще бъдат у него известни духовни сили. Окултизмът изтъква вътрешната връзка между известни фигури и известни сили на душата. Също така и за география, история, езиците, музика и пр., работата му сред природата може да стане изходна точка. Напр. музиката: В песните ще се говори за слънчевия лъч, за извора, за цветята, за тревицата и пр., и всичко това след туй може да се смята като дълбока алегория, явления из вътрешния живот, като алегория за висши духовни истини и закони. От друга страна, всички тези картини, като се свържат с музика, ще бъдат преживени по-дълбоко.

И гимнастическите упражнения могат да се свържат с работата всред природата и да послужат като средство за влизане в контакт с силите на живата природа. Същото се отнася и за рисуването. Трябва да се имат пред вид висшите разумни сили, които работят в природата. Изхождайки от формите на природата, детето може да твори нови форми: тук има безкрайно поле на творчество.

Има някои опитни училища, в които е приложен земеделския труд, но днес се чуват гласове на разочарование от тях. Защо? Защото в тях е липсвал духовният елемент. Не е достатъчно детето само да работи сред природата, но този елемент трябва да прониква цялата му работа.

Неговата работа не трябва да е механична. Духовният елемент ще внесе идея в работата му:

1. Преди всичко трябва да чувствава любов към цветята, дърветата, тревите и пр. То ще ги счита за живи същества, у които намира отзвук любовта му към тях. Малкото дете чувства цялата природа одушевена, но после фалшивото възпитание я превръща в мъртва за него. Чрез подходящо отнасяне към природата, детето ще знае, че и най-малката тревица, дърво, цвете, мушичка, бръмбар и пр., имат съзнание, разумност, както и то, само че на друга степен в развитието си. И тогав детето ще има съвсем друго отношение към природата. Тогав то няма да иска вече на връщане от екскурзия да къса цветята за букети. Това има и Важно възпитателно значение. То ще се отрази и върху отношенията му към хората. По-горе се каза, че става преливане на живот от живата природа в нас. Само когато чувстваме разумността, която прониква цялата природа и имаме правилни отношения към разумните сили, които работят в нея, можем да се свържем с тях.

2. Друг случай от проникване духовния елемент в дейността на ученика е следният: всички явления В природата ще се разглеждат като символи, алегории, притчи, загатвания за закони от вътрешния живот. Този символизъм ще внесе поезия, художествен елемент в детския живот, понеже символизмът винаги е важен източник на красота. Този символизъм ще събуди художествените дарби у детето. От друга страна, той ще представи на детето в достъпни форми висши духовни истини и закони, които направо то не би могло да усвои, понеже

логичното мислене у него не е достатъчно развито. Слънчевият изгрев, поникването на житното зърно, избирането на водата, посяването и поливането на едно цвете или дръвче, всичко това в живата природа може да се вземе като символ. Тогаз, колко разбираеми стават великите истини за детето! И в каква красива форма облечени то ще ги изучава!

3. Има и друг случай за проникване на духовния елемент в детската дейност. Детето ще съзнава, че работи, за да причини радост на другите. Неговата работа при подходящо възпитание ще представлява служене на другите. И това ще става по вътрешен импулс, а не чрез натрапваме отвън. В „служене“ детето може да се възпита още от малко: още от 3-4 годишно, то може да храни птички, да спасява мравки и пр.. Така то постепенно ще се учи, че служенето на другите е източник на висша радост. Така то постепенно ще дойде до разбиране, че най-висшето осмисляне на човешкия живот, е когато той представлява служене на Бога. И тогаз, всяка работа, проникната от такова съзнание, става свещенодействие.

Във връзка с работата си всред живата природа, детето ще изучи постепенно и методите на природо съобразния живот: разумно ползване от слънцето, от планините, от изворите, от реките; после, то ще изучи постепенно разумните методи на хранене, дишане, спане, докато най-после дойде до методите за разумното нареждане па живота в хармония с по-дълбоките духовни закони на живата природа.

При правилно отношение към природата, зад всички нейни явления, ще виждаме разумни сили, ще чувстваме единството си с всички същества и ще бъдем свързани с тях с връзките на Любовта.

30. Окултна гимнастика

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. IX (септември 1926 г.)

(Уводни бележки)

„Трябва да знаем при гимнастиката каква енергия излиза от разните органи на тялото и на къде отива тя. С тези енергии, които изпращаш, ти действаш на природата и тя ще ти отговори“.

„Гимнастиката образува връзка между живата природа и нас. Ние мислим, че гимнастиката е главно за упражнение на органите, а не обръщаме внимание на връзката между природата и нас“. Един Учител

Окултизмът има приложение във всички области на живота. Той не е плод на философски спекулации, а на опитното изследване на действителността. Той изуча законите на живата природа и методите за приложението им в живота. Днешният живот е отклонен от великите закони, които лежат в основите на живота. Както относно храненето, така и относно възпитанието, мисленето, чувстването и пр., днешният човек е в пълна дисхармония с тези закони. И само когато човешкият живот се постави в хармония с тях, т. е. когато животът се нареди на разумни основи, ще имаме условия за разцъфтяване на всички дарби и заложи, които се крият в човешката душа. Последната е една съкровищница, чиито дарби ние още не познаваме. Човек не е само това, което сега се проявява. Той е нещо много повече.

Ето защо окултната наука, чрез по-дълбокото свое познание на действителността, хвърля светлина върху всички въпроси на живота и посочва методите за разумния живот.

Както във всички области, така и в областта на гимнастиката окултизмът внася нещо ново. Той я изгражда на нови основи.

Новата, окултната гимнастика се стреми да развие не само тялото, но и душата. Обикновената гимнастика има за цел да развие мускулите и другите физични органи. Каква полза ако развием мускулите на атлет или се пресилваме с прекалени тренирания на мускулите? Но гимнастиката си има и по-дълбока страна. Тук целта не е да се развият само мускулите, но да се развият и духовните сили, да се събудят спящите духовни сили заедно с телесните.

Принципите на окултната гимнастика се основават на по-дълбоко изучаване на човешкия организъм и връзката му с околната природа.

По-рано човек е бил в по-голямо общение с природата. Той е бил в общение не само с формите, но и с духовните сили на живата природа. Днес човек е отчужден до известна степен от природата, отслабнало е вътрешното общение с нея. Както той влияе върху нея, така влияе и тя върху него. Има взаимна обмяна. Човек трябва да влезе в правилно общение с природата.

Че наистина има дълбоки връзки между човека, и цялата околна природа, даже с живота на макрокосмоса, се вижда от следния факт: има зависимост между разпространението на известни епидемически болести на земята и периодическото увеличение на слънчевите петна. Това е констатирано със статистически данни за един дълъг период от време¹⁰⁸.

Ние не сме откъснати от космоса. Ние сме свързани с целия космос. Всеки орган е свързан с известни духовни сили, а не само с физ. химични. Всички органи са в свързка с душевното развитие. Трябва да се знае, че и всяко тяхно движение е свързано с душевното и духовното развитие. Това за незапознатия може да е неясно, но то е много важно.

Нашите движения не са произволни, но са свързани с известни космични сили, физични и духовни. Че наистина има връзка между

¹⁰⁸ Виж „Naturheilkunde auf energetische grundlage“ от Karl Wachtelborn.

движенията и известни състояния на душата, в това можем да се убедим и от наблюденията във всекидневния живот. Нали всички знаят, че всеки жест си има психична страна, че е израз на нещо психично. Често ние вършим движения несъзнателни, подсъзнателни. Известни движения с ръце, напр. баране на главата, положението на ръцете, краката и пр. имат връзка с известни вътрешни, душевни процеси, но всичко това става подсъзнателно.

Такива подсъзнателни движения срещаме и у растенията и животните. Даже у растенията имаме изключително подсъзнателен живот, а у животните той играе много по-голяма роля, отколкото у човека. Обаче, има нещо по-важно: човекът с новото съзнание ще внесе постепенно съзнателност в известни области на подсъзнателното. Той ще се стреми да разшири кръга на съзнателния живот.

Окултната гимнастика се гради върху тези принципи:

1) Всеки орган и всяко движение на тялото е свързано с известни духовни сили.

2) При известни движения на тялото може да се влезе в правилна обмяна с енергиите на живата природа.

3) Известни състояния на съзнанието във време на гимнастиката са необходими, за да има тази обмяна.

Окултната наука изуча всичко това. И само когато се знаят тези по-дълбоки закони, тогаз гимнастиката може да доведе до истинска телесна и духовна обнова.

Ето защо при гимнастиката трябва да участва съзнанието. Трябва да имаме при гимнастичното упражнение същевременно една идея в съзнанието си, но такава, която строго да съответства вътрешно на движението, а не да бъде произволна. Но това съответствие може да го посочи само окултната наука, която знае по-дълбоките сили и закони на човешкото естество и на природата. При известни движения се

изговарят или се мислят известни думи. Съзнанието се концентрира върху тези мисли.

Тогаз движенията, които правим, стават като израз на това, което мислим. По този начин мислите, идеите, се преводат просто външно в известен ред красиви движения. Тези движения тогаз са един вид език, чрез който изразяваме вътрешния живот, живота на душата. Когато има това строго съответствие, за което е думата, тогаз всяко движение внася бодрост, радост, живот.

При гимнастиката трябва да знаем значението на всяко движение от окултно гледище, да знаем, какво влияние указва то върху човека.

При спазването на горните закони, постигат се следните резултати:

1) Събуждат се спящите сили в организма, привеждат се те в правилно движение, хармонизират се. Чрез гимнастиката можем да улесним правилното циркулиране на електромагнитните и по-висши енергии в човешкото тяло.

За целта трябва да знаем посоките на тези течения. Трябва да знаем окултната анатомия и физиология на човешкото тяло. Но когато гимнастиката е основана на това по-дълбоко знание на силите в природата и в човека, събуждат се не само тези енергии, но и духовните спящи сили.

2) Човек се свързва със силите на живата природа. Влиза в контакт с тях и ги приема в себе си. Защото трябва да влезем в контакт с тези сили, за да приемем от тях. Става правилна обмяна с тези сили.

По някой път известни песни (окултни музикални упражнения) се свързват с определени красиви движения, които съответстват по вътрешния си характер на музиката на мислите, вложени в нея. С това се постигат два резултата:

1) Музиката влияе сама по себе като музика.

2) По-голямо е концентрирането на съзнанието върху известни идеи и върху гимнастическите упражнения, когато те се придружават с песен.

На горните принципи се гради и евритмията, която може да се вземе като особен клон от окултната гимнастика.

31. Значението на евритмията в педагогиката

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. IX (септември 1926 г.)

(Из практиката на Свободното Валдорфско училище)

С евритмията се внася съвсем нов елемент в педагогиката. Тук не се касае работата за танци или обикновена гимнастика, които целят здравето и сръчността на тялото. Тези две цели чрез евритмията се постигат, но не по едностранчив начин. Евритмията иска да действа преди всичко върху целия човек. Тя цели да се събуди духовното и то да се преживее чрез тялото, тъй че душата и духът да си послужат с тялото като с инструмента, с който да се проявят. Човешкото тяло трябва да стане по този начин един вид езиков орган на душата, чрез който се вижда чудната зависимост между тялото и душата.

Но такава евритмия изисква истинско познаване на човешкото естество, проникване в дълбоката тайна на строителните сили на човешкото тяло и на връзката на последното с душата и духа. Само този, който може да схване човека в неговата цялост, е способен да даде упътвания за едно такова изкуство, което е било известно в древността, но сега е забравено, защото е изгубена способността да се вникне в истинската човешка природа. Човек е станал загадка, защото не е известна връзката между физичното и духовното. Рудолф Щайнер ни дава това познание за човека и като живо доказателство за истинността на учението му за човешката природа, той ни даде евритмията. Той постоянно даваше нови и нови упътвания за всестранното художествено оформяване на евритмията. От начина, по който се е развило това изкуство през последните години се вижда, че то е родено от истинското познание на действителността. За това

именно при откриването на Валдорфското училище тя влезе като нов предмет в учебната програма.

Всички деца от първо отделение до 8. клас се обучават по евритмия. Надеждите, които възлагаха на нея, в висока степен се оправдаха. С душевно участие и радост децата играят евритмичните упражнения. И особено у най-малките е тъй ясно, как те с вътрешно разбиране се отнасят към евритмията! За тях тя не е нещо чуждо. Телесното движение е една вътрешна нужда за тях. За детето не е достатъчен смехът, за да изрази своята радост: цялото му тяло трябва да вземе участие при изразяването ѝ. То трябва да плеска с ръце и да тропва с крака. Всичко у него се стреми към движение. И дете слуша музика, ритъмът прониква до неговите крайници, завладява ги, и детето ги изпълва с голяма радост при хармония между движение и музика.

Ние работим по разумен начин в съгласие с този естествен инстинкт у детето. Още от първо отделение обучаваме децата на евритмията, свързана с музика. Те слушат вътрешния ритъм на музиката или стихотворението и се движат в съгласие с него. По този начин, чрез движението – в много по-голяма степен отколкото чрез просто декламирана – силите, които лежат в основите на ритмичната система¹⁰⁹, се подбуждат към вътрешна дейност. Силите на ритмичната система не знаят никаква умора. Те даряват тялото постоянно с нов живот. Чрез евритмията се премахва умората, която настъпва у детето, когато то преждевременно работи с ума си. По този начин тя действа за уравновесяване на тези учебни предмети, които изискват по-усилена умствена работа.

При по-нататъшното развитие на детето, наклонността към чисто движение отслабва. Тя се замества с друга: събужда се радостта,

¹⁰⁹ Тялото има три области, от които средната, гръдната област, се нарича ритмична система. Тук спадат главно кръвоносната и дихателната система.

желанието да се изрази със смислени движения това, което детето чувства. Идва време, когато се преминава към мира на гласните и съгласните. Събужда се усет за естеството на отделните гласни и съгласни. Не е мъчно за детето, когато чуе А, да изпитва радостно учудване, като че ли има лъчеизпускане от него, а при У идва слабо чувство на страх. Съвсем друго е преживяването на съгласните. При тях му говори околната природа. То свързва Ц със светкавицата, В с движението на вълните. Всичко туй за детето е ясно, защото за него светът не е още отвлечен, безцветен, всичко е живо и му говори нещо. Именно такива упражнения даваме на децата. Тогаз те стават способни да се учат от живота и това ги предпазва от ранно застаряване. Човек се чувства силен в живота, когато чувства вътрешния смисъл на нещата в света.

В малко по-горната възраст отиваме още по-нататък, преминаваме от гласните и съгласните към думите. Сега вече у детето трябва да се развие живо чувство за езика, напр. за разните части на речта. Граматиката, която за децата е тъй страшна, трябва да се оживи чрез вътрешно преживяване на думата. В първите учебни години ние развиваме чувство за движение в пространство, за пречупени и криви линии или форми. Сега, в по-напреднала възраст, свързваме туй с нещо ново. Когато детето чрез главните учебни предмети е научило, че има активни и пасивни глаголи, то при часа по евритмия детето ще тича по права линия напред и назад, като същевременно внимава на преживяваните чувства. Тогаз у детето изплуват тези чувства: когато отива напред, като че ли се оставя да го теглят, а когато се връща назад, то употребява по-големи усилия, като че ли противостои на нещо, което го тегли напред. Тогаз детето много естествено намира, че при пасивните глаголи трябва да се тича напред, а при активните – назад.

И за другите части на речта има съответни форми. По този начин у детето се развива живо чувство за езика.

В горните класове се опитваме да проникнем по дълбоко в естеството на художественото, тъй че учениците да станат способни да преживеят характера и смисъла на едно стихотворение. Напр. подбудих ги веднъж да евритмизират две стихотворения от Християн Моргенщерн (от сборката му: „Намерихме пътя“): „О, нощ!“ и „Побеждавай!“ В първото стихотворение децата можаха да преживеят, как чрез надмощието на тъмните гласни, идва едно благоговейно настроение. При второто стихотворение те имаха съвсем друго настроение, предизвикано от господството на И. Чрез телесното движение, което съответства на И, се изпраща навън една вътрешна сила.

От връзката между движенията и думите се вижда, че изворът на евритмията е в намирането на истинското естество на думите. Зад думите се чувства духа на езика. Но днешната култура е изгубила усета за това; иначе, лъжата не би се вмъкнала в езика. Чрез евритмията ни е дарен език, с който не може да се лъже, при евритмията думите се изразяват и чрез телесни движения; душевният живот се изразява външно чрез този видим език. И тогаз престава възможността за лъжа. Така децата се възпитават във вътрешна правдивост, което е от голяма важност за волята.

Туй, що дава евритмията на децата, на е измислена теория. Най-добри свидетели за това са самите деца. Който е имал случая да види евритмични детски упражнения, видел е каква непринудена радост изпитват децата, които ги изпълняват, и това буди у зрителя дълбока благодарност за изкуството, което ни са дарили.

(Превод от немски)

32. Дейността на Р. Щайнер в Англия като учител

Списание „Всемирна летопис“, година 4, кн. X (октомври-март 1927 г.)

Статия от Мария Щайнер

Рудолф Щайнер често и на драго сърце говореше в Англия върху духовните науки.

В готовността за възприемане на духовно-научните истини в Англия цари широк размах: там много по-свободно се противостои на безграничните възможности. Страхът от поражението на собственото, с труд придобито, умствено знание там е много по-малък, отпорът на новото, непознатото не е тъй дълбоко вкоренен. Там не са тъй силно закостенели в собствената си научна суета и съществува повече кураж и смела крачка към завладяване на непознати светове.

Жадните за завладяване племена от различни нации са съставили днешната Англия като народ. След римското нахлуване, завоевателите англо-сакси притесниха туземното население от бретони и гали и го изтикаха към северо-западните брегове на Франция; нашествие от фризи и дани; нахлуващи пофранцузени нормани. Множество пъти Британия бивала завладявана от едни и други, докато най-последните народи след тежки борби се претопиха. И като резултат на това претопяване се яви едно цяло, изпълнено със силно самосъзнание, проникнато от гордото чувство на единство, една сила да се изнесе на вън и да наложи на другите елементи собствената същност. Душевните сили, произхождащи от различните племенни индивидуалности, взаимно се уравничиха. Растящото отделно индивидуално самосъзнание, прибавено към общото политическо самосъзнание, проникна тия сили и ги удържа в равновесие. Така можа това

многочленно народно единство, въпреки всички външни удари, да се развие мощно в самосъзнателно самостоятелно цяло на своя ограден и обливан от морските вълни остров и да излезе из границите му, за да завладее света.

Но благородството го изисква (*noblesse oblige*). Недостойно би било за един народ, тъй уверен в силата си, да потиска свободата на мисълта, да задушва свободата на съвестта и да препятства на свободата на действие, както в духовно, тъй и в политическо и общочовешко отношение. За това Англия е страната, в която изследванията в областта в духа най-безпрепятствено се развиват. Насилието на държавата и църквата не смогнаха да ги погасят, нито тайните организации с фема (средновековен таен съд) можаха да сторят това.

Ако Рудолф Шайнер би могъл да развие в страни, в които се говори английски, такава дейност, каквато прояви в средна Европа, името му сега би живяло на всички уста; името му нямаше да се замълчи и заклейми; нямаше да посягат върху честта и живота му, за да го направят безвреден. Но той трябваше да говори на слушателите си в Англия на чужд за тях език, и то по времето, когато омразата към немците беше най-силна; колкото и точен да беше преводът, никога не можеше да изрази творческия полет на речта му. И, въпреки това, делото му проникна там. Верен кръг от приятели се образува около него и обърна вниманието на по-отдалечените върху удивителния изследовател в областта на духа. Войната заплашваше и там да задуши току-що покълналите семенца. Но те преодоляха и, макар бавно, израстваха за нов живот.

Вече 3 години след свършване на войната Рудолф Шайнер можа да говори най-напред в Гьотеанум, в Дорнах, върху педагогически въпроси пред една английска аудитория. Г-жа Милицент Макензи, известната английска педагожка, стоеше на чело на кръга от

интересуващи се, които дойдоха от Англия в Швейцария, за да почерпят от новия духовен източник светлина върху проблемата на възпитанието. Дадените тогава импулси продължиха действието си. Най-напред Рудолф Щайнер получи покана да говори върху проблеми на изкуството и възпитанието в Стрейтфорд на Евън през април 1922 г. по случай празнуването годишнината от раждането на Шекспир. „Драмата и отношението ѝ към възпитанието“ беше темата на две сказки и „Шекспир и новите идеали“ – темата на третата сказка. Това бе едно щастливо предзнаменование, свързано с духа на Шекспира – въпреки омразата между двата народа – че съществува общност в духовните им стремежи. Шекспир, когото Гьоте отново откри на света и когото създателят на Гьотеанум с помощта на духовното си знание успя да постави в оная светлина, която го измъкна от световната история на духа на пръв план и го окръжи с ореол, като го направи проблема на неговото материалистично време, проблема, която много и много хипотези опипом и безуспешно са се опитвали да разрешат. Тържествата на възпоменателното честване с Стрейтфорд, в която взеха участие представители от всички страни, бяха наистина достойни за гордата радост да бъде признат най-великия син на Англия. Официално до тогава Германия не беше застъпена, но за това пък с поканата на Рудолф Щайнер – духовно и толкова по-реално – съюзът отново беше сключен, и вече в август 1922 год. Р. Щайнер можа да говори пред значителен кръг от интересуващи се върху въпроси из областта на възпитанието в Оксфорд, чаровно красивият, криещ още в пазвите си средновековието, университетски град.

Осемте сказки върху педагогиката и последвалите дебати доведоха основаването на „Възпитателен съюз“ (Educational Union) под председателството на г-жа Милицент Макензи. Целта на това сдружение беше да се проправи път на мислите на Р. Щайнер върху

възпитанието в по-широки кръгове, особено в английските и американски педагогични съюзи.

Това бе последвано от нови сказки върху духовната наука в Лондон и в Дорнах. Те бяха придружени от евритмични демонстрации, изпълнени от артистки от Гьотеанум. Евритмията, едно изкуство на движение, чиито тенденции се базират върху духовно възприеманите трептения на звучащите във въздуха и вибриращи по-нататък в етера изговорени думи или прозвучали тонове, е един извор за оживотворение на всички изкуства и един недостатъчно оценен възпитателен фактор за духовно-жадуващото подрастваше човечество. Доловено от Р. Щайнер из духовния живот, предложено в момент, в който от всички страни го отрупваха с молба да разясни тия неща, произлезе едно ново изкуство, първоначално въз основа на теоретични указания, приложени по после на практика от прилежни ученици и на по-нататъшни съвети, станали след това откровение, – изкуство, което действително се вмъкна в настоящето на културния живот.

Въодушевлението, което младото изкуство възбуди между приятелите на Р. Щайнер в Лондон, се изрази в бляскав резултат. В юни 1926 г. в една от най-добрите и многолюдни улици в Лондон (Park-Road 33NW) бе открита една зала за беседи и представления, която носи името: „Залата на Р. Щайнер“. Архитектът г-н Хуйлер щастливо съчета обусловените от разположението на улиците в Лондон строителни необходимости с вдъхновените идеи, които той зае от строителната мисъл на Р. Щайнер в Дорнах. Залата служи предимно за разпространение учението и художествените разбирания на Р. Щайнер.

Също и педагогичните импулси доведоха до практически резултати. Най-напред началницата на един съществуващ вече интернат, в един прелестен бивш доминикански манастир близо до Лондон, реши да преустрои учебното си заведение по новите

възпитателни възгледи на Р. Щайнер. Г-ца Крос, началницата на Kings Langley Priory School, трябваше да употреби известно време, за да замени прилаганите до тогава възпитателни методи с нови; тя храбро и вярно се стреми към тази цел и не се побоя от труда и разочарованията. Още веднага след коледния педагогичен курс в Дорнах, тя се зае да реализира решението си. Тия, които с нетърпение искаха основаването на училище в близките на Лондон окръзи, чиято програма да бъде наредена според възпитателните принципи на Р. Щайнер, можаха в едно сравнително късо време да реализират нейния идеал. В 1923 год. след един двунеделен цикъл педагогически беседи от Р. Щайнер в Илклеј, узре това решение. И вече в юни 1926 г. ние можахме да посетим в Streatham, приветливо лондонско предградие, едно превъзходно функциониращо училище с интернат, което интензивно и радостно работи и обръща внимание върху себе си. То носи името: „The New School“.

Симпатичният обичай на английските летни училища спомогна, Р. Щайнер да посети не само места с громки имена като Лондон, Оксфорд, Стрейтфорт, но и далечни области, които представяха интересен обект за изучаване многостранчивостта на английския бит. Там чужденецът бива изненадан преди всичко от силния контраст между най-модерния търговско-индустриален живот и дълбокото отчуждение от света. Светът на автомобилите, моторите, грамофоните, радиото, шумния темп на градския живот, лекостта на днешната култура непосредствено граничи с дълбокото отчуждение от света, с по-далечните и от средновековните исторически спомени, с геологични формации, които почти пренасят човека в ония времена, когато континентите изплуваха из вълните. Такова впечатление изнася човек, когато броди през пустошта на Дартмур, за да достигне скалистите развалини на замъка Артус в Тинтагел, разположен край бреговете на Корнуел и изложен на напора на вечно бушуващите

океански вълни. Тъй чудно запазеният в английските постройки средновековен дух представя един щастлив преход, който прави възможно съвместното съществуване на подобни контрасти. Така човек може да разбере, защо за англичаните е една съществена необходимост да запазят средновековните традиции, даже до облеклото, обичаите и цеховия живот. Това закрепва тяхното самочувствие, усилва националното съзнание и ги предпазва от разливащата се вълна на социализиране, която е първото подкопаване на могъщия дънер на английската империалистична система. И тъкмо това служи за естетическото съзнание на англичанина като мост свързващ сегашното с посивялото от древност минало, което поразително живо наднича из долини и планински върхове, из земните формации и протичащите през тях вълни на вечния етер, нашепващи им своите тайни.

Първо впечатление на подобни контрасти ние добихме през август 1923 г, при посещението на Илклеј. Минава се през най-индустриалната област: Лидс, Брејдффорд, чудовищно одимени къщи, достойни за Стриндберговия ад. А Илклеј е приветливо местенце в полите на блатистия Йоркширски хълм. Там вече появява върху вас старинно минало из блатата на хълма стърчат долмени и друидни камъни с писмена по тях, които ви говорят с езика на оная задушественост, която е свързвала тогавашната култура с духа.

Но още по-силно чувства човек в Уелс, приказната страна на Мерлин, чийто любима вълшебническа одежда са били морската пяна и шепота на гората. От Илклеј тренът води през гъсто населена, почернела от дим, премрежена с релси област, край гората от манчестерски фабрични комини до светло приветливата страна. Весело ви кимат средновековните цинкови покриви на Честър, проблясват ясно-сините заливи на приближаващото се ирландско езеро. Чайки и други морски птици, с обширни, като на военен лагер наредени, гнезда

ви предизвестяват, че скоро започва тяхното, не смущавано от нищо, царство. Мощни укрепени замъци се издигат в небесата, величествени в широкия размах на линиите си, владеещи простора на долините, сливащи се с околните скали. Царството на бароните, които ни крал, ни църква можеха да подчинят и обуздаят, се налага внушително на душата. Сега всичко вече става поема, поема, която природата е изтъкала от камък и бръшлян. Горے по скалите – героичния епос, долу при ваклите стада на ливадите – идилията: в напомнящото леките морски вълни движение на допиращите се един до друг гърбове на овците трепти пулса на световния ритъм.

Спреният за течението на вековете пулс на живота в тая страна ни довежда през средновековието до полузабравената северна старина. Тя е съществувала някога и все пак още съществува. Тя е тъй силна там в дивата красота на своята природа, в стихийността на елементите, в смеха на слънцето, надничачо из разкъсаните облаци, че днешната модерна култура с нищо не може да я увреди, напротив, тая последната се губи в подобна обстановка.

Макар че долу, край брега на залива, автомобили на дълги редици пухтят, те са несъществени в тая картина. Нагоре се отправя погледа и, разбира се, най-напред се спира върху следите, които индустрията е оставила. Чудовищни рани са нанесени на гърдта на планината, процеци през скалите, кариери. Мрачни и одимени лежат обслужващите села без каквато и да е органическа връзка с окръжаващата ги природа. Релси, локомотиви, машини за взрив са се вмъкнали в девствения камък и разкъсват жилите му. Но той е посилен от тях, надсмива им се. Светлина и простор цари тук: гонещи се облаци, хвъркатият вятър, неуморният и все отново започващ дъжд и неговите весели порои, сияйното слънце, което с яснотата си усмирява бушуването на елементите и след това бързо се скрива. Всичко туй се шегува и играе, беснува и заплашва, ликува и утихва, помита и гони –

шумна, светла младост всред навеждащите страхопочитание свидетели на посивялата старина. Зад планината, обаче, живее миналото, то стои в неуведаеми картини; и днес то привлича търсецът човек; при него отива той на поклонение нагоре по стръмните склонове, не боящ се от борбите с шипящите, свирещи из проломите ветрове. И скоро той, богато е възнаграден за своите усилия – скоро очертанятията на залива се скриват от очите му; простиращи се до колкото очите виждат полета го окръжават блестящи в жълти тонове и кадифени тъмно-виолетови очертанятия.

Всичко блести и почива, пламенее и кима, цветните тонове преобладават. Но природата тук е много сурова, за да се запре човек да им се наслаждава. Борбата с ветровете става все по-трудна. Всека крачка трябва да бъде извоювана. Скоро само къмънаци са около нас, изсъхнала трева и мъх. На всяка крачка трябва да се подпираш, да внимаваш да не се търколиш. Но най-после се изкачваш горе и нова сила ти вдъхват очертанятията и краските на хоризонта.

Като че ли друидите (галски жреци) са направили всичко възможно, за да затруднят за поклонниците достъпа на тия места.

И какъв голям празник трябва да е било, каква тържественост в шествието на поклонниците, когато от всички околни села населението от долините и склоновете се е струпвало на планинския връх! Какъв лъх на самотността, шепот на пустошта, пропастта, простора е веял там? Там горе човек се е отдалечавал от делничния живот и приближавал към божеството. Тук природните духове са говорили, чрез елементите, на смъртните, тук слънцето е чертаело писмената си върху очакващите го сенки; каменни блокове, наредени в кръг по подобие знаците на зодиака, са отбелязвали тия знаци; според знака от зодиака, в който слънцето е влизало, то е хвърляло една или друга сянка върху камъка и посветеният жрец е гадаел тайните по тая сянка.

Обърнат към изток, стърчал камък, който приемал първите слънчеви лъчи. Вертикално поставените камъни хвърляли хоризонтални сенки и слънцето пишело върху тях тайнствените си писмена. Така се е приобщавал посветеният в знанието за светлината и сянката, тогавашният жрец с духовния свят, разчитащ заповедите свише, които определят реда на годините, работните и празнични дни, законите и обичаите. Така те са приемали божествената мъдрост и я превеждали на човешки език.

Как живо още действа всичко в тая страна, където отново древната мъдрост може да се изучава в нейната метаморфоза и историческо развитие, отговарящо на изискването на настоящето.

По друг начин, отколкото в Германия, се изучава тя тук, където по-не посредствено и направо може да се говори пред публиката за Духа, самата обстановка предразполага към това и създава настроение.

И това е плода от беседите на Рудолф Щайнер в Англия. Те дадоха възможност да се обхване от друга страна историята на духовното развитие на човечеството.

Р. Щайнер раздвижи езика на тоя трептящ в миналото атмосферен и етерен свят, превърна тогавашната мъдрост в мъдрост на настоящето, вля в нея силата на Егото, която отвежда човек към Бога, сключвайки така кръга на лутащото се напред-назад човечество, изминавайки сам тоя кръг вместо него. И когато в човешкото съзнание фокусите на миналото и бъдещето се съберат в една и съща точка, обгръщайки по тоя начин вечността, веднъж за винаги човечеството ще придобие възможността да уразумее и преживее духовното развитие на свята и човека.

(От немски)

33. Идейни насоки в образованието

Списание „Житно зърно“, година 10, кн. I (януари-1936 г.)

Мощният подем на естествознанието от 15 век насам издигна материализма в 18 век във Франция с представители Ламетри, Холбах и пр., но тая вълна се изяви с по-голяма сила в 19 век и то предимно в Германия с представители Бюхнер, Карл Фогт, Молешот и др. И се доби понятие, че крепостта на материализма е естествознанието. Най-мощна беше материалистичната вълна във втората половина на 19 век. Обаче все повече се трупаха нови и нови факти в самото естествознание, които материализмът не можеше да обясни. Такива факти се трупаха в биологията, в психологията и пр.. Това роди още в последните десетилетия на 19 век началото на една друга вълна - вълната на спиритуализма. От начало тя се издигаше с слаби, с по-неуверени стъпки, но тя все повече и повече се изправяше със самоувереност и ето, днес присъстваме на едно любопитно зрелище: все повече и повече материализмът свива своите знамена и постепенно се оттегля от бойната арена на идеите. Аз тук говоря за най-видните представители на науката и философията на Запад. Бергсон, Емил Бутру и пр. победоносно изявиха своите спиритуалистични идеи във философията. От друга страна видни биолози, физици и пр. въз основа на научните факти в последно време станаха убедени апостоли на идеята за духовните устои на битието. Но тая спиритуалистична вълна се отрази и в изкуството: в поезията, музиката, живописата и пр. По всичко се познава, че човешкото съзнание се издига до едно ново стъпало. И явяването на тая спиритуалистична вълна не е случайно явление, а само външен израз на ония сили, които се пробуждат в човешкото съзнание.

Всичко това не може да не се отрази и върху училището. Преди да видим, как може да стане това, нека разгледаме един подготвителен въпрос.

За да турим възпитанието на правилни основи, преди всичко трябва да имаме ясно схващане за детското естество. Да си представим диамант, обвит отвън с черна кора. Това е именно детското естество. Черната кора представляват разните наследени или придобити черти, навици, склонности и пр., обаче в дълбините на детското естество живее нещо възвишено, прекрасно, свещено, божествено! И наистина, в тържествени, празнични моменти човек не чувства ли крила, подем, мощ, чистота, готовност да се жертва, да живее за Възвишеното и Вечното и пр.? Това са ония свещени кътове на Духа, които образуват светая светих на човешката природа! Тогава човек почва да познава себе си!

И ако имаме в съзнанието си, че детето крие в себе си един красив олтар, тогава ние ще имаме доверие към детето, доверие в красивите заложби на детската душа! Обаче това доверие към детската природа ще събуди същото доверие у детето към възпитателя, защото доверието ражда доверие. И тогава ще има всички благоприятни условия за възпитателната работа. И тогава възпитателят няма какво да влива нещо ново у детето, а само ще даде благоприятни условия, за да се прояви с всичката си красота онова, което е вече заложено у детето.

Има един характерен период в човешкото развитие. Това е младежкият период на идеализма. Всички младежи през този период повече или по-малко живеят със свещени копнежи, имат идеалистични стремежи, които далеч надрастват тесните рамки на личния им живот. Те искат да живеят тогава за нещо велико, прекрасно, вечно, за благо на цялото човечество, за благо на всички, готови са да жертват всичко свое пред олтара на великата идея, която ги

вдъхновява. В този период те като че ли са небесни пратеници, които напомнят на всички да се издигнат над дребнавото и да пребивават в чистите сфери на идейния живот!

Защо именно през този период една вълна на висшия живот озарява човешкото съзнание? Окултизмът, който изучава човешкото развитие от по-дълбоко гледище, казва, че това е в свръзка с особеното отношение, в което се намират тогава видимите и невидимите членове на човешкото естество, и затова у човека тогава е по-ясен споменът за небесния живот. Човек тогава по-ясно долавя потока, който иде от света на Вечната реалност. За нас е важното, че този идеалистичен период съвпада точно почти с гимназиалния период!

Това е едно важно обстоятелство. Това показва, че възпитателят през този период има вече на лице особени благоприятни условия за възпитателно въздействие! И тогава към какво трябва да се сведе неговата задача през този период? Понеже идеализмът на младежа през този период е вече на лице, на възпитателя не остава нищо друго, освен да насърчи, да подхрани този идеен кипеж у младежа и същевременно да отстрани всички неблагоприятни условия.

Един важен въпрос: Защо повечето пъти младежта, след изминаването на този златен период от неговия живот, не остава верен и по-нататък на това, което са му шепнели от Висшите сфери на Чистотата и Красотата? Защо обикновено той пренебрегва скоро свещените завети на този период и тръгва по отъпкания друм на обикновения живот?

Преди всичко трябва да се отстрани онзи дух на кариеризъм, който се внушава на детето през целия училищен курс от всички околни. Този дух минава като червена нишка от първоначалното училище до университета, Ученикът не трябва да учи със съзнание, че трябва да се осигури! Ако правилно се проявяват вътрешните му сили, той ще учи с съзнание, че иска да работи за един висок идеал, за една

идея, която е над обсега на неговите лични интереси! Това именно способства за разкриване на диаманта в него с всичката си красота!

Коя е другата причина, поради която младежът след свършването на гимназията и университета и след влизането си в живота, не остава верен на идеалистичните пориви, за които с жар е говорил по-рано? Една от причините е и обстоятелството, че гимназията не му е помогнала, за да дойде до един обоснован мироглед - мироглед, който да отговаря на реалната същина на битието!

Кое ще помогне, за да се прояви диаманта с ослепителния си блясък? За да стане това, трябва да се помогне на гимназиста да дойде до едно ново разбиране на живота, до един мироглед! Гимназиалният живот е борба за мироглед!

Всеки период от развитието на детето и младежа развива особени страни и сили на човешкото естество! През третия период - гимназиален период - са в своя цъфтеж умствените способности, логичната мисъл. И затова през този период младежът търси отговор на своите умствени търсения! Той си задава въпроса, по кой начин може да се реализира в живота онзи възвишен свят на идеала, който той чувства, че притежава в душата му. И той се запитва, защо днешната действителност не отговаря на това, което живее в собствения му идеен мир. На всички тия въпроси и копнежи той трябва да намери отговор през този период.

Всеки ученик, който е живял горе-долу по-идеен живот, е преживял през гимназиалния период една вътрешна борба между религия и наука. Тая трагедия е неизбежна при днешното положение на нещата. Той може да е възпитан в строго религиозен дух в основното училище. Може би и тогава още се събуждат у него известни въпроси, но те са още смътни. През гимназиалния период трагедията се състои в следното: ученикът се запознава с ред науки: физика, астрономия, биология, химия и пр. и той все повече и повече вижда

противоречието между онова, което е учил в религията и това, което твърди науката! Например Кант-Лапласовата теория, еволюционната теория и пр. И понеже научните факти са добити въз основа на точните методи на опита и наблюдението, то естествено е, какъв ще бъде изходът на тая борба. Той възприема научното обяснение като по-вярно; после той отъждествява научното обяснение с материализма и става материалист.

Някой може да каже, че тук може да се помогне с увеличаването на часовете по закона Божи и църковна история в училището. Напразно! Защото това няма да разреши в душата на ученика конфликта между спиритуализма и материализма.

Ето защо трябва да се изгради духовния мироглед в училището с помощта на новите открития в науката, а именно да се изучат фактите в биологията, които говорят в полза на витализма и психоламаркизма, после да се изучат фактите, които установиха митогенните лъчи на Гурвич, радиациите на организмите на Лаковски, после изследванията, които установиха явленията на телепатия, ясновидство и пр.. По този начин ще се изгради един мироглед за духовните основи на живота. Този е пътят, по който е вървял проф. Ханс Дриш и стигнал чрез научните факти до спиритуализма! Окултната наука може много да улесни в това направление. във всички почти науки има вече сбрани нови факти, които не се поддават на материалистично обяснение и които водят по един или друг начин до спиритуализма.

По този начин младежът сам ще може да дойде до схващане на Разумността, която прониква цялата природа. И това няма да бъде абстрактно твърдение, плод на философски спекулации, но ще бъде обосновано на опита и наблюдението. Днес всеки, който желае, може по чисто научен път да дойде до спиритуализма!

Дошъл вече до схващане на Великото, Разумното, което прониква целокупния живот, ще има вече условия да се разцъфтят у младежа

заложибите, които водят към висш идеен живот! Той ще има по този начин вече критерий, как да работи върху себе си и в живота.

Ако правилно се извърши възпитателната работа през този период, то младежът ще остане верен на своя идеалистичен порив през целия си живот - до дълбока старост той ще бъде млад по душа, с същия борчески жар ще работи и ще живее за нещо възвишено и вечно! А това трябва да бъде и именно целта на гимназиалното обучение и възпитание!

И тогава той ще бъде в хармония с онова новото, което се ражда днес в човешкото съзнание и в човешката култура. Ако изучим хода на историята с оная дълбочина, която хвърля светлина върху законите на развитието, ние ще разберем лесно, че историчният процес не е нещо хаотично, както изглежда на пръв поглед, но представлява едно строго закономерно разкритие на силите на човешкия Дух. Всяка една исторична епоха изявява една нова сила или страна на човешкото естество. Коя е оная характерна черта, която ни носи близкото бъдеще? Това ново съзнание, което днес постепенно се ражда, можем да го наречем: човещина! Тъй можем да наречем онова състояние на съзнанието, когато е освободено от всичко нисшо, животинско. Новата култура на човещината означава надрастване на животинското.

За да се улесни този процес, историята не трябва да се преподава в духа на взаимното съперничество на народите и на националния егоизъм, а в духа на взаимното разбирателство и сътрудничество на народите. Едно дърво се състои от клони, листа, корени и пр. Ако отделна личност или отделен народ работи в духа на съперничеството, той ще прилича на лист, откъснат от целокупния организъм и непременно ще се изроди и изчезне. В гимназията трябва да се изучават законите за слизането и възлизането на народите от едно по-дълбоко гледище. От изучаването на историята трябва да станат ясни

тия закони. И от тия закони ще се дойде до практически и целесъобразни методи за работа в съвременната епоха.

Като дойде ученикът до Разумността, която прониква цялата природа, тогава той ще дойде постепенно и до съзнанието, че тая Разумност работи и вътре в самия него. Той ще осъзнае, че онзи стремеж към възвишен идеализъм, който гори в него, че неговият копнеж за Идеалното, Красивото, за себеотрицание, жертва, това е тихият, нежният зов, който иде от Разумното, Божественото, което работи вътре в самия него.

Този дух ще трябва да прониква не само целокупното обучение по всички гимназиални предмети, но и рефератите, които ще се четат от учениците.

Ще се насърчат и всички дружества, които могат да допринесат за идейния живот в гимназията. Например въздържателно дружество, вегетарианско, туристическо, есперантско и пр. Във въздържателната идея трябва да се влее една нова дълбочина, една нова струя, и тогава тя може много да съдейства за изграждането на новия човек!

На туризма трябва да се даде особена важност в гимназията, но не като развлечение или само за физическо укрепяване. Във време на екскурзиите трябва да се изучава всичко и да може да се дойде до вътрешния живот, скрит зад външните форми.

За събуждане на красивите заложби на човешката природа ще съдейства и въвеждането на паневритмията в гимназиите. Чрез нея не само се влива сила, живот, жизнерадост, но се събужда и всичко благородно и възвишено в човека. Мощно действие тук имат преди всичко самите движения, които отговарят на известни закони, написани в цялата природа; но тук голямо действие има и музиката, която ги придружава.

Както изтъква Освалд Шпенглер и много други изследователи, славянството се намира в началото на своя подем. И мисията, която

предстои на славянството, е велика. Ней предстои да влее една нова духовна струя в общочовешката култура и тая нова струя ще издигне принципа на любовта и жертвата! Всички по-напреднали души на човечеството, елитът на човечеството, ще почнат да се раждат в славянската раса. И там трябва да се дадат най-благоприятните условия, за да могат да проявят ценните заложи, с които идат!

За да може и този народ, като член на славянското семейство да изпълни своята важна мисия, трябва особено внимание да се обърне на подрастващото поколение, и да се направи всичко възможно за вливане на интензивен идеен живот в гимназиите. Трябва да се създадат всички благоприятни условия за неговото насърчение и подхранване.

Разбира се, първоначалното училище и прогимназията ще трябва да подготвят почвата за тая висша идейност, която трябва да закипи в гимназията. Разбира се, там ще се работи съобразно силите, които през този период се събуждат в детската природа. Там ще се употребяват съвсем други методи: Там ще се действа не толкова на логичните способности на ученика, а ще се работи главно с красиви притчи, символи, образи, за да може по този именно път да се дойде през този период до схващане на разумното в света!

Когато се работи по този начин, от гимназиите ще излизат работници, строители на една нова култура на човещина. И те ще работят пламенно, с вдъхновение. В сърцето им ще гори огънят на високия идеал. И те ще чувстват едно непреривно загоряване и изгрев в своите души, и това, което чуват при този вътрешен изгрев, те ще искат да го въплътят в живота. От кариериста няма никаква полза, защото той живее личния живот. Обаче това е едно старо схващане, на една стара епоха, която умира. Новото е надрастване на личния живот, сливане с живота на другите и работата за другите, за Цялото.

34. Музиката като първостепенен възпитателен фактор

Списание „Житно зърно“, година 10, кн. II (1936 г.)

Б. Боев

„Музиката е врата, през която трябва да минеш, за да ти се отворят всички възможности“.

„Здравето почива върху музиката. Докато сте музикални, сте здрави. Като пеете, болестта си отива!“

„Музиката е един метод за спестяване и придобиване на енергии“.

„Всички трябва да бъдете музикални! Тя има важна мисия в света!“

„Вашата свобода, вашата светлина, вашето знание зависят от музиката! Тя е път на любовта, на мъдростта, на знанието!“

„Музикалното състояние, то е бъдещото състояние на хората. Музиката не трябва да бъде външен процес, за да развеселява хората. Тогавя тя е излишна. Тя трябва да окаже влияние върху хода на вашата мисъл“.

„Новото учение ще влезе в света чрез музиката!“

Учителят

Заедно с разширението на човешкото съзнание, разширява се и областта на природата, в която то прониква, нови елементи се вливат в културата. Една от областите, в които ярко е изразена степента на проявата на човешкия дух, е музиката.

Музиката прониква цялата природа. Това може да се докаже по много начини. Холандската изследователка Фрида Оланд Риге констатира, че трептенията на разните органи на човешкото тяло са музикални. И даже тя има методи за установяване, кои човешки

органи какви тонове имат в основата си. Верността на нейния метод се вижда между другото и от това, че тя успешно го прилага при лекуване на разните болести и за развитие на музикалните способности у човека.

Но не само човешкото тяло, но и всичко друго се прониква от музика. Лаковски, Гурвич и пр. доказаха, че тялото на всички организми, кристалите, небесните тела и пр. изпускат лъчи, които нарекоха с разни имена: радиации, митогенни лъчи и пр. Тия лъчи са музикални.

Руската ясновидка и учена г-жа Унковска доказва, че има едно закономерно съотношение в природата между звук, цвят и число. Даден цвят отговаря на определен тон и на определено число. И тя може например да изсвири дадена картина, да я превърне в музика.

А това е едно частично положение от един по-общ закон, който гласи: Има съответствие между тон, форма, цвят, движение и идея. И от този именно закон следва първостепенната важност на музиката в живота.

Сент Ив Д`Алвейдър в своя „Археометър“ отвори нови хоризонти за музиката. Няма да се впускам в подробности за неговите идеи, а само ще кажа, че той установи връзката, съотношението между тон, форма и идея. Като изхождаме от неговата идея, то можем да имаме форма, която да представлява кристализирана, замръзнала във форми музика! Той изтъкна там, че мерките, които са дадени в Библията в книгата „Изход“, глава 25., за размерите на Скинията, не са случайни, но че всички тия мерки за дължината, широчината, височината и пр. на Скинията и на отделни нейни части, образуват, взети в своята съвкупности, една музикална симфония. И въз основа на своя метод Сент Ив прави анализ и определя, кои тонове, кои музикални акорди са възплътени в Скинията на Мойсей. Същия анализ той прави и на

описанието на Соломоновия храм в книгата „Езекиил“ глава 40 - 43. Сент Ив посочва метод, как можем да възплътим определена музика във формата на някое здание, чаша и какъв да е друг предмет. От това се вижда, колко е обширна сферата на влиянието на музиката в живота! Ние можем чрез художествените форми, които ни заобикалят, да дадем по-широк простор на музиката да влияе благотворно в културата.

Даже намират и в органическите форми кристализирана музика. Например междините между страничните разклонения у папратовия лист (тия междини постепенно се намаляват към върха на листа) или в охлюва широчината на завивките, които постепенно се стесняват към върха на охлюва, имат аналогия с броя на трептенията на разните обертонове в един тон! Също се доказва, че в разстоянията на планетите до слънцето са изразени музикални закони.

Всичко е музика около нас! Радиовълните, които изпускат цветята, дърветата, звездите и пр., са музикални. В бъдеще, когато се усили човешката възприемчивост и усетливост, той ще възприема, тая музика, която излиза от растенията, от звездите, от слънцето! Що е светлината! Тя е музика! Етерните вълни на светлината са музикални!

В бъдеще, когато човек напредне, цветята, тревите, звездните лъчи ще проговорят на човека, ще проговорят с един музикален език!

И тая музика, тая велика симфония, която залива и прониква всемира, тя има сила да гради, да строи. Под нейния възшебен ритъм всичко расте и цъфти! С музика се създават и крепят световите! Казано е: „В начало бе Словото!“ Това Слово е музикално! Това е загатване за великата истина, че музиката е създала световите! В нея има творческа сила, сила да организира. Че наистина музиката има силата да организира, да пренарежда, се вижда от следния прост опит: Ако посипем върху кръгла плоча лycopодиен или друг някой ситен прах и приведем кръга в трептение, то ще видим върху кръга красиви фигури,

образувани от нареждането на ликоподийния прах. Тия форми са във връзка с тоновете, причинени в кръга от трептението му.

Че в музиката има нечувана мощ, се вижда от опита на трима изследователи в Германия. Преди 2-3 години те свирили продължително специална монотонна музика срещу една каменна стълба и тя се събаря!

Понеже музиката прониква целокупния живот и всички организми то тя не може да няма мощно влияние върху всяка твар! Известни обучени лица в Индия с особена музика укротяват змии упражняват влияние върху тях.

Понеже музиката прониква човешкия организъм, затова тя има грамадно влияние върху него! Преди всичко има връзка между музиката и здравето. От опитите на споменатата холандска изследователка Риге се вижда, че здравият орган изпуска характерни музикални трептения, радиации, които при болест се видоизменят и отслабват. И именно това тя е използвала за констатиране здравословното състояние на организма. Когато човек свири, пее или слуша музика, то музиката, която възприема, влиза в него и организира, внася хармония в органите! А тая хармония в организма - това е здравето. Ето защо, буквално е вярно, че музиката внася живот!

Болният ако пее, ще оздравее! И човек докато пее, не може да заболее. Музиката по този начин е мощно средство за поддържане здравословното състояние на организма!

Но не само това! Има връзка не само между организма и музиката, но има връзка между музиката и човешката мисъл! Човешките мисли са музикални! Доказано е опитно, а най-вече с опитите по телепатия, правени от видни учени в Америка, Англия, Германия, Австрия и пр., че когато човек мисли, изпраща в пространството един вид мислени

радиовълни. Тия радиовълни са музикални! Особено е музикална правата мисъл, правото чувство!

Учителят казва: „Музиката е материализирано движение на Духа. Музиката е правилен начин за организиране материята на човека и на човешките мисли, чувства и постъпки. И понеже има връзка между човешката мисъл и музиката, то за да стане човек музикален, трябва да стане цял преврат в човешкия ум и сърце“.

Тук идваме до една важна точка, именно до връзката между музиката и вътрешния, психичния живот на човека! Самата музикалност на мислите и чувствата прави силна връзката между музиката и вътрешния живот! Тая е причината, дето известна музика събужда в нас определени чувства и мисли, като че ли ни говори! Тук идваме до възпитателното значение на музиката - като важен фактор, който може да гради нещо красиво в душевния живот на човека! Значи от факта, че самата мисъл е музикална и изпуска музикални радиовълни, следва връзката между музиката и човешката мисъл.

Казахме, че има връзка между тон и идея. Ето защо музиката събужда в човека и мисъл, идея! Музиката, която иде със слънчевите лъчи и от звездите, не е само една хармония, но тя носи към нас и идеите на висшите светове, които са нейното отечество! Ето защо всяка истинска музика ни свързва с висшите светове и спомага за пробуждането на възвишени идеи!

Музикалността трябва да се разбира външно и вътрешно. Човешките мисли и чувства могат да бъдат музикални и немусикални. Онзи, който е недоволен, сърдит, обезверен, обезсърчен, обзет от съмнения, има немусикално вътрешно състояние, той е немусикален! Човек трябва да работи за своята вътрешна и външна музикалност. Те са свързани.

От горното е ясно, как музиката се издига като първостепенен възпитателен фактор както в училището, тъй и за възрастните!

Човек има изгледи за голямо музикално развитие в бъдеще. Това се вижда и от устройството на неговите музикални центрове в мозъка! Всеки човек е музикален в заложба, понеже човешкият глас е музикален звук – тон!

Понеже музиката внася живот в целокупния организъм, събужда всички центрове, влива енергия в тях, то тя се издига и като мощно средство за развитие, за разцъфтяване на всички дарби! Човек в която и област на живота да работи, за да твори, той непременно трябва същевременно да е и музикален! Ето защо Учителят казва: „Човек не може да бъде истински учен, ако не е музикален! Човек не може да бъде поет, ако не е музикант! Поетът трябва да бъде едновременно поет, музикант, математик и философ.“

Ето защо, всеки трябва да пее или свири! Една жена на възраст повече от 60 години, когато се запозна с новите идеи, почна да учи цигулка! Ако човек не може да свири, нека да използва поне естествения музикален инструмент, който му е даден - човешкият гласов орган - най-съвършеният музикален инструмент! Всеки ден трябва да се плаща дан на музиката! Понеже чрез музиката Човек придобива енергия, то обяснимо е, защо музиката подмладява, повдига жизнените сили!

В училището на музиката трябва да се даде главно място, а не както до сега, да е прибавка с един-два часа седмично. Тя трябва да проникне целокупното обучение! Сутринта може да се почва с обща музика с всички ученици в големия салон на училището - да се почне тържествено! И после всеки час да почва и да свършва с пеене. Не само това, но музиката да участва в целокупния живот на училището. Всеки ученик непременно да учи един музикален инструмент.

Има три вида музика, казва Учителят: механическа, която само раздвижва нещата; органическа, която ги организира, и психична, която кара човека да мисли. Човечеството трябва да се издигне до органическата музика, а след това до психичната. При органическото пеене, а още повече при психичното магическото действие и чарът се дължат между другото на усилването на обертоновете. Органическото пеене, а още повече психичното, се отличават с особена мекота в чувствата. При пеенето трябва да участват умът, сърцето, душата и духът. Психичната говори на божественото в Човека и го събужда. Тя преобразява човка, тя го възражда, тя го възкресява. Ако една музика може да накара богатия да раздаде своето състояние на бедните и да заживее за един висок идеал, ако една музика може да направи човека готов за една велика любов и една велика жертва, то тая музика е психична. При нея небето и земята се сливат в едно, при нея се допират абсолютното и относителното. Всички човешки черти минали през нейния огън, се пречистват и просветват.

Всяка епоха, всяка култура намира своя израз в поезията, науката, живописата, архитектурата, музиката и пр. Всяка сутрин при слънчевия изгрев цветята отварят своите венчета за новия живот, който новият ден носи със себе си! Всяка пролет цветята се разцъфтяват и украсяват с разнообразието на своите багри полята и планините! Тъй и при изгрева на нова култура душите се отварят и изливат своите мисли, чувства, копнежи в музика! Всякога една нова култура се ражда с музика! И тая музика е нещо съвсем ново, тя е ново откровение на небесния свят, разкритие на нови страни на човешката душа! Новата музика, която днес иде, тя ще роди шестата раса!

Славянството има особено важна мисия в свързка с новата музика, музиката на бъдещето! Това е, защото духовната мисия на славяните е

във връзка с раждането на шестата раса! Ето защо, новата музика ще излезе от славянството. Новата музика ще бъде музика на любовта!

Всякога когато една раса, една култура се намира в процеса на възхода и изгрява, в нея се раждат най-напредналите души на човечеството. Такъв е случаят сега със славянството. Ето защо, на тия души трябва да се дадат по-благоприятни условия, за да се разцъфтят с всичката си красота и да могат да развият и дадат това ценното, което носят със себе си! А в благоприятните условия се включва и музиката! Ето защо, на подрастващото поколение трябва да се даде една солидна музикална култура, защото красивите заложби, с които те ще дойдат, могат да се развият само в една музикална атмосфера. Такава атмосфера е тъй благоприятна за разкритие на съкровищата на душата, както са благоприятни за едно цвете поливането с вода и огряване със слънчеви лъчи!

Нека мощна музикална вълна да залее този народ, за да изпълни той своята важна духовна мисия. Нека тая вълна да обхване целият свят. И тая вълна ще бъде авангарда за новата слънчева култура на земята!

35. Душата на средношколската младеж

Списание „Житно зърно“, година 14, кн. VI (1940 г.)

Боян Боев

Въпросът е обширен и многостранен. Тук ще разгледаме само една негова страна, а именно въпроса за мирогледа на тая младеж.

Интересен разговор имах наскоро с една седмокласничка в провинцията. Когато стана дума за мирогледа, за животоразбирането, тя каза:

– Не вярвам в духовните основи на битието. Схващам, че човек е само тялото и че човек като умре, всичко с него е свършено. Според мен реален, действителен е само материалният свят със своите сили и закони.

Запитах я, как е дошла до това разбиране. Тя отговори:

– Чрез естествените науки. Между тях и Библията има големи противоречия, които бият на очи още на пръв поглед! Те са тъй учебийни за всеки, който иска да разсъждава! И тияпротиворечия именно ме доведоха с логическа необходимост до материализма.

Друга седмокласничка от София в разговор каза така:

– Естествените науки ме доведоха към материализма. Схващам, че светът няма разумни основи; той е един механизъм, машина, която се движи от слепи сили и закони. Тогава няма един вътрешен смисъл в нещата; това даже ме навежда до мисълта, че няма смисъл да се творят нови духовни, културни ценности било в отделния човек, било в обществото. Някой би могъл да каже, че те се творят за бъдните поколения. Добре, но ако разсъждаваме с логическапоследователност, и това е безсмислено, понеже ние учим, че слънчевите системи се зараждат и загиват чрез някои мирови катастрофи или по други

причини. И тогава, какви следи ще има от придобитите културни ценности, от изработените добродетели, дарби, от копнежите на нашите мечти? От това не остава ли само една крачка до разбирането: като няма по-дълбок, вътрешен смисъл в живота, по-добре е да се отдаде човек на нисшите удоволствия, на своята нисша природа. Аз не споделям това, но то не може ли да стане изход за мнозина?

Трогателен беше разговорът с една шестокласничка в провинцията. Тя каза по този въпрос:

– Има големи противоречия между религията и науката. Ние учим в геологията за възникването на растенията, животните и човека в течение на геологичните ери и то един от други. А това е в грубо противоречие с религиозния мироглед. Аз вътрешно интуитивно чувствам, душата ми подсказва, че светът има духовни основи, че има една Велика Разумност в основата на цялата природа. Обаче, фактите на естествените науки ни учат друго. И тогава в мене настана едно раздвоение, чието разрешение не мога да намеря! Даже имах спор с една моя съученичка. Тя ми каза, че е убедена материалистка. Аз ѝ казах, че чувствам духовните основи на битието. Но моята другарка ми приведе редица факти, аргументи из науките, на които не можах да отговоря. И аз паднах! Аз вътрешно си пак останах с убеждението, че има духовни основи в битието, но бях безсилна да отговоря.

Имал съм подобни разговори и с много гимназисти от разни градове на страната. От горните примери се вижда, че младежът през гимназиалния период преживява вътрешна криза. Нека разгледаме подробно нейния характер и причини.

Детето в ранните си години е религиозно. То приема с чисто сърце и отворена душа всичко това, което родителите му говорят за Бога, за човешката душа и пр. То самото преди лягане се моли на „Дядо Боже“ да даде здраве и щастие на тати, мама и на всички хора. В

прогимназията продължава до известна степен това положение. Но когато влезе в гимназията, особено когато дойде до 6, 7 и 8 класове, в душата си младежът преживява особено трагични моменти. Той се запознава с фактите на физиката, химията, физиологията, сравнителната анатомия и пр., вижда пропаст между науката и дотогавашните си религиозни схващания. И понеже не може да хвърли мост между тях, става материалист. Нека проследим разсъжденията, които го навеждат към материализма. Той си казва така:

Между органическа и неорганическа материя няма разлика по същество. По рано мислеха, че градежът на органическата материя се дължи на особена сила, която има в организма, обаче германският химик Вьолер сполучи да добие за пръв път по синтетичен начин пикочина. След Вьолер по синтетичен начин се добиха много други органически вещества. Тогава падна една от разликите между организования и неорганизования свят.

Въз основа на сравнителната анатомия се вижда, че има зависимост между нервната система и душевния живот. Например първаците – едноклетъчните животни – нямат нервна система, обаче имат и съвсем слабо развит душевен живот, съвсем слабо развито съзнание. У нисшите безгръбначни, които идат след първаците, имаме вече начало на нервна система и затова душевният, психичният живот у тях е по-богат, по-сложен, отколкото у първаците. У по-висшите безгръбначни, напр. членестоногите – насекоми, паякообразни, ракообразни и пр. – виждаме доста развита нервна система. И заедно с това виждаме у тях и по-богат душевен живот, в сравнение с нисшите безгръбначни. Нещо аналогично забелязваме и у гръбначните. У нисшите гръбначни – рибите – предният мозък е сравнително по слабо развит и затова те имат по-беден душевен живот в сравнение с другите гръбначни. Земноводните имат по-развит преден мозък и заедно с

това имат по-будно съзнание. У влечугите и птиците този процес продължава, додето стигнем до бозайниците, дето предният мозък – тъй нареченият голям мозък – е най-развит и същевременно виждаме у тях богат душевен живот. Човек, който има най-развит голям мозък, има същевременно и най-сложен душевен живот, най-развито съзнание.

Тая зависимост вече не подсказва ли – може да каже един материалист – че душевният живот, съзнанието, мисълта не са нищо друго, освен функции на мозъка. Тогава е близко да приемем, че мисълта и всички други психични процеси се дължат на материални процеси, на особени трептения на мозъчната материя. Въз основа, именно, на тоя начин на разсъждение немските материалисти от средата на 19 век твърдяха, че мозъкът така отделя мисъл, както черният дроб – жлъчка.

Когато човек падне и си удари зле главата, изгубва съзнание. Материалистът в този случай може да каже: „Не е ли ясно от това, че съзнанието не е нещо независимо от материята, защото щом мозъкът се повреди, съзнанието се изгубва. Ако то съществува самостоятелно, какво става с него при мозъчна повреда, къде отива то?“ А ако мозъчната повреда при удар или сътресение е малка, то съзнанието напълно не се изгубва, а пострадва само някоя психична проява, напр. паметта и пр. Не е ли очевидно, ще каже материалистът, че психичният живот е функция на физиологичните процеси в нервната система?

После друго. Геологията учи, че слънчевата система е създадена от мъглявина, която поради въртателното си движение е развила центробежна сила. Последната става причина да се откъсват пръстени, които после се съгъстват в някои свои точки и образуват планетите. По същия начин са били образувани според тая теория, наречена Кант-Лапласова и спътниците около планетите. Даже опитът на белгийския

учен Плато възпроизвежда изкуствено това образуване на планетите в миниатюр; приготвя се от спирт и вода смес, която да има гъстотата на дървеното масло. Тогава, ако капнем капка масло в тая смес, капката добива сфериобразна форма и застава на местото, дето я поставим. Ако я проушим с игла и я завъртим, ще имаме нещо, което ще наподобява образуването па планетите. Даже и днес виждаме около Сатурн пръстен, който напомня процеса на образуването на планетите и спътниците по тоя начин. Материалистът би могъл да каже: „Каква голяма разлика между този начин на образуване на слънчевата система и библейския разказ за сътворението на света в шест дни!“

От друга страна, еволюционната теория учи, че видовете са произлезли един от други чрез постепенно усъвършенстване. Материалистът ще каже: „Къде остава тогава разказът, че всички видове са произлезли в днешния си вид от ръцете на Твореца?“

Това са само няколко примера, които могат да се увеличат и които показват, кой е оня ход на разсъждения, по които средношколникът идва до материализма. Той води идеен живот, той търси смисъла на живота, душата му копнее за мироглед и той не може да остане в противоречия. Когато се натъкне на такива, когато дойде до раздвоение, той избира фактите на естествените науки и идва до материализма, защото тия науки се опират на факти и опити, на апарати, машини, на работа с епруветката и ретортата, с микроскопа, опират се на наблюдението на земните пластове, на изучаването на вкаменелостите и пр. И всичко това е тъй реално, осезателно и пълно с доказателна сила! Особено ярко изпъква противоречието, което наглед съществува между духовния и естество-научния мироглед в книгата на Арнолд Додел: „Мойсей или Дарвин?“

Някой би могъл да каже: „Като мярка против това най-добре е да се увеличат часовете по Закон Божи в горните класове – до 8. клас

включително“. Но това не би разрешило въпроса. Защото тук е въпрос да се хвърли мост между духовния мироглед и естествените науки. Макар и да се изучава Закон Божи в горните класове с увеличени часове, това противоречие ще си остане и даже ще изпъкне с по-голяма сила и яркост. Ото Рюле в книгата си „Германското училище“ казва: „Кое прави немският гимназист, като свърши гимназията, да бъде материалист? Преподаването на катехизис във всички класове на гимназията с увеличени часове! Няма по-хубаво средство да се направи от гимназиста един материалист, защото катехизисът се преподава в една суха, догматична форма, която е в грубо противоречие с фактите на естествените науки!“

Какво трябва да се прави? Дали да се ограничат в нещо естествените науки в гимназиите! По никой начин! Те са много важни и необходими за разбирането на природата, на живота! Те са от голяма ценност за формиране характера на младежа. Кой е изходът от това положение? Бекон е казал: „Малкото философия, малкото наука отдалечава човека от Бога, а по-дълбоката наука отново го приближава при Него!“ Едничкият изход е следният: Въвеждане в гимназиите на новите научни факти, на най-новите опити и наблюдения, които довеждат до духовните основи на битието.

Ако един верующ, който не владее окултните науки, влезе в разисквания с един материалист, последният ще победи, понеже верующият не може да отговори на доводите на материалиста; последният изхожда от фактите на естествените науки. Но ако един, който владее окултните науки, разисква с материалиста, първият ще приведе научни факти и изследвания, които водят към духовния мироглед и които не се подават на материалистично обяснение.

Защо гимназистът трябва да дойде до духовния мироглед по чисто научен път? Защото по този начин ще се запази преди всичко

свободата на мисълта у ученика. Тогава няма да бъде направено насилие върху него. Ще се оставят фактите сами по себе си да му говорят, а те по логически начин водят към духовния миороглед. А един основен принцип трябва да бъде следният: не трябва да се упражнява никакво насилие върху младежката душа. Тя трябва да се остави свободно да прояви своите сили и заложби, своето истинско естество. А истинското естество на човешката душа е Божественото! От друга страна се знае, че третият период в развитието на човека – от 14 до 21 година – е период за умствено развитие и затова през този период по научен път, чрез логична работа трябва да се дойде до един миороглед.

Кои нови факти трябва да се изучават в горните гимназиални класове? Преди всичко трябва да се въведе изучаването „Теорията за радиациите“ на Лаковски. Трябва да се изучат подробно опитите на Лаковски с гълъби, пеперуди, бръмбари, растения и пр., за да се докаже, че всяко същество изпуска еманации, радиации, лъчи, чрез които всеки организъм е жив радиоапарат – предавателен и приемателен едновременно. После трябва да се изучат тъй наречените „митогенни лъчи“ на Гурвич, който е почнал своите опити най-първо с корените на лука и дошъл до констатиране на тия еманации у организмите; той нарича тия еманации „митогенни лъчи“, понеже под тяхно въздействие се усилва дележът на клетките (митоза значи клетъчно деление). Освен това трябва да се изучават изследванията на Райхенбах и пр., чрез които се доказва още по-ясно съществуването на радиациите и ясновидството. После трябва да се изучават опитите на Д-р Килнер, на Бонския професор д-р Ханс Бендер за доказване на ясновидството; опитите на Дюрвил, Де Роша и пр.

Необходимо е да се изучават и биологичните опити на Ханс Дриш, на Харисон, на Густав Волф и пр. Напр. Густав Волф е извадил лещата от окоето на тритона (от опашатите земноводни) и тя после

регенерира (възобновява се) не от ектодермата, както е при зародиша, но от мезодермата. А това е по-целесъобразно, понеже мезодермата е по-близо до мястото на лещата, отколкото ектодермата. А това целесъобразно реагиране не е плод на естествения подбор, понеже той е нямал време да действа. От подобни опити се вижда, че целесъобразността у организмите не е плод на механически процеси, и тогава трябва да търсим друг фактор за тая целесъобразност, а именно психичният фактор.

Човек минава през разни периоди в своя жизнен път. Първият период е от раждането до седмата година. Той е период предимно на физическо развитие. Вторият период е от 7 до 14 година. Той е период на развитието на характера, темперамента, съвестта, паметта и пр. Третият период е от 14 до 21 година. Той е период на умственото развитие и едновременно период на идеализма. Кои са причините за идеализма на младежа през този период? Причините са няколко. Ще споменем само две: 1. През този период започва да се проявява божественото естество, и затова младежът през този период желае, копнее да работи за един висок идеал, да извърши голям подвиг, да върви по пътя на жертвата, самоотричането за другите, за човечеството, за всички. 2. През този период човек по-живо си спомня за оня възвишен живот, в който е бил потопен преди своето раждане и у него се събужда стремеж да живее за възвишеното, прекрасното, чистото и светото.

Ако не се насърчи, подхрани този идеализъм у младежа през този период, има опасност идейният му живот да заглъхне под грубия валеж на външната действителност и младежът да слезе до нивото на обикновеното. Възпитателите през този период трябва да имат големи познания, мъдрост, разбиране на младежката душа, знания за силите, заложите, ценностите, скрити в нея, знания за законите на живота, за

вътрешната, духовната страна на природата, за да могат да дават отговор на въпросите, които вълнуват младежката душа. Младежът през този период вижда грубо противоречие между суровата действителност, която е около него и която е пълна с насилия и неправди и оня красив вътрешен свят, който чувства вътре в себе си; и той не знае, по кой начин да издигне външния живот до онзи красив вътрешен свят, който чувства в душата си.

Мнозина общественици считат, че този идеализъм е опасен за бъдещето на обществото, на народа, на държавата, защото мислят, че този идеализъм ще избие в много нежелателни крайности. И затова гледат да отклонят младежа от този идеализъм било чрез заплашвания, страх, било чрез насочване на младежкото внимание и енергии към спорта. Спортът е необходим, но той не трябва да се усилюва с цел да се убият идеалистичните пориви на младежката душа.

Напротив, този идеализъм трябва да се подкрепи с всички сили. И престъпление е, ако пречим да се прояви този идеализъм с всичкия си размах и красота през този период. Красиво е, когато едно общество, един народ има една крилата, златна младеж, пълна с най-напредничави нови идеи, а не със закостенели, реакционни идеи на старата култура, която си отива. Но за да стане това, трябва да се подготви обществото и училището за тая велика работа в училището. Днес имаме два вида идеи, две животоразбирания: едно разбиране, което си отива. То е на залязващата култура. И друго разбиране, други идеи на изгряващата култура. Младежът трябва да се постави в допир с новите идеи. Те имат силата да разцъфтят всички негови сили и заложи.

След днешните страдания на човечеството, след като мине то през Голгота, ще се пробуди съзнанието на човечеството за висши културни ценности. То ще дойде до ново съзнание, до побратимяване на

народите, до преустройство на обществото върху принципите на братството, любовта, свободата и взаимопомощта.

Като се въведе този нов дух в средните училища, от тях ще излизат идейни души, работници за новата култура, която иде!

36. Свободно възпитание

Списание „Житно зърно“, година 17, кн. III (1943 г.)

Трябва да имаме доверие в силите, скрити у детето. Те са божествени. Трябва да създадем всички благоприятни условия за тяхната проява. От това следва, че не трябва да насилваме детската природа. Трябва да я оставим свободно да се прояви нейната дълбока същина. Оттам и следствието: свободно възпитание. Значи свободното възпитание се явява като следствие от доверието в доброто, божественото, скрито в детското естество.

Щом се дадат благоприятни условия за проява на доброто, заложено у детето, то има силата да надделее и преобрази неговите нисши, отрицателни предразположения, склонности и навици.

Под свободно възпитание най-първо се разбира следното: Образованието да бъде в съгласие с детската природа. Даже и ако обучението и възпитанието е външно свободно, но ако е в дисхармония с детската природа, това е вече насилие върху детето. В това отношение образователят може да се сравни с градинаря. Учителят казва: „Човек има доброто в себе си, само че трябва да го извикаме да се прояви. В това е възпитанието. Например, когато посадим едно растение, няма какво да го учим, как да расте. То почва да пуца нагоре стъбло и надолу корени. Можем да му направим някои услуги: да го пазим от гъсеници, да го поливаме и пр. При възпитанието детето има идея за доброто и злото. Че трябва да се прави добро, и това знае. „Достатъчно е да се насочва“. Учителят казва: „Има ли нужда да се урежда животът, който минава през човека? Всички мислят, че има нужда. Какво ще уреждате един живот, който е излязъл от Великото Разумно Начало? Оставете го свободно да се прояви. А ние ограничаваме този живот и тогава идат страданията“. Ролята на

учителя е само в подпомагане на детето, то да прояви Божествения живот, който минава през него; трябва да отстрани само всички препятствия, които могат да го ограничат. Той трябва винаги да изхожда от съзнанието за божествеността на вътрешната същина на човешкия дух. Учителят казва: „Аз считам едно дете толкова културно, колкото е баща му, само че не е проявено. Ябълковата семка може да бъде цяло дърво. Едно дете ще стане това, което съдържа в себе си“.

Друго нещо, което се включва в свободното възпитание, е: Да не се пренебрегват сегашните нужди на детето за сметка на някои бъдещи нужди, защото ако се прави това, пренебрегва се и се жертвува детството. А ако се задоволят сегашните му нужди и му се дадат условия то да живее пълен живот в настоящето, то с това се създават условия за задоволяване и на бъдещите му нужди. За да се спазва това правило, трябва да се знаят детските нужди през всеки период. А това е невъзможно без знанието на трите периода.

Работата на учителя не е да заповядва, а да слугува. Учителят пояснява това със следните думи: „Аз не мога и не искам да ви заповядвам. Защото хората са Господни. Нямам право на това. Имам право да бъда господар само на своите мисли и желания; на тях мога да заповядвам. Но на всичко, което е извън мене, трябва да слугувам. Така и вие трябва да правите“. „Учителят не ще каже: Да идем на разходка“, но ще каже: „Искам да ида на разходка. Искате ли да дойдете с мене?“ „Всеки, който мисли, че насилието ще оправи работите, влиза в животинското царство“. „Ние, като се бъркаме в работите на природата, изопачаваме живота. Тъкмо започваме да се развиваме според методите на природата, дойде педагогът и започне да действа според своите правила и методи. Нещата в света, в живата природа са организирани. Няма какво да ги възпитаваме. Трябва само да ги подпомагаме“.

В свободното възпитание влиза и следното: Материалът, който детето ще учи, да не му се натрапва отвън. В противен случай то не е свободно, не твори. У детето по естествен начин ще възникват въпроси за разрешаване, нужди, които трябва да задоволи, любовни подтици да направи нещо и пр. И тогава тия вътрешни подтици ще го подбудят да учи, да изследва, да търси отговори, да работи. Това е важен елемент на свободното възпитание. Как може да стане това, ще видим по-нататък.

Само при такова свободно възпитание ученикът проявява творчество. Само когато подбудата за учене и работа иде от самото дете, то твори. Целта на училището е да създава хора – творци на нови културни ценности. Само когато детето твори в училище, ще твори и в живота.

Някой би могъл да направи следното възражение против свободното възпитание: „Ако не упражняваме ни най-малко насилие върху ученика, ни най-малко наказание, заплашване, ако не събудим у него страх, няма ли опасност да се развие той в крива посока, да го изпуснем? Ако се премахне принуждението от училището, тогава няма ли да бъде учителят безсилен, когато ученикът почва да се развива в крива посока? Ако се премахне наказанието и насилието в училището, няма ли да се даде свободен ход да се развие у ученика нисшото, няма ли опасност да се проявят неговите долни навици и склонности?“

Винаги трябва да помним, че свободата като образователна среда е възможна само при събуждане висшия душевен живот у детето, когато детската енергия е насочена към възвишеното.

Свободното възпитание е необходимо, за да се изградят самостоятелни, самодейни личности с творчество и инициатива, носещи ценното и самобитното, с което природата дарява всеки човек.

А самобитното, което носи един човек, то е най-голямото му богатство, то образува истинската му красота.

Всеки човек чрез самобитното, което носи, е рядко, ценно цвете в общочовешката градина. А при липса на свободно възпитание, при методи на наказания, заплашвания, страх и пр., самобитното у него може да заглъхне и да се получат обезличени характери. Тогава общочовешката култура губи един рядък скъпоценен камък.

Ако се упражни насилие върху детето – заплашване, наказание и пр. – то заключва своето сърце, скрива го занаяпред от нас; то не позволява вече да проникваме в неговото сърце и тогава вече не можем да му въздействаме възпитателно. Тогава сме вече отчуждени от него. С насилие може да се получи дресиране. Творчество не може да има там, дето царува насилие, заплашване. Може да се гради само с положителни средства, а не с отрицателни. При наказание, заплашване и пр. можем да създадем хора прикрити, лицемери, лукави, подозрителни и страхливи.

Под свободно възпитание не се разбира да няма никаква дисциплина, никакъв ред и точност. Както казва Дюи, свободата не изключва дисциплината, не изключва големия ред и точност в училището. Напротив, точността, която детето прилага доброволно, от любов, е най-ценна. Свободата и дисциплината не се изключват взаимно, но само при любовта. Само при нея децата са свободни и при все това те правят това, което трябва, водени от любов към учителя и към знанието. Да има дисциплина там, дето са ще временно има и свобода, там е изкуството.

У детето има добри и лоши заложби. То не е с идеално съвършенство. У него може да има някои отрицателни навици. Обикновено, тенденцията е да се проявят и едните, и другите. Но щом царува любовта, тя ще трансформира последните. Затова

съществуването на свободата е възможно само при една атмосфера на любовта. Новата педагогика е за една дисциплина, за един ред, който произтича от любовта. Учителят казва: „Истинска дисциплина е тая, която изхожда от любовта“.

При любовта страхът естествено се явява, но в съвсем друг вид: детето ще се бои, да не би да изгуби любовта на учителя си.

Освен любовта има и други фактори, от които произтичат дисциплината и редът. Такъв фактор е и благоговението. Между учител и ученик не трябва да има стена, учителят трябва да е близък на ученика. В същото време последният да храни безгранично уважение и благоговение към учителя. Това е нужно, за да възрастват красивите заложи в детската душа. Онзи, който иска да направи учителя почти излишен и да го замести с книгите и мъртвите пособия, той не разбира тия закони.

Свободата е възможна още при самодейността и труда. Те също така създават една естествена дисциплина.

В средните училища се явява и друг фактор, който прави възможна свободата и създава дисциплината. Това е идейният живот. Чрез събуждане на висш идеен живот, стремеж към идеали, за средношколската младеж всички просташки, всички отрицателни прояви изглеждат дребнави и изчезват.

За да се спазва свободното възпитание, изисква се възпитателят да има специфично отношение към всеки ученик, според неговия характер, темперамент, степен на развитие и пр. Учителят дава следните обяснения по това: „Всеки човек има специфичен тон, който никога не се мени. За да бъде възпитанието свободно, това трябва да се има пред вид“.

*

По-горе говорихме за свободата като образователно средство.

Но тя трябва да се вземе и като образователна цел: целта на образованието трябва да бъде оформяването на личности, обичащи свободата и живеещи в нея. Истински свободен е само оня, който проявява възвишената си природа. Ето защо, Учителят казва: „Щом не мислите, не чувствате и не постъпвате право, вие не сте свободни“. Понеже любовта дава възходящо направление на мисълта, чувствата и волята, затова тя е истинският път към свободата.

У детето има грамадна енергия. Сама по себе си тя е полезна. Ако има оплакване, то е от направлението, което е взела тя. Ролята на възпитателя не е да сподавя, да потиска тая енергия. Това, което може и трябва да направи той, то е само дай даде възходящо направление. Учителят трябва да знае това, което се нарича духовна алхимия, т.е. превръщането на духовните сили една в друга. Лошото е, когато няма духовна енергия. Щом има такава, то има поле за дейност на възпитателя.

Работата е, че тая енергия непременно се проявява. И ако не се проявява в добро направление, то естествено е, че ще се прояви в лошо. И обратното: ако се прояви в добро направление, то вече не остава излишна енергия за проява в лошо направление. Това може да се нарече един вид канализиране на детската енергия или по-добре: насочването ѝ във възходящо направление.

Учителят казва: „Няма да се борим с лошите качества на детето, но ще поощрим добрите. Не трябва да внушаваме на детето, че не е паметливо, защото каквото човек мисли, такъв и става. Сега на детето се проповядва все отрицателната страна. Майката казва на детето: Няма да лъжеш, няма да крадеш. Тогава детето казва: Я чакай да се опитам да видя, какво нещо е кражбата. По-рано то може да не е крало или лъгало. Майка му казва: Да не лъжеш. Тогава детето казва: Да

опитам, какво нищо е лъжата. Или пък му се казва: Не трябва да мразиш. Като кажеш на детето: Не бъди груб или: Не трябва да мразиш, то казва: Чакай да го опитам“.

Едно месоядно животно може да е научено на растителна храна. Когато му замирише на месо, у него може да се събуди старият инстинкт. Щом се говори на човека за греха, у него се събужда старият инстинкт и той отива да го опитва. Тогава се събуждат тия отрицателни сили у него. Защото психологичният закон гласи: Всяко нещо, което е в съзнанието, отива в подсъзнанието на човека и ражда стремеж за осъществяване на тая идея или това желание във вид на постъпка. Тук вече въпросът е за мощната роля на подсъзнанието.

Ето защо, на детето трябва да се говори за положителни неща: за любовта, за доброто, за това, което е хубаво да се направи. Когато детето е грубо, да не работим за прякото премахване на грубостта, но чрез педагогични средства да увеличим мекотата. Тогава грубостта сама по себе си ще изчезне. Това значи да се работи с положителни, а не с отрицателни методи.

Когато детето има разрушителни енергии, например гняв, когато е нервно, сприхаво, нетърпеливо, то има отрицателни енергии и трябва да знаем методите, чрез които да им дадем друго целесъобразно направление. Учителят дава много примери за това. Ще приведем няколко от тях: „Гневът е набиране на излишна енергия. Центърът му е над ушит. Щом гневът дойде у някого, ще вземе мотичка и ще работи. Трябва да имаме една работилница с чукове и други пособия, та онзи, който има излишна енергия, да отиде там да работи. Това може да се приложи във възпитанието. Когато детето има широка глава около ушите, то има наклонност към престъпление. То трябва да работи, празно да не стои – да копае, да седи и пр. – за да трансформира енергията“.

Насочването на детската енергия във възходящо направление трябва да става по непринуден начин. Реката може да причини много пакости; при пороен дъжд тя може да причини наводнение, което може да отнесе къщи, снопи, мостове, добитък и пр. Обаче, същата енергия, използвана целесъобразно, може да се направи не само безвредна, но силата ѝ може да се употреби за каране воденици, трамваи, за електрическо осветление и пр. Ако насочим детската енергия в добро направление и то доброволно, свободно, а не по принуждение, тогава съвсем излишно ще бъде да се грижим за лошото поведение на учениците, за развалата им, за наказанието им и пр. Няма и да става въпрос за развалата им, понеже такава няма да има.

37. Учителя върху проблемите на образованието

– I

Списание „Житно зърно“, година 16, кн. IX (1942 г.)

37.1. Работата на детето всред природата – средище на цялото обучение.

Върху всички области на живота Учителят хвърля изобилна светлина. Той показва пътищата за правилното разрешение на всички въпроси, които вълнуват днешното човечество. Един от важните въпроси, по които Учителят изнася нови плодотворни идеи, това е възпитанието. Тук ще се постареем накратко да разгледаме някои от педагогическите идеи на Учителя.

* * *

Творчеството е извор на радост и сила. При него всички заложби и дарби на човешкото естество получават подем и разцвет. Ето защо, като основен принцип на образованието трябва да се тури творчеството. Творчеството изхожда от самодейността. При приложение на трудовия принцип в училището най-добре се проявява детското творчество. Поради това трудовият принцип трябва да прониква цялото образование, но труд, при който детето да не е пасивно, но да проявява самодейност и творчество.

Но в коя област то трябва да вложи творческия си труд? По този въпрос има разни мнения. Някои препоръчват да се въведе в училищата ръчния (занаятчийския) или индустриалния (машинния) труд. Учителят казва, че този вид труд не е в хармония с детската

природа. Ето как той пояснява това: „Когато се събуди умът, тогава детето ще работи с машини – като мине 14-та година. До 14-та си година детето трябва да се занимава с растенията, да употребява малки инструменти – малки колца и мотика. Нека да е по-близо до природата. Центровете в мозъка са наредени спиралообразно. Вредно е, ако събудим преждевременно един мозъчен център. Като се работи по горепосочения начин всред природата, няма да има голямо напрежение на мисълта. Многото мислене е изхарчване на много енергия, а детето не разполага с толкова енергия в мозъка си. Ако децата почнат отначало с машини, те ще станат бездушни. Ако искат да направят детето без душа, тогава нека то почне от малко с машини“.

Преждевременната работа с машините убива детската природа. През първия образователен период – до 14-та година – у детето са в разцвет и подем жизнените сили и затова то до тая възраст не трябва да се занимава с мъртви пособия, а само с това, в което има движение и живот. Ето защо, творческият труд на детето трябва да бъде всред природата. След 12-та година може да се въведе като допълнение ръчния труд – книговезство, кошничарство, бояджийство, плетачество и пр.

Този метод е в хармония с детската природа още и по следните причини: при образованието трябва да се започне от физическото, защото то е по-достъпно за него. Чрез труд във физическия свят най-първо трябва да се упражнят сетивата. С това трябва да се започне.

Чрез работа във физическия свят сетивата ще се упражняват. После върху така добития материал чрез сетивата ще се гради развитието на другите душевни сили. Учителят дава следните обяснения по това: „При новото възпитание детето първо трябва да се запознае с реалния, физическия свят около него. Първо да разглежда нещата, да ги възприема, да работи с тях и след това да учи теория.

Трябва да се приспособим към детското естество и да почнем от това, към което децата имат желание. Да им създадем работа, например, чистене извори, чистене пътища, правене лехи, освобождение дървета от гъсеници, посаждане и отглеждане на цветя, зеленчуци и плодни дървета и пр.

Трудът сред природата е целесъобразен и от здравно гледище. При този начин на обучение детето ще работи на чист въздух и слънце, ще бъде в движение. Така ще се освободи от непрекъснатото стоене в прашните класни стаи и ще се предпази и от рахитизъм, туберкулоза, малокръвие и пр. Всички негови органи ще вземат участие при труда всред природата: ръцете, краката, кръста, шията и пр. При такъв труд детето ще - не ще, ще диша дълбоко и така ще развие гръдния си кош. По този начин ще получим здраво, жизнеспособно поколение, готово за работа.

Поставяне труда всред природата като средище на цялото обучение и възпитание е в хармония и с един биологичен закон. Той е тъй нареченият биогенетичен закон в биологията, който гласи: „Индивидуалното развитие съкратено повтаря видовото“. Човечеството в ранните фази на своето развитие е живяло в най-интимен контакт с природата – с изворите, тревите, цветята, дърветата, вятра, звездите и пр. То е разбирало техния език, било е цяло потопено в средата на природата, чувствувало е пулса, ритъма на целия всемир. Сегашното човечество е отчуждено от природата. Ето защо, работата на детето всред природата е във съгласие с биогенетичния закон. То трябва да мине през тази фаза на човечеството.

От друга страна, чрез работата във цветната, зеленчуковата и плодна градини, чрез работата на слънце, при такъв близък и постоянен досег с природата, детето ще се намира винаги всред красива обстановка. Така ще се развият естетичните му чувства. Какви

щастливи минути ще достави този начин на обучение! Детският живот ще тече в една атмосфера на красота и поезия. Това условие е от голяма важност за пробуждане на вътрешните детски сили.

Разумни сили работят в цялата природа. Ето защо общението на детето с нея ще го свърже с тия сили и това ще събуди у него нови идеи и чувства, ще развие духовните му заложби. Учителят казва: „Всеки плод е свързан с една Божествена мисъл: крушата, ябълката, сливата и пр. Това може да се използва при обучението във възпитанието на децата: при обработване на дърветата, при рисуване на плодове и пр.. Детската работа всред природата не трябва да е механична. Ако в нея липсва по-висока идея, тя не дава никакъв импулс. Всяко растение, всеки плод, с който човек се занимава, внася в него известни качества. Например, ако искате да станете енергични, отглеждайте череши. Фикусът внася спокойствие, добро разположение в човека. Искате ли да бъдете истински религиозен, вие трябва да се занимавате с цветя, зеленчуци и плодни дървета. В програмата на всяка образователна система отглеждането на растения трябва да бъде изходна точка“.

Освен това работата всред природата спомага и за даване възходящо направление на отрицателните детски енергии. Така чрез работа всред природата по естествен начин ще могат да се трансформират отрицателните състояния на гневливи, меланхолични, неразположени духом деца и пр.. Учителят казва по това: „Ще купим 30-40 мотички и ще разпределим, едни от тях за гневливите, други – за меланхоличните, трети – за неразположените духом и пр. За всяко състояние ще има съответна работа. Някои могат да копаят, други могат да сечат дърва; физическата работа трансформира тия състояния. При тях ще излезете да работите на чист въздух“.

Този начин на дейност преди всичко ще развие слуха, зрението, осезанието и пр. А това е най-важната първоначална работа в

предучилищната възраст и в първите години на първоначалното училище. Знае се, че умът се развива въз основа на познавателния материал, добит чрез сетивата. По този начин ще се даде възможност на ума да се развива постепенно по естествен път. Този начин на дейност чрез природата ще развие и волята, понеже само-дейността е проява на волята и я развива. При своята работа детето ще среща известни мъчнотии, препятствия, които ще се старае да преодолява и така ще кали своя характер.

Някой би могъл да каже: „Има опитни училища в чужбина, в които главната дейност на детето е полската работа, например, в училището „Кошер“ на Себастиан Фор, после в училището на Херман Лиц и пр.“. Но в тия училища липсва духовният елемент. Работата в тия училища е външна, механична, не е одухотворена. Тогава тя няма онова образователно значение. Природата там се явява като мъртва, само като сбор от материални явления, а това задебява душата. Учителят дава следните обяснения: „Изучаването само материалната страна на явленията, без вникване в духовната им страна задебява душата. Детето не трябва да вижда само формите. Материалистичната психика убива нещо ценно в душата му. Трудът трябва да се одухотвори. Не е достатъчно само да се каже, че детето работи всред природата! Важно е, как то възприема природата. Ако то схваща цветята, тревите, дърветата като мъртви форми, тогава неговата работа ще бъде механична, малко ще се различава от работата му с мъртвите форми. Детето при работата си с растенията ще съзнава, че във тях, както и в цялата природа, работят разумни сили. То ще съзнава, че растенията са отзивчиви на неговата любов към тях.

Друг би могъл да каже: „Вие не искате ли да превърнете училището в земеделско“? Не, защото то ще има общообразователен, а не професионален характер. Целта на училището няма да бъде

развитието на сръчности за някоя специална професия. Трудът всред природата ще бъде само като средство за развиване на всички дарби и сили, вложени в детската душа и същевременно ще бъде изходна точка за добиване нужното познание по разните учебни предмети.

България е земеделска страна, повече от 80% от нейно население е земеделско и затова такава училище много лесно може да се приложи тук. Всички деца в България, които са над милион, ако се приложи този образователен метод, – в колко скоро време ще могат да покрият обширните пусти места в България с плодни дървета! В колко скоро време България така ще може да се превърне в плодна градина! Учителят казва: „Ако се внесе тази система, цяла България ще бъде покрита с плодни дръвчета, пътищата ще бъдат очистени, дърветата ще бъдат очистени от гъсеници и децата ще бъдат възпитани по съвсем нов начин“.

От друга страна, всички природни явления учителят ще използва като символи за разбиране на най-отдалечени духовни и морални закони. Децата ще се учат да превеждат природните явления. Например, като чистят извора, у тях трябва да се събуди подтик за чистене на техните мисли и чувства. Както изворът дава щедро на всички, които минават край него, така и човек трябва да бъде щедър. Детето не само ще превежда природните явления, за да разбере духовните и морални закони, но тук важи и следният закон. Учителят казва: всяко наше външно действие се отразява и във нашия душевен свят, в света на нашите мисли и чувства“. Щом детето прояви внимание към някои растения и прокара вадичка към тях, за да ги напоява, то така ще свикне да бъде по-внимателно и с по-добра обхода и към хората. Изобщо, за всички морални и духовни закони учителят може да намери подходящи символи в природата, и така чрез нагледни образи и картини, взети из живата природа, детето ще се издигне до

най-възвишените истини и закони в света. А след това, в гимназиалния период, младежът ще учи тия закони и принципи в научна форма чрез логичното мислене, което влиза в своя разцвет след 14-та година.

Каква ще бъде работата на детето всред природата? Тя ще зависи от възраста. В предучилищната възраст – в детската градина – и в долните отделения на първоначалното училище тя ще бъде от най-лек характер, изпърво като игра и после нещо средно между игра и труд. Учителят казва: „Физическият труд на децата трябва да е един-два часа на ден. Той трябва да се определи според степента на детското развитие. Някои деца са по-нежни, по-деликатни. Техният физически труд ще бъде по-малко. На малките деца ще се падне един час физически труд, но не изведнъж, а разпределен този час на няколко пъти, с междини“.

Най-малките деца могат да пренасят пясък с малки колички от едно място на друго за задоволяване на известни нужди. Учителят казва: „Когато децата минават през гората, да събират от пътя сухите листа и клечки – да чистят пътя. Това е възпитание.

Така детето ще се учи на система. Този закон е алхимически. Така детето ще разделя потребното от непотребното. Сухите клечки и клончета не могат да служат за нищо, кога са разхвърлени по пътя. Те се събират отделно, за да бъдат употребени за огън. Значи, от непотребните неща произвеждаме активни сили“. Учителят чрез разговор с децата трябва да събуди у самите тях подтик и желание да очистят пътя. Децата се намират в правилна посока на развитие, когато подбудителната причина за тази им дейност е желанието им да облекчат движението на хората и добитъка и да направят пътя по-красив, по-спретнат. Значи, в основата на тяхната подбуда да седят любовта и естетичният вкус. Тогава тази им дейност ще има

възпитателен характер. Това ще внесе нещо красиво в душата на бъдещите граждани. Това дете, като порасне, ще иска да внесе в живота около себе си ред, красота, хармония. Такива деца могат да станат строители на ново общество.

Подобен красив резултат ще има и чистенето на изворите, които детето среща при своите разходки. То ще очисти дъното на извора, ще го постели с бели, красиви камъчета, ще го ограда и ще се вслуша в музиката на кристалните му струи. От детето, което е очистило един извор от любов към извора, красотата и хората, може да се очаква после много. Ще се сее във физическото и ще се жъне в духовното! В детската душа ще стане трансформиране на енергиите, един вид духовна алхимия. Това, което детето прави във физическия свят, ще се превърне у него в духовна сила.

Детето след като очисти извора от камъчета, клончета, листа и пр., у него да се яви идеята, че неговото сърце трябва да е тъй-чисто както този извор. Някои, като идат при извора, си събуват обувката и си потапят краката във водата. Учителят казва: „Когато отидеш при някой извор, ще си гребнеш вода, ще си събуеш обувката и настрана от извора ще си измиеш краката. Тъй трябва да се възпитават малките деца“.

Детето с колца, мотика и лопата ще работи в градината според силите си. Колцата ще бъдат малки, съответни на възрастта му. То ще копае, ще пренася пръст, ще помага при разпределението на лехите. Така ще се развие у него вкус към красивите, симетрични фигури. И това ще бъдат първите му познания по геометрия и смятане. То ще брой лехите, ще изучава формите им и едновременно ще добие първите познания по природознание.

Учителят казва: „Ще дадеш на детето едно семенце и ще събудиш у него подтик да го посее в земята. То ще го посее. После у него ще се роди подтик да го полее. Учителят често ще ходи с детето да наглежда,

как расте и се развива дръвчето и с помощта на учителя, то ще дойде до разбиране на някои процеси, които стават в детската душа“.

Следния път ще продължим за работата на детето всред природата и ще разгледаме, как тая работа може да стане изходна точка за обучение по разните учебни предмети.

38. Учителя върху проблемите на образованието

– II

Списание „Житно зърно“, година 16, кн. X (1942 г.)

38.1. Работата на детето всред природата – средище на цялото обучение.

Детето ще работи в цветната, зеленчуковата и плодната градини, ще прави лехи, ще посажда и отглежда цветя, зеленчуци и плодни дървета. Освен това, в честите разходки и излети на полето, в гората, на планината, ще наблюдава и ще работи: ще чисти извори и пътеки, ще прокарва пътища и пр.

Детският труд всред природата не трябва да бъде механична дейност. При него трябва да се изхожда от едно ново отношение към природата. Тя трябва да се схваща не като мъртъв механизъм, но като нещо живо и разумно. Учителят казва: „Аз не разбирам под думите „жива природа“ това, което някои разбират. Няма нещо по-интелигентно, по-нежно и по-отзивчиво от живата природа. Голямо изкуство е вложила природата при създаването на тези дребни нищожни форми на организмите, в които някои не виждат никаква интелигентност. Обаче във всяка органическа форма, колкото и малка да е тя, има интелигентност, макар и проявена не по същия начин, както у човека. Нека съвременните хора, които отричат всякаква интелигентност на малките същества, да погледнат на тези малки мидички, да видят, какви дрехи имат те, колко хубаво са полирани. Как ще си обясните всичко това? Ще кажете, че това е инстинкт, че това е природа. Разумността не е инстинкт. Растенията са тъй живи, както и хората. Да не мислите, че те нямат съзнание. Ако искате да станете

културни, трябва да започнете с изучаването на растенията. Като минете покрай някое дърво, спрете се Под неговата сянка, помилвайте го малко и кажете: „Колко е хубаво при тебе, под твоята сянка“.

Новите изследвания на съвременната биология доказват съществуването на психичното в организмите, между другото и в растенията. С този психичен фактор витализмът се стреми Да обясни оная чудна целесъобразност, която виждаме във всеки организъм.

Този нов дух, това ново отношение към Природата много добре е изразено от Прентис Мълфорд¹¹⁰ със следните думи:

„Щастлив е онзи, който чувства силно и сериозно любов към дърветата, птиците и другите животни, като ги чувства подобни на себе си и знае, че и те му се отплащат с нещо ценно за неговата любов. Всичко живо реагира със симпатия и антипатия. Ние представяме една част от безкрайното съзнание, дърветата – другата. Любовта е един невидим елемент, „живата вода“ в свита, която тече в големи вълни в космоса и обхваща невидимо всички нас. Дървото е една жива мисъл на Бога, една мисъл, която заслужа нашето внимание. То съдържа една форма на мъдрост, която нам може би липсва, която ние още не можем да придобием. Ние се нуждаем от тази мъдрост, защото всяко истинско познание ни донася сили, за да имаме по-чисти, по-хубави и по-здрави тела. Ако наблюдаваме дърветата като горивен материал, като материал за бъчви, ние ще получим малко от техния живот. Който действително обича мировото съзнание във всяка негова форма, ще получи в замяна на тази си любов един елемент, която ще го проникне с онази мъдрост, в която всяка определена форма взема участие и чийто жив отпечатък е тя. Всяка една от тия форми на живот в природата има свой специален вид сила, която се пренася в нас посредством симпатията. Но любов получава този, който дава любов.

¹¹⁰ Виж: „Нашите сили и как да ги развием“.

Ние можем да спечелим любовта в такава мърка, с каквато ние обичаме всяка форма на Безкрайното – било то храсталак, ягода, насекомо или птица. Ние ще разберем, че когато обикнем дърветата, цветята, тревите, насекомите, птиците и пр., част от безкрайното, която образува тяхната същина, ще премине в нас“.

Именно този дух, това ново отношение към природата трябва да има детето при своята работа всред природата. То ще счита всички треви, цветя, дървета, с които работи, като живи същества, съзнавайки че те са души, които са отзивчиви на неговата любов. Така постепенно то ще почувства, че през всички форми минава един велик живот; че тази разумност, този живот, който минава през червея, пеперудата, мравката, цветето и пр., минава и през него, само че по друг начин.

За новия дух, който трябва да прониква детския труд, Учителят дава следното изяснение: „Когато посадим няколко царевични зърна, няма да считаме, че те са мъртви, но ще ги наглеждаме като наши малки братчета. Ще отидем при една слива или ябълка като при същества, в които работи едно разумно начало.“

При механичното отношение към природата, когато детето счита растенията като мъртви форми, то огрубява. Тогава се засягат само известни сили на душата, а по-дълбоките ѝ сили остават незасегнати. Когато детето отглежда една ябълка като мъртва форма, силите у него заглъхват. Онова, което ще внесе радост, светлина и подтик у детето при неговата работа всред природата, това е любовта. То ще обича тия цветя, дървета и треви, с които работи, ще ги чувства като близки души, като сродни нему. Така одухотворената дейност на детето ще буди у него по-дълбоки мисли и чувства, ще раздвижи цялото му естество, ще има истинско възпитателно значение. Тогава то няма вече да тъпчи цветята и да ги къса. Като се връща от излет, няма вече да носи букети цветя. Така развитите любов и внимание към тях, после

ще се проявят и към хората. Ето защо Джон Ръскин казва: „Съзирането на прекрасното и любовта към прекрасното в природата непременно води към съзнание на прекрасното в моралния свят“. Общение с природата по новия начин развива моралната и висшата духовна природа у детето. С подходящи методи детето ще схване, че всяка форма в природата е резултат от действията на разумни сили. Учителят дава следните упътвания по това:

„Детето ще изучава онази степен на вътрешния живот, която проявяват паякът, бръмбарът, птиците и пр. Между другото, ето как можеш да покажеш на детето, че има разумност в природата: ще напишеш на плоча или хартия един шестоъгълник, петоъгълник, четириъгълник и ще попиташ детето: Тази фигура може ли да се напише от само себе си? После го доведи до едно растение с петолистен цвят, например тиква, и го попитай: Могат ли тези венечни листа случайно така да се наредят? После му покажи чертежа върху хартията и го попитай: Тези линии сами ли дойдоха върху тая хартия? Детето ще каже: Човек ги написа. Ще го попиташ после: Кой постави на цветето тази форма? То ще разбере, че съзнанието на цветето, разумното в цветето е направило това. После ще разглеждате, как пчелата събира мед, как го приготвя, как го оставя да ферментира. И с много примри ще се покаже разумността в природата. Трябва да се покаже на детето, че във всички създания: цветя, насекоми, птици и пр. има съзнание, специфично съзнание, което постепенно се разширява“.

„Заведи детето при едно смазано цветенце и му кажи: Ако ти си това цветенце, ще ти бъде ли добре? Заведи го при друго цветенце, весело и здраво, и му кажи: Ако си това цветенце, ще ти бъде ли добре? Детето разбира тия аналогии. Така то ще схване, че както ние можем да бъдем добре или зле, така може да бъде и цветенцето. Детето инстинктивно ще се добере до вътрешния живот на цветенцето. После

от там ще преминем към съзнанието на мушичките, птиците и после на човека. При възпитанието на детето не започвай с камъните, а всякога с това, което се движи: с извора, който извира, с цветето, което расте, с буболечката, която се движи, с птичките, които хвърчат. Като се свърже детското съзнание с изворите, цветята, буболечките, мушичките, птиците и човека, то е приготвено. У него се заражда морал, събужда се спящите му заложиби. То ще схване, че всички същества чувстват любовта“.

„Кажки на детето, че цветята се радват, че им е приятно, когато ги поливаме. Можеш да му покажеш, как се радват. Заведи го при едно цвете, което не сте поливали 2-3 деня и то е започнало да увяхва. Ще кажеш на детето: Ела да видиш, как ще се радва това цвете, като го полеем. Поливайте го, и след малко листата му се съживяват“.

Любовта към растенията и интимното общение с вътрешния живот на природата ще събуди любовното естество у децата. От друга страна, общата работа, която ще работят те в цветната, зеленчукова и плодна градина, ще развие у тях социално чувство, чувство на взаимопомощ и сътрудничество. А това е от голяма важност. И този дух детето ще носи със себе си после в обществото.

* * *

Детският труд всред природата може да стане изходна точка за обучение по всички учебни предмети, преди всичко по природознание. Днес в нашето училище природознанието се преподава по биологичния метод, обаче този метод се прилага предимно в клас. А то трябва да се учи всред природата и то във връзка с детския труд. Всяко обучение, свързано с труда по-дълбоко засяга и развива детските сили, понеже при труда, при самодейността е

активно цялото човешко естество. Ето защо, обучението по природознание трябва да се свърже с трудовия принцип. Детето като обработва цветната, зеленчукова и плодна градини, едновременно ще прави своите наблюдения, които ще записва в специална тетрадка. Всяка работа, извършена в градината, ще се записва, като се отбележат времето, датата и получените резултати. Детето ще наблюдава, как поникват цветята, зеленчуците и плодните дървета, стъпка по стъпка ще проследява тяхното разлистване, цъфтеж, връзване и узряване на плода. То ще прави своите наблюдения в градината през всички годишни времена, като ги допълва с наблюдения на полето, в гората, на планината.

При детската работа всред природата ще се породят много въпроси из областта на природознанието, и така, по естествен начин, ще се яви нужда да се разгледат разните области на природознанието, за да се отговори на тия въпроси.

Паралелно с природознанието ще се почне със смятането и геометрията и то пак във връзка с детския труд всред природата. Логично мислене не трябва да се развива чрез преки въздействия преди 14 година. То съществува и преди 14 година, но тогава то трябва да се развива косвено, спонтанно, покрай другите детски занимания. Затова, обучението по математика преди 14 год. трябва да става по такъв начин, че да не се предизвиква изкуствено напрегането на детските умствени сили. В противен случай ще получим един незрял плод, преждевременно откъснат и затова безполезен.

Смятането и геометрията до 14 год. трябва да се изучават повече чрез интуитивните способности на детето. Обучението по математика с отвлечени разсъждения трябва да почне след 14 г. Учителят казва: „Най-напред при заниманието с математика не запознавайте децата с отвлечените принципи, а си служете с живите форми; например, дайте

на детето круша, ябълка, диня и го подбудете да брой, колко семена има в тях, какви са те и пр. То да знае, колко семена има във всеки плод, какви са тия семена, и пр. Това има значение. Така детето ще научи известни закони“.

Геометрията ще се изучава, като се почне от цялото и се дойде до елементите. А в старото училище се почваше от елементите и после се идваше до цялото. Ще се почне с упражнението на сетивата, ще се наблюдава формата на предметите, които са около детето, ще се изследва тяхната тежест, брой, ред и цвят. Детето ще брой, колко клона има дървото в първия месец, във втория месец, третия и т.н.; на края на първата година, после през всеки месец на втората година и т.н. Детето ще изучава различните форми на лехите и така много лесно във връзка с детския труд ще се дойде до понятията триъгълник, четириъгълник, петоъгълник, шестоъгълник, окръжност и пр. После децата ще броят лехите, броя на редовете в лехите и броя на посадените цветя, зеленчуци и дървета във всеки ред. Така лесно ще се дойде до четирите аритметични действия. После децата ще броят венечните листа, тичинките на цвета и пр. В някои лехи са изсъхнали някои дръвчета или зеленчуци; те ще се извадят, за да се види, колко са останали. Ето един случай за изваждане, даден от самия живот.

Детето ще приготви скици на лехите и план на цялата градина. Ето добър случай за запознаване с чертането. После ще рисува цветя, дървета, извори, които наблюдава. Ето добър начин за свързването на детския труд с рисуването. Разбира се, рисуването отначало ще бъде илюстративно – в първите две отделения; в третото – паметно, а от четвърто може да се почне с натурното рисуване.

Детският труд в градината, на полето и пр. непременно ще роди нужда от четене и писане. Това, което детето наблюдава, трябва да се опише и върху него трябва да се прочетат по-нататъшни обяснения в

приказки, в някои книжки и пр. Ето добър повод да се запознае детето с четене или писане във връзка с нуждите на неговия труд в градината.

Детският труд всред природата ще породии много въпроси, които могат по естествен начин да се свържат с обучението по история, география и пр.

Детският труд всред природата може да се свърже и с музиката. Всеки вид дейност на детето: садене, поливане, събиране на плодовете и пр. може да се свърже с песни. Така детският труд ще се свърже с песни за цветята, дърветата, изворите, реките, слънцето, вятъра, птичките и пр.

При чертането на лехите, при подреждането на цветята и дръвчетата, при чистенето на изворите и пр., детето ще вложи художествен усет, художествено творчество. Ето как по естествен начин детският труд може да се превърне в поле за художествено творчество, за развитието на художествен усет детето.

39. Учителя върху проблемите на образованието – III

Списание „Житно зърно“, година 17, кн. I (1943 г.)

39.1. Любовта като образователен фактор.

Учителят казва: „За да познаеш някого, трябва да го обичаш“, т.е. само като гледате човека през очите на любовта, можете да видите зад живота на личността свещения олтар, възвишения храм на чистота, красота и светост в дълбините на неговата душа. И това значи именно познаване на човека. Ако ние виждаме у човека само обикновените навици, склонности, черти на личността, ние още не го познаваме.

Любовта се основава именно на прозрението на великото, което се крие в светилището на човешката душа. Ето защо, чрез любовта човек влиза в реалния живот, а без нея, той е още в живота на илюзиите и преходното.

Учителят дава следното пояснение: „Невъзможно е да любиш един човек, докато не цениш душата му. Да ценим човешката душа – това значи да виждаме у нея Божия образ. И когато човек стане способен да вижда великото разумно начало навсякъде, тогава може да люби всички хора. Тогава и в малките бръмбарчета вижда великия живот, който тече през тях, и ги обича“.

При любовта очите ни се отварят и ставаме способни да виждаме у тях, които обичаме, това, което друг никой не вижда. Майката обича детето си и вижда в него това, което никой друг не вижда. За другите това дете може би е бездарно, глупаво, лениво, но за нея то е добро, умно, даровито. Кой е прав? Тя е права. Тя го обича и чрез любовта си може да вижда у него това, което другите не виждат.

Какви нови отношения ще има между нас, когато станем способни да виждаме у хората и във всички същества свещената книга! Тя е Божественото, красивото, което работи във всяка душа. Когато човек прочете от нея макар и един лист, една страница, един ред, той е вече в съприкосновение с Великото в света.

Новият ред носи нови отношения към всички същества. Само когато човек стане способен да вижда красивото в душите, тогава отношенията ще престанат да бъдат механични, а ще бъдат връзки между душите. А тия връзки са истински и трайни. Другите връзки са временни, плитки, те лесно отпадат.

Като вижда човек добрите черти, красивото у някого, той ги подхранва, дава им храна и те се засилват и разцъфтяват. Така човек внася нещо ново у онзи, когото обича – подтиква неговото развитие. А когато човек държи в ума си лошите черти на някого, той ги подхранва и усилва. Ето защо, Учителят казва: „Ако искате да въздействате на един човек, каквито и лоши черти да има, дръжте в ума си най-добрите негови черти. Така ще му помогнете много по-добре, отколкото ако го морализирате“.

В основата на целокупния живот седи единството. Всички същества са само клони и листа на великия космичен живот, който минава през всички тях. Любовта произтича от единството на цялото битие. Тя е велика сила, понеже е в хармония с истината за единството на живота.

Единството на днешното човечество е механично, понеже онова, което споява хората в едно, е нещо външно. А вътрешното, истинското единство се постига чрез любовта.

Кога двама души са в най-голяма хармония, в най-голямо единение? Когато са свързани с връзките на любовта.

В естеството на човешката душа е да люби. Ето защо, когато човек люби, проявява себе си, проявява най-съкровеното свое естество. Ето защо Учителят казва: „Ние, които сме дошли на земята, всички трябва да се проявим. Проявлението е в това, да изявим любовта“.

Когато човешката дейност е подбудена от любовта, тя иде от дълбините на неговото естество. Тогава тя е свободен творчески акт. А всяка дейност, която не е подбудена от любовта, не иде от тия дълбини; чрез нея човек не твори. Не механическият акт, а само творческият е извор на радост.

Учителят сравнява любовта с вадата, която полива градината. Той казва: „Ако любовта бъде обект на вашето сърце, вие ще се развивате правилно. Без любовта няма успех. Какво ще стане с градината ви, ако няма вода? Всички цветя, зеленчуци и плодни дръвчета ще изсъхнат. Водата представлява животът, който излиза от любовта, а пък градината – това е човешката душа“.

Ето защо, Учителят казва: „Когато обичаш някого, той става гениален. Когато обичаш едно дете, то се оправя. Достатъчно е една душа да ви обича, за да бъдете подкрепени при мъчнотиите във вашия живот. Представете си тогава, какво може да стане от човека, ако не една душа, а безброй души насочат любовта си към него! Такъв човек може да стане и поет, и музикант, и певец, и художник, и учен. Каквото пожелае, може да стане. Велика сила е любовта!“

Ето защо, любовта преобразява всичко, до което се докосне. Тя претворява, пречиства, просветлява, прави лошия добър, дава мекота, търпение, вяра. Тя стопява и премахва противоречията, организира нещата. Превръща скръбта в радост, развива дарбите и талантите. Любовта дава вдъхновение за всички изкуства, за наука, за всичко. Тя дава крила. Когато обичаш, през тебе минава потокът на живота и полива с живите си струи тревите, цветята и дърветата в градината на

твоята душа и у онзи, когото обичаш и те израстват с всичкото си великолепие. При любовта човек влиза в контакт с живота и това носи разцвет и подем.

Затова всяка работа, вършена с любов, успява. Тя е магичният ключ. Даже ако отгледаш едно растение с любов, то ще даде поизобилен плод. Може да се направи опит, като се отгледа едно растение по новия начин, а друго – по стария, при равни други условия.

Любовта гради. Ето защо, доколкото хората имат любов, дотолкова могат да растат правилно. Учителят казва: „Пътят на любовта е осеян с всички възможности и условия за постижения. Вън от нея няма никакви постижения“.

Любовта просветлява ума, повдига чувствата, усилва волята, развива всички добродетели, дарби и таланти у човека. Учителят казва: „Любовта е великият процес, който усилва светлината на човешкия ум, топлината на човешкото сърце и силата на човешкото тяло. Тя е причина за вечното обновяване на човешката душа“.

Изходна точка на любовта е доверието. Учителят казва: „Първата стъпка на всяко възпитание е доверието на учителя към ученика“. Доверието тук се разбира в по-широк смисъл – доверие не само в смисъл, че детето няма да злоупотреби с това или онова, което му се поверява, но доверие в Божествените сили, които работят в него, доверие в добрите заложи, които то крие в себе си. Това доверие произтича от увереността, че всяка детска душа има един олтар, в който гори вечният пламък на любовта. Именно това доверие е ключът на цялата педагогика. От това доверие учителят ще черпи подтик и вдъхновение за своята дейност. Тогава цялата му педагогична работа ще бъде планомерна дейност за постигане на една ясно съзнавана цел. Учителят пояснява това така: „Великата наука на възпитанието седи в

това, да намериш доброто у детето и него да извикаш към проява. Да виждаш лошото у него, това всеки може“.

Това доверие към ученика ще роди любовта към него. Когато съзнаваме, че в един човек се крие един красив свят, нещо ценно, ние не можем да не го обикнем. Това доверие ще причини и друго: то ще ни изпълни с благоговение пред доброто, което се крие в детската душа и което се разкрива като ново откровение пред нас. Така ще дойдем до разбирането и на истинската свобода. Ние ще ценим свободата на ученика, защото не можеш да насилваш тогава, в когото имаш доверие. Каквито и слабости да проявява детето, ти ще знаеш, че у него има заложено нещо непокуварено и чисто, което в края на краищата ще победи всички препятствия и ще се прояви във всички си блясък, понеже никой не може да заприщи пътя на мощното течение на Божествения живот, който блъска отвътре навън.

Ако учителят няма това доверие в ученика, той още при първата несполука ще се обезсърчи, но ако устои, радостта му ще бъде безгранична. Доверието на учителя се състои и в друго нещо: доверието му в силата на любовта да преобразява.

Учителят казва: „Истинският метод на възпитанието започва с любовта. Тя е най-важното възпитателно условие. Искаш ли да възпитаеш детето, ти трябва да го обичаш, нищо повече. Като се постави любовта като връзка между учителя и детето, не се страхувай за резултатите. Безграничният тогава ще се проявява чрез възпитателя и ще го учи, как да възпитава“.

„Най важната работа при възпитанието е: учителят трябва да обича своите ученици.“ „За да помогнете на един човек, трябва да го обичате. Благото, което искате за някой човек, ще мине през вас. Първо вие ще го опитате.“

„Любовта е най-силният фактор, най-великата сила, чрез която можете да възпитавате. Когато искате да възпитавате някого, трябва да го любите с всичкото си сърце и той да вижда във вашето лице човек, в когото има абсолютно доверие, човек без никакви задни цели, за да може да ви приеме у дома си като добре дошъл и да изпълнява всичките ви съвети“.

Успехът в това училище, дето любовта е приложена, е осигурен.

Главната задача на образованието е събуждането на Божественото в детето. Атмосферата на любовта е най-подходяща за това, както за растенията най-подходяща среда представляват доброто осветление, влагата, благоприятната температура и пр.

Любовта води към хармония и ред. В нейната светлина всяко немирство и леност изчезват от само себе си. Онова, което външните мерки, като наказание и пр., не могат да постигнат, сега става най-лесното нещо.

Любовта ражда любов! Любовта на учителя към детето ще роди непременно любовта у последния. Няма същество, когото като обикнете, да не разбере любовта, да не е отзивчиво на нея. Ето един трогателен пример за това: един мой колега, А. Г., ми разказа спомен от своето учителстване в едно село. Той е работил там в духа на любовта. Голямо сближение царувало между него и учениците му. Той бил любим от децата. Атмосферата в училището била радостта. На следната година го преместили на друго място. Веднъж той получил писмо от свой бивш ученик в първото село. Той му писал: „Винаги си спомням за тебе. Аз съм сега овчарче. Аз те много обичам. Ти обичаш ли ме още?“ Учителят дава още следните пояснения: „Без любовта никакво възпитание не може да се очаква. Тя трябва да присъствува в сърцето на възпитателя и възпитаника“. „Истинският метод на възпитание започва с живота, с любовта. Онзи истински метод на

възпитание, който Божествената любов носи, още не е приложен“. “Няма сила в света, която може да се противи на любовта. И най-упоритите деца отстъпват пред любовта. Искате ли да бъдете истински учители, приложете любовта като един от новите и мощни методи за възпитание“. „За да възпитавате хората, трябва да приложите Христовото учение – учението на любовта. Ако имате някое своенравно, упорито дете, направете опит с него и приложете метода на любовта. Обикнете това дете и никога не мислете за неговите отрицателни черти. Мислете, че то е добро, разумно, и ще видите, че след известно време то ще се поправи.“

(Следва)

40. Учителя върху проблемите на образованието – IV

Списание „Житно зърно“, година 17, кн. II (1943 г.)

40.1. Създаването на новия тип човек – човекът на дейната любов – мисия на днешното училище.

В миналия брой разгледахме любовта като възпитателен фактор, като най-благоприятна среда при всяко възпитание и обучение. Но този въпрос има и по-дълбока страна. Любовта не е важна само като възпитателна среда. Мисията на днешното училище е да създаде новия тип човек – човекът на любовта. Тая мисия на днешното училище се основава на следното:

1. Тая мисия е в хармония с детската природа. Образованието трябва да се стреми към пълна проява на човека, на истинската човешка природа. А именно чрез любовта той проявява своята истинска природа.

2. Любовта внася изобилен живот в човека. Ето защо, лъчите на любовта внасят подем в ума, чувствата и волята, събуждат добродетелите, дарбите и талантите. Когато детето е потопено в една любовна атмосфера, всички негови унаследени отрицателни черти, склонности, навици и пр. се претопяват, преобразяват и пречистват; умът, сърцето и волята вземат възходящо направление. С други думи, когато училището постигне своята мисия – да създаде човека на любовта – то е вече осигурило благоприятното разрешение на всички други свои задачи.

Училището трябва да приеме споменатата мисия върху себе си. Това не е насилие върху детската природа, понеже любовта е най-естествената среда за детското развитие. Напротив, ако лишим детето от любовта, вършим насилие върху него, понеже го лишаваме от средата, която е най-благоприятна за неговото развитие. Когато днешното училище осъзнае тая своя мисия, то ще създаде едно съвсем ново поколение пропито от идеализъм, от възторг, от висш идеен живот – поколение на строители и работници за изграждане на новата култура.

За да изпълни тая своя мисия, училището трябва да обърне особено внимание върху методите за събуждане на дейната любов в детската душа. Тия методи трябва да се приложат в днешното училище. Любовта у детето не може да се събуди чрез морализиране; последното дава материал само на ума и паметта; то не може да раздвижи дълбоките сили на детската природа.

Кои са методите, с които днешното училище може да създаде новия тип човек – човекът на любовта?

Всички следващи методи, които имат за цел да събудят дейната любов в детето, могат да се резюмират в един единствен принцип: детето да не се приготвя за любовта, а да я живее. Това значи: практикуване любовта. Тя да бъде среда, атмосфера, в която детето да расте. Къртицата е развила повече своите предни крайници чрез тяхната по-усилена дейност. Като е ровила постоянно пръстта чрез тях, те са се развили значително. Тя не е имала случай да работи с очите си, понеже е живяла в тъмнина под земята и те са се атрофирали. Значи, всеки орган или способност се развива, като се употребява, като функционира. Този принцип трябва да се приложи и за любовта.

Детето учи любовта чрез дейност. Това, което човек е опитал, ще го научи, а това, което не е опитал, и 20 пъти да му се преподава, не може да го научи. Това важи и за любовта.

Тук ще кажем няколко думи за методите, чрез които горният общ принцип намира своето приложение:

1. Най важният метод си остава любовта на учителя към ученика. Това е магическият метод, който отваря всички врати, води към всички постижения. Тая любов ще събуди любовта на ученика към учителя. Обаче един закон на любовта гласи: Любовта към одного преминава в любов към всички. Когато човек обикне някого, тая любов тъй го пречиства и повдига, че всички същества стават за него близки и мили.

Любовта на детето към учителя ще стане изходна точка за разширената любов към всички. По този начин училищната атмосфера на любовта ще допринесе за създаване на новия тип човек – човекът на любовта.

2. През първия образователен период – предучилищната възраст – това, което се прави от други около детето, трябва да е пропито от духа на любовта. Това развива любовта у детето. Ето защо, околните на детето не трябва да имат никакви действия, които противоречат на любовта, безразлично, дали тези отрицателни прояви са спрямо детето или спрямо други в негово присъствие. И в двата случая действието е еднакво. С това се туря голяма спънка за детското развитие. Това правило важи и за следващите образователни периоди.

3. През втория образователен период – период на първоначалното училище и прогимназията – лицата, които са в детската среда, трябва да са образцови, че да събуждат у детето чувство на благоговение спрямо тях. Благоговението води към любовта.

4. Трудовият принцип трябва да бъде изходна точка на цялото обучение и възпитание, и то труд всред природата, – отглеждане цветя,

зеленчуци, плодни дървета и пр. Този детски труд няма да бъде механичен. Детето ще ги отглежда с любов.

Посаждането или поливането на едно цвете е практикуване на любовта, особено когато детето изхожда от съзнанието, че това са разумни същества, които са отзивчиви на неговата любов, че те я разбират и тя намира отглас в тях. Също така, когато детето чисти пътека в гората или извор от любов към извора и към хората и животните, които ще се ползват от него, това е също практикуване на любовта. Изобщо, трудът на детето всред природата представлява прилагане на любовта към растенията, към хората и пр.

Отношението на детето към едно дърво ще бъде отношение към едно живо същество. Грижите, които ще проявява детето към дървото или цветето, ще наподобяват на грижите, които проявява майката към своето дете. Детето ще има състрадание към цветята, които не са полети и са засъхнали. То ще разбира техните нужди, техния език. По този начин чрез тая работа на детето всред природата се разцъфтява у него дейната любов.

После любовта към растението ще се разшири и към хората. Който е внимателен към едно цвете, ще бъде внимателен и към хората. Това дете, което обикне цветята, дърветата, ще обича и хората. Това дете, което тъпче или къса цветята или главите на мухите, измъчва птичките и пр., утре ще бъде жестоко и грубо към хората.

5. Децата ще работят една обща работа в цветната, зеленчукова и плодна градина. Всяка обща работа сближава хората, развива у тях социални чувства, дух на взаимопомощ, сътрудничество и солидарност. А всички тези прояви са качества на любовта. Ето един красив начин, по който трудовият принцип води към любовта.

6. Чрез друга една обща работа може да се развие у децата любовта и социалното чувство. Това е дейността в т.н. ученически дружества:

на Червен кръст. въздържателно д-во, вегетарианско, туристическо, есперантско, стенографско и пр.

7. Учителят казва: „Истинското възпитание на децата седи в превръщането на любовта в милосърдие“. Ще приведа няколко примера: хранене птички, помагане в къщи на майката, напр. подаване дрешки на майката, когато пере.

Детето може да повдигне и превърже за пръчка пречупеното цветенце в гората. Или може да привърже една слаба фиданка за колче, което да ѝ служи за подпора. Така у него се събуждат сили, чрез които то ще бъде готово да работи за една възвишена цел в бъдеще. Учителят казва: „Човекът с будно съзнание като мине през някоя гора, ще знае, какво да прави. Той ще полее няколко дървета, ще изчисти няколко запушени извори, на някои реки ще направи път за минаване; като види едно паднало дете, ще се спре и ще го повдигне. Някоя мушичка се дави; ще я извади. Тия методи могат да се приложат при възпитанието на детето“.

8. Приложение на правилото: Всеки ден да се прави по едно добро. Чрез разни приказки: примери, разкази и пр“ учителят може да събуди у децата идеята те по своя подбуда да почнат практикуването на това правило. Какъв интерес и какъв възторг ще събуди това у децата. Това ще внесе разнообразие в детския живот. Един от начините, по които учителят може да заинтересува учениците с тая идея е следният: той може да им каже, че той или негови някои познати имат за правило да правят всеки ден по едно добро. Това може да породи у децата желание сами да вземат решение да го практикуват.

9 Общението с природата води към любовта. Това е един от методите за събуждането на любовта. Учителят казва: „Човек не може да се събуди за любовта, докато природата не оживее за него!“ Чрез трудовия принцип, приложен в училището, детето ще влезе в интимно

отношение с природата. Това сливане с великия живот, който протича през нея, това възпитание чрез красотата на извори, цветя, гори, полянки и пр. води към любовта!

10. Музиката и паневритмията събуждат възвишеното у детето. Това е условие за проявата на любовта у детето. Любовта образува основата на божествената същина на човешкия дух. Ето защо музиката и паневритмията представляват важно условие за създаване на новия тип човек.

11. Не трябва да се практикуват игри, чрез които се развиват жестокост, грубост и пр. Например, има една такава игра, която действа отрицателно: децата са наредени в кръг около заек и му говорят много работи. Около тях обикаля ловец, който най-после гръмва и убива заека.

Да не се употребява и подигравателният хумор. Някога си в нашата педагогическа литература се пишеше за „баба Цоцолана“. Тя се рисува в смешен вид: грозна, недъгава, прегърбена и пр. Когато се разказва на децата за баба Цоцолана, те се смеят подигравателно. Но утре като видят една баба на улицата, пак ще се смеят на нея, ще я подиграват и ще я нарекат „баба Цоцолана“. Ето защо на децата трябва да се дава винаги положителна храна за ума, сърцето и волята. Има впечатлителни хора, които не могат да се очистят от кривите, отрицателните, неморални образи. Ето защо разказването на децата на приказки и разкази с такива образи има опасно действие. Вместо да искаме да развеселим децата с подигравателен фалшив хумор, нека да се стремим да събудим у тях добро разположение и радост по други начини: например каква радост, веселие и добро разположение буди у децата учителят, който влиза в клас с радостна усмивка! Той може да внесе радост в детските сърца и чрез своя тон или чрез някоя песен.

12. Вегетарианството, особено ако в основата му седи една възвишена идея, води към любовта.

13. Чрез подходящи приказки, разкази, легенди, в които доброто се представя като красиво, без да се морализира, може да се действа за събуждането на любовта у децата. Могат да помагат за същото и биографиите на бележити хора, които са живели за другите.

14. В третия образователен период (гимназиалният), освен горните методи, ще се приложи и идейният живот. Това е периодът на идеализма. Желанието на младежа да живее за един висок идеал, това е вече проява, качество на любовта.

* * *

Тук са изложени само няколко от методите за развитието на любовта. Съществуват още множество други методи, които могат да изхождат от дадения момент, от специфичните условия на училищния живот по време и място. Всеки най-малък подходящ повод може да се използва за целта. Горното представлява само скици, за да се види, в какъв дух трябва да се работи. В това отношение учителят може да прояви свобода, творчество и инициатива.

41. Учителя върху проблемите на образованието

– V

Списание „Житно зърно“, година 17, кн. VIII (1943 г.)

41. 1. Любовта като образователна цел.

„Любовта – това е един красив, необятен свят. Велико нещо е да опита човек любовта в нейния развой и непрекъсната проява, като се почне от физическия свят, мине се през духовния и се стигне до Божествения свят.“

„При Любовта човек вече истински се самоопределя. Той определя същевременно отношенията си към другите“.

„Единствената сила, която магически може да преустрои цялото същество на човека, е любовта. И тя трябва да проникне навсякъде у него, да проникне до най-малките гънки на неговата душа, за да го преобрази.“

„Запознаването на човешката душа с любовта, това е пробуждането на душата.“

„Не започвайте никаква работа без любов!“

„Има закон, който гласи: Любовта ражда любов. И камъка като обикнете, той ще ви обикне. Няма същество в света което като обикнете, да не разбере любовта „

„Знанието ползува човека дотолкова, доколкото любовта е проникнала в него.“

„Като обикнеш някого, ще заличиш недостатъците му. И най-големия грешник, като го обикнеш, ще се измени, ще стане нов човек, но не изведнъж, но постепенно.“

Учителят

В педагогическата литература се говори за любовта като образователен фактор: изтъква се, че тя е най-благоприятната среда, в която може да се върши образователната работа. Но това не е достатъчно. Любовта трябва да се постави като образователна цел, т.е. в училището трябва да се оформи човекът на любовта, на служенето.

Това няма да е насилие върху детето, понеже доброто, възвишеното, красивото, любовта са в дълбините на човешката природа. Човешката душа е храм, в който гори вечният пламък на любовта, на жертвата. Човешката природа не е още проявена.

Преди всичко, учителят трябва да съзнава, да има абсолютно знание, че в детската душа се крият големи богатства, големи дарби и заложби. Той трябва да съзнава, че не влива и не може да влива никакви дарби отвън у детето, а задачата му е да развие тези дарби и заложби, които вече съществуват у него, тъй както семката съдържа свойствата на цялото дърво. Учителят трябва да гради върху онова, което учениците носят в себе си. Те носят в себе си богатства и учителят само трябва да помогне за тяхното обработване. И това трябва да каже учителят на учениците. И те самите трябва да разберат, че крият в себе си големи богатства.

Дарбите и заложбите, вложени в детската душа – това са възможности. Възможностите са на лице, но често те са възпрепятствани от унаследени или придобити наклонности, навици, предразположения и пр. И едничката сила, която може да се справи с всички тях и да ги превърне в добродетели, в скъпоценни камъни – това е Любовта.

Учителят трябва да даде на любовта първо място в своята образователна работа. Любовта е висшият и непресъхващ извор на радостта. Само онзи, който обича и когото обичат, е щастлив и радостен. Човешката душа чувства нужда да обича и да бъде обичана.

Тогава се отварят безгранични хоризонти за постижения и подем. В третия клас на една прогимназия счупват стъклото на един прозорец. Учителят търси виновния. Един ученик знае виновния, но за да не пострада последният, казва на учителя, че той счупил стъклото. Учителят го наказва, но той претърпявайки наказанието, чувства голяма радост. През общоевропейската война един войник се хвърлил в мътните води на Вардар и спасил давящия се. После през целия ден войникът се чувствал щастлив. Защо? – Защото чрез любовта човек проявява своето истинско, дълбоко естество.

Само любовта ще даде възходящо направление на всички творчески сили на детската природа. Тя ще подбуди детето да насочи всички свои сили и знания към работа за една велика цел, за благо на човечеството. Само любовта може да даде на човека сили да устои в честността, справедливостта, разумността, чистотата и милосърдието и при най-големите съблазни, изкушения и изпитания.

Учителят казва: „Кои са първите стъпки на ученика? – Правилото е: Ученикът трябва да започне с любовта! Като започне да прилага любовта, дверите на неговия ум ще се отворят и знанието ще почне да се втича в него по естествен начин. Под слънчевите лъчи цветята цъфтят и плодовете зреят. Плодовете на душата зреят само при слънцето на любовта. Душата на ученика расте само при любовта.“

При любовта човек влиза в царството на свободата. При нея човек намира себе си, познава себе си, познава и другите. Само като обичаш един човек, можем да го познаеш и да станеш способен да оцениш светилището, което живее в глъбините на неговото сърце. Само при любовта човек вижда красотата, която е разляна в цялата природа. И в малкото камъче, и в тревичката, в духането на вятъра, в течението на реките, в планините, в блясъка на звездите той намира висша поезия и смисъл, изявление на Вечното и Непреходното. във всеки човек той

намира нещо свето и велико. Само любовта е в състояние да даде на човека прозрение за красотата, скрита в глъбините на всеки човек.

Само при любовта човек идва до изворите на един велик живот; само при нея той събужда своите творчески сили и почва да чувства вечните си връзки с всички и всичко, с Цялото. Той чувства единството, което лежи в основите на цялата природа.

Човекът на любовта е свободен от противоречия. Те не могат да изсушат радостта му, не могат да сломят борческия му дух, да омаломощят силите му, не могат да помрачат светлината и хармонията, в която живее. Любовта организира физическите и духовни сили на човека. Всеки ден се раждат в него нови идеи нови чувства и нови подтици за дейност. Любовта съживява и активира всички сили на човешката природа. Чрез нея човек влиза във вечното обновяване.

Когато през детското сърце протекат кристалните мощни струи на любовта към камъните, цветята, изворите, реките, планините, птичките, хората и пр., тогава то влиза в хармонични връзки с цялата природа, в интимен досег с нейните сили. Става обмяна между него и природата. Животворните сили на всемира се вливат в него и това носи разцъфтяване на неговите дарби и заложи.

За да създаде училището една любовна атмосфера, в която да е потопено детето, преди всичко учителят трябва да бъде с любвеобилна природа. Тогава той лесно ще се справи с препятствията, които може да срещне в своята образователна работа, понеже любовта е единствената сила, пред която капитулират всички препятствия. Външната внимателност, външната нежност и доброта на учителя при обхода с учениците не помагат. Неговата добра обхода може да е само една външна форма, за да постигне известни образователни цели. С това не се постига нищо, защото има вътрешно общение между учителя и учениците. Ученикът с едно прозрение чете в душата на

учителя, чете неговите вътрешни мисли, чувства и подбуди. Учителят ще има резултати само, когато любовта, която изтича из неговото сърце, облива детските души и ги стопля, това чувстват децата. Само тогава детето ще чете и ще учи от обходата на учителя уроците на любовта, ще учи законите, методите и формите на любовта. Само тогава ще стане преливане между учител и ученик. Любовта на учителя ще се прелее в ученика и последният ще почне да обича.

И тъй, любовта на учителя е важен фактор за събуждане на любовта в детската душа. Разбира се, за тая цел трябва за да се употребят и много други методи, които предлага училищният живот. Трябва да се знае, че в случая морализирания не помагат. Едничкият метод е следният: Любовта трябва да се практикува в училището. Тя трябва да бъде преживяна от детето при неговата всекидневна практика. Любовта трябва да стане лична опитност на детето. То трябва да учи законите и методите на любовта чрез дейност. И училището трябва да му даде условия и възможности за това.

Животът е тъй разнообразен, че всеки ден има множество случаи и поводи да се практикува любовта в училищния живот. И всички тия случаи учителят трябва да използва по най-разумен, по най-педагогичен начин. Трябва да се използват и най-малките поводи да се прояви сърцето, да се отвори душата на ученика за животворните лъчи на любовта!

Работата на детето всред природата може широко да се използва за целта. Учителят казва: „Ученикът започва своето учение от природата: от изворите, тревите, цветята, дърветата, планините. Там той търси правилните методи за живот и чистота. Колко множество случаи на любов предлага работата на детето в градината, на полето, в гората при отглеждане цветя, зеленчуци, плодни дървета. Детето ще се учи да ги съзнава като живи същества, като души, които то обича. То ще ги отглежда с любов. То ще отива при тях като при същества, които

чувстват неговата любов и са отзивчиви на нея. По този начин неговата работа всред природата ще стане същевременно и школа на любовта. Любовта към треви, цветя, дървета, извори, птички по естествен начин после ще развие любов и към хората. Ако едно дете с любов полива едно цвете или дърво, после ще направи услуга и на един човек.

От друга страна, самата работа на учениците в училищната градина, на полето, в гората и пр. представлява една колективна дейност. А всяка колективна работа съдейства за развитието на социални чувства, дух на взаимопомощ и пр., които са всъщност проява на любовта. Така общата работа на децата всред природата представя една красива школа – школа на любовта, школа за събуждане на космическото съзнание.

Колко много други случаи дава училищният живот за практикуване на любовта, за изучаването ѝ чрез дейност! Например, поправяне на кални, мочурливи пътища в околността, строене на чешми и мостове. Чрез такава дейност детето ще разбере, че изворът на истинската радост е в себеотрицателната работа за другите, в слугуване на любовта!

Случаите за практикуване на любовта в училищния живот са изобилни всеки ден и вещият педагог ги намира и умело ги използва. Напр., във време на планинска екскурзия кой ще поддържа вечерния лагерен огън? Ще се явят ученици доброволци, които цяла нощ нима да спят и ще го поддържат с дежурство. После учителят ще изтъкне при беседа с учениците красотата на тяхната жертва. Ученикът, който през нощта поддържа огъня и гледа спящите лица на своите другари, изпитва голяма радост, и тая радост го възпитава. При разходка в гората децата могат да сипят трошички на мравки. Наглед това е дребна, маловажна работа. Всъщност, чрез умело използване на такива малки случаи се гради нещо велико в детската душа. По този начин училищният живот става практика на любовта, опитно поле на

любовта. Едно малко дело на любовта е една малка семка, посадена в детската душа, която ще даде красиви плодове в по-късния живот на ученика – ща изгради в него един нов човек.

Или при разходка децата срещат едно полустъпкано бръмбарче. С голяма грижливост, внимание и любов те го турят настрана, оправят крилцата и крачката му и с радост наблюдават неговото отлитане. При друг случай могат да спасят давеща се мушичка.

Може да се използва и празнуването на имения ден на учениците в класа. Този метод с успех е прилагал професор Петерсен¹¹¹: Наближава имения ден На един ученик. Целият клас приготвява подаръци и програма за отпразнуване. Отделя се за целта специален час; тогава се поднасят на ученика подаръци, изпъват се няколко песни и му се отправят добри пожелания от учениците. Може да се празнува групово имения ден на учениците през месеца. Тези прояви на любовта от учениците към един техен другар представят хубав повод за практикуване на любовта. А и самият ученик, към който е проявено това, ще оцени красотата на любовните, топлите отношения между човешките души. Това може да се използва и за учебни цели. Например, в часа по български ще се напише съчинение на тема: „Как отпразнувахме имения ден на нашия другар X“.

Друг повод за практикуване на любовта: един от учениците е болен; посещава го целия клас. Изпъват се няколко песни, отправят му се добри пожелания, съобщават му новини от училищния живот и му поднасят подаръци. В града или селото има един болен, който е без близки, беден и безпомощен. Учениците го посещават, измитат стаята и двора, донасят му вода, приготвяват му топла храна и пр.

Практикуването на любовта в училище и в дома ще създаде у детето подтик да прави услуги и въвн от училище и дома. Към това ще

¹¹¹ Практиката в училищата по Йенския план, от проф. П. Петерсен, стр. 172

ги подтиква и учителят, като използва някои конкретни случаи. Например, когато детето види старец с развързани обувки, с готовност ще се наведе и ще му завърже обувките. Или когато група гимназисти видят тежко натоварени кола, която не може да се измъкне из калта или не може да се изкачи по стръмния път, ще отидат да тикат колата, за да я турят в движение.

За развитието на любовта може да се употреби и методът на съпоставянето или уподобяването. Този метод се състои в следното: Използва се явление из живота в природата за разбиране на законите и методите на любовта и изобщо на вътрешния живот. Например, изворът дава това, което приема из земните недра. Всеки човек трябва да прави, както изворът: да споделя с другите богатата, които получава. Слънцето грее над добрите и злите. И човек да прави като него: да обича своите врагове, да им прави услуги и така ще ги спечели. Дървото пуца корени в земята, а с листата си възприема слънчевите лъчи. също така и човек трябва да изучава материалния живот, в който е поставен, но същевременно да изучава и възвишения живот на Духа. Един разметен извор се избистря за пет минути. И човек да постъпва като извора: като дойде в едно отрицателно, подтиснато, нелюбовно състояние, да го превърне в положително, светло състояние. Изворът се избистря, понеже постоянно приижда нова вода към него. Също така и човек, за да направи като извора, трябва да черпи сили от своята Божествена природа. Този метод на съпоставяне или уподобяване може да се прилага при много природни явления. Тогава вече законът на любовта не е нещо отвлечено; той става по-жив, по-реален, по-осезаем.

(Следва)

42. Учителят върху проблемите на образованието – VI

Списание „Житно зърно“, година 17, кн. IX (1943 г.)

42.1. Училището и новият живот

Учителят казва: „Едно се иска от учениците: Да приложат по между си любовта“.

Това трябва да бъде основно образователно правило. А как ще стане това? В това отношение ще има голямо разнообразие. Това ще зависи от възрастта, от средата, от конкретния случай и пр. Тук учителят има широко поле за творчество, почини, съобразителност и пр. Той трябва да търси подходящи методи за всеки даден случай.

Едно от важните условия, което трябва да се спазва, за да не се попречи на горното, е следното: Детският живот трябва да протича при такива условия, че никое дете да не счита другите деца или другите хора по-долни от себе си. Учителят може да направи много нещо в това отношение със своя пример. Ако той унижава някои деца пред класа, ако ги подиграва, осмива и пр., то с това вече неволно събужда у другите деца презрение към тия деца. А това убива вече в човешката душа нежните цветя на любовта; пресъхват божествените извори, които протичат през нея. Когато учителят проявява уважение, доверие и към най-недаровитите, към най-немирните деца, той поощрява и другите деца към това.

Когато учителят в класа критикува някои деца, у другите се убива благоговейното чувство. А това чувство е майка на религиозното чувство и на любовта. Техният център на главата е един и същ: най-

горната част на главата. Само това дете, което може да благоговее, може да люби.

Ето защо, учителят никога не трябва да насърчава в клас критиката, осмиването. Когато някое дете се опитва да критикува и осмива другите, веднага учителят да изтъкне някои ценни красиви техни черти.

Любовта ражда любов и към знанието. Когато децата проявяват любвеобилност, да не се безпокоим за тяхното поведение и успех. Алхимичната магична сила на любовта ще претвори, пресъздаде, преорганизира отрицателните им черти. Живителните ѝ сокове ще развият умствените им центрове, добродетелите и пр.

Когато една гимназиална учителка отиваше за първа година в Провинциална гимназия, Учителят между другите напътствия ѝ каза: „Никакви наказания!“ В гимназията тя се натъкна на множество простъпки на учениците в класа, на който беше наставница. Това беше един от горните гимназиални класове. Колегите я караха да налага наказания, но тя е употребила метода на любовта. Открила е у виновните ученици известни дарби и им е дала условия да ги проявят. Подбудила ги е да работят в това направление. По този начин тя е канализирала техните енергии и е имала чудни резултати. Преобразила е наглед непоправими ученици и е спечелила тяхното доверие и любов; също и на целия клас. Тя разказва трогателни случаи из живота в класа, от които се вижда, как тя е спечелила сърцата на учениците. Всички простъпки в класа престанали. Учениците се поправили по успех и поведение и по всички други учебни предмети. У тях се събудил подтик да зарадват учителката, която ги обича и има доверие в тях; искали да оправдаят доверието и любовта ѝ!

Някои учители имат навик да назначават ученици, които да им съобщават всички простъпки в класа. Това е отрицателен метод, който

не води към нищо. Той покваря, похабява крехките детски души, и от малки те се учат на издайничество, жестокост, лицемерие, ласкателство и пр. Никога не трябва да се поощрява издайничеството! Не трябва да се допуска в класа нито една постъпка, която накърнява взаимното доверие и любов.

При преподаване на история, география и пр. трябва да се събуди у ученика любов към родината, любов към своя народ, но същевременно и към всички други народи; трябва да се изтъкне при преподаване на тези учебни предмети, че във всички народи има нищо добро и красиво, че всички те са дали на човечеството велики хора и културни ценности. Трябва да се изтъкне, че всички народи са органи на едно велико цяло. Така ще се посеят в душите на учениците семената на бъдещата международна солидарност, взаимопомощ и международно сътрудничество във всички области на културата.

Детето и младежът минават през строго определени фази на физиологично и психично развитие. Един от важните моменти е седемгодишната възраст, когато се завършва определена фаза от физичното развитие и започва вторият период – период на разцвет на съвестта, религиозното и естетичното чувство, на сърцето, въображението, паметта и пр. Друг важен момент е 14-годишната възраст – начало на половата зрялост. Този момент е много важен, понеже тогава мощни творчески енергии оплодяват висшите мозъчни центрове, чрез което се създават условия за развитие дарбите и заложите на човека: тогава имат възможност да се разцъфтят възвишения душевен живот, религиозният живот, дарбите към философия, наука, поезия, музика, изобразителни изкуства, техника и пр. Но за да стане това, тия енергии трябва да бъдат насочени нагоре към главния мозък. Ако не се насочат нагоре, тогава те се насочват в

криво направление и водят към порочност, престъпност, насилие и безразличие към всичко възвишено, прекрасно и идейно.

Но коя е Силата, която може да насочи тия събуждащи се към 14-та година енергии нагоре? Това е от една страна идейният живот, научните интереси, а от друга страна – любовта!

Хубаво е да разгледаме образователните цели и методи в свръзка с историчната фаза, в която се намира днес човечеството. В ранната фаза на своето развитие, в първите раси, то е имало племенно съзнание. Членовете на племето се чувствали като едно. Това съзнание се е отразило и в техния обществен живот. Остатъци от тая ранна фаза имахме до скоро в нашите задруги (в Трънско, Радомирско, Царибродско и пр.) След това идва индивидуализирането на човека. Всеки човек се чувства като нещо отделно, обособено. Той счита като най-важно своето щастие, своите интереси. Индивидуализирането беше стигнало до своя връх в 19 век. Но сега се забелязва един обратен процес – събуждат се в човешката природа силите на обединение, на сгрупирване. Днес постепенно се пробужда едно ново съзнание – космичното. То има известни аналогии с племенното съзнание, което човечеството е минало в ранното свое детинство. Приликата между тях е, че и двете са колективни, групови, но между тях има известни разлики: племенното съзнание е било неясно, повече инстинктивно, а космичното съзнание, което се ражда днес, ще бъде будно и съзнателно. Другата разлика е в обсега: племенното съзнание обхваща само членовете на племето, а космичното съзнание обхваща всички същества, целия всемир. Човек с космично съзнание чувства своето единство с всички, с цялото Битие. Това е новият човек, който се ражда и който ще се чувства брат на всички същества.

Интересен пример за космическо съзнание представя преживяването на Христо Досев в Швейцария. В своята автобиография

той дава подробности за това¹¹²: Като студент по философия той напуска Берлин и с група студенти се заселва край бряга на Женевското езеро. Там образуват общезитие и работят земята: орат, свят, жънат, косят, копаят и пр. Веднъж, когато косял една ливада, погледнал на езерото, планините, покрити със сняг, зелените поляни, синьото небе и в този миг почувствал, че той е едно с езерото, планините, тревите, цветята, небето, с всичко! Нови идеи озарили неговото съзнание; той почувствал велика радост, блаженство, мир и любов към всички. Това преживяване на единство траело няколко часа. Такива опитности имал после още няколко пъти в живота си.

Друг пример. Един българин разказва: „Веднъж надвечер, есенно време, стоях у дома си. Качих се на по-високо място в двора, отгдето се откриваше панорама на София. Далече се очертаваше и Люлин. Неочаквано почувствах в необикновена степен величието на картината, която ме приведе в състояние на пълно вътрешно задоволство; почувствах единството на всичко! Почувствах, че обичам всички същества до степен, че ще бъде за мене блаженство да дам живота си и за най-малкото същество. Съжалявах, че в момента няма кому да дам живота си. Почувствах велика любов към всичко и всички! Това състояние трая известно време“. Този нов човек се ражда днес в света. По естествени закони на развитието се събуждат нови сили в човешката природа и с това ще се роди новият тип човек на земята. Всред шума на днешните събития всички копнеят за един живот на хармония, на красота, на любов, но как ще дойде новият живот, който ще донесе всички условия на човека за всестранно развитие? За тая цел между другото трябва да се създадат новите хора чрез училището!

Една учителка ми каза преди няколко дена: „Колко ми е ясно, че училището трябва да тури за център на всичко любовта, че трябва да

¹¹² Съчинения на Хр. Досев.

счита за важна своя задача да развие любовта, сърцето у ученика. Защото само любовта, само проявата на Божественото Начало у детето ще насочи правилно всички други негови сили: умът, волята, въображението, дарбите, талантите и пр.

Нашият народ има запазени някои красиви прояви, които показват, че дълбоко в народната душа е вложена любовта като велика сила. Например, в много села и днес е запазена тъй наречената межия, която показва, че духът на любовта, на братството, на жертвата имат дълбоки корени в народната душа. Ето защо, когато се поставя в училището любовта като важна образователна цел, с това не се отива против духа, който работи в дълбините на народната душа. В много села, когато някой ще си строи къща, много селяни отиват и помагат безплатно: едни носят камъни, пясък, керемиди, тухли със свои кола, други градят къщата безплатно. Когато някоя вдовица или болен има ниви за жетва, мнозина от село се притичват и безплатно, с любов, поженват нивите му за късо време. И това го смятат за нещо естествено. Значи новото, което иде, има основи в народната душа!

Свещеник Григорий Петров събуди голям интерес в България със своята книга: „В страната на белите лилии“, гдето описва трогателни черти из финландския живот: ако се остави нещо на улицата, никой няма да го вземе, и след малко време ще се издири стопанина му и ще му се занесе непокътнато. В трамвая или в железницата никой не търси от пътника билети или такса. Но всеки при влизането си пуца в кутията определената такса, без да го контролират, дали прави това или не. В гостилниците е същото. Това са хубави постижения на културата.

Това, което е постигнато във Финландия, е честността. Но това, което новата култура носи, е нещо много по-велико, това е любов, служене, живот за другите! Тая велика култура днес е в зазоряване.

Нека училището ускори нейното идване чрез създаване на новия човек на любовта.

Учителят казва: „Бъдещето е в ръцете на ония, които носят новото. Ние сме за новия живот. На младите ще покажем пътя към новия живот, който иде!“